

DEO SESTI

SUŠTINA I POJAM VOJNE SILE

**(OSNOVNI ZAKLJUČCI O VOJNOJ SILI I
IZVESNA NJIHOVA RAZRADA)**

I. O SILI UOPŠTE I VOJNA SILA KAO JEDAN OD OBLIKA POLITIČKE ODNOSNO OPŠTE DRUŠTVENE SILE

Sila sama po sebi nije nikada bila glavni činilac ni osnovni pokretač razvitka ljudskog društva. Još manje je to mogla biti sama vojna sila.

Isto tako sila nije predstavljala ni osnovni uzrok eksploatacije u društvu. Sila je mogla, kako se izrazio Engels, samo da „štiti eksploataciju a ne i da je pro-uzrokuje²⁸.

Ali, iako sila po pravilu nije bila odlučujući nosilac društvenog razvitka niti pak sama po sebi izvor eksploatacije u društvu, ona se, ipak, bez sumnje, javljala kao sredstvo za sticanje ili očuvanje određenih koristi do kojih se dolazilo putem osvajanja ili zadržavanja u vlasti određenih društvenih (kao, uostalom, i prirodnih) uslova i pozicija, a naročito stvaranjem ili održavanjem uslova za korišćenje ljudskog rada odnosno viška rada i prisvajanje proizvoda stvorenih i stvaranih ovim radom. To važi za sve oblike društvene sile, kako ekonomski, politički, administrativno-državni (ili i neki drugi), tako i za vojni. Kako se određeni društveni i prirodni uslovi mogu osvajati i rad drugih koristiti više ili manje neposredno, putem određenih ekonomskih odnosa dakle, ekonomskim sredstvima i metodima (delovanjem ekonomskih zakonitosti) i kako se i sredstvima političke i administrativno-državne

²⁸ Engels, „Anti-Dühring“, str. 158.

sile mogu manje ili više posredno stvarati i održavati uslovi za ekonomsku eksploataciju, tako je isto i vojna sila — kako već samim svojim postojanjem i potencijalnim delovanjem tako još i više njenom upotrebom u oružanoj borbi — bila u stanju da, u određenim istorijskim okolnostima, stvara i održava određene društvene uslove povoljne za ekonomsku eksploataciju i uopšte za sticanje i obezbeđenje ili očuvanje određenih materijalnih koristi. U tome se, uostalom, i sastoji društvena funkcija vojne sile odnosno i društvena funkcija ratova i revolucija (dogle dok vojna sila odnosno dok posebno ratovi i revolucije imaju društvenu svrhu, dakle, dok je njihova funkcija zaista društvena).

Za čitavu dosadašnju istoriju društva može se reći da je ona ujedno i istorija eksploatacije, odnosno i istorija neprekidne borbe koja se raznim sredstvima vodila između raznih društvenih snaga odnosno raznih subjektivnih faktora ljudskog društva.

Ratovi i revolucije predstavljaju samo jedan od oblika ove borbe u društvu, jedan od načina sprovođenja politike ovih ili onih društvenih snaga, ove ili one kategorije stanovništva, ovih ili onih društvenih zajednica, klasa, slojeva.

Kad govorimo o ratovima i revolucijama i uopšte o borbi, onda mislimo na borbu, odnosno i na ratove i revolucije, kao društvenu pojavu, kojom su se razrešavale razne društvene suprotnosti, a u prvom redu one zasnovane na suprotnim ekonomskim interesima.

Ratovi su, kao i revolucije, proizvod klasnog društva ili možda još šire, bolje i preciznije rečeno, društva zasnovanog na ekonomskom izrabljivanju, eksploatatorskog društva. Istina, bilo je borbe među ljudima i pre mogućnosti međusobnog ekonomskog izrabljivanja, dakle, i pre raslojavanja na razne posebne društvene zajednice i razne klase. Ali, ta je borba imala u početku izraziti karakter biološke borbe za opstanak i tek se postepeno pretvarala u novi kvalitet, u društvenu pojavu (u istom smislu u kome se pre toga i sam čovek razvio u društveno biće, u kvalitet različit od životinjskog sveta). Klasno društvo

kao i uopšte eksploatacija razvili su se u prvom redu na mogućnosti stvaranja viška proizvoda koji je prevazilazio najelementarnije potrebe proizvođača neophodne za održavanje i reprodukciju radne snage. Onog momenta čim je čovek bio u stanju da proizvede više nego što mu je bilo potrebno za održavanje svoje egzistencije i radne sposobnosti, udareni su temelji eksploataciji između raznih društvenih zajednica (rodova, bratstava, plemena, naroda, nacija) i između raznih slojeva i klasa unutar njih, odnosno uopšte eksploataciji čoveka po čoveku. Na ovoj mogućnosti međusobne eksploatacije i sa njom povezane ekonomske nejednakosti i sila je izrasla u društvenu pojavu. Sila se, kako se izrazio Engels, javila kao „sredstvo a ekonomska korist kao svrha“. U istom ovom smislu Engels je još naglasio i to da se „svaka politička sila oslanja prvobitno na neku ekonomsku, društvenu funkciju“²⁹.

I vojna sila nije u stvari ništa drugo nego jedan od oblika političke pa samim tim jedan od aspekata opšte društvene sile. A — u odnosu na silu — ratovi i revolucije nisu ništa drugo nego primena vojne sile i to baš oružane vojne sile u borbi između raznih društvenih zajednica, odnosno raznih klasa (i raznih slojeva, grupacija i sl. unutar njih).

Materijalni društveni razvitak, odnosno stepen razvoja proizvodnih snaga, kao što je poznato, jeste odlučujući društveni faktor koji opredeljuje svaku borbu u društvu i koji, prema tome, opredeljuje i upotrebu sile i granice u kojima se ona kreće, deluje i manifestuje.

Ali, uvek unutar ovih granica sila se ispoljavala kao više ili manje samostalni faktor, koji je sa svoje strane, i do određene mere, uticao na formiranje i same društvene baze, odnosno u najmanju ruku davao njenom razvitku svoj posebni pečat i obeležja. I na ovu samostalnu ulogu sile ukazao je već Engels kad je rekao da „politička sila kad postane samostalna prema društvu, kad se pretvori iz sluge u gospodara, može da deluje u dva pravca. Ili

²⁹ Engels, „Anti-Dühring“, str. 165 i 189.

ona deluje u istom smislu i pravcu kao zakoni ekonomskog razvitka, i u tom slučaju među njima nema sukoba, ekonomski razvitak biva ubrzan. Ili ona deluje u suprotnom pravcu, i tada, osim retkih izuzetaka, ekonomski razvitak redovno nadvlađuje silu. Ovi retki izuzeci, to su oni slučajevi osvajanja, kad su nekulturniji osvajači iskorenili ili prognali stanovništvo neke zemlje i opustošili ili pustili da propadnu proizvodne snage sa kojima nisu znali šta da počnu³⁰.

Upravo na ovoj mogućnosti osamostaljivanja sile bazira njena pozitivna uloga u razvitku društva, njena uloga „babice novog društva“, kako je formulisao Marks. Ali isto tako na ovoj istoj mogućnosti osamostaljivanja sile bazira i njena negativna uloga kao moguće kočnice društvenog razvoja. Odnosno, dalje, upravo na ovoj činjenici da se sila može javiti kao samostalan faktor „prema društvu“ (tj. odvojen i osamostaljen od društvene materijalne baze a ne od društva kao takvog) leži i mogućnost njenog eliminisanja iz društvene prakse onda kad se ona ispolji kao činilac ne samo nepotreban nego i štetan za dalje unapređenje proizvodnih snaga društva kao celine.

Ovo se odnosi načelno na sve oblike sile, pa prema tome i na vojnu silu odnosno i na samu oružanu silu (kao određen oblik i organizaciju i sredstvo vojne sile).

Borba unutar društva, pa prema tome i sila uopšte, javlja se kroz istoriju u dve osnovne manifestacije.

Razvitak društva kroz smenu društvenih sistema odnosno neprekidna *klasna borba* između nosioca starog i novog, preživelog i progresivnog društvenog sistema, predstavlja jednu komponentu, jednu manifestaciju društvenog razvitka. Klasna borba je u ovom smislu svakako oblik napretka ljudskog društva, lajtmotiv koji se provlači kroz čitavu dosadašnju istoriju (od kada se društvo počelo raslojavati na klase). Ona je odraz i posledica razvitka proizvodnih snaga društva i izraz usaglašavanja društvenih odnosa sa stepenom razvitka proizvodnih snaga. Putem klasne borbe i smene klasne vlasti rešavaju se protivreč-

³⁰ Engels, „Anti-Dühring“, str. 189 i 190.

nosti koje nastaju između proizvodnih snaga i načina proizvodnje i raspodele. Upotreba društvene klasne sile, i u sklopu nje i klasne vojne sile, u cilju zamene starog društvenog sistema novim, svakako je igrala, i, pod određenim uslovima može i dalje da igra progresivnu ulogu u opštem uzlaznom razvoju društva. I same revolucije se, dakle, u ovom smislu javljaju kao jedan od oblika klasne borbe, jedan od načina sprovođenja klasne politike, jedna od manifestacija klasne sile progresivnih klasa usmerena u pravcu materijalnog razvitka i unapređenja društva. U tome se i sastoji, u određenim istorijskim i konkretnim uslovima, i neizbežnost i progresivnost revolucija i uopšte revolucionarne borbe novih, nastajućih, progresivnih društvenih klasa. I baš se u tome smislu, tj. u smislu unapređenja društvenog kretanja, klasna sila progresivnih klasa i javlja kao „babica novog društva“.

Ali paralelno s klasnom borbom vodila se istovremeno i borba između raznih društvenih zajednica (rodova, bratstava, plemena, naroda, nacija), koje su uvek na određenom stepenu razvitka predstavljale i određenu društveno zakonitu podelu rada. Ova borba između rodova, bratstava, plemena, naroda, nacija, odnosno njihovih država, svakako je druga komponenta, druga manifestacija borbe tokom čitavog dosadašnjeg društvenog razvitka. Ona se ne može svesti samo na formulu klasne borbe. Ona je, možda, kao društvena pojava prethodila i samoj klasnoj borbi (Engels na primer kaže da je „rat bio isto toliko star koliko i jednovremeno postojanje nekoliko društvenih grupa jednih pored drugih³¹, što se može odnositi kako na klase, tako još i više, na razne prvobitne zajednice koje su se sukobljavale među sobom u borbi za bolje životne uslove).

Borba između raznih društvenih zajednica, odnosno nacionalna borba³², udarila je, pored klasne borbe, svoj posebni pečat na kretanje i razvitak društva. Ova borba

³¹ Engels, „Anti-Dühring“, str. 187.

³² Budući da se ova borba u novijoj istoriji, tj. u eri formiranja nacija, manifestuje kao nacionalna borba to ćemo ovaj termin koristiti uopšte svuda onde gde se govori o borbi između raznih društvenih zajednica za razliku od klasne borbe unutar njih.

vodila se putem ekonomske, političke i vojne spoljne ekspanzije i odbrane od ove ekspanzije. Ratovi uopšte, prema tome, i nisu ništa drugo nego jedan od oblika ove ekspanzije, jedan od načina borbe između raznih društvenih zajednica i u tom smislu predstavljaju jedan od načina sprovođenja politike ove ili one zajednice, ovog ili onog naroda, nacije (u tom smislu u kome nacija i predstavlja zakoniti oblik podele rada na određenom stepenu razvitka, dakle, bez obzira ko se konkretno javlja kao odlučujuća i rukovodeća unutrašnja snaga u naciji odnosno uopšte u određenoj društvenoj zajednici koja vodi rat). Prema tome, i osvajački ratovi su samo produžetak ekspanzionističke politike drugim, tj. vojnim sredstvima, sredstvima vojne odnosno baš direktno oružane sile. Ekspanzija je i opet sama po sebi „sredstvo“ a ekonomska korist „svrha“. Prema tome ~~su~~ se i osvajački ratovi kao oblik ekspanzije javljali samo kao jedno od sredstava za postizanje ekonomske svrhe.

U krajnjoj liniji, dakle, svaka ekspanzija ima ekonomske ciljeve bilo da se oni postižu direktno ekonomskim sredstvima i metodima (znači ekonomskom ekspanzijom), bilo posredno političkim ili vojnim metodima i sredstvima, političkom i vojnom, odnosno i direktno oružanom penetracijom koja na kraju i opet daje ekonomske rezultate.

U čitavoj dosadašnjoj istoriji, uglavnom sve do početka našeg stoleća, ili još preciznije rečeno, do perioda prvog svetskog rata, vojna osvajanja nedvosmisleno su mogla dovoditi i stvarno su u praksi dovodila do znatnog širenja ekonomske i političke vlasti jednih društvenih zajednica na račun drugih. Jača vojna sila često je dovodila do potčinjavanja stanovništva u ratu poraženog protivnika i do osvajanja njegovih teritorija i materijalnih dobara. Čak su i relativno male zemlje, sa malobrojnim stanovništvom, kad su raspolagale boljom vojnom silom, bile u stanju da potčine nesrazmerno mnogobrojnije narode i njihova ogromna prostranstva. Ne tako retko u ranijoj istoriji veliki osvajački ciljevi postizali su se ne samo malim oružanim snagama nego, ponekad, i sa svega nekoliko naoružanih brodova i uspostavljanjem gotovo neznat-

nih vojnih garnizona³³. Nesrazmera u međusobnim odnosima u vojnoj moći znala je nekada biti tako velika da su ratni naleti nadmoćnih zavojevača doveli i do fizičkog uništavanja i istrebljivanja čitavih rodova, plemena pa i starih naroda i prisvajanja njihove teritorije i materijalnih dobara na njoj (naročito u ona vremena kad pobjednik još nije mogao imati koristi od eksploatacije radne snage pobjeđenih te se zadovoljavao samo zatečenim gotovim proizvodima).

Vojna moć je gotovo sve do nedavno manje-više neprekidno išla ukorak i mogla pratiti osvajačku politiku. Svet je bio ekonomski razjedinjen i rasparčan, sastavljen od više parcijalnih „svetova“, naseljen pretežno delom nerazvijenim stanovništvom, što je sve pružalo znatne mogućnosti neprekidnih osvajanja, raspodele i preraspodele ogromnih prostranstava i naroda na njima i smene gospodara i vlasti vladajućih zemalja i naroda nad raznim pokorenim i porobljenim delovima čovečanstva. Sa stanovništa osvajačkih naroda mnogi predeli sveta tretirani su jednostavno kao „ničija zemlja“, kao izvor prirodnih bogatstva, ratnog plena i besplatne odnosno u bescenje jeftine radne snage.

Nejednakost i eksploatacija, a povezano s njima i nacionalna i klasna borba imaju u istorijskom razvoju društva i svoje društveno opravdanje.

Za razvitak društva neophodna je određena ekonomska akumulacija. Bez nje i investicija koje na njoj baziraju, ne bi moglo biti ni razvitka sredstava za proizvodnju, pa prema tome ni materijalnog, a shodno tome ni svakog

³³ Kao na primeru Kolumbovog „otkrivanja“ i zatim osvajanja „novog sveta“ odnosno Amerike, ili na primeru „otkrivanja“ puta za Indiju i usputnom osvajanju afričkih obala i delova Južne Azije malobrojnom flotom Vaska de Game. Sam pojam i termin „novi svet“ i „stari svet“ i „otkrivanje“ tzv. novih kontinenata i puteva do njih (iako su istovremeno postojali svi „svetovi“ odnosno kontinenti, kao i prirodni putevi između njih) javili su se u istoriji kao odraz tadašnjih evropskih privilegija, što je svakako bila posledica raznim objektivnim faktorima prouzrokovanog bržeg društvenog razvitka Evrope i, posebno, pojedinih njenih naroda i zemalja.

drugog napretka. Drugim rečima da je svako sam potrošio ono što je proizveo — istina, ne bi bilo eksploatacije, ali — ne bi bilo ni razvoja društva. U ovom smislu su klasno društvo i klasna eksploatacija bili neizbežna etapa u razvoju društva. Ali, baš u ovom istom smislu se i eksploatacija između raznih društvenih zajednica (odnosno nacionalna eksploatacija) javila kao istorijski neminovna. U ovom pogledu su, dakle, i osvajački ratovi i uopšte vojna ekspanzija bili istorijski neizbežni i imali svoj istorijski „raison d'être“, jer su u određenim uslovima pogodovali bržem razvoju pobjedničkih zemalja i naroda, preko kojih se pak ubrzavao razvitak čitavog društva već samim tim što su i ove zemlje i njihovi narodi predstavljali sastavni deo društva kao celine.

Društvo se u uslovima nedovoljno razvijene materijalne baze, moglo i moralo razvijati samo na „uskom frontu“, putem bržeg razvoja relativno malog broja zemalja, jer je bilo nemoguće razvijati ga na „širokom frontu“, tj. razvijajući sve zemlje i narode podjednako. Ovako pretpostavljeni „ravnomerni“ razvoj bio bi neminovno sporiji. Svakako, naime, da je koncentrisano korišćenje na malom prostoru vladajućih nacija velike mase viška rada porobljenih naroda davalo brže rezultate u pogledu razvitka materijalnih sredstava (kao takovih) nego što bi to bilo u slučaju rasplinutog i ravnomernog iskorišćavanja ove iste mase rada od strane svih zemalja podjednako. U nerazvijenim materijalnim uslovima društva postojale su, dakle, relativno uske mogućnosti za njegov razvoj, relativno „uski prostor“ za kretanje napred. Spoljna ekspanzija odnosno nacionalna eksploatacija, odnosno uopšte eksploatacija jedne društvene zajednice od strane druge, javile su se baš kao iskorišćavanje ovih uskih mogućnosti za progresivno kretanje društva.

U granicama ovih mogućnosti, koje su uvek bile opredeljene konkretnim stepenom razvoja materijalne baze društva u celini, delovala je, dakle, i sila uopšte pa i vojna sila kao samostalan faktor pružajući prednosti onome ko je raspolagao boljom i većom silom (razume se, ako je znao da se bolje koristi ovom silom).

Budući da je i primena ove sile u spoljnoj ekspanziji u krajnjoj liniji ubrzavala razvitak društva kao celine to se i sama ova sila društvenih zajednica (koja se u novijoj istoriji ispoljila kao nacionalna sila) u određenim uslovima i u izvesnom smislu, takode, javljala kao „babica novog društva“, pogodujući razvitku materijalne društvene baze, slično kao i progresivna klasna sila.

Ovo je, razume se, važno samo dotle dok se nisu stvorili uslovi da jedni narodi žive slobodno pored drugih, što je upravo nastajuća karakteristika savremene epohe.

U celini uzevši spoljna ekspanzija, pored svoje opšte uloge u razvitku društva, dovela je i do dve uzgredne, posebne i specifične karakteristike ovog uzlaznog razvoja i kretanja u društvu.

Kao prva i veoma značajna posledica koja se u prvom redu može pripisati baš ekspanziji (ekonomskoj odnosno i političkoj i vojnoj koje su, kako je rečeno, takode davale ekonomske rezultate) javlja se neravnomerni razvitak društva izražen u bržem privrednom razvitku jednih a zaostajanju i kočenju drugih naroda i zemalja. Ne radi se ovde o ekspanziji ni o sili ni ratu kao takvima, nego o društvenim posledicama ekspanzije, rata i upotrebe sile u smislu sticanja koristi od strane jednih na račun drugih i samim tim o stvaranju pogodnijih uslova za brži razvitak vladajućih a sporiji razvitak potlačenih naroda i zemalja.

Savremene razlike u stepenu privrednog i drugog razvitka raznih zemalja i država ne mogu se uopšte objasniti samo izolovanim posmatranjem unutrašnjeg razvitka proizvodnih snaga niti samo rezultatima razvoja klasne borbe unutar pojedinih zemalja, nego, pored ovoga, i raznim i unutrašnjim i spoljnim uslovima koji su putem povoljnih okolnosti za ekonomsku, političku i vojnu ekspanziju dovodili razne društvene zajednice u povlašćeni položaj u odnosu na one koje takvim uslovima iz bilo kojih razloga nisu raspolagale.

Očigledno je, na primer, da se ubrzani razvitak proizvodnih snaga u mnogim danas industrijski visoko razvijenim kapitalističkim zemljama ne može odvojiti od privilegisanog položaja kojeg su one pre ili kasnije tokom

istorije imale u odnosu na druge zemlje. Ekspanzija ovih zemalja i njihova kolonijalna eksploatacija drugih naroda dali su svakako rezultate u njihovom bržem razvitku. Ovo je upravo u pogledu vojne ekspanzije pre ili kasnije bilo karakteristično za dosadašnji razvoj na primer Velike Britanije, Japana, Francuske, Nemačke, pa i Italije, Belgije, Holandije i nekih drugih zemalja, kao što je na primer za Sjedinjene Američke Države uglavnom više bila karakteristična ekonomska ekspanzija (a pored nje u novije vreme i više ili manje posredna ili neposredna vojno-politička intervencija).

Isto tako je, s druge strane, i pošteđenost od ratnih razaranja igrala ulogu u neravnomernom razvitku zemalja. Očigledno je, na primer, da su činjenice da noga okupatora nije već gotovo punih 900 godina stupila na britanska ostrva (od vremena Viljema Osvajača, 1066. god.), da je Švedska pošteđena od ratnih pustošenja već više od 150 godina, da je Švajcarska već niz decenija izbegla ratne strahote, da su SAD bile van domašaja ratnih razaranja u oba prošla svetska rata, igrale značajnu ulogu u opštem bržem društvenom razvitku ovih i nekih drugih zemalja koje su iz raznih razloga uspele izbeći ratna dejstva na svojoj teritoriji.

Ako se sve ovo ne bi imalo u vidu bilo bi uopšte nerazumljivo zašto se i sam kapitalizam brže razvijao u jednim, a sporije u drugim zemljama. Objašnjenje ovoga može se naći samo u sagledanju i spoljnih uslova (izraženih kroz koristi sticane raznim vrstama i oblicima ekspanzije, kao i pošteđenosti od posledica tuđe ekspanzije) i unutrašnjih uslova (i klasnom borbom u njima), kao, uostalom, u izvesnoj meri i raznih objektivnih prirodnih uslova (prirodna bogatstva zemlje, povoljniji geografski položaj itd.). Sve ovo zajedno uticalo je na stvaranje različite društvene osnove u raznim zemljama što se ispoljilo u neravnomernom njihovom razvitku, pogodujući da razne zemlje u isto vreme imaju različitu polaznu materijalnu bazu i prema tome i različite objektivne uslove za kretanje napred.

Baš u ovome smislu su svakako besmislene i danas postojeće teze raznih buržoaskih političara, teoretičara i propagandista, koji osporavaju prednost socijalističkog društvenog sistema nad kapitalističkim argumentišući to visokim stepenom privrednog razvitka pojedinih kapitalističkih zemalja i njihovim sistemom buržoaske demokratije i tobožnjim njenim prednostima nad socijalističkim društvenim odnosima, tj. sistemom vlasti radnog naroda. Rad je stvaralac svih vrednosti, ali je za razvitak zemalja, kao i za sistem vladavine, i te kako važno kuda idu proizvodi stvarani radom, ko i kako prisvaja i ko se koristi bogatstvima zemlje i viškom rada. Nesumnjivo je da su se kolonijalne i uopšte vladajuće sile koristile radom, odnosno viškom rada, kao i prirodnim bogatstvima, drugih zemalja i naroda. Tempo njihovog unutrašnjeg razvitka bio je u prvom redu baš iz ovoga razloga znatno brži, a ne nikako iz razloga nekih prednosti starog buržoaskog sistema nad novim, socijalističkim. Isto tako iz istih razloga su i oblici vladavine u samim ovim vladajućim zemljama, materijalno više razvijenim a time i više oslobođenim od unutrašnjeg i spoljnog pritiska, mogli biti u izvesnom smislu i za izvesno vreme i demokratskiji (što se nikad nije moglo reći za njihovu vladavinu u kolonijama i zavisnim zemljama, koja se manje-više uvek karakterisala baš nedemokratičnošću i uopšte grubom upotrebom sile). Na nerazumevanju ovoga, pored ostalog, počivaju i razne antisocijalističke „đilasovske“ teorije koje delimično vide posledice razvoja visokorazvijenih zemalja, a uopšte ne uzimaju u obzir uzroke razlika u razvitku pojedinih zemalja i njihovih sistema vladavine.

Osim prouzrokovane neravnomernosti društvenog razvitka, kao druga značajna posledica spoljne ekonomske, političke i vojne ekspanzije javio se *uticaj ove ekspanzije, odnosno njenih rezultata, i na samu klasnu borbu i njene karakteristike.*

Izolovano tretiranje klasne borbe unutar određenih društvenih zajednica može da zavede na stranputicu i oteža razumevanje društvene prakse. Ako bi se bukvalno i šematski prilazilo opštim zakonitostima kretanja i raz-

vitka društva samo kroz zakone klasne borbe, onda bi se mogli iznenaditi zašto, u praksi, socijalističke revolucije nisu izbile najpre u najrazvijenijim kapitalističkim zemljama i bilo bi začuđujuće što se klasna polarizacija i oštrina klasne borbe više izrazila upravo u nekim relativno nerazvijenim odnosno privredno zaostalim zemljama. Međutim, ako se ima u vidu činjenica da su ne samo klase nego i nacije nastale istorijski — kao jedan od zakonitih oblika društvene podele rada — da se klase ne nalaze izvan ni iznad nacija nego predstavljaju njihov integralni deo, da se ni nacije ni klase uglavnom u praksi ne javljaju u nekom „čistom“ obliku, da su ekonomski i politički koreni zajednički za nacionalnu (međunacionalnu) i za klasnu (međuklasnu) borbu, i da su se proces borbe između raznih društvenih zajednica i proces klasne borbe odvijali paralelno jedan uz drugoga i često se dodirivali i ispreplitali pa i spajali, i — konačno i iznad svega — da se višak rada mogao prisvajati i uopšte ekonomske koristi sticati ne samo između klasa nego i između naroda — onda mnoga pitanja postaju daleko jasnija.

Izostajanje socijalističkih revolucija odnosno oružane klasne borbe u najrazvijenijim kapitalističkim državama dobrim, pa možda i najvećim delom, su objašnjivi baš privilegisanim položajem koji su one stekle ekspanzijom (dakle i osvajačkim ratovima — kao jednom od oblika ekspanzije) i ekonomskom koristi koju su crple iz porobljavanja drugih naroda i prisvajanja njihovih bogatstava, sredstava za proizvodnju i viška rada. Razume se da je najveći deo koristi stečen ekspanzijom odlazio u ruke vladajućih klasa unutar vladajućih nacija, ali je neosporno da su i ove nacije kao celine u određenoj meri koristile rezultate eksploatacije rada i bogatstva drugih naroda i zemalja — što se i danas još ogleda u ogromnoj razlici u proseku životnog standarda između jednih i drugih. Ekonomska nejednakost između vladajućih i potčinjenih odnosno između razvijenih i nerazvijenih zemalja, sama po sebi predstavlja i različitu objektivnu osnovicu na kojoj se vodi klasna borba u jednim za razliku od one u drugim zemljama. Iz ovoga pak neminovno i objektivno

rezultiraju i razlike u oblicima i metodima i oštrini klasne borbe.

Različiti putevi u socijalizam (odnosno u komunizam) nisu, dakle, u prvom redu uslovljeni različitim subjektivnim shvatanjima raznih socijalističkih snaga, nego, baš obratno, različitim materijalnim i drugim objektivnim uslovima savremenog sveta, i raznih zemalja, naroda i klasa u njemu, prouzrokovanim različitim istorijskim razvitkom (uključujući u njega i različiti položaj i različite dosadašnje mogućnosti u odnosu na spoljnu ekspanziju i eksploataciju drugih zemalja i naroda).

Prilazeći razmatranju mesta i uloge sile u društvu, a posebno vojne sile, treba na kraju još konstatovati da za istoriju ljudskog društva nisu karakteristični samo proces klasne borbe i proces borbe između raznih društvenih zajednica (koji se u novijoj istoriji javlja kao proces nacionalne borbe, odnosno proces formiranja i oslobođenja nacija).

Istovremeno s njima, i kroz njih, javlja se i proces ujedinjavanja sveta.

I ovaj proces vuče korene iz davnina. I on bazira na razvitku proizvodnih snaga društva. Ekonomska, politička i vojna ekspanzija javljale su se i kao oblik ovog procesa. U ovom smislu su i osvajački ratovi kroz istoriju, iako su predstavljali negiranje slobode određenih naroda, u celini gledajući, ipak gotovo sve do nedavno bili prilog ujedinjavanja čovečanstva. Iako su, gledano na pojedinim slučajevima, predstavljali razbijanje društva, u celini su se javljali baš kao jedan od oblika njegovog sjedinjavanja.

Uopšteno gledajući sila se, dakle, u istoriji javljala kao sredstvo u nacionalnoj i klasnoj borbi a samim time kao sredstvo kojim se u određenim istorijskim uslovima mogao pospešivati uzlazni razvitak društva, uključujući tu i postepeno njegovo ujedinjavanje u jedinstvenu i nedeljivu celinu.

U ovom smislu sila uopšte, pa tako i vojna sila, uvek je zakonito zavisila od onih društvenih faktora od kojih su zavisili proces nacionalne i proces klasne borbe kao i proces međuzavisnosti i ujedinjavanja sveta.

Vojna sila kao jedan od oblika opšte društvene sile — javlja se, dakle, u krajnjoj liniji kao više ili manje zakonita propratna pojava materijalnog razvitka društva i kao sastavni deo i posledica na ovom razvitku zasnovane političke i opšte društvene snage nacija i klasa.

Međutim, ova društvena zakonitost, kao uostalom i druge zakonitosti razvitka društva, ne može se shvatiti bukvalno i apsolutno. Ona se u stvari ispoljava kao tendencija od koje se u praksi javljaju veća ili manja odstupanja.

Upravo, kako u ostvarivanju ove tendencije, tako i u odstupanjima od nje deluje i vojna sila kao relativno samostalni faktor koji kao takav ima i svoje zasebne zakonitosti.

Zato se o faktorima vojne sile može govoriti kao o posebnim faktorima u društvu koji kao vojni faktori imaju i svoje određene karakteristike i specifičnosti.

II. OSNOVNI, NEPOSREDNI I RELATIVNO SAMOSTALNI FAKTORI VOJNE SILE

U vojnoj teoriji postoji veoma mnogo raznih sistema i sistematizacija faktora koji ispoljavaju svoje dejstvo u ratu (revoluciji) i koji predstavljaju faktore rata (revolucije) odnosno uopšte faktore vojne sile.

Kao faktori ili elementi ove vrste smatraju se na primer: čovek, odnosno kvantitet i kvalitet ljudi (broj, odnosno masa ljudskog faktora, zatim njegova politička svest, volja za borbu i borbeni moral, vojnostručna naobrazba, odlučnost, snalažljivost, inicijativa, fizička kondicija i druga svojstva i sposobnosti ljudi značajne za borbu), ili, posebno, veština ratovanja ljudskog faktora (veština grupisanja snaga i sredstava, izvođenja manevra, postizanja iznenađenja, sprovođenja organizacijskih i drugih priprema itd.); zatim masa i kvalitet naoružanja (kao, na primer, ubojna moć i uopšte snaga vatre, radijus dejstva, brzina i manevarska sposobnost, snaga oklopa itd.), ostala ratna tehnika i njena svojstva, i, konačno, i

sva druga materijalna sredstva koja na bilo koji način služe borbi; zatim oružane snage, odnosno uopšte vojna organizacija; potom teritorija, tj. prostor i njegove geografske i druge osobine; klima i atmosferski uslovi; zatim vreme (kao tok, trajanje, period) i njegova uloga u borbi itd. Isto tako, ubrajaju se u faktore koji dejstvuju u ratu i politika i politička organizacija, ekonomika uopšte a posebno vojna industrija i uopšte ratna privreda, kao i sve razne ratne pripreme „civilnog sektora“ itd. — dakle, u celini uzevši, sve ono što na ovaj ili onaj način može da utiče na vojnu silu, borbu i njen ishod.

Cilj ove rasprave nije konstruisanje nekog novog sistema i sistematizacije ovih i raznih drugih faktora relevantnih po oružanu borbu i pobjedu i poraz u ratu i revoluciji i u pojedinoj borbi uopšte.

Namera nam je da, na osnovu prethodne analize i raznih primera same društvene prakse, ukažemo samo na one osnovne faktore vojne moći koji važe u svim slučajevima, koji su, dakle, zajednički kako za međudržavne odnosno „regularne“ ratove kao i sve druge vrste ratova, tako i za revolucije, a, konačno, koji kao faktori vojne moći dejstvuju i u nacionalnom oslobođenju i u klasnoj borbi mirnim sredstvima.

Ovakvo rastavljanje problema na njegove „sirovine“, na njegove *neposedne* i *osnovne* činioce i pokazatelje i ovakvo uopštavanje faktora vojne moći može da posluži kao pogodna teoretska polazna osnova za analizu suštine i pojma vojne sile i za dalje zaključke koji se iz toga mogu izvući za savremenu vojnu teoriju i praksu a i za politiku kojoj vojna moć i služi kao sredstvo za postizanje određenih ciljeva.

Napred je već konstatovano da Engels smatra ljude i tehniku osnovnim faktorima vojne sile od kojih, pored uloge ekonomike i na osnovu nje, zavisi i vojna organizacija i ratna veština i konačno i sam ishod oružane borbe.

I zaista, čovek, odnosno ljudski faktor, je prisutan u svakoj oružanoj borbi, bilo da se radilo o ratu ili revoluciji, bilo o strategijskom ili taktičkom „masštabu“ oružane

borbe, a uostalom isto tako i u svakoj borbi koja se vodi mirnim sredstvima i putevima.

Isto tako su i naoružanje i uopšte ratna tehnika i druga materijalna sredstva takvi faktori bez kojih nema i ne bi moglo biti oružane borbe. Materijalni faktor prisutan je i u onoj nacionalnoj i klasnoj borbi koja se vodi mirnim sredstvima, stvarajući određene materijalne uslove, okolnosti i posledice za jednog i drugog protivnika i u ovakvoj borbi.

Pored ljudskog i materijalnog faktora, kako je napred navedeno, Engels ističe još i komunikacije i saobraćaj i saobraćajna sredstva kao faktore značajne za oružanu borbu.

Međutim, kako se videlo na napred analiziranim primerima iz društvene prakse, nisu samo komunikacije i saobraćaj nego uopšte sva teritorija sa svim njenim osobinama značajan faktor koji ispoljava dejstvo u borbi, stvarajući odnosno pružajući određene objektivne uslove i okolnosti o kojima ratujuće strane moraju da vode računa, kojima se mogu da koriste i koje moraju da savladaju. Ako se ovome još doda vreme u koje se vodi borba, dakle, faktor vreme (kao tok, trajanje, period, vreme kao prostor), onda možemo reći da smo obuhvatili sve one osnovne faktore koji na ovaj ili onaj način neposredno deluju u svakoj borbi, kako oružanoj, tako i u borbi mirnim putevima, mirnim oblicima i sredstvima. Uloga teritorije (zemljišta) i vremena danas je toliko očigledna za ratovanje da je u vojnoj teoriji i praksi svuda usvojen i poznat njen značaj i svagde na ovaj ili onaj način ulazi u elemente vojne procene (poznate kao „procena zemljišta“ i „procena vremena“). Pojam teritorije može se proširiti i na pomorski (akvatoriju) i vazdušni prostor i tako govoriti o faktoru prostor koji obuhvata sve vrste prostora sa svim njegovim uslovima i svojstvima (veličina, geografski položaj, reljef i uopšte svi uslovi zemljišta, kao i klimatski i atmosferski uslovi prostora itd.).

Dakle, *ljudski faktor, materijalni faktor, faktor prostor i faktor vreme mogli bi se tretirati kao osnovni*

faktori koji se neposredno javljaju i neposredno deluju u svakoj borbi i bez kojih uopšte nema i ne bi mogli biti nikakve borbe. Oni su zajednički faktori za sve vrste ratova i za revolucije, kao i za mirne puteve i mirne oblike borbe. Oni su, dakle, i osnovni i neposredni faktori vojne sile, odnosno oni su i konstantni faktori vojne sile (sve dotle dok ona kao takva postoji). Razume se, da se odmah kaže, priroda ovih faktora nije ista. Svakako je, naime, drugačija priroda i uloga čoveka kao i materijalnog faktora od prirode i uloge prostora i vremena koji upravo i zavise od mogućnosti onih prvih.

Za razne dalje teoretske analize, kao i za praktične svrhe i potrebe, mogu se ovi osnovni faktori dalje pojmovno deliti i razdvajati ili pak međusobno spajati.

Međutim, kakvom se god klasifikacijom faktora vojne moći služili oni se uvek mogu svesti na navedene osnovne faktore. Moguće je, na primer, u ovom smislu faktore vojne moći klasificirati na svega dva faktora: na čoveka (kao jedini živi, odnosno subjektivni faktor), s jedne, a sve ostale faktore tretirati kao „neživi faktor“, s druge strane; ili na subjektivni faktor (uključujući u njega subjektivnu delatnost čoveka) i objektivni faktor (svi ostali faktori uključujući u njih i živu silu, odnosno čoveka kao objektivno biće). Moguće je faktore deliti na društvene i prirodne, gde bi u društvene dolazio čovek i materijalna sredstva, a u prirodne prostor i vreme (iako je uostalom i čovek prirodno biće, pa su prirodna i materijalna sredstva, odnosno sirovine iz kojih se ona sastoje; iako konačno i društvo u izvesnom smislu utiče na prostor i menja ga, pa utiče i na značaj faktora vreme i tako i ovi faktori u izvesnom smislu imaju ne samo prirodni nego i društveni karakter). Moguće je, dalje, svaki osnovni faktor deliti na nove faktore: na primer kao posebni faktor tretirati broj (masu) žive sile, a kao posebni njen kvalitet; ili izdvojiti pojedine elemente kvaliteta žive sile u zasebne faktore (na primer političku svest, borbenu moral, vojnu naobrazbu, fizičku kondiciju itd.); ili odvojiti vojnu veštinu (kao subjektivnu delatnost ljudskog faktora) ili odvojiti iz vojne veštine u posebne faktore komandovanje,

ili organizacijske i druge pripreme, ili manevar i razne pojedine metode borbe; ili odvojiti u poseban faktor oružane snage kao određenu organizaciju vojne sile za razliku od faktora van oružanih snaga; ili od materijalnog faktora izdvojiti naoružanje u zaseban faktor, ili uopšte svu ratnu tehniku odvojiti od ostalih materijalnih sredstava, ili od prostora odvojiti njegovu klimu i atmosferske uslove u zasebne faktore itd. No, svi sistemi i klasifikacije ove vrste ne ukidaju činjenicu da svaka borba pretpostavlja čoveka, materijalna sredstva (i uopšte materijalne uslove), i prostor i vreme.

Ako bismo išli za takvom sistematizacijom faktora vojne moći koja bi bila namenjena u prvom redu ili jedino objašnjavanju *oružane borbe* (ratova i oružanih revolucija), onda bi svakako bilo svrsishodno iz gore navedenih faktora kao zasebne izdvojiti, radi svoga značaja za oružanu borbu, još i faktore: naoružanje, odnosno uopšte *ratnu tehniku*, kao takođe, i samu *ratnu veštinu*. Takođe bi se radi svoje važnosti za borbu uopšte mogao i *borbeni moral* izdvojiti u poseban faktor.

Međutim, za analizu problema suštine i pojma vojne sile, koja deluje ne samo u oružanoj borbi, nego i u borbi mirnim sredstvima, dovoljno je zadržati se na onim faktorima koji važe za svaku vrstu i svaki oblik borbe i koji su u izvesnom smislu kompleksni, a to su baš: ljudski faktor, materijalni faktor i faktor prostor i vreme.

Ako kroz prizmu ovih osnovnih faktora pridemo razmatranju suštine i pojma i uopšte uloge vojne sile i problemu odnosa vojnih snaga u ratu i u miru — izbegavamo opasnost apsolutiziranja bilo kog faktora vojne moći, već samim time što imamo i moramo imati na umu da su pri *svakom* dejstvu vojne sile prisutni i deluju *sva četiri* ova njena osnovna faktora. Izostane li bilo koji — tada nema i ne bi moglo biti ni borbe ni vojne sile uopšte.

SVAKA BORBA JE U STVARI BORBA LJUDSKOG FAKTORA JEDNOG PROTIVNIKA PROTIV LJUDSKOG FAKTORA DRUGOG PROTIVNIKA, OPREMLJENIH ODREĐENIM MATERIJALNIM SREDSTVIMA I UOPŠTE U ODREĐENIM MATERIJALNIM USLOVIMA, NA ODREĐENOM PROSTORU I U ODREĐENO VREME.

Iako sve ovo izgleda veoma jednostavno i prosto, daljnja razmatranja u ovoj raspravi pokazaće vrednost baš ovakvog uprošćenog prilazjenja problemu vojne sile, upravo zato što su razne postojeće teorije i shvatanja veoma komplikovala i zamaskirala i samu suštinu pitanja o kome je reč, tako da se od „oružanih snaga“, „ratne tehnike“, „ekonomike“, „subjektivnih snaga“, „politike“, „vojne veštine“ i drugih sličnih faktora i kategorija ne vidi sama suština i pojam vojne sile.

Kako osnovni faktori vojne sile (ljudski faktor, materijani faktor, prostor i vreme) predstavljaju konstantne faktore i u ratu i u miru, to se oni, kako je već ranije rečeno, mogu smatrati i osnovnim faktorima borbe uopšte (bez obzira na vrstu, načine, oblike i metode borbe). Oni predstavljaju i predmete kojima se bavi vojna veština. Oni su u tome smislu i osnovni faktori ratne, odnosno uopšte vojne veštine.

Razmatrajući osnovne faktore vojne moći, odnosno i borbe i vojne veštine, već na prvi pogled postoji uočljiva razlika između čoveka i ostalih navedenih faktora vojne sile. Čovek je jedini subjektivni faktor u borbi. On, uostalom, počinje i rat i revolucije i uopšte borbu i vodi ih, on je aktivni činilac koji postavlja ciljeve i zadatke borbe, on se bori protiv protivnika i upravlja borbom, rukuje i koristi se ratnom tehnikom i ostalim materijalnim sredstvima, savlađuje i koristi prostor i vreme. Svi ostali faktori su „mrtvi“, „neživi“ i svi oni u izvesnom smislu predstavljaju sredstvo za postizanje određenog cilja koji postavlja čovek, odnosno predstavljaju objektivnu stvarnost, tj. okolnosti i uslove u kojima se vodi borba i sredstva kojima se ljudski faktor koristi u borbi.

Ovo diferenciranje faktora na „žive“ i „nežive“ i na „subjektivne“ i „objektivne“ nije, međutim, tako jednostavno.

Istina je da se jedino čovek javlja kao subjekt borbe. Ali je isto tako neosporna istina da se sam čovek istovremeno pojavljuje kao objektivni faktor i u izvesnom smislu kao „sredstvo“ u borbi. Svaka vojna jedinica, na primer, zajedno sa svim njenim ljudstvom (i svom rat-

nom tehnikom i ostalim materijalom), predstavlja sredstvo za postizanje ratnih odnosno revolucionarnih borbenih ciljeva i zadataka. U ovom smislu je svaka jedinica sredstvo u rukama onoga koji postavlja ciljeve i zadatke, dakle, u rukama starešine jedinice (bez obzira da li se radilo o „jednostarešinstvu“, „dvostarešinstvu“ ili nekim drugim oblicima rukovođenja). Odnosno, dalje, svaka jedinica zajedno sa svojim starešinom je sredstvo u rukama višeg komandovanja, tj. višeg pretpostavljenog starešine. I tako sve odozdo do gore — od pojedinačnog borca pa preko svih stepena vojnih jedinica i svakog taktičara sve do glavnog stratega. Prema tome su, u tome smislu, i oružane snage kao celina (zajedno sa svim svojim ljudstvom, naoružanjem i ostalom opremom) sredstvo politike za postizanje određenih ciljeva u toku rata ili revolucije (kao, uostalom, i u vreme mira). Odnosno uopšte i sam čovek (ljudski faktor) je sredstvo borbe u službi određene politike (bez obzira kako je taj faktor organizovan i bez obzira o kakvim načinima, oblicima i metodima borbe se radilo). Upravo, za ovu ulogu čoveka kao sredstva u borbi može da odgovara termin koji je upotrebio Engels kad je govorio o „*ljudskom materijalu*“.

Postajući „ljudski materijal“, odnosno „sredstvo“, čovek ne prestaje biti i subjekt. I obratno, kao subjekt, svaki čovek je istovremeno i „sredstvo“, odnosno objektivni faktor u borbi. Obe uloge čoveka ostaju nerazdvojne i neprekidne. U ovom smislu može se, dakle, reći da je uloga ljudskog faktora dvostruka i da se javlja u dva vida u oružanoj i svakoj drugoj borbi.

Ulogu čoveka kao objektivnog faktora, odnosno kao „sredstvo“ u borbi, obuhvatamo u ovoj raspravi pod pojmom i terminom „*živa sila*“ (naziv već uobičajen kod nas).

Ulogu, pak, ljudskog faktora kao subjekta borbe, tj. subjektivnu delatnost ljudi u borbi, tretiramo pod pojmom i terminom „vojna veština“ (ili, ponekad — kad se izričito radi o oružanoj borbi — „ratna veština“).

Budući da se ovde radi o dve istovremene uloge jednog istog faktora, tj. čoveka, odnosno ljudskog faktora,

to se i gornji termini koriste odvojeno samo onda kad se posebno odnose na jednu od uloga čoveka u borbi.

Pod vojnom veštinom podrazumevamo, dakle, svu subjektivnu (neposrednu ili posrednu) vojnu delatnost čoveka kao objektivnog faktora u ratu i revoluciji, odnosno uopšte u svakoj pojedinoj oružanoj ili bilo kojoj drugoj borbi, koja se vodi sredstvima vojne sile.

Reč je, prema tome, ne samo o subjektivnoj delatnosti starešina u smislu njihovog rukovođenja borbom, nego i o subjektivnoj delatnosti svake pojedine jedinice ili druge organizacije ljudskog kolektiva, i, konačno, svakog pojedinog borca, čoveka. Svaki čovek koji na bilo koji način učestvuje u borbi je subjekt u borbi. Pojam „vojna veština“ kako se ovde upotrebljava, obuhvata, dakle, čitavu subjektivnu vojnu, odnosno u vojne svrhe namenjenu, delatnost ljudi u ratu ili revoluciji, odnosno u borbi uopšte, i supsumira u sebi i pojam „strategija“ i „taktika“ (tj. važi i u strategijskim i taktičkim okvirima). Subjektivna delatnost ljudskog faktora u borbi može se sažeti u sledeće:

Prvo, subjektivnu procenu i zamisao (ideju, doktrinu ili koncepciju) vođenja rata ili revolucije i borbe uopšte, odnosno i zamisao izvršenja i svakog pojedinog borbenog zadatka.

Drugo, subjektivnu delatnost, izraženu u odluci ili na neki drugi način, a usmerenu na stvaranje određene organizacije i određenih drugih priprema za rat ili revoluciju, odnosno uopšte za neku borbu, u cilju sprovođenja u život odgovarajuće zamisli vođenja rata, revolucije i borbe uopšte, odnosno i zamisli izvršenja nekog određenog pojedinog borbenog zadatka.

Treće, samo vođenje borbe, odnosno rata i revolucije, kao i svake pojedine borbe, tj. subjektivnu delatnost ljudskog faktora u samoj borbi (uključujući tu i samu fizičku borbu, rukovanje ratnom tehnikom, komandovanje i uopšte rukovođenje borbom, kao i, u vezi s razvojem borbe, nove subjektivne delatnosti izražene u promeni ranijih zamisli i odluka i odgovarajućim izmenama u organizaciji i drugim priprema i postupcima u toku borbe).

Kad se uopšte govori o ljudskom faktoru, kao faktoru vojne sile, onda se pod tim podrazumeva samo onaj ljudski faktor koji *stvarno dejstvuje*, odnosno *može da dejstvuje* u bilo kom vidu i obliku borbe, koji objektivno i subjektivno zaista stoji na raspolaganju za upotrebu i korišćenje u borbi, bilo za samu fizičku borbu bilo za njeno pothranjivanje, snabdevanje i sve druge vrste delatnosti neophodne i korisne za vođenje borbe.

To isto važi i za druge faktore borbe gde svagde dolazi u obzir onaj njihov obim, količine i kvaliteti koji *stvarno dolaze* odnosno *mogu doći* do izražaja u borbi i ostvariti svoj uticaj na nju.

Nigde se, dakle, ne radi o ljudskom faktoru „uopšte“, o materijalnom faktoru „uopšte“, o prostoru i vremenu „uopšte“, već o onom konkretnom ljudskom, materijalnom i drugim faktorima koji zaista i stvarno mogu doći do izražaja u konkretnoj borbi.

Vojna sila neke zemlje, naroda ili klase se, dakle, u krajnjoj liniji i sastoji od njihovog ljudskog i materijalnog faktora upotrebljivih u borbi i od uslova prostora i vremena na kome, odnosno u kome se vodi borba, posmatrajući sve ove faktore u njihovom dijalektičkom jedinstvu i uzajamnoj uslovljenosti.

Napred je naglašeno da svi ovi faktori, i ljudski i materijalni faktor i prostor i vreme, deluju u sklopu vojne moći neposredno — bez obzira u kakvim se organizacionim oblicima nalazili i ispoljavali.

Isto tako da ovi faktori vojne moći deluju ne samo neposrednom svojom ulogom i aktivnošću, nego i *potencijalno*, tj. samim svojim postojanjem, samom mogućnošću da mogu biti aktivirani i upotrebljeni.

Upravo na ove dve činjenice izrasta ne samo mogućnost nastajanja revolucija i nacionalnooslobodilačkih pokreta bez svojih unapred organizovanih oružanih snaga, nego i potencijalno dejstvo vojne sile u nacionalnooslobodilačkoj i klasnoprogresivnoj borbi koje se vode mirnim sredstvima, pa prema tome i u onoj koja bi se vodila i u uslovima opšteg i potpunog razoružanja (sve dotle dok bi uopšte delovala sila u društvu) — u čemu i leže

vojnoteoretski i praktički osnovi realnosti i mogućnosti razoružanja a da se pri tome ne ukine snaga društvenih faktora uopšte, pa prema tome ni onih koji su nosioci progresivnih interesa daljeg kretanja i razvoja društva.

Konačno, govoreći o osnovnim i neposrednim faktorima vojne sile treba, radi razumevanja suštine i pojma i uopšte uloge vojne sile u društvu, istaći da su svi ovi faktori u izvesnom smislu *samostalni* (u njihovoj međusobnoj uslovljenosti i uzajamnosti).

Iako su oni kao i svi društveni (u određenom smislu i prirodni) faktori uslovljeni stepenom opšteg materijalnog razvitka društva a u određenoj meri i drugim uslovima i okolnostima, oni u svakoj konkretnoj borbi (ratu, revoluciji, odnosno i svakom pojedinačnom oružanom sukobu, kao uostalom i u borbi mirnim sredstvima) *deluju upravo onakvi kakvi oni jesu, bez obzira čime su prethodno uslovljeni i na osnovu čega oformljeni.*

Drugim rečima, u svakoj borbi dolazi do izražaja *konkretni* kvantitet i kvalitet svih faktora vojne moći, i svakog od njih posebno, bez obzira što je uslovljeno i na osnovu čega je nastao baš ovaj njihov konkretni kvantitet i kvalitet.

Ova činjenica predstavlja u stvari manifestaciju mogućnosti relativnog osamostaljenja sile uopšte — pa prema tome i vojne sile kao jednog od oblika društvene sile — od materijalne baze društva (tim više i od raznih drugih društvenih faktora).

Ova pojava mogućnosti relativnog osamostaljavanja faktora vojne sile — pa prema tome i vojne sile u celini — objašnjava zašto se u određenim društveno-istorijskim pa i konkretnim materijalnim uslovima jedni narodi ili klase (i njihove oružane snage) mogu javljati kao vojnički jači, a drugi kao vojnički slabiji, odnosno, u vezi s tim, i činjenicu da se vojna snaga ne svodi automatski ni na razvijenost materijalne baze (odnosno na ekonomsku moć i uopšte privrednu razvijenost i nerazvijenost), ni na sam kvantitet i kvalitet ljudi, ni na same oružane snage, pa ni na bilo koji drugi izolovani društveni i prirodni faktor, kao ni na samu progresivnost subjektivnih snaga kao

subjektivnih nosilaca vojne sile (dakle, ni na samu ideologiju i politiku).

Dakle, iako je vojna sila, kao jedan od oblika društvene sile uopšte, propratna pojava razvitka materijalne baze društva i stepena ovog razvitka ona kao relativno samostalan faktor ne proizilazi bukvalno i automatski iz društvene baze već deluje u granicama određene samostalnosti.

Zakonita je, dakle, kako je već napred rečeno, tendencija da se sila, pa i vojna sila, ispoljava kao manifestacija materijalnog razvitka, ali *na liniji te tendencije mogu postojati, i u društvenoj praksi često zaista i postoje, znatna odstupanja, što i sa svoje strane deluje na to da se uzlazni razvoj društva odvija u „cik-cak“ kretanjima a ne putem doslovnog, idealnog i nekog „čistog“ uzlaznog razvitka.*

Ova činjenica objašnjava zašto ponekad i reakcionarne društvene snage mogu formirati snažnu vojnu silu i zašto, dakle, u nekim slučajevima i kontrarevolucije mogu odnositi vojne pobede.

Ali, isto tako, i što je još značajnije, ova činjenica sa svoje strane objašnjava zašto nacionalnooslobodilački i klasnoprogresivni pokreti mogu odnositi vojničke pobede protiv ekonomski jačih (dakle, protiv onih koji u svojim rukama imaju sredstva za proizvodnju) — i to čak pod uslovima prethodnog nepostojanja oružane sile progresivnih društvenih snaga, pa i uopšte bez formiranja oslobodilačke armije, odnosno, konačno, i mirnim načinom, mirnim putevima, oblicima, metodima i sredstvima.

U samoj mogućnosti osamostaljavanja sile, kako je već istaknuto, leži i mogućnost eliminisanja iz društvene prakse određenih oblika, metoda i sredstava sile i njene primene, upravo zato što nikakva sila — pa prema tome ni vojna, a naročito oružana sila — ne predstavlja sastavni elemenat društvene materijalne baze.

Sve ovo, međutim, ne znači da sila uopšte kao i vojna sila nisu uslovljene određenim društvenim okolnostima — a u prvom redu stepenom razvitka materijalne društvene baze.

Ova zakonita uslovljenost upravo i opredeljuje granice u kojima se vojna sila može da osamostali i u kojima i svaki od osnovnih i neposrednih faktora vojne sile ispoljava svoj uticaj na svaku oružanu i drugu borbu koja se vodi pomoću i na osnovu vojne sile, pa se i svaki od njih, u sklopu ostalih, može javiti kao više ili manje odlučujući za ishod borbe, za pobjedu ili poraz u njoj.

Upravo na ovoj zakonitoj uslovljenosti vojne sile stepenom i potrebama razvitka materijalne društvene baze društveno zakonito pre ili kasnije, kroz istoriju, izrasta i probija se vojna sila stvarnih i istinskih progresivnih društvenih snaga koje na svojim plećima nose društveni progres i opšti uzlazni razvitak društva, bez obzira da li se on odvijao oružanim ili mirnim putevima i sredstvima.

Na ovoj društveno zakonitoj osnovi zakonito izrasta i nastaje i vojna veština progresivnih društvenih snaga, bez obzira da li se ona javlja kao odvojena manifestacija politike ili se pak, kao u borbi mirnim sredstvima, više ili manje stapa sa politikom i političkom veštinom ne odvajajući se u zaseban oblik sprovođenja politike. U ovom smislu vojna veština progresivnih društvenih faktora javlja se kao više ili manje uspješan realizator vojne snage koju im pruža materijalni razvitak društva.

III. ZAKONITA DRUŠTVENA USLOVLJENOST VOJNE SILE I ODNOS VOJNE SILE I EKONOMIKE, POLITIKE I OSTALIH DRUŠTVENIH USLOVA

Kao što je poznato, stepen razvoja proizvodnih snaga i produkcionih odnosa predstavlja ekonomsku strukturu društva, odnosno njegovu materijalnu bazu, koja uslovljava čitavo društveno kretanje i razvitak i daje pečat svemu onome što se obično naziva „društvena nadgradnja“. Kao što i sama borba (nacionalna i klasna) tako i sila sama po sebi ulazi u domen društvene nadgradnje i zato zavisi od materijalne baze društva.

Prema tome jasno je da i ratovi i revolucije, kao društvena pojava, zavise od određenih materijalnih, dakle,

ekonomskih društvenih uslova koji opredeljuju ne samo mesto, ulogu i organizaciju oružanih snaga u borbi, nego i same uzroke borbe, i njene ciljeve, i njen društvenopolitički karakter, i, konačno, neposredno utiču i na vojnu fizionomiju i vojne karakteristike rata i revolucije, odnosno uopšte oružane borbe, ratovanja. U istom smislu je društveno uslovljena i ona klasna ili nacionalna borba koja se vodi na miran način, mirnim putevima, sredstvima i metodima u kojima vojna sila dejstvuje potencijalno, tj. bez primene oružane borbe, pa i bez formiranja oružanih snaga.

Bez sagledavanja apsolutne zavisnosti sile od ekonomskih uslova (pa i drugih društvenih okolnosti), s jedne strane, i istovremenog uočavanja relativne samostalnosti sile kao posebnog faktora u društvu, s druge strane, nemoguće je razjasniti suštinu i pojam sile uopšte, pa ni vojne sile, i opredeliti njeno mesto i ulogu u društvu. Baviti se samo pitanjem sile bez veze s osnovnim društvenim uslovima, bilo bi isto što i baviti se samo posledicama, a ne videti uzroke radi kojih su one nastale. I obratno, sama analiza ekonomike i drugih društvenih uslova nije dovoljna da do kraja osvetli problem sile uopšte pa ni vojne sile i njenih posebnih karakteristika i zakonitosti.

Društveni, a u prvome redu ekonomski uslovi, i na njima zasnovane opšte zakonitosti kretanja i razvitka društva, *ispoljavaju svoj uticaj na sva četiri osnovna faktora vojne sile, tj. na ljudski faktor, materijalni faktor i faktore prostor i vreme.*

Odnos vojne sile i ekonomike upravo se najbolje može i videti kroz analizu uloge ekonomike na osnovne faktore vojne sile.

Ljudski faktor i sam ulazi u pojam materijalne baze društva, odnosno predstavlja jedan od osnovnih elemenata proizvodnih snaga. U tom smislu je i sam čovek u neku ruku ekonomski činilac, faktor ekonomske prirode, pa prema tome u direktnoj zavisnosti od ekonomskih uslova i stepena njihovog razvoja.

Isto tako i materijalni faktor koji deluje u ratu i uopšte u sklopu vojne moći, i sam je manje ili više nepo-

sredni rezultat stepena razvoja materijalne baze društva, kako u smislu stvaranja određenih opštih materijalnih uslova u kojima vojna sila deluje, tako, posebno, i u pogledu stepena razvoja i mase naoružanja i ostale ratne tehnike i drugih materijalnih sredstava koja se koriste u borbi.

Prema tome, promene materijalne baze manje-više direktno dovode do promena kako ljudskog, tako i materijalnog faktora, i to kako uopšte u društvu tako i u pogledu njihove uloge u borbi odnosno njihovog mesta i uloge u okviru vojne moći uopšte.

Promene, pak, materijalnog i ljudskog faktora ispoljavaju uticaj i na faktore prostora i vremena.

Ljudski faktor, kao faktor vojne sile, deluje objektivno svojim brojem (masom, kvantitetom) i svojim kvalitetom, a subjektivno, svojom veštinom ratovanja. Sve ono, dakle, što utiče na kvalitet i kvantitet ljudskog faktora odnosno i njegovu subjektivnu delatnost i subjektivne sposobnosti samim time utiče i na vojnu silu i na mesto i ulogu čoveka u okviru nje. Baš u ovome pogledu ekonomika i uopšte stepen razvoja proizvodnih snaga manje ili više direktno utiče na formiranje ljudskog faktora, njegove svesti i volje i uopšte njegovog kvaliteta odnosno i veštine, kao i na opredeljivanje njegovog broja upotrebljivog i zainteresovanog za vršenje vojnih funkcija i uopšte za vojnu ulogu ljudi kako u klasnoj tako i u nacionalnoj borbi, odnosno uopšte njihovu ulogu u razrešavanju društvenih suprotnosti vojnim putevima i sredstvima vojne sile.

Budući d je vojna sila samo jedan od oblika i aspekata političke odnosno opšte društvene sile i samo jedno od sredstava kojim se rešavaju (odnosno u određenim uslovima mogu rešavati) društvene suprotnosti, to se i odnos vojne sile i ekonomike reflektuje u istom onom smislu u kome se reflektuje i međusobni odnos ekonomike i sile uopšte. Odnosno, društveno-ekonomski uzroci koji objektivno uslovljavaju i opredeljuju primenu sile u borbi unutar društva i karakter i fizionomiju klasne i nacionalne borbe, uslovljavaju i opredeljuju i karakter i fizionomiju

klasnih i nacionalnih snaga i to kako uopšte tako i u formiranju njihovom kao objektivnog faktora i kao subjekta vojne sile.

I, dalje, kad se radi o ljudskom faktoru, društvena praksa pokazuje da porast kako političke tako i vojne moći klasnih i nacionalnih subjektivnih snaga izrasta ne samo direktno na užoj klasnoj odnosno nacionalnoj materijalnoj bazi na kojoj se one neposredno formiraju, nego i više ili manje posredno i na opštoj materijalnoj bazi ljudskog društva kao celine. Ovo poslednje to više ukoliko više društvo stvarno čini jednu ekonomsku celinu i ukoliko više subjektivne snage shvate ovu činjenicu.

Međutim, kako je već istaknuto, sve ovo ne odvija se doslovce ni automatski. Odnosno — ako bi se upoređivao samo ljudski faktor onda se može reći da je vojnički jači onaj ljudski faktor koji raspolaže većom masom i boljim kvalitetom ljudi (ili i jednim i drugim) kao i boljom veštinom ratovanja (odnosno uopšte boljom veštinom korišćenja vojne sile), bez obzira na neposrednu „ekonomsku jačinu“ ovog ili onog ljudskog faktora, tj. bez obzira u čijim se rukama nalazi ekonomska moć. Drugim rečima, ekonomski jači ljudski faktor ne mora u isto vreme biti i vojnički jači. Ekonomika utiče na vojnu snagu ljudskog faktora utoliko ukoliko utiče na njegov kvalitet i kvantitet kao i njegovu subjektivnu delatnost (njegovu vojnu veštinu) a ne po tome u čijim su rukama sredstva za proizvodnju odnosno ne po tome koji je i čiji ljudski faktor ekonomski bogatiji i jači. Identificiranje ekonomske moći i vojne sile, tj. stvaranje neke vrste „kratkog spoja“ između njih, može da zavede na ozbiljnu stranputicu koja bi dovela do nerazumevanja kako ekonomski slabiji može vojnički pobediti ekonomski jačeg, čime bi ostale neobjašnjene i revolucije i nacionalnooslobodilački i uopšte revolucionarni pokreti. Objasnjenje ovih u prvome redu se može tražiti baš u snazi njihovog ljudskog faktora koja je više ili manje neposredno ili posredno nastala kao posledica razvoja ekonomskih uslova, ali koja se ne svodi na same ekonomske uslove, ekonomsku snagu, ekonomsku moć, ekonomsku silu i sl., nego predstavlja bliže ili dalje

posledice ekonomike na kvalitet i kvantitet ljudskog faktora.

U pogledu uticaja ekonomike na drugi osnovni faktor vojne moći, tj. na materijalni faktor može se reći da materijalna baza deluje u izvesnom smislu dvostruko u odnosu na ovaj faktor borbe.

Prvo, ona utiče na vrstu, kvalitet i kvantitet naoružanja i ostale ratne tehnike. Razvijenija materijalna baza stvara, razume se, bolje i povoljnije uslove, kako za naučna otkrića, tako i za samu proizvodnju bolje, savršenije i masovnije ratne tehnike. Onaj ko raspolaže takvom ekonomskom bazom i na njoj stvorenom ratnom tehnikom nesumnjivo je tehnički jači u pogledu mase i mogućnosti ratne tehnike u oružanom sukobu (u pogledu snage njene vatre, udara, ubojne moći, radijusa dejstva itd.). Dakle, onaj ko je ekonomski jači taj je po pravilu svakako i tehnički jači (ukoliko se koristi svojim ekonomskim mogućnostima i stvori adekvatnu masu i kvalitet ratne tehnike).

Drugo, ekonomika, odnosno stepen razvijenosti proizvodnih snaga, stvara i druge povoljne ekonomske uslove za vođenje borbe i njeno snabdevanje i pothranjivanje svim neophodnim materijalnim sredstvima, a ne samo onim koje ulaze u pojam naoružanja i ostale ratne tehnike. Time se, svakako, kad je reč o samim ekonomskim uslovima, u pogledu njih načelno u povoljnijim uslovima nalazi onaj ko je ekonomski moćniji (ako adekvatno iskoristi ekonomske mogućnosti).

I, konačno, ekonomika svojim uticajem na ljudski i materijalni faktor, utiče i na mesto i ulogu i ostalih osnovnih faktora borbe, tj. *prostora i vremena*.

U ovom smislu, onaj ko ima bolju i savršeniju ratnu tehniku raspolaže i boljim tehničkim mogućnostima za korišćenje i savladavanje i prostora i vremena (tj. raspolaže većom tehničkom manevarskom sposobnošću, može ostvariti brži tempo dejstava u borbi, može lakše i brže i bolje koristiti vreme itd.). Takođe i onaj ko raspolaže boljim kvalitetom, a naročito većom masom ljudskog faktora može lakše fizički savladavati i prostor i vreme

od onoga ko na raspolaganju ima manju masu i slabiji kvalitet ljudi. Osim ovog uticaja ekonomike preko ratne tehnike i preko ljudi na odnos prema prostoru i vremenu i na mogućnosti korišćenja i savladavanja prostora i vremena, i sam razvoj proizvodnih snaga društva utiče više ili manje neposredno ili posredno na prostor i vreme neprekidno menjajući značaj vremena kao i sliku i uslove prostora odnosno konkretno teritorije (kako u pogledu komunikativnosti, tako i uopšte u pogledu materijalnih dobara na teritoriji, stvarajući naseljena mesta i određujući njihovu građevinsku strukturu i veličinu, gustinu naseljenosti i sl., krčeći šume ili vršeći pošumljavanje, razvijajući sistem vodnih kanala, pokrivajući teritoriju određenim vrstama biljnih kultura itd. — što sve menja uslove prostora na kome se vodi borba i u kome uopšte vojna moć deluje).

Sva ova pitanja odnosa ekonomike i vojnih faktora nemaju samo teoretski značaj. Od pravilnog uočavanja šta sve ulazi u pojam „vojne moći“ i od čega sve ona zavisi, zavisi i pravilnost procene vojne moći, odnosno i svrsishodnost ili nesvrsishodnost i efikasnost ili neefikasnost oružane borbe, ili ovog ili onog vida borbe, kao načina i oblika ispoljavanja politike, kao „produžetka politike drugim sredstvima“, kao „sredstva u službi politike“.

Razmatrajući, dalje, uticaj društvenih uslova na vojnu moć i njene faktore, treba konstatovati da se pored uticaja materijalne baze društva posebno javlja i uticaj društvene nadgradnje na vojnu silu. Poznato je da društvena nadgradnja ima u izvesnom smislu povratni uticaj na materijalnu bazu društva i njen razvitak. Ukoliko se društvo više razvija, utoliko ovaj obratni uticaj nadgradnje na bazu biva veći. (U ovoj zakonitosti društvenog razvitka koja ukazuje na sve više rastuću ulogu njegovih subjektivnih snaga i leže povećane i sve veće mogućnosti svesnog i ubrzanog menjanja objektivnih društvenih uslova). Ako, pak, nadgradnja može da deluje na samu bazu tim više se ispoljavaju međusobni uticaji unutar same nadgradnje, dakle, i uticaj pojedinih njenih eleme-

VOJNA SILA
SREĆNO
SLUŽBA
POLITIKE
VOJNA
SILA
POLITIKA

nata na vojnu silu koja i sama kao i svaka sila, kako je već rečeno, spada u domen društvene nadgradnje.

U pogledu uticaja društvene nadgradnje na vojnu silu od posebnog je interesa odnos političke i vojne sile i uticaj politike na vojnu silu kao i odnos politike i vojne veštine, odnosno i politike i rata ili revolucije odnosno borbe uopšte.

Vojna sila je jedan od oblika, aspekata, manifestacija političke sile. Samim tim je vojna sila, razume se, uži pojam od političke sile.

Ali ne samo to.

I kao posebni oblik političke sile vojna sila je relativno samostalna. Upravo zato ona i predstavlja zaseban pojam, odnosno upravo radi toga se ona i tretira kao poseban oblik sile. No, odvajajući se u zaseban aspekt političke sile vojna sila ne prestaje da bude istovremeno i politička sila (njen deo i oblik). Drugim rečima politička sila se može da javlja u raznim oblicima („čisto“ političkom, državnom, administrativnom itd.), a među njima i u vojnom obliku.

Prema tome vojna sila zavisi manje-više od svega onog od čega zavisi politička sila uopšte.

Odnosno i faktori političke sile mogu se javljati istovremeno i kao faktori vojne sile, kao i obratno.

U ovom smislu se čovek (ljudski faktor) javlja i kao politički i kao vojni faktor. Materijalni faktor takođe. Prostor i vreme takođe, ukoliko i oni utiču na formiranje političke sile (samim svojim postojanjem, tj. kao uslovi u kojima deluje politička sila).

No baš zato što je vojna sila relativno samostalna to su i vojna sila i faktori vojne sile podvrgnuti i nekim specifičnim zakonitostima koje kao takve deluju u okviru političke sile.

Drugim rečima, na primer, čovek kao vojni faktor, nije sasvim isto što i čovek kao politički faktor. To su dva aspekta, dve uloge, dva delovanja istog ljudskog faktora u kome je vojni aspekt uvek uži od političkog. Odnosno politički aspekt ljudskog faktora nije uvek istovremeno i vojni, ali je vojni aspekt uvek istovremeno i politički.

Specifičnosti vojnih faktora sastoje se baš u tome što oni kao vojni faktori služe posebnim ciljevima, tj. vođenju oružane borbe, odnosno i borbe mirnim oblicima (u kojoj oni potencijalno deluju kao vojni faktori). Ovi ciljevi daju vojnim faktorima poseban značaj i ulogu koji iziskuju i određena specifična svojstva koja se ne mogu jednostavno podvesti pod ona svojstva, značaj i ulogu koju ovi isti faktori imaju kao politički faktori uopšte. Ovo se kod ljudskog faktora naročito ogleda, na primer, u spremnosti da se izloži životnoj opasnosti u oružanoj borbi, da ume da vlada ratnom tehnikom, da uopšte razvije i poseduje vojnu veštinu itd., što sve nije u tom smislu potrebno za čoveka da bi on bio politički faktor uopšte. Ovo se još više odražava u ulozi i značaju materijalnog faktora, prostora i vremena. Prostor, na primer, ima daleko izrazitiju ulogu kao vojni faktor nego što to ima isti prostor kao faktor u kome dejstvuje politička sila (dakle, kao neke vrste „politički faktor“).

U ovom istom smislu čak i onda kad se kod borbe mirnim sredstvima ljudski faktor manifestuje spolja, u svojoj aktivnosti, samo kao politički faktor, on ipak, da bi istovremeno bio i potencijalni vojni faktor mora da poseduje specifična svojstva — a u prvome redu volju i spremnost da deluje kao vojni faktor, tj. spremnost na borbu koja se vodi tipičnim vojnim sredstvima. Nije, dakle, isto biti spreman na političku borbu uopšte i biti spreman na političku borbu vojnim putevima, oblicima, sredstvima.

U ovom pogledu, što je naročito značajno za sagledavanje suštine i pojma vojne sile, može se reći da vojna sila neke zemlje, naroda, nacije, klase, može i da zaostaje za političkom silom, onda ako se adekvatno ne razvije sve ono što predstavlja vojnu silu — što, razume se, slabi i samu političku silu. Ako, na primer, neki narod poseduje visoku političku svest, pa i solidnu političku organizaciju, a za slučaj rata nije razvio i vojnu organizaciju i vojnu veštinu i izvršio adekvatne vojne pripreme — njegova vojna snaga može da zaostane za njegovom objektivnom političkom snagom.

Rezimirajući sve ovo može se reći da se sva četiri osnovna vojna faktora istovremeno javljaju i kao ekonomski i kao politički i kao vojni faktori. Prema tome se oni (tj. ljudski i materijalni faktor, prostor i vreme) javljaju istovremeno i kao faktori ekonomske i političke i vojne sile. Budući da se radi o zajedničkim faktorima ovih raznih vrsta i oblika sile, može se reći da se u celini, u širem smislu, radi i o jednoj jedinstvenoj sili — o opštoj društvenoj sili — koja ima svoje razne oblike odnosno aspekte, dakle ekonomski, politički i vojni pri čemu vojni predstavlja jedan od oblika političkog i kao takav predstavlja i specifični oblik sile u društvu.

Drugim rečima, ljudski faktor, materijalni faktor i faktori prostor i vreme postajući vojni faktori ne prestaju istovremeno da budu i ekonomski i politički. Ono što njih čini vojnim — za razliku od ekonomskih pa i političkih — jeste njihova specifična vojna uloga koja se razlikuje od uloge ovih istih faktora kao ekonomskih pa i kao neposredno političkih.

I još jedna značajna konstatacija. Iako je sila kategorija društvene nadgradnje, ona se samim svojim postojanjem „objektivira“ i „materijalizuje“, tj. ona — dotle dok uopšte postoji kao sila — postoji objektivno kao što objektivno postoje i faktori sile. U ovom smislu i čovek kao subjektivni nosilac sile mora da sa silom računa kao s objektivnom pojavom, a ne samo kao sa nekim svojim subjektivnim produktom.

Iz ovog rezultira, prvo, da postojanje sile u društvu ne zavisi samo, i ne u prvom redu, od subjektivnih shvaćanja i želja ljudi nego da to u osnovi zavisi od objektivnih materijalnih uslova koji rađaju silu. I, drugo, iz ovog rezultira i činjenica da ljudski faktor kao subjektivni faktor može i da deluje u neskladu s objektivnom silom, da je potcenjuje i precenjuje, i da je, uostalom, i zloupotrebljava. Ovo drugo se može da manifestuje i kod politike i kod vojne veštine kao jedne od manifestacija politike.

Sve ovo postaje jasnije baš kad se razmotri ovaj odnos političke sile i politike, i posebno politike i vojne sile i vojne veštine.

Politika je u izvesnom smislu subjektivno korišćenje političke sile.

Ali baš kao subjektivna delatnost politika može i da ne bude adekvatan odraz političke sile koja objektivno izrasta na razvitku materijalne baze.

Upravo u ovom smislu se i može desiti da i politika odgovornih odnosno rukovodećih subjektivnih snaga nacija (odnosno i država) i klasa ide u raskorak sa stvarnom objektivnom političkom silom nacije odnosno klase.

Baš u ovome pogledu se i dešava da, na primer, mnoge političke radničke partije visokorazvijenih kapitalističkih zemalja vode politiku koja ne izvlači mogući optimum iz stvarne političke snage radničke klase ovih zemalja. Zato se ova objektivna snaga radničke klase probija ne samo kroz ovakve partije i njihovu politiku nego često stihijno i mimo njih.

Sva ova pitanja imaju i svoj vojni aspekt, u odnosu između ekonomike i političke i vojne sile i politike i vojne veštine i svih njih međusobno. Sve se to manifestuje i na samu borbu, kako onu oružanu tako i na onu koja se vodi mirnim sredstvima.

U kome smislu su rat i revolucija odnosno i sama vojna sila „sredstva politike“?

Na prvi pogled čini se da pribegavanje oružanoj borbi i uopšte upotrebi vojne sile zavisi samo od politike. Izgleda da je politika ta koja jedina odlučuje o ratu ili miru. Spolja se stvari upravo tako manifestuju. Budući da politika očigledno predstavlja određenu delatnost ljudi, moglo bi izgledati da samo od politike ljudi, tj. njihovog subjektivnog shvatanja zavisi da li će biti oružane borbe, rata, revolucije, kao i ko će u njima pobediti. Međutim, baš na ovom pitanju uloge subjektivnog faktora u društvu pala je na ispitu idealistička filozofija.

Politika je i sama determinisana određenim istorijskim materijalnim, kao, uostalom, i drugim objektivnim uslo-

vima. Ona je više ili manje pogodeni izraz objektivnih uslova.

Engels je, kako je ranije rečeno, govoreći o ulozi materijalnih faktora u borbi na jednom mestu konstatovao da se uticaj vojskovođa u ratu svodi na „prilagođavanje načina ratovanja boricima i oružju“. On je time delimično izrazio i ulogu ratne veštine. Naime, ako „borcima“ i „oružju“ još dodamo i ulogu prostora i vremena kao objektivno postojećih faktora u kojima se vodi oružana borba i proširimo pojam „borci“ na čitav ljudski faktor i „oružje“ na sva materijalna sredstva koja se koriste u ratu, onda se ratna odnosno uopšte vojna veština svodi na prilagođavanje načina ratovanja određenom ljudskom i materijalnom faktoru, prostoru i vremenu. Vojna moć je, dakle, kako smo i napred videli, kao određena i specifična kategorija društvene sile u izvesnoj više ili manje direktnoj zavisnosti od objektivnih društvenih uslova. Prema tome je i vojna veština, kao subjektivna delatnost ljudskog faktora, zavisna takođe više ili manje direktno od materijalne baze i uopšte objektivnih uslova. Zar to isto ne važi i za politiku? Nije li i politika kao kategorija društvene nadgradnje zavisna od objektivnih uslova izraženih u materijalnoj bazi društva i stepenu njenog razvitka pa i u drugim objektivnim okolnostima? Odnosno, da li se i politika ne mora — da se poslužimo gore navedenom terminologijom — da „prilagođava“ konkretnom kvantitetu i kvalitetu ljudi, kvantitetu i kvalitetu materijalnih sredstava, kao uostalom i prostoru i vremenu u kome ljudski faktor živi i u kome se i materijalni faktor nalazi.

Ne zadržavajući se dalje na mestu i ulozi politike u ljudskom društvu za našu temu važno je izvući neke zaključke: prvo, da vojna moć ne crpi svoju snagu samo iz politike (i ne u prvome redu od nje), i drugo, da isto tako ni ratna veština ni ishod oružane borbe ne zavise samo od politike. Ovo upravo zato što je odnos između politike i ratne veštine odnos koji postoji unutar društvene nadgradnje, pri čemu i politika i vojna veština kao njena manifestacija ne samo da stoje u odnosu međusobne zavi-

snosti, nego manje ili više direktno zavise od uslova materijalne baze i objektivnih posledica ovih uslova. Politika može da utiče na vojnu silu i vojnu veštinu samo u tom smislu u kom smislu društvena nadgradnja može da utiče na ljudski i materijalni faktor i prostor i vreme — što pak ne negira po formi manje ili više direktni a po suštini bitni uticaj same materijalne baze na ove iste faktore uopšte, pa, dakle, i na njih kao faktore vojne sile.

Zaključak da osnova vojne moći ne počiva samo na politici kao subjektivnoj delatnosti, nego u prvome redu baš na objektivnim materijalnim i drugim objektivnim faktorima jeste od neobično velikog značaja. On nam pokazuje zašto su ratovi bili objektivno nužni i neizbežni kroz istoriju i zašto se i kada se baš i u prvome redu u vezi s razvojem materijalnih objektivnih uslova pred subjektivne snage društva može postavljati zahtev za eliminisanje oružane borbe iz društvene prakse.

I zaključak da vojna moć proističe manje-više direktno iz društvene baze i zavisi od nje, a da samo posredno i delimično zavisi od politike, takođe je od interesa zato što teoretski otkriva i ukazuje i na mogućni nesklad između vojne moći i politike, na mogućnost da politika, kao subjektivna delatnost, može i da preceni i da potceni objektivnu mogućnost vojne moći na koju se oslanja, kao i obratno, da određena vojna moć može da preraste okvire određene politike pa se i nametne politici i iz sredstva pretvori u njenog gospodara (čime se, razume se, istovremeno ona javlja kao izvor nove politike).

Ako se govori o ratu, odnosno o oružanoj borbi uopšte, kao sredstvu politike onda je možda bolje precizirati da je u ovom smislu vojna moć (uključujući u nju i oružane snage) — a ne oružana borba — sredstvo politike. Vojna moć je sredstvo kojim se politika služi u oružanoj borbi, pa ne samo u njoj nego i u miru za sprovođenje „vojnog pritiska“, odnosno i kao faktor „brane“ od oružanog napada i uopšte od vojnog pritiska. Oružana borba, međutim, je, u suštini, oblik u kome se određena politika ispoljava, određeni način na koji se politika sprovodi i tek kao takva može se tretirati i kao „sredstvo“ politike. Blže je, dakle,

istini kad se kaže da je oružana borba „produžetak politike drugim sredstvima“, pa i „koncentrisana politika“, nego kad se formuliše da je ona samo „sredstvo politike“. I po ovome, dakle, pitanje da li će se vojna sila upotrebiti kao sredstvo za provođenje oružane borbe kao specifičnog oblika politike, zavisi ne samo od objektivnih uslova nego i od subjektivne ocene ovih objektivnih uslova (kao i od određene istorijske i druge ograničenosti subjektivne ocene objektivnim uslovima).

Ako se sve navedeno rezimira može se doći do zaključka da, iako vojna sila zavisi manje ili više direktno od ekonomike i manje ili više neposredno ili posredno od politike, može doći i do nesklada između ekonomike i vojne sile.

Sila se uopšte, pa i vojna sila, može kao poseban, specifičan i samostalan faktor isprečiti na putu ekonomike i uopšte razvoja proizvodnih snaga, a ne samo unapređivati ga. Imajući svoje posebne zakonitosti i svoju zasebnu unutrašnju logiku sila može doći i u sukob s ekonomskim, pa prema tome, i političkim interesima čak i onoga ko ovu silu upotrebljava.

Na kraju, u ovom mogućem raskoraku ekonomike i sile (i politike), kako kaže Engels „ekonomika nadvladava silu“. Ali su putevi do toga često veoma mukotrpn i zaobilazni, baš zato što putevi sile odnosno i politike mogu za određeno vreme da idu u raskorak s potrebama ekonomike i ekonomskog razvoja društva. Na toj mogućnosti raskoraka između potreba društvenog razvitka i upotrebe sile kao i mogućnosti pogrešnih subjektivnih političkih odnosno i vojnih procena u pogledu svrsishodnosti i efikasnosti sile, leži i opasnost od rata u savremenim uslovima.

Pored dejstva ekonomike na pojedine faktore vojne moći, dakle, i na formiranje vojne moći u celini, i pored određenog uticaja politike na formiranje ljudskog pa i drugih faktora kao faktora vojne moći, na vojnu moć u manjem ili većem stepenu utiču još i razni drugi uslovi društvene nadgradnje, kao, na primer, tradicije, stepen kulture i prosvetćenosti, i uopšte razne nacionalne, klasne,

lokalne i druge specifičnosti itd. (sve, razume se, i opet u krajnjoj liniji kao rezultat razvitka i specifičnosti materijalne baze).

Rezimirajući u celini uticaj društvenih uslova na faktore vojne moći i uopšte na vojnu moć može se konstatovati da su proizvodne snage društva te koje u krajnjoj liniji odlučujuće opredeljuju sve faktore vojne sile, dajući vojnoj sili određene istorijske objektivne granice unutar kojih dolazi do izražaja subjektivna ljudska delatnost koristeći se sa više ili manje veštine objektivno datim uslovima svakog faktora vojne sile posebno i svih njih zajedno u njihovoj dijalektičkoj vezi, uslovljenosti i jedinstvu, i to kako u oružanoj borbi (ratovima i revolucijama), tako isto i u klasnoj i nacionalnoj borbi koja se vodi raznim mirnim načinima, mirnim oblicima, sredstvima i metodima.

Kako svi osnovni i neposredni faktori vojne sile postoje i u uslovima mirne borbe i kako oni samim postojanjem ispoljavaju svoje potencijalno dejstvo, tako i u ovim uslovima postoji i vojna sila i njeno potencijalno delovanje.

Specifičnost borbe mirnim sredstvima u ovom pogledu izražena je u tome da se ovde vojna sila ne manifestuje odvojeno od političke sile niti se vojna veština odvajaju od politike.

Ali to ne znači da ne postoji i ovde i vojna sila i vojna veština.

Kako je vojna sila samo jedan od oblika i aspekata političke, odnosno opšte društvene sile i vojna veština samo jedan od aspekata ili jedna od manifestacija politike, to izostajanje ovih oblika, aspekata, manifestacija ne znači i izostajanje same suštine.

U stvari vojna sila i vojna veština u mirnim putevima javljaju se u direktno političkim oblicima i manifestacijama, supsumirajući se u njih i integrirajući s njima, zadržavajući pri tome u više ili manje latentnom i potencijalnom obliku svoju sopstvenu suštinu.

Kad ne bi tako bilo onda se ne bi mogao objasniti ni prelaz sa jedne vrste sile na drugu, sa političkih (kao

i ekonomskih) sredstava na vojna i obratno, s oružanih na mirne puteve i obratno.

Ovo se najočiglednije može videti na primer na mogućnosti prerastanja ekonomskog štrajka u politički i ovoga u oružanu revoluciju (dakle, u izraziti vojni oblik borbe). Ili u prerastanju političke organizacije u vojnu ili na odvajanju vojne organizacije od političke ili, pak, i na pretvaranju vojne organizacije u političku.

Suštinski, društvena sila čini jednu celinu i ona je nedeljiva kao takva, ali su deljive njene funkcije, i promenljivi njeni oblici, aspekti, manifestacije. Suštinski svaka nacija i klasa ima svoju društvenu silu u koju je integrirana njihova i ekonomska i politička i vojna sila, koje se opet mogu ispoljavati na razne načine, pa ponekad i zamenjivati jedna drugu, odnosno jedna vrsta sile može delovati kroz drugu i javljati se kroz oblike i manifestacije inače svojstvene nekoj drugoj vrsti sile.

Na ovoj mogućnoj zamenljivosti raznih aspekata opšte društvene sile, takođe leži mogućnost da se i pre nego što su stvoreni uslovi da se ukine sila kao takva ipak može iz društva eliminisati upotreba oružane sile kao i uopšte vojnog pritiska, i, kako je napred rečeno, ukinuti i same oružane snage kao posebna organizacija vojne sile — a da pri svemu tome ostane mogućnost zaštite nacionalnih i progresivnih klasnih interesa sve dotle dok uopšte postoji potreba za njihovu zaštitu, tj. dok postoje nacije i klase i dok postoji bilo koji oblik sile u ljudskom društvu (odnosno dok postoje takvi materijalni uslovi koji radaju silu).

IV. ISTORIJSKI ZAKONITE TENDENCIJE RAZVOJA FAKTORA VOJNE SILE I VOJNE SILE UOPŠTE

Istorijski uzevši, kao konsekvencija opštedruštvenog razvoja, odnosno razvitka materijalne baze društva i društvene nadgradnje, kao manje-više zakonita pojava može se smatrati neprekidno proširenje pojma i suštine svih

faktora vojne sile, kao i apsolutni porast njihove uloge. Pojam ljudskog faktora proširivao se postepeno od „oružane žive sile“ u sastavu armije, odnosno oružanih snaga, na čitav narod (dakle, imao je tendenciju da sve više obuhvati i „nenaoružanu živu silu“). Pojam materijalnog faktora proširivao se od naoružanja i najosnovnijih sredstava ishrane, odeće i druge lične opreme i na druga sredstva ratne tehnike i uopšte na sve materijalne potrebe neophodne za pothranjivanje borbe, snabdevanje i zbrinjavanje u ratu. Pojam prostora proširivao se od teritorije u najužem smislu (sa njenim fizičkim i drugim osobinama i klimatskim i uopšte atmosferskim uslovima) na prostor u najširem značenju sa ukupnošću njegove kopnene površine i njenih dimenzija, na pomorski prostor i konačno na vazdušni prostor (uključujući u najnovije vreme i stratosferu i „kosmički prostor“). S promenom svih ovih faktora menjala se i uloga i značaj faktora vreme (kao tok, period, trajanje). Vreme je kao faktor koji objektivno ispoljava dejstvo o oružanoj borbi postajalo sve dragocenije, sve „skuplje“, „skoncentrisanije“, ne samo u taktičkim nego i u strategijskim razmerama (razvitkom ostalih faktora, a naročito ratne tehnike, u istom vremenskom periodu moglo se desiti u borbi daleko više događaja značajnih po ishod borbe nego ranije u uslovima manje razvijenih ostalih faktora).

Isto tako istorijski zakonito raste i usložava se i uloga i značaj pojedinih elemenata osnovnih faktora, kao na primer uloga borbenog morala, vojne izvežbanosti, fizičke kondicije i drugih elemenata kvaliteta ljudskog faktora, kao, konačno, i subjektivna uloga svakog čoveka u borbi, dakle, raste i značaj subjektivne delatnosti odnosno vojne veštine čitave „mase“ ljudskog faktora, a ne samo komandnog kadra i samog vojnog kolektiva kao celine. Kako je borac, da se poslužimo ekonomskom terminologijom, „radna snaga“ u borbi, sve više je naglašena subjektivna delatnost svakog pojedinca i njegov odnos ne samo prema svom „radnom mestu“ u borbi, nego prema čitavoj borbi, odnosno ratu, revoluciji (odnosno i borbi mirnim sredstvima). S razvitkom ratne tehnike sve se više izražava

potreba da čovek (borac pojedinac) bude kao vojni faktor sve više tehnički i uopšte stručno kvalifikovan čime i uloga borca sve više uključuje u sebi i „rukovodeću ulogu“ i tako se smanjuje razlika i prestaje kruta granica između uloge boraca i starešina. U istom smislu raste i vojna uloga čoveka i van oružanih snaga i uopšte vojna uloga „civilnog“ sektora i prestaje kruta granica između „vojnika“ i „civila“, „vojnog“ i „civilnog“ sektora uopšte. Takođe uzlazno raste značaj i uloga pojedinih elemenata, odnosno svojstva kvaliteta ratne tehnike, kao na primer ubojna moć, brzina, probojnost, radijus dejstva itd.

Ljudsko društvo, na osnovi razvitka svoje materijalne baze, u celini uzevši, razvija se od prostijih oblika ka sve savršenijim i složenijim. U tom opštem uzlaznom razvitku društva svaka istorijska epoha ima svoje opšte materijalne i druge društvene karakteristike.

Međutim, treba i ovde konstatovati i naglasiti da razvitak i usavršavanje društva ne idu ni glatko ni ravnomerno. U stvari, zakonitost progresivnog kretanja i usavršavanja ljudskog društva ukazuje samo na opštu tendenciju kretanja i razvitka, koja je neizbežno zakonita i kao crvena nit provlači se kroz čitav istorijski razvitak svih zemalja zajedno i svake posebno. Ali, oblici i tempo ovog razvitka su vanredno različiti u raznim zemljama. Drugim rečima, kolikogod je zakonit opšti uzlazni razvitak društva, toliko je u dosadašnjoj istoriji bila zakonita i neravnomernost ovog kretanja i društvenog razvoja.

No, uprkos ovih neravnomernosti svaka društvena epoha, u celini uzevši, ima svoje karakteristike. Otuda proističu i neke zajedničke karakteristike svih ratova koji su se vodili u jednom istom istorijskom periodu, na primer, ratova vođenih u doba feudalizma za razliku od onih iz ranije društvene ekonomske formacije ili od ratova nastalih u kapitalističkom društvenom sistemu.

Zakoniti uzlazni razvoj društva koji sve više usavršava ali i usložava društvene uslove dovodi isto tako zakonito i do usavršavanja i istovremenog usložavanja načina ratovanja.

Međutim, već pomenuta zakonita neravnomernost razvoja društva ne može a da se ne odrazi i na pitanja rata i oružane borbe uopšte. Upravo iz razloga različitosti u društvenom razvoju mi se u jednoj istoj istorijskoj epohi, pored određenih sličnosti, susrećemo i sa različitim karakteristikama pojedinih ratova. Ove razlike proističu u prvom redu iz različitog neravnomernog razvitka materijalne baze, dakle, različitog stepena konkretnog razvoja proizvodnih snaga i produkcionih odnosa i u vezi s tim različite društvene nadgradnje, koje dolaze do izražaja u raznim zemljama iste istorijske epohe, kao i u njihovim oružanim snagama angažovanim u raznim ratovima pa i u različitim periodima u jednom te istom ratu.

Sve ovo odražava se i direktno i posredno i na samu vojnu veštinu, odnosno na subjektivnu delatnost ljudskog faktora u ratu i uopšte u oružanoj kao uostalom i svakoj drugoj borbi.

S usložavanjem ratovanja komplikovala se i vojna veština, koja više ne računa odnosno ne sme da računa samo s problemima oružanih snaga i njihovom ulogom u borbi, niti pored toga samo s ulogom prostora i vremena, nego i sa svim ljudskim i materijalnim potencijalom, zadirući gotovo u svaku društvenu delatnost.

Razne vojne veštine raznih zemalja, naroda, klasa, odnosno i njihovih armija, u jednoj istoj istorijskoj epohi imale su manje ili više određene zajedničke karakteristike uslovljene zajedničkim društvenim karakteristikama dotične epohe. I obratno, vojna veština svake pojedine zemlje, nacije, klase, odnosno i armije, imala je i neizbežno morala i mora da ima svoje posebne karakteristike koje rezultiraju iz posebnih opštih društvenih i posebnih vojnih uslova dotične zemlje, naroda, klase, odnosno njihove armije.

V. NAROD (NACIJA) I KLASA KAO VOJNI FAKTOR

Materijalni razvitak društva koji je doveo do formiranja nacija, uneo je kvalitetno nove pojave i u ratovodstvo, iako je i u kapitalizmu, kao klasnom društvu, ne samo ostala nego je u celini gledajući, još i više zaoštrena suprotnost između vladajućih i porobljenih klasa. Ali ovaj put su na novoj materijalnoj i uopšte novoj socijalnoj bazi, kako narodi tako i porobljene klase, postali daleko više subjekt nego što su to ikada ranije bili u istoriji, i kao takvi predstavljali su objektivno već bitno novi kvalitet (bez obzira što je politička vlast prešla iz ruku jednih u ruke drugih, novih vladajućih klasa — buržoazije, same ili udružene s preživelim ostacima feudalnih klasa).

Govoreći o ovoj značajnoj promeni Lenjin konstatuje: „iščezla su u nepovrat ona vremena kada su ratove vodili najamnici ili predstavnici kaste poluodvojene od naroda...“, i dalje: „Mašinski period rata razlikuje se od manufakturnog time što ratove vode narodi, što u njima učestvuju milioni ljudi.“³⁴

Kako se videlo iz ranijih citata i Engels je već govorio o „kvantitetu i kvalitetu stanovništva“, dakle, o čitavom narodu — a ne samo o ljudstvu u oružanim snagama — kao o vojnom faktoru.

Na drugim mestima Engels direktno govori o naciji kao o vojnom faktoru, na primer:

„Ono što je počela američka, to je i na vojnom području dovršila francuska revolucija. Izvežbanim najamničkim vojskama koalicije ona je isto tako mogla da suprotstavi samo loše izvežbane, ali mnogobrojne mase, poziv cele nacije... Streljački odredi sami nisu bili dovoljni; morao se naći neki oblik i za primenu mase, i on je bio pronađen u koloni“³⁵.

³⁴ „Lenjinova dela“, tom 8, str. 34.

³⁵ Engels, „Anti-Dühring“, str. 174.

I dalje: „Samo revolucija kao što je bila francuska, koja je ekonomski oslobodila građanina, a naročito seljaka, mogla je da iznađe vojske masa, a ujedno i slobodne oblike kretanja o koje su se razbile stare krute linije — vojni otisci apsolutizma za koji su se borile“³⁶.

Engels, dakle, ne samo što ukazuje na narod, naciju i uopšte „masu“ kao na vojni faktor, nego već izvlači i zaključke o posledicama ove činjenice na način vođenja borbe (koji je odgovarao vremenu koje razmatra Engels i koji je posle doživljavao evoluciju kako usled razvitka žive sile, tako još i više razvitka ratne tehnike kao i drugih faktora i elemenata relevantnih za borbu i način i oblike borbe).

Slično kao sa pretvaranjem naroda odnosno nacije u vojni faktor dešava se i sa klasama.

Buržoazija je — da bi savladala plemstvo i srušila feudalizam — morala razviti ne samo svoju „ekonomsku moć“ nego i svoju „političku silu“ i, povezano s njima, svoju „vojnu silu“. Ona je u krilu feudalizma razvila „ekonomsku moć“, ali da bi nadvladala plemstvo morala je biti upotrebljena ne samo ekonomska nego i politička i posebno, vojna sila i primena te sile upravo je i došla do izražaja u buržoaskim revolucijama. Buržoaska klasa je, dakle, zajedno sa seljaštvom i ostalim tada porobljenim klasama, bila — u odnosu na vojnu silu — ljudski faktor buržoaske revolucije koji je svojim kvantitetom i kvalitetom igrao i objektivnu i subjektivnu ulogu u svrgavanju plemstva, razbijanju njegovih oružanih snaga i preuzimanju njegove državne vlasti. Pri tome buržoaske revolucije su se po pravilu odvijale u istorijskim okolnostima u kojima je buržoazija unapred raspolagala i ekonomskom moći (ali ona sama nije joj bila dovoljna da bi obezbedili preuzimanje vlasti, države, državne sile, oružanih snaga, nego je za to bilo potrebno i angažovanje klasne žive sile, odnosno aktivnog ljudskog faktora revolucije).

³⁶ Engels, „Anti-Dühring“, str. 177.

Isto tako se i proletarijat odnosno uopšte radni narod kao živa sila (ljudski faktor), svojom masom i kvalitetom suprotstavlja buržoaziji u socijalističkim revolucijama odnosno i u borbi mirnim putem. No, ovog puta je on, kao klasa, svojim i brojem i kvalitetom *daleko premašio nekadašnji broj i kvalitet buržoaske klase* i javio se kao mnogo širi po svojoj snazi u odnosu na buržoaziju nego što je to ona nekad bila u odnosu na plemstvo.

Dakle, proletarijat je kao klasa u punom smislu te reči postao vojni faktor.

Imajući u vidu sve rečeno jasno je da sila ni u nacionalnooslobodilačkoj borbi ni u revolucijama nije nastala odjednom. Ona je samo odjednom primenjena u obliku oružane borbe.

Kako svi osnovni faktori sile, tako i ljudski faktor postojali su konstantno na obe strane, kako na strani vladajućih nacija (klasa), tako i na strani potlačenih nacija (klasa). Samim time postojala je na strani oba protivnika neprekidno i sila, bilo stvarna, bilo latentna i potencijalna. Istorijskim razvitkom menjao se međusobni odnos sile i kad je situacija sazrela on se razrešio putem nacionalnooslobodilačke i klasne borbe u korist oslobodilačkih i revolucionarnih snaga pretvarajući latentnu, potencijalnu silu novih naroda i klasa u stvarnu vojnu i političku silu i suprotstavljajući ih vladajućim nacijama odnosno i starijim društvenim klasama, njihovoj ekonomskoj sili, njihovoj vojnoj sili i njihovoj političkoj sili (inkorporiranim u državi i njenim organima i oružanim snagama kao i u klasi).

Da bi nacije i progresivne snage postale politički faktor bilo je potrebno, kako kaže Tito, njihovo „istorijsko buđenje“.

Tada su one u stanju da postanu i „aktivni tvorci istorije“ i „glavna snaga koja se uspešno suprotstavlja materijalnoj premoći visokorazvijenih zemalja“, postajući „odlučujuća protivteža prevlasti onih koji drže u svojim rukama ta moderna sredstva proizvodnje“³⁷.

³⁷ Tito, govor u Bandungu, „Politička biblioteka“, Beograd, 1958. godine.

Upravo u ovom istom smislu se nacije kao i progresivne klase javljaju kao vojni faktor koji u sklopu svih ostalih vojnih faktora i osloncem na njih, može da se odlučujuće suprotstavi prevlasti onih koji u svojim rukama drže ekonomsku moć odnosno i na njoj zasnovanu ratnu tehniku.

Na ovoj osnovi više ili manje zakonito nastaje i vojna snaga nacionalnooslobodilačkih i klasno-progresivnih društvenih pokreta, kao i snaga odbrane nacionalne slobode i progresivnih klasnih interesa u slučaju agresije.

Sve ovo, razume se, pod uslovom da se pronade situaciji odgovarajuća politika, odnosno kad to treba i situaciji odgovarajuća vojna veština progresivnih društvenih snaga. Ukoliko u ovom pogledu zataje progresivne subjektivne snage utoliko više dolaze do izražaja negativni faktori koji se uvek odupiru društvenom progresu.

Potrebom da se sve više čitava nacija angažuje u nacionalnooslobodilačkoj borbi, kao i čitave progresivne klase u klasnoj borbi, dakle, proširenjem pojma žive sile kao vojnog faktora na čitavu naciju odnosno klasu (kao i potrebom za istovremenim proširenjem pojma materijalnog faktora, prostora i vremena kao vojnih faktora) proširen je i pojam vojne sile u celini, kao uostalom, posebno i pojam vojne veštine.

Dok se nekada, kad su ratove uglavnom vodile same oružane snage, a preostali deo naroda bio manje-više pasivni posmatrač borbe, pojam vojne sile pretežno svodio na oružane snage čime je i vojna sila predstavljala relativno uski deo političke sile, dotle u novim uslovima, koji u ratu traže angažovanje i naprezanje čitavog naroda, kao i najvećeg dela materijalnih sredstava, odnosno u kojima sve više postoji i tendencija da se i borba vodi manje-više na čitavom prostoru zaraćenih protivnika i manje-više vremenski neprekidno, u takvim uslovima borbe vojna sila sve više ispunjava sadržaj političke sile.

To što se odnosi na ovako totalne ratove odnosi se i na revolucije koje, takođe, iziskuju totalno angažovanje u borbi čitave mase klasnog ljudskog faktora, materijalnih mogućnosti, prostora i vremena.

Tendencija, dakle, koja dovodi do totalnog karaktera rata i koja pojačava totalnost angažovanja u revoluciji dovodi samim time i do brisanja krute granice između ratova i revolucija kao različitih načina vođenja oružane borbe. Naime, i jedno i drugo traži sveobuhvatnost, totalnost, puno i manje-više neprekidno angažovanje u borbi na čitavom ratištu. Potreba, dakle, za ovakvim angažovanjem u ratu i revoluciji dovodi sve više i do približavanja oblika i metoda borbe ovih nekad dijametralno suprotnih načina ratovanja. (U ovom pogledu, na primer, borba alžirskog naroda može se tretirati kao nacionalnooslobodilački rat, ali, isto tako, može se okvalifikovati i kao nacionalna revolucija.)

Isto tako kako se pojam vojne sile proširio u okviru pojma političke sile, i pojam vojne veštine takođe se proširio u okviru pojma politike.

U toku totalne oružane borbe u kojoj učestvuje čitava nacija ili klasa politika se sve više sprovodi kroz vojnu veštinu kao svoju specifičnu vojnostručnu manifestaciju. Odnosno dok se nekada oružana borba vodila uglavnom samo oružanim snagama i vojna veština je ispunjavala relativno uski deo politike. Sada kad borbu vode mase, odnosno narodi i klase, veliki, pa i najveći deo politike se u ovakvom ratu ili revoluciji „militarizuje“, tj. manje ili više neposredno angažuje u vođenju oružane borbe. U uslovima, dakle, u kojima oružanu borbu vodi čitava zemlja a ne samo oružane snage, u tim uslovima pored oružanih snaga i ekonomika i državna uprava postaju sredstva politike u vođenju borbe a prema tome i predmet vojne veštine (kao one manifestacije politike koja je namenjena vođenju oružane borbe). Otuda su i nastali novi pojmovi kao što su „ratna industrija“, „ratna privreda“, „ratna organizacija državne uprave“ itd. koji i nisu ništa drugo nego odraz proširene „militarizacije“ politike u uslovima totalne oružane borbe.

Sve ovo je, dakle, upravo obratan slučaj od borbe mirnim sredstvima.

U borbi mirnim sredstvima politička sila istovremeno vrši i funkciju vojne sile a politika funkciju vojne veštine.

Samim tim što se u totalnoj oružanoj borbi politička sila sve više javlja u obliku vojne sile i politika u obliku vojne veštine dolazi i do novog odnosa političke i vojne strategije u tom smislu što se u totalnoj oružanoj borbi politička strategija može da pretežno sprovodi preko vojne strategije (u onom smislu u kome vojna strategija i predstavlja vođenje oružane borbe).

Razume se, da sve ovo ne ukida osnovne načelne odnose po kojima je vojna sila uvek jedan od oblika političke sile i vojna veština uvek jedna od specifičnih manifestacija politike, i po kojima su, prema tome, politika i politička strategija uvek iznad vojne strategije.

Čak ako apstraktno pretpostavimo i takav slučaj da vojna sila potpuno ispunji sadržaj političke sile i vojna veština sadržaj politike, odnosno da se i vojna strategija potpuno poistoveti s političkom strategijom — čak i tada se ne radi o ukidanju političke sile, ni politike, ni političke strategije nego samo o njihovoj punoj manifestaciji u obliku vojne sile, odnosno vojne veštine, odnosno vojne strategije. U takvoj jednoj pretpostavci radilo bi se, dakle, o ispoljavanju političke suštine kroz vojne oblike, čime se ne bi ukinula sama politička suština i njena primarnost u odnosu na vojnu, makar ova politička suština pri tome ostala bez svoje izrazito političke spoljne manifestacije, dakle, makar i politički oblici ostali kao latentni, a vojni oblici se javili kao neposredno i očigledno delujući. Razume se da u praksi nikada ne dolazi u obzir da se sva politička sila, politika i politička strategija ispolje samo kroz vojne oblike, tj. kroz vojnu silu, vojnu veštinu odnosno vojnu strategiju. Ali, ipak, tendencija ide u ovom pravcu, tj. u smislu proširenja pojma vojne sile, vojne veštine i vojne strategije u oružanoj borbi, kao i u pravcu latentnog njihovog postojanja i potencijalnog delovanja u borbi mirnim putevima. Ovo se upravo i javlja kao konsekvencija činjenice da borba u savremenim uslovima objektivno sve više iziskuje angažovanje čitavog

nacionalnog odnosno klasnog ljudskog faktora kao i sve-
šire naprezanje svih drugih faktora koji su relativni za
ishod borbe.

VI. ODNOS VOJNIH SNAGA I VOJNA VEŠTINA KAO ELEMENAT ODNOSA SNAGA

Čitava dosadašnja analiza pokazuje da se međusobno
merenje vojne moći između dva ili više stvarnih, poten-
cijalnih ili eventualnih protivnika ne svodi samo na
međusobno odmeravanje njihovih oružanih snaga i nji-
hovog kvantiteta i kvaliteta. Takvo odmeravanje predstav-
lja samo odmeravanje jednog dela vojne moći.

Isto tako se merenje vojne moći ne svodi samo na međusobni odnos u ekonomskoj snazi niti samo na odnos u broju stanovništva između protivnika u borbi, niti izo-
lovano na bilo koji drugi društveni ili prirodni faktor i elemenat.

*Puni međusobni objektivni odnos vojnih snaga izra-
žen je u svim osnovnim faktorima i njihovim elementima
i u njihovom međusobnom odnosu, dakle, u čitavom ljud-
skom faktoru (kvantitetu i kvalitetu ukupne žive sile, a
ne samo njenog oružanog dela), zatim kvantitetu i kvali-
tetu i uopšte uslovima ukupnog materijalnog faktora i,
uslovima prostora i vremena i odnosa ukupne žive sile
i materijalnog faktora (i njihove organizacije) prema
prostoru i vremenu. Pri ovome igra ulogu ne samo stvar-
na, postojeća vlast nad ljudskim i materijalnim faktorom
i prostorom i realna mogućnost korišćenja vremena, nego,
kako smo na samoj društvenoj praksi videli, i sama po-
tencijalna mogućnost za sticanje vlasti nad ovim fakto-
rima i potencijalna mogućnost njihovog korišćenja, koja
se putem direktnog zahvata (oružanom borbom) ili isto
tako raznim oblicima više ili manje mirnog kraćeg ili
dužeg „dovlašća“ može da iz potencijalne pretvori u
stvarnu vlast.*

Pod „ukupnom živom silom“ i „ukupnim materijal-
nim faktorom“ podrazumevaju se i ovde u svakom kon-
kretnom slučaju ona živa sila i ona materijalna sredstva

koja se u konkretnim obostranim uslovima zaista i stvarno mogu odvojiti prema protivniku (njegovoj živoj sili i materijalnim sredstvima), na određenom prostoru i u određeno vreme.

Pitanje uloge i značaja osnovnih faktora vojne moći u međusobnom odmeravanju vojnih snaga nameće odmah i pitanje da li se pojedini od ovih faktora mogu smatrati odlučujućim za ishod borbe.

Da bismo pokušali da odgovorimo na ovo pitanje treba odmah reći da pri odmeravanju vojnih snaga između protivnika faktori borbe nikada u praksi nisu jednaki na strani oba protivnika. Ovo tim više što se svi faktori stalno i neprekidno menjaju, svi zajedno i svaki od njih i na strani jednog i na strani drugog protivnika.

Uprkos ove nejednakosti poslužićemo se izvesnim pretpostavkama po kojima ćemo izjednačiti izvesne faktore na strani oba protivnika — što će nam pomoći da dođemo do određenih zaključaka.

Primenimo dosadašnja razmatranja o faktorima borbe na ulogu čoveka kao objektivnog faktora, dakle, žive sile, u ratu i revoluciji i uopšte u borbi.

Pretpostavimo da su svi faktori jednaki kod oba protivnika — osim žive sile. Dakle, jednaki su materijalni faktor (njegov kvalitet i kvantitet), uslovi prostora i vremena, a primenjena je i jednaka ratna veština (tj. ispoljena je jednaka subjektivna delatnost).

Međutim, jedna strana ima veću masu i bolji kvalitet žive sile (bolji borbeni moral i sl.).

Tada bi, u ovako pretpostavljenoj situaciji, upravo ta živa sila, dakle, taj veći kvantitet i bolji borbeni kvalitet žive sile predstavljali faktor prevage u oružanom sukobu.

Isti je slučaj ako pretpostavimo da su svi faktori jednaki na strani oba protivnika uključujući tu i kvantitet žive sile, a da je njen borbeni kvalitet bolji na jednoj strani. Tada bi bolji kvalitet predstavljao „jezičak na vagi“ koji bi prevagnuo na stranu onog protivnika koji raspolaže tim boljim kvalitetom žive sile. Isto je ako izjednačimo kvalitet, ali na jednoj strani pretpostavimo veći kvantitet žive sile itd.

To isto se može primeniti i na materijalni faktor.

Pretpostavimo da su obostrano svi faktori jednaki (ljudski faktor, odnosno jednaka živa sila i primenjena jednaka ratna veština, kao i uslovi prostora i vremena) ali jedan protivnik u borbi raspolaže većim kvantitetom i boljim kvalitetom ratne tehnike, odnosno uopšte boljim uslovima i mogućnostima materijalnog faktora. Tada će materijalni faktor predstavljati elemenat prevage u borbi. Isto se to može posebno primeniti samo na kvalitet ili samo na kvantitet ratne tehnike, odnosno materijalnog faktora uopšte.

Isti je slučaj i s prostorom.

Ako su svi faktori jednaki, ali jedan protivnik ima bolje uslove prostora (na primer, poseo je bolje zemljište, pokriveno, utvrđeno itd.), a drugi ima slabije uslove (na primer, otkriven i brisan prostor) — razume se sve pod uslovom mogućeg dejstva ostalih faktora (na dometu svih oruđa i sl.) — onda će onaj protivnik koji raspolaže boljim uslovima prostora imati prevagu u borbi. Isti je slučaj ako jedan protivnik ima veće mogućnosti za korišćenje i savlađivanje prostora (zbog bolje ratne tehnike ili zbog bolje fizičke kondicije žive sile i sl.). Isto je ako jedan protivnik ima bolji i povoljniji odnos prema prostoru (zbog ukupno veće mase žive sile i ratne tehnike ili povoljnijeg njihovog rasporeda na prostoru i u odnosu na njega i sl.).

Isto je, ili barem slično, i za faktor vreme.

Onaj ko, pod inače jednakim svim drugim uslovima, raspolaže boljim mogućnostima u odnosu na korišćenje i savlađivanje vremena — ti bolji uslovi će biti elemenat prevage (na primer, ko u susretnoj borbi iz bilo kojih objektivnih ili subjektivnih razloga bolje iskoristi vreme i pomoću toga pre ovlada u datoj situaciji povoljnijim zemljištem — stvara za sebe baš pomoću boljeg korišćenja faktora vreme povoljnije uslove za borbu). Isto je i u slučaju kad vreme ima, objektivno uzevši, različito dejstvo u odnosu na protivnika (s obzirom na ukupni i zajednički odnos žive sile i ratne tehnike i uopšte materijalne uslove i njihov odnos u prostoru). Tada se ta ob-

jektivna prednost, ako se pravilno koristi, može javiti kao elemenat nadmoćnosti u borbi.

I konačno, isti je slučaj i sa samom ratnom veštinom kao subjektivnom delatnošću ljudskog faktora.

Onaj protivnik koji bi inače pod jednakim svim drugim uslovima pronašao i primenio bolju veštinu ratovanja, imao bi, baš iz tog razloga, prevagu u ratu ili revoluciji, odnosno uopšte u oružanoj borbi.

Ponovo podvlačimo da u praksi uslovi nikad nisu jednaki na obe strane — nijedan od uslova. Ali to ne umanjuje značaj onoga o čemu se ovde govori i korisnost teoretskih postavki koje se ovde izlažu, pa ma kako one na prvi pogled izgledale uprošćene.

Iz prethodnog izlaganja može se izvesti zaključak prema kome pod određenim uslovima načelno svaki od faktora borbe — pa i gotovo svaki od njihovih sastavnih elemenata — može da odigra odlučujuću ulogu po ishod rata i revolucije, odnosno bilo koje borbe uopšte, odnosno da nijedan od njih nije unapred predodređen da baš on, uvek i po svaku cenu mora odigrati odlučujuću ulogu.

Upravo u ovome se manifestuje relativna samostalnost i samih vojnih faktora kojom se koriste subjektivne snage u borbi i od čijeg korišćenja i zavisi pobjeda i poraz (u okviru određenih istorijskih granica i mogućnosti).

No, kod pitanja odlučujuće uloge bilo kog faktora borbe treba imati u vidu tri stvari:

prvo, *treba naglasiti da se odlučujućim faktorom može smatrati onaj činilac koji u konkretnoj situaciji daje prevagu jednom protivniku, i to takvu koja u sklopu i u vezi s dejstvom i svih ostalih faktora može da odlučujuće deluje na ishod borbe.* Prema tome ne radi se o odlučujućoj ulozi u apsolutnom niti u isključivom smislu te reči, nego o odlučujućoj ulozi u sklopu čitave situacije i neprekidne uloge i istovremenog dejstva svih faktora koji je sačinjavaju. Samo u tome smislu se i može govoriti o odlučujućoj ulozi nekog ili nekih od faktora. Drugim rečima, nema odlučujuće uloge u „čistom obliku“, odno-

sno nijedan od faktora nije u stanju da sam po sebi i sam za sebe reši ishod borbe;

drugo, *treba imati u vidu da prednosti objektivnih faktora ne deluju automatski*. Njih treba koristiti, inače će one ostati samo propuštene, neiskorišćene mogućnosti;

treće, *treba, takođe, imati u vidu da po svojoj prirodi faktori nisu ravnomerni ni istovrsni*.

Ljudski i materijalni faktor predstavljaju osnovne činioce u borbi (u izvesnom pogledu u onom istom smislu u kome to predstavljaju u sklopu materijalne baze društva čovek i oruđa za rad odnosno sredstva za proizvodnju).

Međutim, ipak, ako ukupni odnos ljudskog i materijalnog faktora ne odgovara objektivnim uslovima prostora i vremena, onda ti uslovi prostora ili vremena, ili i jednog i drugog, mogu da odigraju odlučujuću ulogu u smislu prevage u borbi.

Dakle, iako su materijalni faktor i faktor prostora i vremena „neživi faktori“ — za razliku od ljudskog faktora — oni, ipak, pod određenim uslovima mogu da odigraju odlučujuću negativnu ili pozitivnu ulogu u pogledu ishoda borbe, pobeđe ili poraza. Ovo se dešava onda kad subjektivni faktor (čovek) iz raznih objektivnih razloga *nije u stanju da savlada i koristi okolnosti i uslove materijalnog faktora, prostora i vremena*. Ali, ovo se dešava i onda kad subjektivni faktor iz raznih subjektivnih razloga, *ne pronade odgovarajuću vojnu veštinu adekvatnu obostranim uslovima*.

Iz svega navedenog rezultira i zaključak da i subjektivni faktor, odnosno njegova vojna veština, može biti odlučujući činilac u ratu i revoluciji i uopšte u borbi.

Subjektivna delatnost ljudskog faktora u borbi, dakle, njegova vojna veština, u stvari i nije ništa drugo nego više ili manje pogođeni subjektivni izraz objektivnog odnosa snaga. Ukoliko je taj izraz obostrano adekvatan (tj. na strani oba protivnika) utoliko više dolazi do izražaja sam objektivni odnos snaga i njegove prednosti i slabosti u odnosu na protivnike u borbi. Ukoliko je, pak, jedna strana više od druge adekvatno izrazila objektivni

odnos snaga utoliko više raste i uloga njene vojne veštine u borbi.

Vojna veština mora upravo pravilno i adekvatno da izrazi objektivni odnos snaga da bi tek na osnovu toga mogla stvaralački da ga i sama menja.

Može se čak reći da uloga i značaj subjektivnih snaga u ratovanju u izvesnom smislu prevazilaze ulogu ovih u materijalnoj proizvodnji i ostalim društvenim delatnostima.

U dinamici borbe se subjektivne greške teže ispravljaju, ali se isto tako i pravilna subjektivna delatnost može teže da neutrališe i paralizuje od strane protivnika. Značaj subjektivnih faktora raste u borbi samim time što je to „dvostrana delatnost“ (tj. sukob dva protivnika) i što se vodi sa određenim i po prostoru i vremenu ograničenim faktorima i uopšte u uslovima koji zavise od oba, a ne samo od jednog protivnika u borbi.

Iako vojna veština predstavlja subjektivnu delatnost čoveka, treba i ovde i u celini imati u vidu da je granica između objektivnog i subjektivnog relativne prirode.

Subjektivna delatnost jednog protivnika, dakle, njegova vojna veština, javlja se za drugog protivnika kao objektivna stvarnost o kojoj on mora voditi računa.

I sopstvena subjektivna delatnost se „objektivira“ i „materijalizuje“ samim svojim ostvarivanjem, postaje takođe objektivna stvarnost, sa kojom kao takvom opet treba računati. Sprovođenje u život zamisli borbe, ostvarivanje određene organizacije, postizanje određenog stepena ratnih ili uopšte borbenih priprema (bilo koje vrste), kao i uopšte subjektivna delatnost u samoj borbi — sve to utiče na objektivnu stvarnost, menja stalno situaciju a samim time subjektivna delatnost pretvara se u objektivno postojeće stanje s kojim dalja subjektivna delatnost treba opet da računa. I tako neprekidno, sve dok traje borba.

I, konačno, ne samo subjektivna delatnost nego i sama misao i ideja kad je usvoje ljudi i kad ovlada njima postaje u izvesnom smislu materijalna snaga. Dakle, i u tom pogledu vojna veština može da ima moć materijalne

sile koja kao takva dejstvuje u ratu i revoluciji i uopšte u borbi.

„Objektivirajući“ se i „materijalizujući“ i sama vojna veština postaje ne samo subjektivni, nego u izvesnom smislu i objektivni elemenat vojne moći i zato i sastavni elemenat objektivnog odnosa vojnih snaga.

Sve ovo što je rečeno za objektivni odnos snaga i subjektivnu delatnost, odnosno vojnu veštinu, u suštini, kako društvena praksa pokazuje, važi i u borbi koja se vodi mirnim putevima i oblicima. Razlika je samo u tome da ovde objektivni odnos vojnih snaga deluje potencijalno (samim svojim postojanjem) i da funkciju vojne veštine u ovakvoj borbi manje ili više vrši neposredno sama politika.

VII. „FENOMEN“ ILI POJAVA „NEIZBEŽNIH SLABOSTI“ POJEDINIH FAKTORA VOJNE SILE I UTICAJ OVE POJAVE NA VOJNU SILU I ODNOS VOJNIH SNAGA

Svaki faktor vojne sile pored svih svojih mogućnosti, prednosti i dobrih strana ima i slabe strane, odnosno granice i ograničenja objektivne prirode. Nijedan faktor nije apsolutan i apsolutno neograničen.

Čovek, odnosno ljudski faktor uslovljen je svojim fizičkim i intelektualnim svojstvima i osobinama koje mu nameću određene okvire i granice fizičkog i intelektualnog delovanja, kako uopšte tako i u pogledu njegove uloge kao vojnog faktora (na primer čovek sa svojom fizičkom snagom prosečno ne može da maršuje tempom bržim od 5—6 km na sat; čovek, dalje, zavisi od ishrane i prema tome i uslova ishrane, on mora da se odmara i spava, znači, zavisi od uslova koji mu to dopuštaju i omogućuju, neki ljudi ne podnose neke klimatske i atmosfere uslove itd). Sve ove i slične činjenice, razume se, opredeljuju mogućnosti čoveka u borbi. Isto tako i broj (masa) ljudskog faktora neke nacije, klase, armije) je

uvek, u svakom datom momentu, ograničen čime su determinirane i njegove mogućnosti u borbi.

Naoružanje ma kako bilo usavršeno ima i opet svoje granice i svoje slabe strane (određeni domet i radijus dejstva, određenu vatrenu i ubojnu snagu i sl.; neko oružje zavisi od prohodnosti zemljišta, na primer tenkovi, a još više neka druga sredstva ratne tehnike, na primer kamioni; upotreba nekih sredstava više ili manje zavisi od klimatskih i atmosferskih uslova, stepena vidljivosti i sl., neka imaju „mrtvi ugao“ u kome ne mogu dejstvovati itd.). Čak i takvo oružje kao što je nuklearno nije apsolutno i ima slabe strane (kao, na primer, činjenica da ono tuče prostoriju, a ne precizne ciljeve, činjenica da ono kanališe pa u izvesnom smislu i ograničava i dejstva onoga koji bi ga upotrebio itd.). Uopšte i u celini uzevši sva sredstva ratne tehnike više ili manje zavise i od uslova i okolnosti van njih, a naročito od uslova i mogućnosti snabdevanja municijom, gorivom i sl. Isto tako su ograničene i uslovljene i količine i mogućnosti svih drugih materijalnih sredstava koja se koriste u borbi i za borbu.

Iz ovih uslovljenosti i ograničenosti ljudskog i materijalnog faktora proističu i određene ograničenosti u mogućnosti korišćenja i savladavanja i prostora i vremena, a ovi faktori, opet, svojim obrtnim delovanjem, determinišu mogućnosti i čoveka i materijalnog faktora. Tako, na primer, određeni broj i kvalitet ljudi opremljen određenom masom i određenim kvalitetom ratne tehnike može savladati i koristiti samo određeni prostor i vreme, ostvariti samo određeni tempo savlađivanja vremena i prostora, ostvariti samo određenu gustinu na određenom prostoru i u određeno vreme itd.

Sve su ovo činjenice koje uslovljavaju, kanališu i ograničavaju vojnu moć i njene mogućnosti, opredeljujući granice vojne sile na strani svakog od protivnika u borbi i karakterišući i njihov međusobni odnos vojnih snaga.

Iz ovoga rezultira da i vojna veština mora računati ne samo sa prednostima, nego i sa neizbežnim slabostima koje se javljaju manje-više kod svih faktora vojne sile, kako jednog tako i drugog protivnika. Drugim rečima,

svaka strana u borbi treba da uoči i otkrije prednosti i slabosti, kako svoje tako i protivnika, i da utiče u pravcu smanjenja prednosti protivnika a proširenja i produbljanja njegovih slabosti, i obratno, da poveća svoje prednosti a otkloni svoje slabosti.

Ovde je reč o objektivnim, tj. neizbežnim slabostima, dok je razumljivo da se vojna veština jedne strane može koristiti i sa svim eventualnim subjektivnim slabostima i greškama druge strane.

Pored napred navedenih sličnih neizbežnih slabosti tehničke i fizičke prirode postoje i neizbežne slabosti društvene prirode.

Govoreći o objektivnim, neizbežnim slabostima vojne sile i njenih faktora, za temu ove rasprave od naročitog su značaja dve vrste neizbežnih slabosti društvene prirode (u njihovoj uzajamnoj vezi): prvo, one koje proističu iz ograničenja koje nameću sami ciljevi borbe, i drugo, povezano s ovim, one koje se ispoljavaju u borbi na tuđoj teritoriji (naseljenoj stanovništvom spremnim da se bori za svoju egzistenciju, slobodu, i svoju teritoriju i materijalna dobra na njoj).

Svaki protivnik vezan je u borbi svojim sopstvenim ciljevima. Niko ne vodi borbu radi borbe, ni radi uništavanja putem borbe. Svako borbom traži određeni cilj koji bi mu isplatio žrtve i napore borbe i štetu koju ona donosi.

Ova ograničenost sopstvenim ciljevima sa svoje strane bitno opredeljuje način, oblike, sredstva i metode borbe (u svakom slučaju u njenim strategijskim okvirima), jer jedni od njih mogu na kraju da uz manju štetu daju veću korist, nego li neki drugi. Ali ne samo to. Određeni način, oblici, sredstva i metodi borbe (kao i sama borba uopšte), mogu se u određenim uslovima pretvoriti i u svoju sopstvenu suprotnost. Ovo se dešava onda kad oni nisu u stanju da postignu ciljeve koji se pred borbu postavljaju. Tada može i sama borba postati bez svrhe, sama sebi cilj, dakle, izgubiti svoj značaj i efikasnost kao društvena pojava, kao sredstvo za postizanje određenih koristi.

Upravo ovo se dešava sa oružanom borbom na tuđoj teritoriji protiv naroda koji je i kada je istorijski zreo i do kraja spreman i odlučan da se bori za svoju slobodu, nezavisnost, ravnopravnost, suverenitet.

Tada se za vladajuće nacije, imperijaliste, hegemone, agresore, javljaju takve neizbežne objektivne slabosti koje oni nisu u stanju da savladaju ni otklone nikakvom silom, pa prema tome ni ratnom tehnikom ni vojnom silom uopšte.

Iste, ili bar veoma slične, neizbežne slabosti javljaju se i kod vladajućih klasa onda kada potlačene klase postanu istorijski zrele, sposobne i odlučne da se bore za svoje socijalno oslobođenje.

U ovakvim slučajevima brojna snaga politički probuđenog nacionalnog ili klasnog ljudskog faktora postaje nepremostiva prepreka za vladajuće nacije, odnosno vladajuće klase.

Tada je ovakav ljudski faktor u stanju da stvori i obezbedi strategijsku nadmoćnost u živoj sili na svome ratištu, da svojom borbom i drugim oblicima aktivnosti potpuno poremeti i parališe uslove snabdevanja, zbrinjavanja i smeštaja oružanih snaga svoga protivnika, da svoj prostor učini za njega neosvojivim i da čak i faktor vreme pretvori u svoga saveznika u borbi. Tada i fizičke okupacije u cilju ekonomske, političke i vojne kontrole postaju nemoguće a samim time i takvi ciljevi bespredmetni i za „vladajuću“ naciju, odnosno „vladajuću“ klasu. Odnosno sami pokušaji ove vrste neizbežno sve više štete onima koji ih čine, iziskujući od njih samo uzaludne žrtve koje se ničim neće i ne mogu isplatiti.

Neizbežne slabosti — kako one koje su prirodne i tehničke tako, još i više, one koje se javljaju kao posledica razvitka društva — mogu da karakterišu međusobni odnos vojnih snaga do te mere da se u određenim uslovima mogu javiti kao dominantni činioci koji neutrališu prednosti koja sama po sebi može u borbi da pruži nadmoćnost u ratnoj tehnici. Odnosno, uspešna borba na sopstvenoj teritoriji, naseljenoj sopstvenim stanovništvom naklonjenim ciljevima borbe, može se voditi i protiv nesrazmerno teh-

nički pa i po broju oružane žive sile superiornog protivnika. I, obratno, borba na tuđoj teritoriji za potčinjavanje ili držanje u potčinjenosti drugih iziskuje nesrazmerno više oružane žive sile i tehnike, nego što je to potrebno onome ko se bori na svojoj teritoriji, za svoju slobodu i nezavisnost. Ovo do te mere da pod određenim uslovima nikakva ratna tehnika hegemonu i agresoru nije u stanju da parališe njihove neizbežne slabosti i slomi prednosti onih koji se suprotstavljaju agresiji i hegemoniji.

DEO SEDMI

O RAZNIM TEORIJAMA I SHVATANJIMA
O VOJNOJ SILI I ODNOSU VOJNIH SNAGA

I. UOPŠTE O TEZAMA O „ODLUČUJUĆOJ ULOZI“ POJEDINIH FAKTORA VOJNE SILE

Već samo postojanje faktora vojne sile navelo je vojne teoretičare i neprekidno ih navodi na razmatranje uloge i značaja ovih faktora, svih njih zajedno, kao i svakog pojedinog, i na istraživanje njihovog uticaja na ishod oružane pa i druge borbe.

Tako su nastale i još uvek se rađaju razne teorije o „odlučujućoj ulozi“ ovog ili onog faktora na pobedu i poraz u ratu i revoluciji.

Postoji niz raznih teorija koje na ovaj ili onaj način daju apsolutnu prednost čoveku i tvrde da je on u svakom slučaju odlučujući faktor u borbi. Neke od tih teorija naročito ističu odlučujuću ulogu pojedinih elemenata ljudskog faktora, na primer, borbenog morala ili mase žive sile ili ratne veštine itd.

Postoje, dalje, razne teorije koje tvrde da je materijalni faktor odlučujući činilac po ishod borbe. Neke od njih naročito ističu odlučujuću ulogu industrijskog potencijala i uopšte ekonomike, ili samo ratne tehnike, a posebno naoružanja i sl.

Postoje, dalje razna mišljenja da i prostor može sam po sebi da odigra odlučujuću ulogu za ishod ne samo neke pojedine oružane borbe nego i rata u celini.

Najmanje su razrađivane teorije o odlučujućoj ulozi faktora vreme po ishod ratova i revolucija, ali se tu i tamo javljaju i elementi takvih teorija.

Dakle, napred navedeni i razni drugi društveni, tehnički i prirodni faktori posmatraju se izolovano i jednostrano se ističu kao „apsolutni faktori“, čime se u vojnu teoriju unose razna nenaučna shvatanja koja samo povećavaju i ovako već postojeće nejasnosti i komplikovanosti ove grane misaone ljudske delatnosti.

II. RAZNE TEORIJE O „APSOLUTNO ODLUČUJUĆOJ“ ULOZI NAORUŽANJA I OSTALE RATNE TEHNIKE

Neprekidno usavršavanje naoružanja i očigledne prednosti koje u borbi pruža novo i savršenije oružje nad starijim i manje savršenim dovodi i do teorija po kojima naoružanje, kao i uopšte ratna tehnika, predstavlja apsolutno odlučujući faktor po pitanju pobede i poraza u oružanoj borbi, pa prema tome i u svakom slučaju glavni i presudni faktor vojne moći uopšte.

Ovo su po svojoj suštini najtipičnije imperijalističke teorije.

Ove teorije naročito se javljaju kao posledica revolucionarnih naučnih otkrića na polju ratne tehnike. Zato shvatanja o presudnoj ulozi naoružanja kao takva nisu nova nego su se ispoljavala više puta kroz istoriju. Nesumnjiva prednost koplja ili luka i strele nad oružjem pogodnim samo za blisku fizičku borbu, oklopa nad neoklopljenim ratnikom, vatrenog oružja nad hladnim, motora i motorne vuče nad stočnim transportom, tenka i aviona nad oruđem koje pruža manju zaštitu ili ima manju manevarsku sposobnost itd., odražavala se u svesti nekih teoretičara u jednostranim zaključcima o „svemoći“ novog oružja nad starim, zastarelim.

U najnovije vreme otkriće atomske energije i mogućnost njene upotrebe u vojne svrhe dalo je naročiti polet ovakvim tehnokratskim teorijama, koje, potpuno apstrahujući sve društvene uslove i, posebno, u sklopu njih i sve faktore vojne moći (izuzev oružja), jednostavno pro-

glašavaju nuklearno i termonuklearno naoružanje „apsolutnim oružjem“ koje je u stanju da rat dobije gotovo „pritiskom na dugme“.

Teorije o apsolutno odlučujućoj ulozi ratne tehnike u borbi u izvesnom smislu polaze od tačnih činjenica, naime od činjenice o prednosti savršenijeg oružja nad onim koje je manje savršeno. Ali su pogrešni zaključci koje ove teorije izvode.

U ovom smislu sve ono što je u ovoj raspravi rečeno o teorijama o apsolutno odlučujućoj ulozi oružanih snaga odnosi se i to još i više i na teorije o navodno presudnoj ulozi ratne tehnike.

Kada bi oružje bilo apsolutno odlučujući faktor onda ni revolucije ni razni oslobodilački pokreti uopšte ne bi mogli pobediti, zato što je upravo ratna tehnika, u početku borbe pa i najčešće i do njenog kraja, najslabija strana oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta u merenju njihove vojne moći sa protivnicima nacionalnog i socijalnog oslobođenja.

Oružje je samo jedan od elemenata oružane borbe, rata, revolucije, koji deluje u borbi u sklopu svih ostalih faktora borbe.

Oružana borba nije samo jednostavno sukob dve ratne tehnike u kome bi odnosila pobedu ona koja je bolja i savremenija po kvalitetu ili nadmoćnija po masi svojoj.

Iako naoružanje — ako bi se njegova uloga kao materijalnog sredstva upoređivala s ulogom materijalnih sredstava u ekonomici — vrši u borbi u izvesnom smislu onakvu funkciju koja bi u ekonomici odgovarala funkciji oruđa za rad, postoji razume se bitna razlika između uloge oružja, s jedne, i oruđa za rad, s druge strane. Ovo ne samo radi različite funkcionalne namene jednih i drugih sredstava, odnosno činjenice da naoružanje odnosno uopšte ratna tehnika služi za vođenje borbe, a da su oruđa za rad odnosno uopšte sredstva za proizvodnju namenjena proizvodnji materijalnih dobara.

Sredstva za proizvodnju i oruđa za rad predstavljaju sastavni element proizvodnih snaga društva. Proizvodne snage su te koje u krajnjoj liniji odlučujuće deluju na

svaku društvenu delatnost, pa, prema tome, i na oružanu borbu i način njenog vođenja.

Međutim, ratna tehnika nije sastavni deo materijalne baze društva odnosno proizvodnih snaga. Ratna tehnika i njen razvitak samo su rezultat i posledica razvitka proizvodnih snaga društva a ne nikako neki njihov elemenat (iako naučna otkrića na polju ratne tehnike mogu da često pogoduju otkrićima, pronalascima, i usavršavanju samih sredstava za proizvodnju).

Dok apsolutni razvoj sredstava za proizvodnju u svakom slučaju vodi ka apsolutnom jačanju ekonomske moći, dotle apsolutni razvoj ratne tehnike — iako apsolutno povećava njene mogućnosti — ipak, u određenim uslovima, u međusobnom merenju odnosa snaga može samo relativno da jača vojnu moć.

Ovo baš zato što je vojna moć, bolje rečeno njena primena u borbi, u neku ruku „dvostrani posao“ koji se ne ogleda samo u snazi jedne zaraćene strane nego oba protivnika u borbi, i to ne samo u međusobnom odnosu njihove ratne tehnike nego u ukupnom međusobnom odnosu svih faktora i elemenata njihove snage.

Upravo ovaj ukupni objektivni i subjektivni odnos snaga javlja se kao rezultat i posledica određenog stepena razvoja proizvodnih snaga a ne samo stepena razvoja ratne tehnike, i upravo se, u ovome smislu, vojna moć javlja kao posledica stepena razvitka proizvodnih snaga (a ne samo ratne tehnike).

Zato se i može desiti da se, kao posledica razvoja proizvodnih snaga, pojavi u vojnom pogledu jači i onaj koji ima slabiju ratnu tehniku, pa (kako smo videli na primerima revolucije i narodnooslobodilačkih ratova) i onaj koji u početku borbe uopšte ne raspolaže ratnom tehnikom pa čak, kod mirnih puteva, i onaj koji je nije imao ni u samom momentu oslobođenja. (Kad govorimo o posledicama razvoja proizvodnih snaga onda, naročito za savremene uslove, mislimo na postignuti stepen razvoja društva kao celine, a ne samo konkretno ove ili one zemlje).

To je upravo ono o čemu je Engels govorio kad je rekao da se „Krupovim topovima i Mauzerovim puškama

ne mogu zbrisati s lica zemlje posledice razvoja parne mašine“.

Razvoj „parne mašine“, dakle, razvoj oruđa za rad odnosno sredstava za proizvodnju i uopšte proizvodnih snaga daje manje-više zakonito ne samo političku nego, povezano s njome, i vojnu snagu *onim društvenim faktorima koji su nosioci daljeg progresivnog razvoja društva i koji su nosioci usaglašavanja društvenih odnosa sa potrebama daljeg razvoja proizvodnih snaga društva kao celine, a ne jednostavno onim koji poseduju bolju ratnu tehniku.*

Vojna snaga progresivnih pokreta je, dakle, logičan i zakonit rezultat potrebe za daljim društvenim progresom, a odnos u ratnoj tehnici između njih i protivnika socijalnog i nacionalnog oslobođenja ne mora biti i po pravilu nije više odlučujući faktor u njihovom međusobnom odmeravanju vojne moći.

Upravo iz razloga ove zavisnosti vojne moći od stepena razvoja proizvodnih snaga i razne periodizacije ratne istorije koje polaze samo od razvoja ratne tehnike javljaju se kao tehnokratske i ne odražavaju suštinu razvitka vojne moći kao ni društvenu suštinu razvitka veštine ratovanja (odnosno mogu samo da posluže razmatranju uticaja ratne tehnike na ratovodstvo, što predstavlja samo jedan od elemenata ovog problema).

Možda bi u ovom pogledu uloge ratne tehnike po pitanju vojne moći neke mogao zbuniti jedan primer koji Engels koristi u polemici s Diringom.

Radi se o primeru Petka i Robinzona na kome Engels dokazuje prednost boljeg oružja nad slabijim i uticaj te prednosti na međusobni odnos u sili između dva protivnika. Engels, naime, na ovom primeru borbe dva čoveka, od kojih je jedan naoružan mačem a drugi pištoljem, ukazuje na to da ova razlika u kvalitetu oružja igra ulogu pri upotrebi sile (dok je Diring tvrdio da je sila nezavisna od materijalnih uslova pa, dakle, i od oružja, odnosno da je baš sila ta koja stvara materijalne uslove).

Ovde ćemo se ovim istim jednostavnim primerom poslužiti da ukažemo na to da — iako je savršenije oružje

bolje i jače od slabijeg oružja — to ne samo istorijski nego ni u konkretnoj borbi ipak ne znači da bolje oružje apsolutno mora da odnese pobjedu.

Pištolj je očigledno savršenije oružje od mača. Čovek naoružan pištoljem će pobediti čoveka naoružanog mačem u slučaju da se oni sukobe u otvorenoj borbi, na dometu pištolja, pod uslovom da je pištolj ispravan, da ima municije, da čovek koji ima pištolj zna gađati, da je protivnik naoružan mačem nezaklonjen itd.

Izmenimo, međutim, neke od ovih uslova:

— pretpostavimo da je čovek koji ima pištolj kukavica, da se boji svog protivnika i da mu drhte ruke te da promaši prilikom gađanja. Može li se tada desiti da čovek naoružan mačem ipak porazi onoga koji ima pištolj? Očigledno može. U suštini se u ovom slučaju radi, dakle, o kvalitetu žive sile. Pod određenim uslovima živa sila boljeg kvaliteta može da savlada živu silu slabijeg kvaliteta uprkos svojoj inferiornosti u oružju;

— ili, pretpostavimo da su se ova dva čoveka susrela u takvim uslovima zemljišta (dakle prostora) koji su pogodniji za čoveka s mačem, tj. protivnik s pištoljem se zatekao na otvorenom zemljištu, otkriven, na dohvat protivnikovog mača, a čovek s mačem se istovremeno nalazi iza nekog zaklona. Mogu li ovi uslovi prostora da dovedu do poraza onoga koji je naoružan pištoljem? Razume se da mogu;

— ili pretpostavimo da su se oba čoveka susrela u uslovima kad je kod jednoga pištolj u džepu, a kod drugoga je mač u ruci. Zar ne može tada nedostatak vremena potrebnog da se izvadi i otkoči pištolj odigrati svoju ulogu u ishodu sukoba. Očigledno da može:

— ili, razmotrimo na ovom primeru ulogu ratne veštine. Zar ne može čovek naoružan mačem da na primer, svojom veštinom uhvati na spavanju protivnika koji je naoružan pištoljem, ili mu negde iz zasede skoči za vrat, ili ga zatekne za doručkom kad ima kašiku u ruci umesto pištolja, ili ga obmanom navede da utroši municiju na neki lažni cilj, ili se vešto zakloni pred dejstvom pištolja itd.? Zar ne može, dakle, čovek odnosno ljudski faktor

svojim subjektivnim delovanjem, svojom ratnom veštinom da ublaži, umanji pa u izvesnim uslovima i parališe dejstvo protivnikove ratne tehnike? Očigledno je da može.

Samo se po sebi razume da ovaj simplificirani primer nije u stanju da objasni uspeh nacionalnooslobodilačkih i revolucionarnih pokreta koji oni postižu u borbi protiv tehnički superiornih protivnika. Odgovor na ovo pitanje leži, kako je napred već rečeno, u daleko dubljim objektivnim društvenim faktorima izraženim u prvome redu u materijalnom razvoju društva i buđenju nacionalne i klase svesti narodnih i revolucionarnih masa, i u njihovoj organizaciji i aktivnosti kao posledicama ovog razvitka društvene materijalne baze.

Iako ratna tehnika nije sama po sebi neki apsolutno odlučujući faktor za ishod borbe bilo bi, međutim, veoma opasno potceniti njenu ulogu, i to iz više razloga.

Prvo zato što vrsta, masa i kvalitet ratne tehnike uvek direktno utiču na način ratovanja, od koga svakako zavisi i ishod borbe.

Kako se u ranijoj obradi videlo naša revolucija, na primer, sasvim bi drukčije izgledala da se nije vodila u istorijskom periodu u kome su upotrebljavani avioni, tenkovi, kamioni i druga sredstva motorizacije. Da naš protivnik nije imao ovih sredstava kao što ih ni mi nismo imali, ili smo ih tek postepeno sticali tokom borbe — ne bismo morali biti onoliko orijentisani na noćne borbe i noćne pokrete ili na neprekidno prekopavanje i uništavanje komunikacija i sl., i to baš u cilju paralisanja ovakve ratne tehnike protivnika. Da o ovim činjenicama nismo vodili računa mi bismo teško mogli računati na uspeh u revoluciji.

Baš u pogledu direktnog uticaja ratne tehnike na način, oblike i metode ratovanja, na vojnu veštinu odnosno strategiju i taktiku, kao i organizacionu stranu njihovu, interesantna je i komparacija između naše revolucije i nacionalnooslobodilačke borbe alžirskog naroda. Dok smo mi na primer već prve godine borbe formirali brigade,

a druge godine već divizije i korpuse, dotle alžirski oslobodilački pokret nakon sedam godina borbe nije oformio jedinice veće od bataljona ili povremenih grupa bataljona. Jedan od osnovnih razloga za ovo leži baš u mogućnostima savremene ratne tehnike, posebno u jakoj motorizaciji francuske okupacione armije, dakle, u ozbiljnoj masi tenkova, kamiona i drugih vozila, kao i aviona, a posebno i naročito u postojanju i upotrebi helikoptera, što je sve omogućilo veću manevarsku sposobnost francuske armije, kako na kopnu tako i vazдушnim putem, i što se nesumnjivo moralo odraziti na organizacionu strukturu, kao i taktiku i oblike borbe alžirske oslobodilačke armije. To, razume se, samo po sebi ne znači da je alžirski pokret bio manje razvijen, u „nižoj fazi“ i sl., nego samo to da je vojna organizacija, pored zavisnosti od drugih faktora, direktno zavisna i od ratne tehnike i odnosa zaraćenih protivnika u naoružanju i ostaloj ratnoj tehnici. Alžirski pokret je i ovim svojim putem i oblicima mogao doći do pune pobede. Tu je bitna suština, tj. borba i aktivni otpor čitavog naroda a ne organizacioni i taktički oblici u kojima se ta suština ispoljava (ali koji baš i treba da budu adekvatan odraz i izraz te suštine da bi doveli do uspeha).

Drugo što treba podvući, kad se raspravlja o ulozi ratne tehnike, jeste to da se ne mogu ljudski i materijalni faktor posmatrati odvojeno i izolovano već u neposrednoj uzajamnoj vezi i, čak, zamenljivosti.

Prema tome, ne treba ni pojmovno ratnu tehniku suprotstavljati čoveku i praviti neke isključive zaključke o većoj i apsolutnoj važnosti tehnike.

Treće što treba imati u vidu, i što je u savremenim uslovima i najvažnije, je činjenica da je razvitak ratne tehnike u današnje vreme dostigao upravo neslućene razmere.

Ona je ne samo dopunila ljudske fizičke osobine nego je i zamenila u nizu pitanja i fizičke i umne sposobnosti čoveka, i to neizmerne mase ljudi. I ne samo to. Savremena ratna tehnika dala je već takav kvalitet i takva svojstva

koja uopšte predstavljaju osobine i mogućnosti koje su po nekim aspektima daleko prevazišle obične prirodne, fizičke i psihičke osobine ljudi uopšte (što se naročito ogleda, na primer, u preciznosti i uopšte drugim svojstvima savremene elektronike).

U istom smislu svako novo, savršenije oružje dopunjuje i zamenjuje ne samo niz ljudskih osobina i masu ljudi, nego i mogućnosti i efekat u borbi mase oruđa koje je manje usavršeno, pa isto tako i daje novi kvalitet u odnosu na osobine starog oružja.

Poznat je danas proračun da je eksplozivno dejstvo, na primer, jedne atomske bombe, kakva je bila bačena na Japan, jednako eksplozivnom dejstvu oko 36 000 klasičnih granata 105 mm ispaljenih u roku od 4 minuta (oko 2 000 tona klasične municije). Za takvu paljbu bilo bi potrebno da istovremeno gađa oko 6 000 klasičnih artiljerijskih oruđa 105 mm. (Ovde je reč o eksplozivnom dejstvu. Stvarni ubojni efekat bio bi, međutim, osetno manji, jer se ovakvom atomskom bombom gađa prostorija te se ogroman i daleko najveći deo eksplozivnog dejstva gubi odnosno troši uzaludno).

Kad svestranije analiziramo ulogu ratne tehnike i stepen njenog razvitka, biće nam očigledno da se toj ulozi mora pokloniti puna pažnja.

Ratna tehnika može uvek i mogla je i ranije u istoriji da odigra odlučujuću ulogu u borbi, — ako se pravilno ne uoče i ne reše ostali problemi i ostala pitanja od kojih može da zavisi ishod oružane borbe.

Može se naći kolikogod se želi istorijskih primera za potvrdu ovoga. Da se poslužimo samo nekim od njih: pri iskrcavanju u Normandiji 1944. godine ogromna koncentracija mase kvalitetne ratne tehnike (aviona, brodova, tenkova, motorizacije, artiljerije itd.) sigurno je, u sklopu ostalih faktora, odigrala odlučujuću ulogu u slamanju nemačkog otpora;

ili, u korejskom ratu napredovanje južne strane od krajnjeg juga pa skoro sve do 38. paralele bilo je uslovljeno, u prvom redu, velikom nadmoćnošću u ratnoj teh-

nici. Kasnije je ova nadmoćnost bila paralisana naročito velikom koncentracijom žive sile na drugoj strani;

ili, italijanska tehnička superiornost bila je sigurno faktor prevage u italijansko-etioipskom ratu. Itd.

U našoj sopstvenoj revoluciji može se, takođe, naći primera gde je tehnička superiornost protivnika u sklopu drugih faktora odigrala odlučujuću ulogu u ishodu pojedinih borbi (u onim slučajevima gde nismo našli ili ponekad u konkretnoj datoj situaciji i objektivno nismo mogli naći odgovarajuće protivmere za neutralisanje ove tehničke nadmoćnosti).

Ali iz činjenice da ratna tehnika u određenoj situaciji može da odigra u izvesnom smislu odlučujuću ulogu u borbi (kao elemenat prevage u ukupnom međusobnom odnosu snaga) ne može se izvlačiti zaključak da ratna tehnika baš uvek i po svaku cenu mora da bude odlučujuća za ishod borbe.

Svako apsolutiziranje uloge bilo kog faktora i elementa vojne moći, pa tako i ratne tehnike, samo je po sebi nedijalektičko a samim tim i pogrešno.

Na kvalitetno pa i revolucionarno novu ulogu atomskog, biološkog, hemijskog i drugog savremenog oružja u pogledu pitanja rata i mira u savremenim uslovima vrat ćemo se kasnije u posebnom poglavlju.

III. JOŠ O SHVATANJIMA O ORUŽANIM SNAGAMA KAO O „APSOLUTNOM FAKTORU“ VOJNE MOĆI

Napred obrađeni primeri oružane borbe (a naročito poraz Napoleona u Rusiji zatim sovjetska oktobarska i posebno jugoslovenska revolucija, kao, uostalom, i drugi navedeni primeri, a posebno obrada vojnog aspekta nacionalne i klasne borbe mirnim sredstvima) pokazuju da oružane snage nisu same po sebi neki „apsolutni faktor“ vojne sile.

Kritika shvatanja o oružanim snagama kao o nekom uvek glavnom i apsolutno odlučujućem faktoru vojne sile

značajna je radi toga što već samo postojanje ovakvih shvatanja služi interesima vladajućih nacija i vladajućih klasa, koje po pravilu uvek raspolazu oružanim snagama za razliku od većine nacionalnooslobodilačkih i klasno-progresivnih pokreta.

Oružane snage (vojska, armija) predstavljaju samo određenu organizaciju vojne moći, odnosno organizaciju određenih faktora vojne moći. Oružane snage su upravo „koncentrisani izraz“ određenog dela vojne moći. U oružane snage ulazi samo deo ljudskog faktora (deo ukupne žive sile) i samo deo materijalnog faktora (i to i u ratnim armijama dosad relativno mali deo ukupne žive sile — u novijim ratovima prosečno 10—20% — i samo relativno mali deo ukupnih materijalnih sredstava — osim ratne tehnike koja mahom ulazi u sastav oružanih snaga ili njihovu rezervu). Sva ostala živa sila i materijalna sredstva deluju, odnosno koriste se u borbi van, pored i povrh oružanih snaga, isto tako kao što i prostor i vreme objektivno deluju u ratu iako se ne mogu svrstati u organizaciju i pojam oružanih snaga.

Baš iz razloga što je vojna moć širi pojam od oružanih snaga i što faktori vojne moći deluju neposredno (a ne samo kroz oružane snage) može se desiti da neke oružane snage čak i propadnu i izgube rat, a da time ne bude uništena vojna sila naroda i zemlje (upravo to se desilo u Jugoslaviji kad je nakon poraza stare države i rasula njene armije, Komunistička partija Jugoslavije kao politička organizacija na vojnoj moći naroda i drugih faktora vojne moći izgradila kroz borbu novu, revolucionarnu armiju kao i novu državu uopšte).

Oružane snage, kao organizacija jednog određenog većeg ili manjeg dela vojne sile, nesumnjivo predstavljaju instrumenat u rukama nacionalne i klasne politike. Snaga toga instrumenta meri se kvantitetom i kvalitetom ljudskog faktora i materijalnih sredstava u njemu (kao i njihovom usklađenošću, tj. njihovom organizacijom i pripremom). Ali, sve ono što na ovaj ili onaj način utiče na ljudski i materijalni faktor (i njihovu organizaciju i pripremu) utiče i na kvalitet oružanih snaga. Prema

tome, na njih utiče i ekonomika i politika i drugi društveni ustroji. I na njihovu moć utiče i subjektivna veština rukovođenja oružanim snagama, dakle, subjektivna vojna delatnost ljudskog faktora. I na njih utiče njihov odnos prema objektivnim okolnostima kao što su prostor i vreme. I na njihovu moć utiče mogućnost oslonca njihovog na narod (na čitav ljudski faktor) i na sve materijalne izvore zemlje (čitav materijalni faktor).

U istoriji su poznati mnogobrojni primeri sloma oružanih snaga u slučaju da ljudski faktor zataji. Ako on kao subjekat borbe nije na visini svog zadatka mogu da ostanu neiskorišćeni svi ostali faktori.

Oružane snage mogu da se i iznutra razbiju i raspadnu kao žrtve slabosti svog ljudskog faktora i raznih uticaja na njega (kad postoje objektivni i subjektivni uslovi za takav uticaj).

Obratno, oružane snage mogu se javiti nepobedivim ako obezbede ne samo kvantitet nego još više kvalitet svog ljudskog faktora (njegove žive sile) i situaciji odgovarajuću vojnu veštinu, čak i u uslovima manje mase i slabijeg kvaliteta oružja i druge ratne tehnike, ali uz uslov povoljnog odnosa naroda na teritoriji na kojoj se vodi rat prema armiji i borbi uopšte.

Kad je reč o teorijama i shvatanjima o oružanim snagama kao „apsolutnom faktoru“ vojne moći može se reći da se i kod nas, u raznim obradama i ocenama naše revolucije, ponekad javljaju shvatanja koja podsećaju na ove teorije (iako se ona kod nas javljaju isključivo kao rezultat opterećenosti nasleđenim pojmovima pa i terminima „klasične“ vojne veštine).

Radi se o onim istorijskim i teoretskim radovima koji našoj revoluciji prilaze uglavnom samo kroz prizmu uloge oružanih snaga i njihovih borbenih dejstava, odnosno njihovog formiranja, narastanja i jačanja, grupisanja snaga, pokreta, manevra i slično.

Već sama pogrešna orijentacija na analizu revolucije kroz jednostrano i izolovano tretiranje dejstava samo kroz prizmu oružanih snaga i njihovih sukoba dovodi i do

tendencije da se vrši nepravilna analogija između dejstava naših oružanih snaga i oružanih snaga drugih zemalja (uglavnom armija velikih sila koje su se borile na velikim frontovima). Ovo, pak, neminovno dovodi do pokušaja natezanja stranih oblika i metoda borbe na našu revoluciju kojoj oni suštinski ne odgovaraju. Tu treba tražiti uzroke raznih shvatanja koja se javljaju kod nas o tome da smo mi baš uvek naše pobede postizali bukvalnim „nadmoćnim grupisanjem snaga i sredstava“, o tome da je „snaga manevra“ bila samo po sebi odlučujuća za ishod naše revolucije, o tome da smo mi u početku borbe bili u „strategijskoj defanzivi“ i da smo tek kasnije, kad smo stvorili „opštu strategijsku nadmoćnost“ prešli u „strategijsku ofanzivu“. Isto tako tu leži i uzrok shvatanja da je „aktivna odbrana“ bila tipičan pa i preovlađujući vid naših borbenih dejstava, da su naše pešadijske brigade predstavljale neke „inžinjerijske“ jedinice, a diverzantske grupe i odredi sasvim analogne formacije „inžinjerijskim grupama za miniranje, zaprečavanje i rušenje“, da se naša borba odvijala po „spoljnim“ i „unutrašnjim operacijskim pravcima“, o tome da smo mi bili neprekidno u „okruženju“. Takođe to je uzrok i teza da je i kod nas postojala „operatika“ (kako ju je, na primer, prihvatila Crvena armija i njena vojna veština), da su i kod nas postojala „strategijska težišta“ u onom smislu kao što se javljaju u nekim frontalnim ratovima, da smo i mi imali „pokretne“ i „artiljerijske“ grupe u onom istom smislu kao i neke velike armije itd. Odnosno u celini tu leže koreni shvatanja po kojima naši oblici i metodi dejstava nisu bili ništa drugo nego ono što su primenjivale velike armije, samo se, eto, kod nas radilo o „malom izdanju“ onoga što su u „velikom obimu“ radile velike armije na velikim frontovima.

Ovakve neadekvatne analogije dovode i do pokušaja stvaranja „novih“ isto tako neadekvatnih pojmova kao na primer „strategijsko žarište“ ili „strategijske baze ustanaka“ i sl. Otuda izvire i neke krute podele naše revolucije na „nižu“, „neregularnu“ ili „partizansku“ fazu i „višu“ ili „regularnu“ ili „frontalnu“ fazu i sl.

Razume se da sva ovakva i slična shvatanja mogu samo da maskiraju našu stvarnu snagu i da je prikažu manjom nego što je ona u praksi bila. Sve ovo čak može da dovodi i do takvog nerazumevanja naše borbe u kojem se ne samo zapostavljaju i potcenjuju razni njeni načini i oblici nego i uloga i značaj mnogih jedinica u njoj, pa čak i čitavih krajeva i pokrajina.

Razume se da se razna ovakva shvatanja ne pojavljuju kod nas u nekom formalno čistom obliku koji bi potpuno apstrahirao sve one faktore koji su u našoj borbi delovali pored i povrh oružanih snaga — ali se, ipak, dešava da se ovi drugi faktori nekako daju više uzgred, kao neka politička etiketa, da bi se kod prelaza na suštinsku obradu borbe i dejstava i ocenu njihovih uspeha i neuspeha zapalo baš u izolovano tretiranje dejstva oružanih snaga tj. uže „vojne“ faktografije i užih „vojno-stručnih“ argumenata.

Baš u ovom smislu ove pojave pri analizi i ocenama naše borbe predstavljaju neku vrstu teoretskih „vojno-stručnih“ deformacija koje iako pravilno uočavajući ulogu, moć i značaj oružanih snaga, ne vide istovremeno i ulogu širih faktora koji su van, pored i povrh oružanih snaga dejstvovali u revoluciji. U ovom smislu ovakva shvatanja predstavljaju izraz opterećenosti tzv. klasičnim postavkama, pojmovima, pa i terminima „klasične“ vojne veštine, pri čemu se ne uzima dovoljno u obzir njen neprekidni razvoj i neprekidno novi sadržaj uslovljen novom prirodom oružane borbe uopšte, a naročito one revolucionarne kakva se vodila u Jugoslaviji, i za koju ne mogu biti sasvim adekvatni pojmovi ni termini nastali na uopštavanjima iskustava klasičnih ratova kao, uostalom, i ratovanja uopšte izvođenog u drugačijim uslovima nego što su bili naši.

Razume se, da ovaj usputni kritički osvrt na neka napred navedena ili slična shvatanja koja se javljaju kod nas, ne umanjuje stvarni značaj i ulogu naših oružanih snaga u revoluciji, kao ni uostalom, oružanih snaga uopšte. Jasno je da se oružana borba ne može voditi bez oružanih snaga. Upravo zato sve revolucije i stvaraju svoje oružane snage, isto tako kao što to čine nacionalno-

oslobodilački pokreti koji se vode putem oružane borbe, kao, uostalom, isto tako kao što i sve zemlje koje žele da se brane od oružane agresije moraju imati oružane snage (sve dotle dok u svetu postoji opasnost od agresije). U svim ovim uslovima oružane snage mogu da se razviju i obično se razvijaju u glavni instrument za vođenje oružane borbe, predstavljajući u borbi u tom smislu glavnu snagu, „okosnicu“ pa u konkretnim uslovima i odlučujući faktor borbe s kojim sadejstvuju ostali faktori i elementi koji učestvuju u borbi i otporu. Sve to se desilo i u našoj revoluciji u kojoj su naše nove oružane snage razvijene u odlučujuću snagu za vođenje oružane borbe i u ovom smislu i zalogu i garant pobede u njoj. Bez razvijanja takvih oružanih snaga revolucija u našim uslovima ne bi mogla pobediti. Sve ovo nije međutim isto što i pokušaji da se oružane snage proglase same za sebe za neki apsolutni faktor, niti je to isto što i pokušaji natezanja naše oružane borbe samo na ulogu i dejstva naših oružanih snaga. S jedne strane, naše oružane snage mogle su se javljati kao glavni instrumenat borbe samo u sklopu sa svim ostalim faktorima i elementima o kojima je bilo reči u obradi naše revolucije. Naprotiv, primeri postizanja nacionalnog oslobođenja mirnim putevima, kao i klasne borbe koja se vodi mirnim sredstvima, pokazuju da se u tim slučajevima oružane snage ne javljaju kao glavni instrument borbe i da je, dakle, u određenim uslovima moguće odneti pobedu i bez oružane borbe pa i bez oružanih snaga. I jedno i drugo samo su potvrda da oružane snage nisu same za sebe apsolutni faktor vojne moći iako se one u oružanoj borbi mogu da jave i najčešće s pravom javljaju kao njen glavni instrumenat.

Proглаšavanje oružanih snaga za neki apsolutni faktor vojne moći pogodovalo bi, u savremenim uslovima, onim shvatanjima koja se suprotstavljaju opštem razoružanju. Zato i teoretsko osvetljavanje pogrešnosti ovakvih teza o oružanim snagama kao o uvek odlučujućem faktoru snage danas ima širi značaj i služi borbi protiv reakcionarnih stremljenja u savremenom svetu.

IV. TEORIJE O „APSOLUTNOJ“ ULOZI EKONOMSKE MOĆI PO PITANJU POBEDE I PORAZA U BORBI I ZLOUPOTREBE NEKIH ENGELSOVIH POSTAVKI O ODNOSU EKONOMIKE I VOJNE SILE

Teorije o „apsolutno odlučujućoj“ ulozi ekonomske moći po ishod oružane ili i neke druge borbe obično izrastaju na tlu privredno visoko razvijenih zemalja. Samim tim one služe kao sredstvo pritiska prema nerazvijenim zemljama, pokušavajući da ubede i upozore narode ovih zemalja u njihovu „vojnu slabost“ i unapred ih demobilišu u pogledu uverenja u sopstvene snage i mogućnost odbrane i zaštite nacionalnih interesa. U istom smislu ove teorije služe u svrhu dezorijentacije naprednih potlačenih klasa u odnosu na njihovu vojnu moć, uspavljujući ih činjenicom da se sa ekonomskom moći i vojna sila nalazi na strani vladajućih klasa.

Zato, teorije ove vrste imaju izrazito imperijalistički i reakcionaran karakter.

No, interesantno je da ovakva shvatanja pokušavaju, ponekad, da traže oslonac i u samoj marksističkoj teoriji izvrćući suštinu nekih u osnovi pravilnih marksističkih postavki, a naročito nekih postavki Engelsa, o odnosu ekonomike i vojne sile.

Međutim, baš razumevanje Engelsovih teza o ekonomici i sili daje odgovor i na sve teorije o apsolutnoj ulozi ekonomike i zato se baš pomoću njih može i razotkriti defektnost ovakvih teorija.

U polemici s idealističkim Diringovim shvatanjima o „primarnoj ulozi“ sile u društvu Engels je izneo i neke postavke o odnosu sile i ekonomike koje zadiru i u problem vojne sile i njenog odnosa prema ekonomici.

Na prvi pogled bi, ako se ne bi shvatila suština ovih Engelsovih postavki, zaista moglo izgledati da Engels zastupa teze o nekoj apsolutnoj ulozi ekonomike u odnosu na borbu i ishod borbe.

Polazeći od činjenice da se buržoazija već unutar feudalizma razvila kao ekonomski faktor (koji je raspola-gao ekonomskom moći), i konstatujući, kako je već ranije

citirano, da se „svaka politička sila prvobitno oslanja na neku ekonomsku, društvenu funkciju“ i da „osim retkih izuzetaka“ ekonomski razvitak redovno nadvladuje silu, kao i to da su nekulturniji osvajači „izuzetno“ nadvladavali ekonomski jače zemlje, Engels, govoreći o borbi buržoazije protiv plemstva, na primer, još konstatuje da je:

„... odlučujuće oružje građana u toj borbi bila njihova ekonomska moć“, i dalje da je:

„... za vreme čitave te borbe politička sila stajala na strani plemstva“.³⁸

Pored ovoga, Engels, suprotstavljajući se Diringovim shvatanjima o primarnosti i apsolutno odlučujućoj ulozi sile u razvitku društva i njegovim tezama o nezavisnosti sile od ekonomike, posebno ukazuje da sama brojčana nadmoćnost potlačenih klasa nije dovoljna da preokrene odnos državne sile u njihovu korist, jer ta brojna nadmoćnost potlačenih postoji uvek što, međutim, samo za sebe nije dovoljno za smenu klasne vlasti koja je u prvom redu uslovljena razvitkom proizvodnih snaga i potrebom ovog razvitka a ne samom silom i odnosima u faktorima sile. U vezi s ovim Engels konstatuje:

„Već i prosta činjenica što su oni nad kojima se vlada i koji su eksploatisani u svim vremenima daleko mnogobrojniji od vlasnika i eksploatatora, dakle, što se stvarna sila nalazi kod njih, dovoljna je da osvetli ludost čitave teorije sile“.³⁹

Engels, dakle, govori o „ekonomskoj sili“ („ekonomskoj moći“), o „političkoj sili“ (pod kojom Engels, ponekad, podrazumeva državnu silu, državnu vlast, ili je, pak, identifikuje s pojmom sile uopšte), i o „stvarnoj sili“ (koja je po Engelsu na strani onih klasa koje su mnogobrojnije), i konačno izvodi zaključak da se ekonomika pokazala kao odlučujuća u pitanju upotrebe sile („osim retkih izuzetaka“).

³⁸ Engels, „Anti-Dühring“, str. 169, 170, 189 i 190.

³⁹ Engels, „Anti-Dühring“, str. 185.

Pored napred citiranog Engels još na više mesta ističe ulogu ekonomike u odnosu na silu, na primer: „Šta se upravo pokazuje kao primarno kod same sile? Ekonomska moć, raspolaganje moćnim sredstvima krupne industrije...“. Ili dalje: „Ukratko, ekonomski uslovi i sredstva su svuda i uvek ono što „sili“ pribavlja pobjedu, bez koje ona prestaje da bude sila...“. Ili na drugom mestu: „... pobjeda sile temelji se na proizvodnji oružja, a ova opet na proizvodnji uopšte, dakle, na „ekonomskoj moći“, na „privrednom položaju“, na „materijalnim sredstvima koja sili stoje na raspoloženju“. Ili na primer: „Robinson ugnjetava Petka s mačem u ruci...“ ali ako Petko uzme revolver „odnos sile se preokreće“. Ili, na istoj liniji, na primer: „Industrija ostaje industrija, pa bilo da služi za izradu ili razaranje predmeta“.⁴⁰

Gledano iz vojnog aspekta, ovde nekoliko pitanja ostaje nedovoljno razjašnjeno, što i služi kao izvor neshvaćanja, pa i zloupotrebe, ovih i sličnih Engelsovih postavki. Prvo, kako, čime i pomoću čega je „ekonomska moć“ buržoazije nadvladala u revoluciji „političku silu“ plemstva i zamenila je svojom političkom silom odnosno i svojom državnom vlasti? Drugo, da li je sva „politička sila“ bila na strani plemstva, odnosno da li buržoazija u borbi protiv plemstva nije raspolagala i sa nekom svojom političkom silom? Treće, kako i pomoću čega su „nekulturniji osvajači“ vojnički nadvladali one narode koji su raspolagali razvijenijim proizvodnim snagama i koji su, prema tome, imali veću „ekonomsku silu“ od „nekulturnijih osvajača“. I, konačno, četvrto, kakva je u svemu ovome uloga vojne sile i uopšte kakva je razlika između vojne sile i „ekonomske“, „političke“ i „stvarne“ kao i „državne sile“ (koje sve termine koristi Engels).

Ako ne bismo imali u vidu čitav smisao, neposrednu svrhu i cilj Engelsove polemike s Diringom, a posebno one o ulozi sile u društvu, i ako bismo samo formalno i bukvalno tumačili napred navedene Engelsove postavke o ulozi ekonomike, izgledalo bi zaista da je Engels bez

⁴⁰ Engels, „Anti-Dühring“, str. 171, 172, 177 i 180.

rezerve zastupao stanovište da ekonomski jači mora da uvek odnosi pobjedu u borbi nad ekonomski slabijim. Upravo tako neki vojni pisci i teoretičari (pa i neki koji sebe smatraju marksistima) još i danas doslovno interpretiraju gornje i slične Engelsove formulacije. *Međutim, kad se ima u vidu da je osnovni cilj Engelsa bio da pobije Diringove teze o primarnoj ulozi sile u društvu i o nezavisnosti sile od ekonomike i o apsolutno odlučujućoj ulozi sile u odnosu na ulogu ekonomike, onda i gornje Engelsove postavke dobijaju svoje određeno mesto kao materijalistički protivargumenti Diringovim idealističkim shvaćanjima. Očigledan cilj Engelsa bio je da dokaže da sila uopšte, pa tako ni vojna sila, ne može da mimoide zavisnost od ekonomike isto tako kao što to ne mogu ni sve druge društvene delatnosti i manifestacije. Ekonomika, a ne sila, ima primarnu ulogu u društvu i razvitku društva uopšte.* To je suština Engelsovog isticanja uloge ekonomike, a nikako tendencija da se apsolutizira uloga ekonomike u tom smislu da se potpuno prenebregnu svi drugi faktori koji se javljaju kao faktori vojne sile, i koji, ne samo na osnovu ekonomike nego u izvesnom smislu i pored nje, fungiraju kao značajni za vojnu silu, međusobno odmeravanje vojnih snaga i pitanje pobjede i poraza u borbi.

Engels je i sam uočio opasnost od isticanja uloge ekonomike uopšte, pa samim time i njene uloge po pitanju pobjede i poraza u borbi, kad je u svome pismu Blohu (1890. god.) pisao: „Mora da smo Marks i ja delimice i sami krivi što mladi marksisti ponekad pridaju ekonomskoj strani veću važnost nego što joj pripada. Mi smo prema protivnicima morali da ističemo glavni princip koji su oni osporavali, i tu nije uvek bilo vremena, mesta i prilike da se u dovoljnoj meri uzmu u obzir i ostali elementi koji imaju udela u uzajamnom dejstvu“.⁴¹ Upravo ovo odlično objašnjava i razloge zbog kojih je Engels bio toliko potencirao značaj ekonomike za vojnu silu, u *opravdanoj težnji*

⁴¹ „Izabrana dela Marksa i Engelsa“, II tom, str. 377, „Kultura“, 1950. god., Beograd,

da ukaže na društvenu zavisnost sile od ekonomike kao na, kako on kaže, „glavni princip“.

Ratna i revolucionarna društvena praksa uskoro je pokazala koliko je Engels imao pravo kad je upozorio na opasnost jednostranog prilaženja odlučujućoj ulozi ekonomike i opasnost od apsolutiziranja ove uloge.

Za razliku od borbe buržoazije protiv plemstva — iz čije prakse je u prvome redu Engels i izvlačio zaključke — borba proletarijata protiv buržoazije, a naročito u uslovima privredno nerazvijenih zemalja, upravo se karakteriše time da proletarijat nema u svojim rukama ekonomsku moć (osim svoje sopstvene radne snage). U kapitalističkom društvenom sistemu (naročito u njegovom klasičnom obliku, tj. u stadiju liberalnog kao i monopolističkog kapitalizma) ekonomske pozicije (dakle, i ekonomska sila, ekonomska moć) nalaze se u rukama buržoazije. Isto tako i državna sila, državna vlast i povezano s njom i politička, ili ovde bolje rečeno, državno-politička ili državna administrativno-politička sila. Isto tako i oružane snage kao posebni izraz i organizacija vojne sile. Na strani proletarijata nalazi se njegova politička klasna svest, kao i njegova mnogobrojnost (tj., što se tiče ovog poslednjeg, baš ono što na prvi pogled izgleda da je Engels bio negirao kao relevantno za ishod klasne borbe, iako je konstatovao da se „stvarna sila“ nalazi na strani onih koji su mnogobrojniji).

Marksizam je, s društveno ekonomskog stanovišta, dovoljno podvukao i opširno razradio razliku između buržoaskih i nekih proleterskih revolucija. Rezime ovoga, u vezi s problemom sile, nalazi se u poznatoj konstataciji (datoj u Manifestu komunističke partije), da proleter i u revoluciji „nemaju šta da izgube sem svojih okova“, kao i u raznim postavkama o tome da buržoaska revolucija završava a proleterska u izvesnom smislu tek počinje zauzimanjem vlasti. Ovim je reljefno istaknuta razlika u ekonomskom položaju buržoazije i proletarijata (u prvome redu u nerazvijenim zemljama) u momentu preuzimanja vlasti. Buržoaska revolucija dovodi državnu vlast u saglasnost sa svojim već uglavnom osvojenim ekonom-

skim pozicijama. Proletarijat, naprotiv, u uslovima u kojima još nije raznim mirnim putevima stekao neke značajnije ekonomske pozicije, revolucijom preuzima državnu vlast odnosno razbija staru i stvara novu vlast da bi tek preuzimanjem vlasti došao do ekonomskih pozicija. To je ono što u osnovi razlikuje buržoaske revolucije od socijalističkih revolucija nerazvijenih zemalja, u pogledu ekonomskog položaja i pozicija klasa u njima.

Ono što je u ovom smislu karakteristično za proletarijat određenih zemalja u njegovoj klasnoj borbi protiv buržoazije karakteristično je u izvesnom smislu i za kolonijalne i uopšte zavisne narode u njihovoj nacionalno-oslobodilačkoj borbi protiv vladajućih nacija. I u ovome slučaju je po pravilu ekonomska moć u rukama vladajućih nacija, pa uprkos tome nacionalnooslobodilački pokreti jedan za drugim uspešno nadvladavaju ekonomsku silu kolonizatora i hegemonu.

Sama činjenica koju Engels uočava na primeru iznimnih pohoda nekulturnijih naroda pokazuje da iako sila proizilazi iz ekonomike ona se uopšte ne može samo i jednostavno svesti na pojam ekonomike odnosno proizvodnih snaga i identifikovati s njima. *Već sama činjenica da se u ovim pohodima vojna sila, makar i iznimno, mogla suprotstaviti ekonomskoj sili govori o tome da se tu radi o dva različita pojma i da kako sila uopšte tako i vojna sila imaju neke svoje faktore i svoje posebne zakonitosti.*

Razvoj proizvodnih snaga više ili manje neposredno ili posredno stvara materijalne uslove za silu, ovu ili onu vrstu sile i ovu ili onu vrstu njene primene.

Međutim, upravo baš razvitak proizvodnih snaga može u krajnjoj liniji dovesti i do takvog čak u izvesnim primerima i uslovima društveno zakonitog raskoraka između sile i ekonomske moći, u kome se nadmoćnost u ekonomici nalazi na jednoj, a nadmoćnost u sili na drugoj strani.

I tada se baš na bazi ovog raskoraka sile i ekonomike, sila uopšte, pa i vojna sila, može javiti i kao sredstvo za izmenu ekonomskih i drugih odnosa u cilju i u interesu daljeg razvitka materijalne baze društva. Sila, se dakle, od posledica materijalnog razvitka pod određenim uslo-

vima može pretvoriti u sredstvo u službi daljeg materijalnog razvoja. Upravo to je suština *pozitivne* upotrebe sile i to ne samo progresivnih klasa u borbi protiv klasne eksploatacije, nego i potlačenih naroda u borbi protiv nacionalne eksploatacije.

U određenim uslovima, dakle, određena vojna sila može nadvladati ne samo protivničke oružane snage (i njihov ljudski i materijalni faktor) i ne samo političku i državnu silu, nego i ekonomsku silu protivnika.

Upravo to se dešava u proleterskim revolucijama i u narodnooslobodilačkim pokretima u kojima klasna sila odnosno sila nacionalnooslobodilačkih pokreta (uključujući tu i njihovu vojnu silu) savladava ne samo vojnu političku i državnu, nego i ekonomsku silu protivnika klasnog odnosno nacionalnog oslobođenja. Pri tome, razume se, nije ni proletarijat u klasnoj borbi baš sasvim bez ekonomske sile. Proletarijat je, već kao radna snaga, samim tim i ekonomski faktor pa je u tom smislu i ekonomska sila zemlje i vladajuće buržoazije direktno zavisna od ekonomske uloge proletarijata. Zato i proletarijat u borbi protiv buržoazije može da vrši ne samo izrazito politički ili vojni nego i direktni ekonomski pritisak kao, na primer, ekonomskim štrajkovima i sl. Ova ekonomska sila proletarijata još više dolazi do izražaja u visokorazvijenim zemljama kad je proletarijat, pored raspolaganja svojom rdnom snagom, već stekao i određene ekonomske pozicije.

Pri svemu tome vojna sila je ipak nešto različito od ekonomike i ekonomske sile, i ima posebne zakonitosti i posebnu unutrašnju logiku. „Dinamika borbe“ uopšte i posebno „vojna dinamika“ su, ipak, bitno različite od „ekonomske dinamike“ iako na njoj izrastaju i od nje u krajnjoj liniji zavise. Drugim rečima, ne mogu se niti smeju zakoni borbe poistovetiti sa zakonima proizvodnje, odnosno ekonomike uopšte.

Ali, iako je sila relativno samostalna od ekonomike to nije isto što i primarna uloga sile u društvu i društvenom razvoju. Primaran je, svakako, razvitak proizvodnih snaga društva, a društvena sila uopšte, pa tako i vojna sila, koja

je samo jedan aspekt društvene sile, pozitivno deluje tada i utoliko kada i ukoliko pogoduje razvitku proizvodnih snaga društva kao celine.

Ova određena i relativna samostalnost sile u odnosu na ekonomiku ne ukida, dakle, apsolutnu zavisnost sile od ekonomike, upravo zato što je u društvu primarna uloga ekonomike, a ne uloge sile. To je upravo ono što Engels želi da dokaže nasuprot idealističkim shvatanjima o tobožnjoj apsolutnoj nezavisnosti sile od ekonomike pa i primarnosti sile u odnosu na ekonomiku, i što ga je bilo navelo da, kako sam kaže, „suviše istakne glavni princip“ i u izvesnoj meri zapostavi „ostale elemente koji imaju udela u uzajamnom dejstvu“.

Činjenica da ekonomika odlučujuće deluje na formiranje svake sile pa i vojne, ne znači, dakle, da pobedu u borbi mora da odnese onaj ko je ekonomski jači. Pobeda ne zavisi samo od ekonomike i ekonomske sile. Odlučujuća uloga ekonomike i pitanje pobeđe u borbi su dve stvari koje mogu da se poklapaju ali mogu i da se potpuno razilaze.

Posebno što se tiče uloge broja porobljenih klasa (kao i naroda) Engels je svakako potpuno u pravu kad konstatuje da ovaj broj *sam po sebi* nije odlučujući za odnos u sili. To, bez sumnje, važi sve dotle dok je ovaj „broj“ pasivan, dok je on samo objekt nečije politike. Međutim čim taj „broj“ ima i svoju volju on postaje faktor relevantan za borbu pa, dakle, i za ishod borbe.

Upravo u prvom redu to i objašnjava vojničke pobeđe „nekulturnijih naroda“ o kojima Engels govori kao o iznimkama. Engels je, svakako, potpuno u pravu da — s obzirom na vreme u kome su se dešavali — ove narodne pohode tretira kao iznimke. To, međutim, ne ukida činjenicu da su ovi pohodi naroda bili zasnovani i na njihovoj određenoj vojnoj moći, bez koje bi, uostalom, bilo nemoguće da postižu pobedu u borbi.

Pobedonosni pohodi ovih naroda (Slovena, Germana, Mongola i drugih) pokazuju da je objektivna njihova vojna nadmoćnost nad tada više civilizovanim zemljama (na primer nad Rimskom Imperijom) bila izražena u pr-

vome redu u kvantitetu ljudskog faktora ovih „varvara“ koji je korišćen i koji je došao do izražaja u oružanom sukobu. Najezde ovih naroda karakterisale su se obično ratnim pohodom manje-više čitavog njihovog stanovništva i sukobom ove nadmoćne mase ljudskog faktora sa relativno malobrojnima armijama civilizovanih branioca. Ovi „varvari“ iako su bili na nižem stepenu društvenog razvitka od žrtava njihove najezde, nisu, razume se, predstavljali baš samo običan broj, masu, jer da su to bili oni ne bi mogli odnositi pobjede. Naprotiv, može se čak reći da su u izvesnom pogledu raspolagali većom unutrašnjom homogenošću nego li njihovi protivnici koji su obično bili razriiveni unutrašnjim suprotnostima (unutrašnjom klasnom borbom koja je upravo jačala i razvijala se kao posledica veće razvijenosti njihove materijalne baze, kao i unutrašnjim otporom porobljenih naroda u okviru ovih najčešće nacionalno odnosno, za to vreme bolje rečeno, etnički nehomogenih iako civilizovanih država).

Ovakvi, dakle, pohodi „nekulturnijih“ naroda, pored značaja volje za borbu i uloge homogenosti odnosno kvaliteta uopšte ljudskog faktora, upravo posebno ističu ulogu broja odnosno mase ljudi koji su činiooci, pod određenim uslovima, i, razume se, uz odgovarajuću veštinu ratovanja, mogli da odnose vojne pobjede i budu faktor vojne prevage i nad bolje naoružanim pa i bolje stručno vojnički izobraženim armijama.

Ovo tim više i to kao sasvim novi sadržaj važi za savremene nacije i progresivne klase čije je političko buđenje dalo i po kvalitetu i po kvantitetu novu snagu naroda i naprednih klasa u odbrani njihovih progresivnih društvenih interesa.

Baš u ovom istom smislu već je i sam Engels govorio o ulozi „mnogobrojnih masa“ i „poziva nacije“ u borbama francuske revolucije, kao i o „novim borcima“ i o tome da je revolucija „izmenila osobine vojnika“⁴² itd.

Engels, dakle, nije negirao ulogu broja, tj. mase onda kad taj broj ima svoju volju.

⁴² Engels, „Anti-Dühring“, str. 174.

Kad bi se negirala uloga broja onda bi se negirao i dijalektički odnos kvaliteta i kvantiteta ljudskog faktora kao vojnog faktora, a to je baš ono što bi se najmanje moglo pripisati Engelsu kao nesumnjivo genijalnom dijalektičaru.

Da bi se shvatile postavke Engelsa, kao uostalom i marksizma uopšte, treba, dakle, tražiti suštinu i smisao njihov a ne povoditi se za pojedinim izolovanim formulacijama.

Zato, kad je reč i o odnosu sile i ekonomike, potpuno bi bilo nenaučno a prema tome nemarksistički smatrati da ekonomska moć automatski obezbeđuje i adekvatnu vojnu silu. Kada bi tako bilo — onda uopšte ne bi bilo moguće oslobođenje od ekonomskog izrabljivanja i ekonomska moć vladajućih zemalja i klasa bila bi dovoljno efikasna da spreči gubitak njihove vlasti.

Baš u ovom pogledu sama društvena praksa potvrđuje obrnuto, i samim time demantuje imperijalističke teorije o ekonomskoj moći kao apsolutnom vojnom faktoru, a još više osporava zloupotrebu marksističke teorije od strane imperijalizma koji u svojoj nemoći ponekad traži oslonca čak i u teoriji protiv koje se inače svim mogućim sredstvima bori, smatrajući je, i to sasvim opravdano, kao opasnost za svoje još preostale vladajuće i privilegovane pozicije.

V. ČOVEK KAO SUBJEKT BORBE I PITANJE IDEALIZMA I NJEGOVIH RECIDIVA U VOJNOJ TEORIJI

Za razliku od vulgarno-materijalističkih i tehno-kratskih teorija o apsolutno odlučujućoj ulozi naoružanja — i kao izvesna antiteza ovim teorijama — pojavljuju se i danas razne vrste idealističkih shvatanja u vojnoj misli.

Idealističke teorije odlučujuću ulogu u borbi pripisuju samo čoveku odnosno ljudskom faktoru, njegovoj politici i političkoj svesti, borbenom moralu i veštini ratovanja, vojnoj i političkoj organizaciji, odnosno uopšte

subjektivnoj delatnosti čoveka. Ovakva shvatanja zapostavljaju ulogu tako realnih faktora kao što je naoružanje i uopšte ratna tehnika, kao uostalom i drugih materijalnih odnosno uopšte objektivnih faktora koji su, osim čoveka i pored njega, relevantni za pobedu i poraz u ratu odnosno i u revoluciji.

Uticao ovih teorija manifestuje se danas na razne načine.

Danas se, na primer, pojavljuju u svetu shvatanja koja priznaju ulogu ratne tehnike i drugih materijalnih faktora odnosno uopšte „pozitivnih količina“ u „regularnim ratovima“, a negiraju je ili umanjuju u oslobodilačkim ratovima i revolucijama. U ovim poslednjim ova shvatanja odlučujuću ulogu pripisuju samo čoveku i njegovim subjektivnim delatnostima, a posebno pravednosti oslobodilačke i revolucionarne borbe i na njoj zasnovanom borbenom moralu kao i revolucionarnoj ratnoj veštini (za razliku od nepravednog karaktera borbe i „zaostalost“ i „reakcionarnost“ ratnoj veštini protivnika nacionalnog i socijalnog oslobođenja).

U novije vreme javljaju se čak i takva shvatanja koja tvrde da je ne samo u oslobodilačkim ratovima i revolucijama nego uopšte u novijim i savremenim uslovima — za razliku od nekadašnjih — uloga čoveka načelno postala, u odnosu na ostale faktore odlučujuća i „presudna“ u ratu i uopšte u oružanoj borbi. Ova shvatanja govore o „novoj ulozi čoveka“ u borbi uslovljenoj njegovom novom ulogom u društvu, ali to interpretiraju tako kao da je ta uloga ne samo apsolutno veća u odnosu na nekadašnju ulogu čoveka (što je sigurno tačno), nego tako kao da je i relativno veća u odnosu na ulogu ratne tehnike nego što je to bila nekada. Izgledalo bi, dakle, da je u međusobnom odnosu uloge čoveka i tehnike uloga čoveka u borbi danas, u vreme vanredne razvijenosti ratne tehnike, veća nego li nekad u vreme primitivnog naoružanja i nerazvijene ratne opreme. Odnosno, što razvijenija tehnika — to manja uloga ove tehnike u odnosu na ulogu čoveka u borbi. Dakle, očigledan apsurd! To je isto što i tvrditi da su na primer u ekonomici, u sklopu proizvodnih snaga,

nekada drveni plug ili čekić i sl. bili važniji od radne snage čoveka nego li što to u odnosu na ljudsku radnu snagu predstavlja danas traktor ili moderni mašinski park savremene fabrike. Ako je uopšte dopušteno da se u ovom smislu suprotstavlja uloga čoveka i tehnike — onda bi se pre moglo tvrditi obratno, naime da je danas uloga tehnike u odnosu na ulogu čoveka veća nego što je to ikada do sada bila u istoriji društva. Međutim, pitanje je da li uopšte treba i čemu bi služilo suprotstavljanje uloge čoveka i tehnike. Bilo bi to isto kao i raspravljati o tome da li je u radnom procesu načelno veća uloga čoveka ili uloga oruđa za rad. I čovek i oruđa za rad su neophodni elementi proizvodnih snaga. Slično je i sa čovekom i tehnikom u odnosu na oružanu borbu.

Odgovor na pitanje zašto oslobodilački i revolucionarni pokreti mogu da pobeđe svoje tehnički superiornije protivnike ne nalazi se, u jednostranom isticanju uloge čoveka a još manje u suprotstavljanju uloge čoveka jednih uložiti tehnike drugih.

U idealistička i uopšte subjektivistička shvatanja spadaju, na primer, i sve one „teorije“ u inostranstvu koje uzroke uspeha naše revolucije traže isključivo u nekom „ratničkom duhu“ naših naroda, u borbenim tradicijama i sličnim faktorima kvaliteta našeg nacionalnog elementa, kao i one koje traže uzroke pokretanja našeg ljudskog faktora u borbu u nekim „panslavističkim“ tradicijama i sl.

Govoreći uopšte o idealističkim shvatanjima u vojnoj misli može se reći da i pojedine ocene koje o našoj revoluciji daju neki naši istoričari i teoretičari nisu sasvim pošteđene od idealističkih primesa. U ovom pogledu se, takođe, kao i po pitanju uloge oružanih snaga, javljaju neke vrste „vojnostručnih“ deformacija koje apsolutiziraju našu sopstvenu ratnu veštinu smatrajući je nekim „receptom“ koji je trebalo da se primeni i na drugim frontovima prošlog rata (uključujući i velike frontove velikih sila), i da se gotovo doslovce koristi u eventualnom budućem ratu. Ovakva shvatanja, dakle, odvajaju vojnu veštinu od konkretnih objektivnih uslova u kojima ona

nastaje. Predimenzioniranje uloge „vojnostručnih“ faktora dovodi do zaključka da je uspeh naše oružane borbe počivao gotovo jedino na našoj strategiji i taktici, dakle, na subjektivnoj našoj delatnosti koja se pokazala sama po sebi superiornom nad protivničkom vojnom veštinom. U ovom smislu se samo u suprotstavljanju naše „partizanske“ vojne veštine neprijateljskom, pretežno „frontalnom“ načinu ratovanja, traže osnovni uzroci naše pobeđe zapostavljajući pri tome objektivne pa i subjektivne faktore koji su usloveli i našu i protivničku strategiju i taktiku. Izgledalo bi, dakle, da smo mi pobedili u borbi samo zato što je naš ljudski faktor bio pametniji i umešniji od naših neprijatelja. Kod nas u ovom pogledu postoje i izvesne vrste „vojno-političkih“ zastranjivanja u ocenama naše revolucije koje u izvesnom smislu apsolutiziraju ulogu svesti i uopšte objašnjavaju naše uspehe samo superiornošću naše politike, političke organizacije i moralno-političkog kvaliteta naših ljudi. Kao što se vidi i „vojnostručna“ i „vojnopolitička“ zastranjivanja uzroke naše pobeđe traže uglavnom samo u mestu i ulozi ljudskog faktora u borbi, čime i dolaze u opasnost da skliznu na pozicije idealističke filozofije.

Cilj ovih kritičkih osvrta svakako nije umanjivanje uloge naših subjektivnih faktora u revoluciji kao ni subjektivnih faktora uopšte. Naprotiv, priznajući im punu važnost i vrednost treba samo ukazati da se oni ne mogu razmatrati izolovano od istorijskih materijalnih i drugih objektivnih činilaca, na kojima se formiraju subjektivne snage i njihova stvaralačka aktivnost koja može da dovede do pobeđe u ratu i revoluciji.

Apsolutno precenjivanje uloge subjektivnih faktora u borbi javlja se kao recidiv stare bolesti teorije vojne veštine. Odavno je već obrada ratnih iskustava pokazala da se dešavalo da su ponekad i brojno manje i tehnički slabije oružane snage odnosile pobeđu nad većim i bolje naoružanim oružanim snagama. Ovi slučajevi ratne prakse pokazali su da razne teorije o apsolutno odlučujućoj ulozi oružanih snaga kao ni, posebno, shvatanja o apsolutno odlučujućoj ulozi ratne tehnike nije uvek bilo moguće

primeniti ni na praksu „regularnih“ odnosno međudržavnih ratova (kojima se, uostalom, teorija vojne veštine pretežno i bavila).

Domarksistička teorija vojne veštine tražeći uopšteno objašnjenje o faktorima koji presudno deluju u ratu i koje bi važiло i za slučajeve pobede manjih i uopšte inferiornih oružanih snaga nad većim i superiornim, pokušala je da ga nađe u samoj sebi. Naime, ratna veština, odnosno uopšte ljudski faktor i njegova subjektivna delatnost bili su proglašeni za neku vrstu apsolutno odlučujućih faktora za pobedu i poraz u borbi. Ova idealistička shvaćanja u vojnoj teoriji dostigla su kulminaciju u istorijskim i teoretskim obradama Napoleonovih ratova, potkrepljujući se njegovom nesumnjivom ličnom genijalnošću i njegovim velikim vojnim uspesima, izvojevanim često i protiv osetno brojno, pa ponekad, i tehnički jačih protivničkih oružanih snaga. Engels se s punim pravom našao pobuđen da reagira na ovakav subjektivizam i idealizam, pišući: „Tu su revolucionarno delovali pronalazak boljeg oružja i promena živog vojničkog materijala, a ne slobodne tvorevine uma genijalnih vojskovođa; uticaj genijalnih vojskovođa u najboljem slučaju ograničava se na prilagođavanje načina ratovanja novom oružju i novim borcima“.⁴³

Bez obzira što bi se moglo opravdano prigovoriti ovoj Engelsovoj formulaciji da ona u izvesnom smislu potcenjuje ulogu subjektivne delatnosti čoveka uopšte i njegove veštine ratovanja, a naročito ulogu i značaj vojskovođa, ona, ipak, pogađa suštinu problema. Engels ovde u stvari pobija teorije koje suviše ističu i precenjaju ulogu čoveka kao subjekta u borbi, a zapostavljaju ne samo ulogu čoveka kao objekta (kao objektivno biće, tj. njegov broj i kvalitet), nego zapostavljaju i ulogu naoružanja kao sredstva za vođenje oružane borbe. On, dakle, ukazuje na značaj objektivnih odnosno materijalnih faktora i njihovu ulogu u oružanoj borbi. *Osnovni zaključak iz ove Engelsove postavke bio bi da su i čovek i njegova vojna*

⁴³ Engels, „Anti-Dühring“, str. 172.

veština (isto tako kao i svaka druga subjektivna delatnost čoveka) *uslovljeni objektivnim okolnostima, dakle, istorijskim i drugim konkretnim materijalnim odnosno uopšte objektivnim faktorima*. I to je nesumnjivo tačno i ova postavka nije ništa manje aktuelna danas nego što je bila onda, u Engelsovo vreme. Ni tada kao ni danas čovek nije bio taj koji bi sam po sebi pravio i prekrajao istoriju, pa prema tome ni koji bi *sam po sebi* bio apsolutno odlučujući i presudan za ishod oružane borbe kao jedne vrste društvene aktivnosti.

Nekada je idealizam dominirao u vojnoj teoriji uglavnom baš zbog nerazvijenih proizvodnih snaga, odnosno u vezi s tim i zbog nerazvijene ratne tehnike. To je i stvaralo predstave o odlučujućoj ulozi čoveka. Iz istih razloga se shvatanja o odlučujućoj i presudnoj ulozi čoveka u borbi javljaju i danas u prvome redu kod onih koji ne raspolažu modernom ratnom tehnikom (isto tako kao što kod onih koji imaju tzv. vrhunsku tehniku izrastaju teorije o apsolutno odlučujućoj ulozi ratne tehnike, o pobedi „pritiskom na dugme“ i sl.).

Razume se da idealistička filozofija i njeno subjektivističko i uopšte jednostrano prilaženje mestu i ulozi čoveka nije u stanju da objasni vojne kao, uostalom, ni druge uspehe progresivnih snaga.

Da bi se izbegla ideološka zastranjivanja i da bi se naučno-materijalistički objasnio uspeh nacionalnooslobodilačkih i revolucionarnih pokreta i izvanredni značaj njihovog ljudskog faktora mora se poći od razrade i sagledavanja svih onih uslova koji dozvoljavaju da se čovek naoružan slabijom ratnom tehnikom može uspešno u borbi suprotstaviti čoveku naoružanom boljom ratnom tehnikom.

Radi se, dakle, o suprotstavljanju čoveka čoveku, u određenim objektivnim uslovima, a ne o suprotstavljanju čoveka tehnici. Radi se u prvome redu o odnosu među ljudima (naoružanim određenom ratnom tehnikom, na određenom prostoru i u određenom vremenu), a ne samo o odnosu prema stvarima (čoveka prema tehnici). Savršenija tehnika je nesumnjivo bolja od manje savršene i

tu odnos čoveka prema tehnici ne može ništa izmeniti na štetu tehnike (ako se ona pravilno upotrebljava).

Upravo ovu ulogu čoveka prema čoveku, i istorijsku uslovljenost ove uloge, odlično je formulisao Tito u svom govoru u Bandungu. S obzirom na vanredan značaj ovih Titovih postavki ponovićemo stavove koji osvetljavaju baš ovo pitanje o kome je ovde reč (i koji su uzeti kao moto ove knjige).

Tito doslovce kaže:

„Glavna snaga koja se uspešno suprotstavlja materijalnoj premoći visokorazvijenih zemalja jeste veliko historijsko buđenje naroda, koje je pretvorilo stotine miliona ljudi u aktivne tvorce historije“. I odmah zatim Tito dodaje:

„Ono je nerazdvojna propratna pojava modernog načina proizvodnje i predstavlja odlučujuću protivtežu prevlasti onih koji drže u svojim rukama ta sredstva proizvodnje.“

Ove Titove misli odlično se mogu primeniti i na oslobodilačke ratove i revolucije u kojima se oslobodilačke i revolucionarne snage odlučujuće suprotstavljaju prevlasti onih koji u svojim rukama imaju nadmoćnu ratnu tehniku.

Kako se odmah vidi, za razliku od napred navedenih idealističkih shvatanja, Tito nije jednostavno konstatovao „odlučujuću ulogu“ čoveka u odnosu na ulogu tehnike, niti govori o tome da je sad najednom čovek sam po sebi postao „presudan“ u odnosu na materijalne faktore, niti uopšte suprotstavlja ulogu tehnike i ulogu čoveka.

Naprotiv, Tito precizno ističe:

prvo, da se radi o *istorijskom* buđenju naroda;
 drugo, da je to buđenje *rezultat modernog načina proizvodnje, dakle, materijalnog razvitka društva;*
 treće, da se radi o *novoj masi* probuđenog naroda („stotine miliona ljudi“);

četvrto, da je *na osnovu razvitka materijalne baze društva stvorena mogućnost da se narodi pretvore u aktivne tvorce istorije;* i

peto, da se pod ovim uslovima *jedni ljudi* uspešno suprotstavljaju tehničkoj premoći *drugih ljudi* (a ne tehnici).

Sve je to dijametralno suprotno napred navedenim subjektivističkim shvatanjima o ulozi čoveka u oslobodilačkim ratovima i revolucijama uopšte pa i u savremenim uslovima.

U objašnjenju uspeha oslobodilačkih ratova, revolucija i revolucionarnih ratova (kao, uostalom i drugih ratova), ne treba, dakle, početi samo od uloge čoveka (kao ni samo od uloge ratne tehnike) nego od uloge, stepena i posledica razvoja proizvodnih snaga društva.

Razvitak proizvodnih snaga ljudskog društva kao celine, objektivno je stvorio materijalne uslove za oslobađanje sve veće mase ljudi u svetu. Upravo ovaj materijalni razvitak društva predstavlja istorijsku podlogu razvitku nacionalne svesti porobljenih naroda i klasne svesti eksploatisanih klasa, odnosno uopšte podlogu razvitku novih subjektivnih snaga.

Bez ovog razvoja materijalne baze ne bi bilo moguće masovno i široko nacionalno oslobođenje koje karakteriše savremeni svet isto onako kako su dugo tokom istorije bili bezuspešni mnogi narodnooslobodilački pokreti ili su se, pak, svodili na oslobođenje jednih naroda na račun istovremenog porobljavanja drugih, na smenu gospodara ili zamenu uloge vladajućih i porobljenih. Iz istih razloga su ranije propadali i mnogi klasni odnosno socijalni pokreti, kao, na primer, ustanci robova ili seljački ustanci. Odnosno kada bi u nekadašnjim nerazvijenim materijalnim uslovima ovakvi ustanci čak i pobedili, oni ne bi bili u stanju da uspostave ništa drugo nego opet robovlasnički odnosno feudalni društveni sistem. Donekle iz sličnih razloga, iako, razume se, u sasvim novim uslovima, ni pariska komuna istorijski još nije imala snage da se održi i definitivno pobedi.

Da bi se objasnila nova snaga progresivnog ljudskog faktora zadržaćemo se na pojedinim elementima kvaliteta i njihovoj ulozi u borbi.

Uzmimo najpre, na primer, pitanje mesta i uloge svesti ljudskog faktora u borbi.

Kod razvitka nacionalne svesti naroda koji se bore za svoje oslobođenje ne samo da se ne može uloga svesti suprotstavljati ulozi tehnike, nego za uspeh u borbi načelno nije samo po sebi bitno ni međusobno merenje ove svesti sa svešću vladajućih nacija. I čime bi se, uostalom, mogao preciznije izmeriti stepen svesti jednog sa svešću drugog naroda? Ne pobeđuju nacionalnooslobodilački pokreti samo zato što bi nacionalna svest porobljenih naroda bila na višem stepenu od nacionalne svesti vladajućih nacija.

Ista stvar je i sa klasnom borbom i klasnom svešću. Nisu ustanci robova, ni seljački ratovi, pa ni pariska komuna propali zato što su njihovi borci imali nizak stepen političke svesti, odnosno ne pobeđuju revolucije samo zato što kontrarevolucionarne snage nemaju dovoljno svoje klasne svesti.

Oružana borba nije samo sukob između dva ljudska faktora sa različitim stepenom svesti.

Isto to odnosi se i na pitanje borbenog morala.

Oružana borba nije samo ni sukob između ljudskih faktora sa različitim borbenim moralom.

Drugim rečima, nisu ustanci robova, ni seljački ratovi, ni pariska komuna, ni neke druge revolucije, niti raniji bezuspešni oslobodilački ratovi, bili bezuspešni zato što njihov ljudski faktor nije raspolagao sa dovoljno borbenog morala. Naprotiv, poznata je herojska borba mnogih od ovih ustanika, a, na primer, pariski komunari postali su legendarni baš po hrabrosti kojom su ginuli na barikadama.

Isto tako nisu drugi oslobodilački ratovi i revolucije uspevali zato što bi njihovi protivnici imali slab borbeni moral. Da je bilo tako onda bi i nacionalnooslobodilačka i klasna borba bile relativno lake. A one su, naprotiv, po pravilu veoma teške, duge, često izvanredno krvave i

žestoke, i to baš zato što se protivnici oslobodilačkih pokreta i uopšte kontrarevolucionarne snage obično veoma uporno i sa dovoljno borbenog morala bore za svoje interese.

Sve ovo ne znači da oslobodilački pokreti i revolucije mogu uspevati ako njihove subjektivne snage nemaju dovoljno političke svesti (nacionalne odnosno klasne) i dovoljno volje za borbu odnosno borbenog morala.

Naprotiv, *i politička svest i volja za borbu odnosno borbeni moral su uslovi, pretpostavke, preduslovi neophodni za uspeh nacionalnog i socijalnog oslobođenja. Nacionalnooslobodilački i revolucionarni pokreti moraju raspolagati takvim stepenom svesti i borbenog morala da izdrže sve teškoće koje nameće konkretna oslobodilačka i revolucionarna borba, i to po pravilu zahteva visok stepen i političke svesti, i volje, i borbenog morala.*

Samo bi se u ovom smislu moglo govoriti o odlučujućoj ulozi i presudnosti svesti, volje i morala tj. *kao o elementima bez kojih je nemoguće postići uspeh u borbi.*

To, međutim, nije isto što i međusobno merenje svesti odnosno morala i napred navedene tvrdnje da oslobodilački i revolucionarni pokreti odnose pobedu u načelu i po pravilu zato što imaju veću političku svest, jaču volju i veći stepen borbenog morala od svojih protivnika ili tvrdnje da se ova svest, volja i borbeni moral jednih kao presudan faktor uspešno suprotstavlja tehnicima drugih.

Uostalom za sve uslove nije ni potreban jednak borbeni moral pa ni jednaka politička svest. Drukčiji borbeni moral treba, na primer, tenkisti koji je zaštićen oklopom tenka, a drukčiji borcu pešaku koji juriša na tenk. Ovakav pešak treba da ima znatno veću hrabrost od tenkiste. Ali, to nije dovoljno da bi pobedio tenkistu. Ne može se tenk savladati samo borbenim moralom nego je pored toga neophodno raspolagati i odgovarajućim oružjem pa makar se radilo o običnoj ručnoj bombi, benzinskoj flaši i sl. Borbeni moral je u ovom slučaju potreban da bi pešak imao hrabrosti da se bori protiv tenka odnosno tenkiste — ali, iako je za ovakav slučaj potreban izvanredan borbeni moral on sam po sebi nije presu-

dan ni odlučujući da bi se savladao tenkista. Ako se uopšte meri borbeni moral tenkiste i pešaka u međusobnom sukobu, onda bi se čak moglo reći da pešak treba da ima veoma visok borbeni moral upravo da bi kako-tako ublažio prednost koju ima tenkista zbog oklopa kojim je zaštićen. A to je sasvim nešto drugo nego tvrditi da veći borbeni moral pešaka odnosi pobedu nad manjim borbenim moralom tenkiste ili nad tenkom, na što se u krajnjoj liniji svode tvrdnje da su svest i moral sami za sebe presudni za ishod borbe.

Ako bismo išli do kraja u ovom jednostavnom primeru, onda bismo došli do zaključka da su za pobedu pešaka nad tenkom odnosno tenkistom potrebne uglavnom sledeće pretpostavke: prvo, pešak mora imati toliko visok borbeni moral da je spreman da se uhvati u koštac s tenkom odnosno tenkistom; drugo, pešak mora imati oružje kojim može uništiti ili oštetiti tenk i likvidirati ili prisiliti na predaju tenkistu; treće, pešak mora vešto prići tenku u „mrtvi ugao“, odnosno uopšte tako da ga tenkista ne može pogoditi svojim oružjem iz tenka pre nego što bi sam bio savladan; i četvrto, pešak kad je tako prišao tenku mora oružjem dejstvovati veoma umešno (a naročito veoma brzo) tako da tenkista nema mogućnosti ni vremena da dovede tenk u položaj iz koga može dobiti pešaka na nišan svog oružja i pogoditi ga ili ga pregaziti tenkom pre nego što bi sam bio savladan. I, konačno, pešak će lakše sve ovo izvesti ako uhvati tenk iznenada, dakle, u uslovima koji pružaju mogućnost za iznenađenje (na primer ako zaskoči tenk na nekom uskom prolazu gde ovaj ne može da manevriše, ako se pešak prikrije u nekom džbunu ili dobro maskiranom rovu i tako sačeka i iznenadi tenkistu i sl.).

Ako sve ovo gornje postigne onda je pešak u stanju da *savlada i takvog tenkistu koji i sam ima dobar borbeni moral, pa čak i veći od borbenog morala pešaka.*

Za pešaka je, dakle, bitno da raspolaže dovoljnim borbenim moralom da sačeka tenk i da bude dovoljno vešt da odabere mesto i vreme napada i da zna pravilno da priđe tenku, da ima oružje i da zna vešto da rukuje

svojim oružjem kojim može uništiti tenk. A uopšte ne mora biti odlučujuće to kakav je borbeni moral tenkiste — jer kako se baš na ovom primeru vidi borba nije samo sukob dva ljudska faktora s različitim borbenim moralom od kojih bi onaj koji ima veći i bolji moral odnosio pobjedu nad onim koji raspolaže manjim i slabijim borbenim moralom. Borba je mnogo složenija i komplikovanija stvar. Razume se da ako bi, u nekom konkretnom sukobu tenkiste i pešaka, tenkista imao izrazito slab borbeni moral i uplašio se čim ugleda pešaka i odmah se pokazao spremnim na predaju — onda bi zaista razlika u borbenom moralu bila presudna i odlučujuća za ishod borbe. Iako u praksi ima i takvih primera ne samo u sukobu pojedinaca nego i čitavih jedinica, bilo bi apsurdno kroz njihovu prizmu objašnjavati suštinu vojne moći oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta i njihovu pobjedu nad tehnički superiornim protivnicima.

Razume se da ovaj i slični primeri ne mogu objasniti zašto je čak i slabo naoružana „pešadija“ oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta u stanju da nadvlada protivnike naoružane tenkovima, artiljerijom, avijacijom i drugom moćnom ratnom tehnikom. Korišćenje „mrtvog ugla“ tenka odnosno uopšte slabih strana i neizbežnih slabosti cvog ili onog oružja predstavlja samo jedan i to manji deo odgovora na pitanje zašto, pod kojim uslovima i na koji način tehnički slabiji može nadvladati tehnički jačeg.

Objašnjavanje ratova i revolucija i njihovih uspeha i neuspeha treba tražiti u svim istorijskim i konkretnim društvenim materijalnim i objektivnim kao i subjektivnim faktorima, a ne nikako u načelnom i teoretskom apsolutiziranju uloge bilo koga od njih.

Kad je već reč o borbenom moralu treba i ovde podvući da borbeni moral i uopšte stepen borbenog morala ne zavise automatski samo od društveno-političkog karaktera i pravednosti ili nepravednosti odnosno od progresivnosti ili reakcionarnosti ciljeva borbe.

Borbeni moral može se formirati *na svim onim faktorima i elementima koji mogu na bilo koji način da konkretno utiču na vojnu silu* (kao, na primer, na snazi

i prednostima ratne tehnike, na brojnoj nadmoćnosti i određenim kvalitetima stanovništva i oružanih snaga, na nadmoćnosti u ekonomskim potencijalima svoje zemlje i sl., kao i na slabostima ljudskog ili materijalnog ili i drugih faktora svojih protivnika itd.).

Isto tako ni prednosti vojne veštine ne proističu automatski iz društvenog karaktera borbe, niti sposobnosti ratne veštine jednostavno proizilaze iz političkog karaktera društvenih snaga koje vode rat ili revoluciju i same progresivnosti i revolucionarnosti ciljeva borbe. Ovo je dokazano i u drugom svetskom ratu. Iako su nemački fašisti vodili nepravedan rat i predstavljali reakcionarne snage, a na primer Francuska je, štiteći svoju zemlju i narod, nesumnjivo vodila odbrambeni pravedan rat, ipak je nemačka vojna doktrina bila superiorna nad francuskom i u vojnom pogledu svakako „progresivnija“, „revolucionarnija“, „savremenija“ i sl. jer je bolje odgovarala novoj ratnoj tehnici i njenim mogućnostima u borbi, bolje je koristila ljudske kao i materijalne potencijale na kojima se bazirala i umešnije savladavala i prostor i vreme i koristila ih u borbi. Preveliko oslanjanje na prednost svog borbenog morala i revolucionarnost i progresivnost svoje vojne veštine i slične subjektivne faktore, teško se u početku rata osvetilo i Sovjetskom Savezu koji je morao da putem teške borbe nadoknađuje propuste u ratnim pripremama, i to u prvome redu baš one koji su se odnosili na organizaciju i pripremu materijalnih, odnosno uopšte objektivnih faktora, uključujući tu i pripremu i angažovanje svoje nadmoćne žive sile.

Međutim, ne samo da politička svest, volja i borbeni moral kao i politička obojenost vojne veštine ne igraju sami po sebi odlučujuću pozitivnu ulogu nego se uopšte ni vojna veština kao takva ne može sama za sebe smatrati nekim apsolutno odlučujućim činiocem u ratu i revoluciji.

Rat nije jednostavno ni sukob samo dva ljudska faktora sa različitim vojnim veštinama u kome pobeđuje onaj čija je veština bolja.

Istorija ratovodstva i promene načina ratovanja ne svode se uopšte samo na istoriju razvitka ratne veštine

nego upravo i u prvome redu odražavaju istoriju razvitka *objektivnih faktora vojne sile* i zatim tek na njima zasnovanog razvitka subjektivne delatnosti koja je *više ili manje adekvatan i manje ili više stvaralački subjektivni izraz kretanja i razvoja ove objektivne stvarnosti*.

Spomenuti ustanci robova, seljačke bune, pariska komuna i druge ranije neuspešne revolucije i neuspeli oslobodilački ratovi po pravilu nisu propadali ni zato što nisu pronašli odgovarajuću ratnu veštinu. Nikakva vojna veština nije bila u stanju da izmeni objektivne tada istorijski nezrele uslove. Pariska komuna, na primer, nije uspela uglavnom i u prvom redu zato što tada još nisu bili zreli uslovi da radnička klasa ne samo u svetu nego ni u jednoj zemlji preuzme rukovodeću ulogu u društvu i povede većinu nacije u revolucionarnu borbu, što, dakle, tadašnji istorijski uslovi nisu još pogodovali takvoj jednoj odlučnoj smeni klasne vlasti i proboju socijalizma na svetsku pozornicu. Dakle, *društveno-istorijska uskost* i prema tome i unutrašnja i spoljna izolovanost pariske komune bila je odlučujuća za neuspeh ove prve proleter-ske revolucije, a ne nedostatak političke svesti, niti volje i borbenog morala, niti, pak, slabosti vojne veštine njenih subjektivnih snaga.

Da bi nacionalnooslobodilački kao i socijalistički pokreti dobili na svojoj širini i da bi, da se tako izrazimo, imali dovoljno „društvenog prostora“ i uslova za formiranje političke svesti, volje za borbu i borbenog morala i vojne veštine, kao uostalom i čitave svoje politike i organizacije, bilo je neophodno postizanje, kako Tito kaže, „modernog načina proizvodnje“ koji je dao materijalnu osnovu i mogućnost ne samo za formiranje odgovarajuće ljudske svesti, volja i borbenog morala kao i vojne veštine subjektivnih faktora, nego i za dovoljnu masu sve-snog, borbenog i vojnički veštog ljudskog faktora.

Razvitak proizvodnih snaga probudio je „stotine miliona ljudi“ pretvarajući ih iz manje-više pasivnog objekta u subjekat borbe.

Ono, dakle, što je kvalitetno i revolucionarno novo to je naročito baš ova nova masa politički probuđenog

ljudskog faktora koja je na osnovu razvitka proizvodnih snaga pretvorena u „aktivne tvorce istorije“. Ovo se sa svoje strane odrazilo i na druge faktore vojne moći i na izmenu objektivnog odnosa snaga u celini, stvarajući nove objektivne mogućnosti za uspeh oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta.

Ako se, dakle, uopšte treba govoriti o nekoj „apsolutno odlučujućoj“ ulozi onda ona pripada svakako i u prvome redu razvitku proizvodnih snaga društva, dakle, stepenu razvoja materijalne baze, znači materijalnim činionicima, a ne samo čoveku kao takvom. Samo tako se ostaje na materijalističkim pozicijama. Ovaj materijalni razvitak društva bio je nekad odlučujući, on je to ostao i danas. A ne samo čovek, niti njegova svest, volja, borbeni moral, veština ratovanja i uopšte subjektivna delatnost ljudskog faktora, niti suprotstavljanje ovih subjektivnih faktora materijalnim faktorima nego, obratno, umešno i stvaralačko korišćenje materijalnih i drugih objektivnih faktora od strane subjektivnih snaga, čoveka, koji se i sam formira i razvija kao sastavni deo i posledica materijalnog društvenog razvoja.

Materijalna baza u svakoj situaciji postavlja granice koje se za subjektivne faktore javljaju apsolutnim, nepremostivim, neprekoračivim. Ali u ovim istorijskim materijalnim i drugim objektivnim okvirima relativno samostalno dejstvuju faktori i elementi vojne moći, odnosno vojna moć u celini, uključujući tu i čoveka i njegovu ulogu u borbi i vojnoj sili uopšte. Ukoliko je materijalni razvitak dosegao veći stepen utoliko više raste i uloga čoveka i kao objektivnog bića i kao subjekta, kako uopšte tako i u ulozi vojnog faktora.

Pored toga već je konstatovano da i društvena nadgradnja vrši u određenom smislu povratni uticaj na materijalnu bazu i njen razvitak. U vezi s tim, ukoliko se društvo više razvija, utoliko i ovaj uticaj biva veći.

U svim ovim zakonitostima društvenog razvitka, koji ukazuju i na sve više rastuću ulogu njegovih subjektivnih snaga, leže povećane i sve veće mogućnosti svesnog i

ubrzanog menjanja objektivnih društvenih uslova. Ali to važi za čoveka uopšte, za *subjektivne snage uopšte*, a ne samo za one koje predstavljaju nacionalnooslobodilačke, revolucionarne i uopšte progresivne pokrete.

Kada sve ovo rezimiramo dolazimo do zaključka da mogućnosti ljudskog faktora uopšte, pa tako i u borbi, istorijski uzevši apsolutno rastu *u vezi s razvitkom proizvodnih snaga društva i posledicama ovog razvitka*. To znači:

prvo, da mogućnosti ljudskog faktora u borbi rastu *s razvitkom ratne tehnike* koji se i sam javlja kao posledica razvitka proizvodnih snaga;

drugo, i za nas ovde još najznačajnije, da se kao *posledica razvitka proizvodnih snaga javlja i jačanje progresivnih društvenih faktora, njihova masa, svest, volja, sposobnost, veština, dakle, uopšte njihova društvena snaga, uključujući tu i njihovu vojnu silu*.

Na svemu ovom i nastaje mogućnost da se — u uzajamnoj vezi svih faktora borbe — oni koji poseduju jaču i bolju ratnu tehniku mogu konkretno osloniti baš na nju kao na odlučujući faktor, i da se, obratno, oni koji su inferiorni u tehnici mogu osloniti baš na svoj ljudski faktor kao na konkretno odlučujući faktor borbe.

Tek u ovom smislu, dakle, nacionalnooslobodilački i revolucionarni pokreti mogu *s punim pravom smatrati čoveka za osnovni faktor svoje snage, dajući mu centralno mesto i u pogledu priprema za borbu i u samoj borbi*.

Ali ovo oslanjanje na ljudski faktor kao na osnovni, glavni, odlučujući faktor u borbi ne znači neko izrastanje subjektivnih snaga u apsolutni faktor nezavisan od materijalne baze i uopšte od objektivnih uslova, niti, pak, označava neku mogućnost suprotstavljanja čoveka tehnici.

Subjektivna delatnost ostaje uvek uslovljena istorijskim i konkretnim objektivnim i materijalnim uslovima, a to, za ratovanje i u pogledu vojne sile uopšte, znači da je uslovljena: brojem i kvalitetom ljudi, masom i kvalitetom tehnike i uopšte materijalnog faktora, uslovima prostora i odnosa ljudi i tehnike prema prostoru i vre-

menu na kome odnosno u kome se vodi borba, odnosno i svim onim što na ovaj ili onaj način utiče na ljude, materijalna sredstva, prostor i vreme.

Tek sa te polazne osnove, i vodeći računa o njoj, subjektivna sposobnost i aktivnost, dakle, i vojna veština, može da utiče na dalje izmene objektivnog odnosa snaga, onda kad su za to sazreli istorijski uslovi i onda kad vojna veština vodi računa o objektivnim uslovima i okolnostima.

Ako se ne bi vodilo računa o ovom poslednjem, tj. o objektivnim činjenicama, zapalo bi se u savremene kineske subjektivističke koncepcije (karakteristične u prvome redu za kineske privredne mere) po kojima se, uglavnom samo na bazi ljudskog faktora i njegove partijske i državne organizacije, svesti i revolucionarnog entuzijazma, žele menjati objektivni materijalni uslovi ne vodeći računa o delovanju objektivnih društvenih ekonomskih i drugih zakonitosti. Ako bi se ovakve koncepcije primenile na vojnom polju onda bi i vojna veština bila izraz želja a ne realnih mogućnosti — i ne bi mogla dati dovoljno pozitivne rezultate. Vojne teorije ovakve vrste stvarno i izrastaju u Kini manifestujući se u precenjivanju ne samo kvaliteta ljudskog faktora i njegovih mogućnosti, nego, posebno, u jednostranom precenjivanju i apsolutiziranju uloge broja, tj. mase žive sile, a u potcenjivanju svih drugih faktora koji čine objektivne uslove. Pri tome se ispušta iz vida činjenica, kad se radi o samom ljudskom faktoru, da *jedan isti čovek, kako uopšte tako i kao subjekt borbe, ima različitu vrednost u različitim objektivnim uslovima. Vrednost čoveka, i to ne samo po kvalitetu nego ni po broju, nije, na primer, ista u odbrani svoje zemlje i u borbi na tuđoj teritoriji naseljenoj neprijateljski raspoloženim stanovništvom.* Onaj kvalitet i broj ljudi koji se može javiti dovoljnim za uspešnu odbranu svoje zemlje može biti potpuno nezadovoljavajući za osvajanje tuđih teritorija i pokoravanje njihovih naroda. Ovo kao činjenica važi bez obzira na sredstva ratne tehnike s kojom ljudski faktor raspolaže (a koja, razume se, opet sa svoje strane utiču i

na pomeranje međusobnog odnosa i u pogledu samog ljudskog faktora). Iz ovih razloga se ni svetska socijalistička revolucija ne može širiti pomoću spoljne sile nego, naprotiv samo narastanjem unutrašnjih progresivnih snaga svake zemlje. Upravo iz ovih razloga su besmisleni i razni zapadni argumenti koji se suprotstavljaju opštem razoružanju a po kojima bi u slučaju razoružanja pojedine zemlje mogle biti pokorene od po broju žive sile nadmoćnih osvajača naoružanih čak i običnim „štapovima“ (očigledno je, naime, da ako bi se moglo napadati „štapovima“ tim više bi se isto takvim „štapovima“ moglo i odbraniti).

Osvrćući se kritički na razna subjektivistička i uopšte idealistička shvatanja treba se, razume se, čuvati od obratne greške, naime da se ne zapadne u objektivizam i fatalizam i tako ne potceni uloga subjektivnih faktora.

Iako je subjektivna delatnost uslovljena uopšte istorijskim stepenom razvitka društva i u krajnjoj liniji stepenom razvitka proizvodnih snaga društva, i, posebno, konkretnom materijalnom i objektivnom situacijom u kojoj se manifestuje, ipak bez ove delatnosti ne bi bilo društvenih kretanja pa ni razvitka društva. Iako subjektivna aktivnost sama po sebi ne „pravi istoriju“, istorija se ipak odvija i „pravi“ kroz delatnost subjektivnih snaga. Ništa se u ljudskoj istoriji ne odvija samo po sebi. Iako je svest više ili manje adekvatan izraz objektivne stvarnosti ipak bez te svesti nema aktivnosti, a bez aktivnosti se ništa i ne dešava. Ovo važi kako za planski svesnu delatnost, tako, uostalom, i za „stihijnu“, koja se opet manifestuje kroz ljude i njihove reakcije na objektivnu stvarnost. Otuda se i dešava da se i u uslovima neplanske ekonomike, pa i anarhije u ekonomici klasnog društva, klasna svest ipak probija manje-više u skladu s klasnim interesima — makar i kroz više ili manje stihijno reaganje pripadnika ove ili one klase. Isto važi i za nacionalnu svest kako u pogledu njene vezanosti tzv. objektivnim društvenim bićem tako i u pogledu aktivne uloge u „pravljenju istorije“. Zavisnost svake svesti od materijalnih uslova ide čak dotle da je kod pojedinaca ona uslov-

ljena ne samo društvenim okolnostima već i individualnom materijom moždane i druge strukture čoveka, dakle, i fizičkim, odnosno fiziološkim „ličnim bićem“ (svidalo se to nama ili ne — čovek je u krajnjoj liniji ipak materija). Ali isto tako, uprkos i ove objektivne društvene i fizičke uslovljenosti i same ličnosti, u krajnjoj liniji se upravo kroz ličnosti i manifestuje aktivnost.

Društvena praksa očigledno pokazuje da u objektivno determinisanim uslovima postoje veoma velike mogućnosti ne samo aktivnog nego i direktno stvaralačkog delovanja subjektivnih snaga. Do te mere da — što se tiče ratovanja i uopšte vojne problematike — tu ima dovoljno mesta i „prostora“ za donošenje raznih vojnih odluka, počev od onih koje se karakterišu potpunim odsustvom svakog vojnog talenta pa sve do zaista genijalnih reagovanja na objektivnu situaciju.

Iako postoje materijalni odnosno uopšte objektivni okviri, preko kojih je ljudskoj volji, svesti i veštini u svakim konkretno datim uslovima nemoguće preći — ipak unutar ovih okvira postoji široko polje dejstva, kako misaonog tako i stvarnog. U ovim okvirima ograničenost ljudske volje, svesti, veštine izražava se kroz samostalnost i slobodu njihovog delovanja. Bez priznavanja takve slobode volje, svesti, veštine, makar i determinisanih objektivnim uslovima, zapalo bi se u fatalizam i objektivizam suštinski strane marksizmu — isto tako kao što bi shvaćanja o potpunoj slobodi volje i neograničenosti svesti i veštine odvela u idealizam i subjektivizam. (U stvari je idealizam kao filozofija nastao baš kao izraz spoznaje o postojanju u praksi ove slobode volje, svesti i veštine odnosno uopšte subjektivnih sposobnosti — s tim što ih je apsolutizirao i nije im vidio granice uslovljene materijalnim odnosno uopšte objektivnim okolnostima. Ljudska misao je sklona svome sopstvenom apsolutiziranju već i zbog ograničenih mogućnosti njene spoznaje — što samo po sebi može biti izvor idealizma. Tako su ljudi, usled ograničenosti svojih percepcija, hiljadama godina verovali da se sunce okreće oko zemlje — sve dotle dok nisu stvoreni naučno-materijalni uslovi da se uoči i dokaže

suprotno. U istom smislu je ograničenost spoznaje došla do izražaja i u pogledu saznavanja ne samo ovakovih prirodnih nego i samih društvenih pojava, zakonitosti i istina — sve do vremena klasika marksizma koji su udarili temelje nauči o društvu. U ovom smislu već je i Klauzevic u vojnoj teoriji kritikovao argumente „ad hominem“, tj. takve argumente do kojih čovek dolazi samo na osnovu svog mišljenja a ne na osnovu naučne analize objektivne stvarnosti).

Dakle, ograničenost i sloboda ljudske svesti, spoznaje, volje, veštine, predstavljaju *dve strane iste pojave*.

Ako ne bismo ovako prišli ulozi subjektivnih snaga i njihove subjektivne svesti, volje i aktivnosti — priznajući im ne samo granice nego i određenu slobodu delovanja — ne bismo uopšte bili u stanju da objasnimo slična reagovanja (naroda, klasa, pokreta, ljudi i uopšte čoveka) u različitim i različita reagovanja u sličnim materijalnim odnosno uopšte sličnim objektivnim uslovima i okolnostima.

Ljudska svest, volja i delovanje su više ili manje odraz i izraz materijalnih, objektivnih uslova. Ali baš u ovome „više ili manje“ — čiji raspon između „manje“ i „više“, odnosno između minimuma i maksimuma, baš i izražava slobodu svesti, volje i delovanja — i leži mogućnost da ljudska svest, volja i delovanje ne samo *idu ukorak nego i zaostanu za određenom objektivnom stvarnošću* a čak i da *idu napred i prevaziđu izvesne određene uže objektivne okvire* krećući se u nekim širim isto tako objektivnim okvirima.

Primeri za zaostajanje subjektivnih snaga odnosno njihove svesti, volje, delovanja ili nekih od ovih manifestacija misaone i stvarne aktivnosti subjektivnih faktora ima na pretek u društvenoj, a posebno i u samoj vojnoj praksi.

Zaostaju oni koji pravilno ne uoče objektivne uslove i ne deluju u skladu s njima, već čekaju da oni dotle sazru da neodoljivo sami progovore i gotovo se nametnu subjektivnim snagama. Ovakvo očigledno ispoljavanje objektivnih mogućnosti i potreba rezultat je obično dužeg

procesa. Zato neke subjektivne snage, *iz razloga koji leže u njima samim*, mogu da zaostaju pa i ozbiljno kasne za objektivnim mogućnostima i potrebama i svoje sopstvene materijalne baze, odnosno objektivne stvarnosti čiji izraz neposredno i predstavljaju.

I obratno. Najbrže se kreću one subjektivne snage koje su u stanju da „osete“ objektivnu situaciju i njene mogućnosti odnosno da naučno predviđaju njene potrebe. One su u stanju da vuku napred. One mogu, kako je već rečeno, da i prevaziđu objektivne okvire *svoje sopstvene materijalne baze krećući se u širim okvirima opšte svetske društvene stvarnosti i njenih potreba*.

Baš u ovom smislu je pobjeda sovjetske oktobarske revolucije prevazišla nerazvijene materijalne uslove carske Rusije i bila više izraz potreba društva kao celine, koje su nastale na bazi materijalnog razvoja čitavog društva koji se pak više bio manifestovao kroz razvoj industrijski razvijenih zemalja nego li same Rusije? Zar se u ovom smislu subjektivne snage oktobarske revolucije, a u prvom redu rukovodeće subjektivne snage oličene u boljševičkoj partiji, rukovodenoj genijem Lenjina, nisu vinule i van okvira nerazvijenosti polufeudalne Rusije i bile izraz dostignutog stepena razvoja materijalne baze čitavog društva, na kojoj se i javila mogućnost i potreba novog društvenog sistema, socijalizma?

Upravo to isto se odnosi i na jugoslovensku socijalističku revoluciju i njenu rukovodeću snagu, Komunističku partiju Jugoslavije, i posebno, genijalnost vojskovođe, političara i državnika — Tita. Subjektivne snage Jugoslavije, a posebno njihovi rukovodeći faktori su svojom izvanrednom sposobnošću u oružanoj borbi iskoristili gotovo do maksimuma sve one mogućnosti koje je svetska istorija pružila savremenim progresivnim pokretima.

I zar se to isto ne manifestuje i u posleratnoj praksi socijalističke Jugoslavije gde se sigurno može reći da njene rukovodeće subjektivne snage po svojoj svesti, koncepcijama i aktivnosti *daleko prevazilaze materijalne uslove same Jugoslavije i kreću se i deluju na gornjoj*

ivici istorijskih mogućnosti i potreba čitavog savremenog čovečanstva.

Sigurno je da se i za ovakvo vanredno delovanje subjektivnih faktora mogu tražiti i pronaći i neki specifični objektivni činioci koji su kao „olakšavajuće okolnosti“ uslovljavali odnosno olakšavali izrastanje i formiranje ovakve sposobnosti subjektivnih snaga, njihove svesti, organizacije, politike i vojne veštine.

Može se u ovom smislu, na primer, i za vanredne uspehe posleratne jugoslovenske spoljne i unutrašnje politike tražiti objašnjenje u nekim specifičnim objektivnim okolnostima, koje su pogodovala da se baš Jugoslavija javi kao nosilac i protagonista u mnogim osnovnim pitanjima društvenog progressa u savremenom svetu. Svakako u ove činjenice spada uspešna socijalistička revolucija i nacionalno oslobođenje izvedeni u prvome redu sopstvenim snagama, što je dalo unutrašnju čvrstinu novoj Jugoslaviji, pouzdanje u sopstvene snage i sposobnost pa i smelost da formira sopstvenu politiku i čvrstinu da se odupre svakom mešanju sa strane. Sigurno je da je činjenica da je Jugoslavija mala zemlja — koja nema nikakve dominacije nad bilo kime — pogodovala formiranju principijelne politike koja zastupa istinsku i konsekventnu slobodu svakog naroda, punu ravnopravnost svih zemalja, velikih i malih, punu ravnopravnost svih progresivnih pokreta i partija i nenametanje volje jednih volji drugih itd. U izvesnom smislu je svakako objektivno teže da se takva politika rodi u uslovima neke velike i moćne zemlje koja već ima ostvarenih interesa nad drugim narodima i zemljama ili, oslanjajući se na svoju snagu, rađa apetite za spoljnu ekspanziju i sl. Moglo bi se čak tvrditi da je i staljinistički pritisak Informbiroa na Jugoslaviju i KP Jugoslavije objektivno pomogao i ubrzao da se jugoslovenske subjektivne snage otrgnu od staljinskih dogmi i da Jugoslavija, objektivno prisiljena da se bori protiv izolacije, uspostavi takve odnose sa svim zemljama sveta koji su joj omogućili analizu i asimilaciju iskustava čitavog čovečanstva, a ne samo svojih sopstvenih ili samo onih iz oktobarske revolucije, odnosno SSSR ili „lagera“. Sva-

kako da je ovo pomoglo otklanjanju jednostranosti a i pogodovalo otkrivanju novih puteva u razvitku socijalizma pomažući da se, na osnovu naučne marksističke analize društva kao celine i savremenog stepena njegovog razvitka, kao rezultat stvaralačke primene marksizma na čitavo društvo, pojave zaključci o potrebi prevazilaženja etatizma u pravcu društvenog samoupravljanja, o imperativnoj potrebi za svetskim mirom kao preduslovom za brzi dalji razvitak socijalizma i društva uopšte, o aktivnoj koegzistenciji zemalja i naroda bez obzira na unutrašnji društveni sistem, o neophodnosti demokratije i humanih odnosa među ljudima, o slobodi ličnosti i sve slične druge poznate postavke jugoslovenske politike koje odražavaju savremene potrebe čitavog čovečanstva i njegovog daljeg kretanja i prevazilaze uže materijalne i druge objektivne okvire same Jugoslavije.

Sve je ovo tačno. Ali, to sve, očigledno, ne bi automatski i samo po sebi bilo dovoljno da u Jugoslaviji ne postoje sposobne rukovodeće subjektivne snage koje su u stanju da uoče sve ono što objektivna stvarnost pa i objektivne „olakšavajuće okolnosti“ pružajući i da se, takoreći, do maksimuma koriste svim postojećim objektivnim mogućnostima. Bez toga bi se opet sve ovo, barem za određeno vreme, svelo na „propuštene mogućnosti“.

Sve ovo što važi za ulogu i značaj subjektivnih snaga uopšte, za njihovu uslovljenost i slobodu dejstva, za njihove različite sposobnosti — sve se to odnosi i na ulogu samih ličnosti.

Svaka ličnost, pa i ličnost genija, je, bez sumnje, uslovljena objektivnim uslovima svoga vremena i sredine.

Čak i takav genije kao što je Marks nije se mogao pojaviti u istoriji pre nego što su se do određenog stepena razvile proizvodne snage društva i na njima zasnovana društvena nadgradnja, dovoljne da ljudska svest može prodreti u zakone razvitka društva, uočiti ih, naučno objasniti i formulisati. Da bi se naučno sagledalo i predvidelo neizbežno kretanje društva u socijalizam, ka komunizmu, bila je neophodna načuna analiza kapitalizma, a da bi

ona bila mogućna bila je potrebna pojava kapitalizma u praksi. Za ono vreme logično je i zakonito da se jedan Marks mogao javiti, izrasti i razviti baš na nekoj od kulminacionih tačaka razvitka buržoaskog sistema, u nekoj tada industrijski i uopšte privredno najrazvijenijih zemalja sveta. Sporedno je da li je to bila baš ova ili ona zemlja između tada po materijalnom razvitku vodećih zemalja. Ali bi teško bilo očekivati da bi u to vreme naučni materijalizam i uopšte marksizam mogao poniknuti u nekoj od tada nerazvijenih zemalja Azije, Afrike, Amerike, gde je društvena praksa pružala mnogo manje materijala za analizu daljeg kretanja društva i gde je uostalom u ono vreme teško bilo doći do svih podataka i naučnih izvora neophodnih za naučnu analizu kapitalizma koji se tada tek bio probio u evropske zemlje. (U Marksovo vreme tek su bile proradile prve železnice na svetu, nije uopšte bilo telefona ni telefonskih i drugih efikasnijih veza između raznih delova sveta itd., što je sve objektivno otežavalo naučni rad i razmenu podataka i iskustava i sl.).

Pa ipak, uprkos ove uslovljenosti ličnosti objektivnim istorijskim uslovima i objektivnim uslovima konkretne sredine — ko može osporiti genijalnost Marksa i njegovo veliko delo i ličnu ulogu i zaslugu za svetski proletarijat, socijalizam i uopšte čitavo društvo i društveni progres?

Baš u vezi s našim razmatranjima vojnoteoretskih pitanja, a u pogledu istorijske uslovljenosti ličnosti, s jedne, i istovremeno moguće genijalnosti, s druge strane, interesantan je primer Engelsa. Engels, uslovljen i sam stepenom materijalnog razvitka svoga vremena, na primer, doslovce je napisao, u vezi s nemačko-francuskim ratom od 1871. godine, sledeće: „... oružje je tako usavršeno da nikakav nov napredak više ne može da ima neki odlučujući značaj. Kad imamo topove kojima može da se pogodi bataljon dokle god ga oko razlikuje, i puške koje postižu to isto kad je meta samo jedan čovek, i kod kojih punjenje oduzima manje vremena nego nišanje, onda su sva dalja usavršavanja više ili manje beznačajna za ratovanje na kopnu. Era razvitka na ovoj strani u suštini

je, dakle, zaključena.⁴⁴ *Pa ko može, uprkos ovakvog potencijavanja razvoja ratne tehnike koje se, eto, moglo desiti i samom Engelsu, da ospori upravo njegovu briljantnu genijalnost kako uopšte tako, posebno, baš u pitanjima vojne teorije! Ovo samo pokazuje da ljudi nisu „proroci“, što samo baš potvrđuje naučne postavke marksizma o uslovljenosti čoveka materijalnim i drugim objektivnim faktorima. I samim time ukazuje na opasnost ako se i samom marksizmu prilazi sa pozicija apsolutiziranja, dogmi i uopšte sličnih nenaučnih i u stvari religioznih interpretacija dosadašnjih dostignuća na polju ljudske naučne misli. Međutim, iako marksizam ističe uslovljenost ličnosti, sam primer Marksa i Engelsa pokazuje da bez obzira što ljudi nisu proroci ipak od njihovih subjektivnih sposobnosti pa i genijalnosti u velikoj meri zavisi uspeh u svakoj delatnosti — do te mere da ne, samo određene subjektivne snage nego i pojedine ličnosti mogu udariti pečat čitavoj epohi u kojoj žive i deluju.*

Iako nauka još nije u stanju u dovoljnoj meri da objasni sve uzroke razlika u individualnim sposobnostima, to ne znači da te razlike ne postoje u intelektualnim i drugim kapacitetima između ljudi. Iako uzroci razlika nisu bogomdana nadahnuća nego izvesni prirodni fenomeni, posledice su ipak tu, i dovoljno uočljive i jasne.

Sve ovo što se odnosi na ulogu ličnosti uopšte odnosi se i na njenu ulogu u vojnoj delatnosti, ratu, revoluciji. U ovom smislu se ne može sporiti ni uticaj sposobnosti i genijalnosti vojskovođa na borbu i uspeh u borbi.

Zato iako Engels u borbi protiv idealističkih shvatanja ima puno pravo da istakne i naglasi da se u krajnjoj liniji vojna veština i uloga vojskovođa sastoji u „prilagođavanju načina ratovanja“ objektivnim uslovima — ipak treba priznati da je to „prilagođavanje“ *veoma značajna i krupna stvar, koja se, kako je već rečeno, može manifestovati u osetno velikom rasponu, u zavisnosti od sposobnosti subjektivnih snaga pa i individualne sposobnosti vojskovođa.*

⁴⁴ Engels, „Anti-Dühring“, str. 176.

Ne mora se biti idealista pa da se prizna veliki značaj uloge subjektivnih faktora u društvu uopšte i u ratovodstvu posebno.

VI. RAZNA SHVATANJA O „ODLUČUJUĆOJ“ ODNOSNO „PRESUDNOJ“ ULOZI PRIRODNIH USLOVA

Stvaranje i razvijanje jače ili slabije vojne sile nije se, razume se, nikad javljalo kao rezultat nekih unapred datih i prirodnih osobina ovog ili onog naroda i klase. Bila je to uvek posledica određenih društvenih i prirodnih uslova i njihove uzajamne veze i uticaja jednih i drugih.

Uopšte uzevši, a naročito u ranijoj istoriji društva sigurno su izvesni povoljni prirodni uslovi (kao na primer veća prirodna bogatstva zemlje, plodnost tla — naročito rečnih dolina kao „kolevki civilizacije“ — povoljniji geografski položaj, razni povoljniji uslovi teritorije i klimatski i atmosferski uslovi itd.) igrali značajnu ulogu u razvitku društva, pružajući pogodnije okolnosti za brže razvijanje pojedinih društvenih zajednica, a time i za lakše i brže formiranje i njihove vojne sile.

Društveni razvitak menjao je postepeno ulogu i značaj prirodnih uslova, jer su svaki razvoj i svaka nova i razvijenija materijalna osnova pružali povoljnije uslove za korišćenje i savladavanje prirode i raznih prirodnih faktora i okolnosti. To važi kako za odnos društva prema prirodi uopšte, tako i u pogledu uloge društvenih faktora u odnosu na prirodne u oružanoj borbi, dakle, i u pogledu njihovog međusobnog odnosa unutar vojne sile uopšte.

U ranijoj istoriji, pa čak i sve do nedavno, u pogledu odnosa i uloge društvenih i prirodnih faktora, gotovo da je karakteristično izvesno pomeranje geografskog, ili možda bolje rečeno „društveno-geografskog“ težišta civilizacije, pa više ili manje povezano s tim i težišta vojne moći između raznih društvenih zajednica. Jedna za drugim pojedina „društveno-geografska težišta“ postojala su u društvenom smislu „preuska“, „tesna“, i ustupala vodeću

ulogu drugima (najpre stari Egipat, Mesopotamija, južna i istočna Azija, pa zatim istočno Sredozemlje odnosno Grčka, pa Rimsko Carstvo, a zatim zapadna Evropa odnosno Španija i Portugal, pa Francuska, Belgija, Holandija, potom Velika Britanija na Zapadu i Japan na Istoku, pa centralna Evropa i sl.).

U svim ovim i ovakvim pomeranjima, u prvome redu uslovljenim ranijom nerazvijenošću i razjedinjenošću sveta, razni prirodni faktori ispoljavali su znatnu ulogu i uticaj. Naročito značajnu ulogu igrao je geografski položaj gde je vidno dolazila do izražaja objektivna prednost onih zemalja koje su se našle na putevima trgovačke i uopšte ekonomske ekspanzije onih društvenih zajednica koje su se brže razvijale, kao, na primer, nekadašnja objektivna prednost zemalja na prirodnim raskršćima puteva između Evrope i Azije, pa kasnije između Evrope i Amerike ili Amerike i Dalekog istoka itd. Isto tako prirodna veća zaštićenost koju je pružao geografski položaj kao, na primer, ostrvski položaj pojedinih zemalja, centralni položaj ili slabi prirodni prilazi za osvajanje nekih drugih itd. Isto tako veličina prostora koji su naseljavali pojedini narodi, kao i velika brojnost stanovništva nekih zemalja pružali su određene objektivne prirodne prednosti u formiranju vojne moći ove ili one društvene zajednice, ovog ili onog naroda. Itd.

Iz ovakvog uticaja prirodnih faktora koji su kao olakšavajuće ili otežavajuće okolnosti delovali i na formiranje vojne moći izrasle su i teorije koje apsolutiziraju ulogu pojedinih prirodnih faktora i pretvaraju ih u neke faktore apsolutno odlučujuće po ishod oružane borbe.

Poznate su tako teorije, na primer, o odlučujućoj ulozi ruskog prostora i ruske zime za poraz Napoleona u Rusiji 1812, kao i razna tumačenja i objašnjavanja ishoda pojedinih drugih ratova ili ratnih kampanja jednostrano i isključivo samo pojedinim prirodnim faktorima (na primer odustajanje Napoleona, kao i Hitlera od napada na Britaniju navodno samo iz razloga ostrvskog položaja Velike Britanije; odlučujući uticaj ruske zime na

poraz fašističke armije pred Moskvom 1941/1942. godine i sl.).

Postoje čak i takve teorije u inostranstvu po kojima je odlučujuću ulogu za uspeh jugoslovenske revolucije odigrala pošumljenost i brdsko-planinski karakter Jugoslavije i sl.

Nesumnjivo je da svi ovakvi i razni drugi prirodni faktori igraju određenu veću ili manju ulogu u oružanoj borbi. Ali, svakako bilo kakvo apsolutiziranje uloge prostora, klime, reljefa ratišta i njegove pokrivenosti, prohodnosti i sl., vremena (kao toka, trajanja), atmosferskih uslova, geografskog položaja i sličnih faktora, je uopšte, a naročito za uslove već razvijenih proizvodnih snaga nenaučno i jednostrano već samim tim što potpuno apstrahuje ne samo ulogu oružanih snaga nego uopšte ulogu čoveka i materijalnog faktora, kao i drugih faktora i elemenata koji nesumnjivo deluju u ratu, revoluciji i svakoj pojedinoj oružanoj borbi.

Međutim kao i svaki drugi faktor i element, koji deluje u borbi — bilo svojom aktivnošću bilo samim svojim postojanjem — tako se i pojedini prirodni faktori i elementi zaista mogu u konkretnoj situaciji — *u sklopu svih drugih faktora* — javiti u praksi kao *element prevage*, pružajući veću prednost jednom, a delujući kao objektivno otežavajuća okolnost za drugog protivnika u borbi.

Ovo je, međutim, sasvim druga stvar od pokušaja apsolutiziranja uloge bilo kog prirodnog faktora i elementa.

Da bi se, na primer, videla sva nenaučnost napred spomenutih shvatanja o odlučujućoj ulozi reljefa i pošumljenosti zemljišta u našoj revoluciji dovoljno je zadržati se na primeru tzv. pete neprijateljske ofanzive.

Ova ofanziva izvodila se, naročito u svom završnom delu, u veoma teškim zemljišnim uslovima, u kanjonskim predelima sa veoma oskudnom komunikativnošću. Da li bi se, međutim, iz toga mogao izvući zaključak da su ovi uslovi sami po sebi pogodovali borbi naših snaga u ovoj izvanredno teškoj neprijateljskoj ofanzivi?

Na prvi pogled bi izgledalo da je neprijatelj bio u slabijoj situaciji zbog zemljišta na kome se izvodila peta ofanziva i da mu je sopstvena tehnika smetala u ovom pogledu. Ako bi, međutim, u celini i do kraja tako bilo — zašto se onda neprijatelj nije odrekao tehnike i tako izjednačio s nama u pogledu mogućnosti savladavanja zemljišta? Naprotiv, neprijatelj nas uopšte ne bi mogao dovesti u onakvo okruženje da nije imao tehniku, a posebno jaku vatrenu moć oružja, motorizaciju za brzo prebacivanje i manevar trupa, tenkove, avijaciju, kao i da se nije služio železnicom već da je morao ići peške kao što smo mi morali?

Aktuelizirajmo malo ovo pitanje.

Da li bi za nas bila teža situacija da je neprijatelj imao još više tenkova i motorizacije — i da je mogao još brže, makar i okolnim komunikacijama, da rokira svoje snage i zatvori brešu koju smo mi bili napravili probojem? Ili da je imao veću masu avijacije da nas masovno i duže vreme tuče pri probouju i odmah posle njega? Ili još više — da je imao helikoptere i da nam je mogao put preprečiti vazдушnim desantima? Očigledno da bi za nas tada bila teža situacija.

Sami uslovi zemljišta bili su za nas olakšavajuća okolnost u ovoj ofanzivi samo utoliko ukoliko su *van dobrih komunikacija* otežavali borbenu upotrebu *nekih vrsta* neprijateljske tehnike — ali sami ovi uslovi zemljišta ne bi nas sačuvali da smo do kraja želeli da izdržimo u obruču, dakle, da smo doneli pogrešnu odluku u datoj konkretnoj situaciji. Osim toga ovi uslovi zemljišta imali su i svoju po nas veoma negativnu stranu (oskudica hrane, vodene prepreke itd.).

Nisu, dakle, uslovi zemljišta bili sami po sebi odlučujući za ishod borbe nego su i te kako igrali ulogu i drugi uslovi a posebno baš naša subjektivna sposobnost da izdržimo i koristimo ove uslove (da je ona zatajila, i one pogodnosti koje je nama pružalo zemljište mogle su ostati kao neiskorišćena mogućnost).

Zemljište, kao i sve druge uslove, treba, dakle, znati koristiti da bi ono dalo pozitivan efekat po ishod borbe.

Možda je u ovom pogledu do danas u ratnoj istoriji jedno od najduhovitijih rešenja predstavljala Napoleonova odluka u bici kod Austerlica (1805. godine). Bojištem ove bitke dominirali su Pracenski visovi. U vreme tadašnjeg stepena razvoja ratne tehnike zemljišno dominantni položaji predstavljali su objektivno izrazito povoljnije uslove za borbu. Napoleon je pre bitke u svojoj proceni pošao od dve pretpostavke: prvo, od prednosti koju su objektivno pružali Pracenski visovi, i, drugo, od pretpostavke da će njegovi protivnici baš iz ovog objektivnog razloga nastojati da sami što pre ovladaju ovim visovima i da će zato na njih usmeriti svoj glavni udar. I doneo je neočekivanu odluku: da ne zauzme početni raspored svojom glavninom na Pracenskim visovima nego da je postroji više bočno nasuprot njih i zauzme ih onda kad ih njegovi protivnici u nastupanju nakon „osvajanja“ napuste i tako im se nađe za leđima i to još na dominantnim položajima. Tako se i dogodilo i rusko-austrijska vojska je u svome „nastupanju“ nabačena između Pracenskih visova i okolnih jezera, a zatim razbijena.

Zemljište je, dakle, u ovom primeru bilo sredstvo — objektivno sredstvo kojim se Napoleon subjektivno umešno i u pravom momentu poslužio, gradeći svoju odluku istovremeno na objektivnoj prednosti zemljišnih uslova i pravilnoj pretpostavci o subjektivnoj grešci svojih protivnika.

Zemljište, dakle, objektivno „deluje“ u borbi pružajući prednosti onome ko se njime kao objektivnom činjenicom, kao sredstvom, može i ume bolje koristiti.

Sve ovo, međutim, ne znači da pod određenim okolnostima uslovi zemljišta ne mogu zaista da prerastu subjektivne mogućnosti i da sami po sebi objektivno odigraju značajnu ulogu u borbi (u sklopu ostalih faktora). Baš u ovom smislu su prostor i klima ne samo imali veliku ulogu u francusko-ruskom ratu 1812. godine, već je taj isti prostor odigrao značajnu ulogu i u drugom svetskom ratu (razume se opet u sklopu i u vezi s ostalim faktorima). Polazeći od pogrešne političke i strategijske procene, Hitler je ne samo potcenio mogućnost Sovjetskog

Saveza (i zapadnih sila odnosno uopšte savezničke koalicije) u pogledu materijalnih resursa i spremnosti na borbu i otpor žive sile — nego u vezi s tim nije sagledao ni posledice koje mogu rezultirati iz objektivnih uslova sovjetskog prostora, u prvom redu njegovih dimenzija pa i njegovih zemljišnih i klimatskih uslova). Zato se ubrzo pokazalo da je, u odnosu na broj žive sile i tehnike fašističkih armija, Sovjetski Savez imao dovoljno prostora da prebrodi teškoće početnog perioda rata odnosno da je veličina sovjetskog prostora objektivno prevazišla mogućnosti agresora da ga, u uslovima borbe, savladaju i održe. Drugim rečima Hitler objektivno uopšte nije mogao skupiti tolike snage koje bi bile potrebne da u uslovima borbe savladaju i kontrolišu ogromnu sovjetsku teritoriju.

Slično kao što je s objektivnom ulogom prostora tako je i s pitanjem uloge vremena. I ovaj faktor objektivno deluje, i njega treba znati subjektivno koristiti i on, konačno, može objektivno da, u određenim uslovima, pre-raste subjektivne mogućnosti.

Faktor vreme imao je objektivno veoma različit značaj, na primer, u drugom svetskom ratu za razliku od prvog, i to u prvom redu zbog masovne upotrebe motora u drugom svetskom ratu.

Francuzi su, na primer, i u prvom i u drugom svetskom ratu doživeli strategijsko iznenađenje u pogledu nemačkog pravca glavnog udara. Međutim, u prvom svetskom ratu oni su imali dovoljno vremena da neutrališu i relativno brzo parališu početnu inicijativu nemačke vojske (u toku početnog perioda rata su ne samo vršili rokiranje armija nego su imali dovoljno vremena čak i za formiranje novih armija). Međutim, u drugom svetskom ratu u toku početnih ratnih dejstava nisu više imali vremena ni za rokiranje postojećih akamoli za neko formiranje novih armija. U novim uslovima morali su, dakle, unapred voditi računa o novoj ulozi faktora vreme, što se moralo odraziti u ratnim pripremama i u formiranju početnog borbenog poretka. Odnosno, kako baš to nisu dovoljno imali u vidu našli su se u ratu u situaciji u

kojoj više objektivno nisu imali dovoljno vremena da otklone slabosti odbrambenih priprema (za produženje otpora frontalnim oblicima).

VII. STALJINOVA TEORIJA O „ČINIOCIMA KOJI IMAJU TRAJNO DEJSTVO U RATU“ I NEMARKSISTIČKE STALJINISTIČKE OCENE JUGOSLOVENSKE SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE

U jednoj svojoj naredbi u toku drugog svetskog rata Staljin je obelodanio sledeće postavke: „Sad više Nemci nemaju onog vojničkog preimućstva koje su imali u prvim mesecima rata usled verolomnog i iznenadnog napada. Momenat iznenađenja i neočekivanosti kao rezerve nemačkofašističke vojske, utrošen je potpuno. Time je likvidirana ona nejednakost u uslovima rata koja je bila stvorena iznenadnošću nemačko-fašističkog napada. Sad sudbinu rata neće odlučivati sporedan momenat, kao momenat iznenađenja, nego će je odlučivati činioци koji imaju trajno dejstvo: čvrstina pozadine, moral vojske, broj i kvalitet divizija, naoružanje vojske, organizatorske sposobnosti komandnog kadra vojske. Pri tome treba istaći jednu okolnost: bilo je dovoljno da iz nemačkog arsenala nestane momenta iznenađenja, pa da se nemačko-fašistička vojska nađe pred katastrofom.“⁴⁵

Ne bismo se vraćali na ove Staljinove postavke da staljinizam kao izvesno „teoretsko nasleđe“ nije ostavio tragove u marksističkoj vojnoj teoriji, kompromitujući je do te mere da i buržoaski vojni pisci (na primer u nekim američkim vojnim časopisima) uočavaju dogmatizam i šablonizam ovakvih postavki i daljnje njihove „teoretske razrade“. U novije vreme ovo se uočava i u SSSR gde se podvrgavaju opravdanoj kritici Staljinove teorije o „činioциma koji imaju trajno dejstvo u ratu“.

⁴⁵ Staljin, O velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza, Dnevna zapovest narodnog komesara odbrane br. 55 od 23. februara 1942. godine.

Ako se baci samo jedan pogled na napred navedene Staljinove teze, odmah pada u oči da on nije pojmovno razgraničio i precizirao svoje „činioce koji imaju trajno dejstvo“. Tako, na primer, ako kao zasebne činioce odvaja „moral vojske“, „naoružanje vojske“ i „organizatorske sposobnosti komandnog kadra vojske“ — šta mu je onda ostalo u posebno navedenom njegovom faktoru „broj i kvalitet divizija“. Očigledno je da u kvalitet divizija ulazi i njihov moral, i njihovo naoružanje i organizatorske sposobnosti njihovog kadra. Već samo ovo pokazuje da faktori koje navodi Staljin *ne čine neko logično jedinstvo* ni neku jasnu i logičnu sistematizaciju faktora vojne sile.

Značajnije od ovoga je, međutim, to što je Staljin iz svojih „činilaca koji imaju trajno dejstvo“ *potpuno izostavio ulogu i značaj nekih objektivno postojećih i delujućih činilaca* kao što su prostor i vreme, iako je baš Crvena armija tokom poslednjeg rata vodila teške i krvave borbe i za prostor i za vreme. Ovo pokazuje da Staljin nije obuhvatio sve faktore koji deluju u borbi i da njegovi faktori ne čine neki celoviti sistem koji bi zaista obuhvatio sve one činioce koji, kako on kaže, imaju „trajno dejstvo u ratu“.

Međutim, sa teoretske tačke gledišta karakterističnije od navedenih nedostataka Staljinovih teza je njegovo *brkanje forme i sadržine* kao i izrazito *practicističko* prilaženje teoretskoj obradi „činilaca koji imaju trajno dejstvo u ratu“.

Naime, u praksi rata na istočnom frontu zaista su se pokazali u izvesnom smislu bitnim i „čvrstina pozadine“ i „broj i kvalitet divizija“ (uključujući u ovaj pojam i njihov borbeni moral ljudstva kao i masu i kvalitet naoružanja i ostale ratne tehnike, pa konačno, kako Staljin formuliše i „organizatorsku sposobnost komandnog kadra“).

Međutim, ovi činioći su se *u ovom obliku* javili kao veoma značajni *u konkretnim uslovima* istočnog fronta u drugom svetskom ratu. Imajući u vidu obostranu situaciju zaraćenih protivnika u ovom ratu, Sovjetski Savez je, zajedno s ostalim saveznicima, imao objektivne uslove da

stvari veću masu žive sile i tehnike, pa postepeno i bolji kvalitet divizija (pod uslovom da obezbedi potreban prostor i vreme i druge uslove za njihovu mobilizaciju), i da sa ovom većom masom i boljim kvalitetom tuče fašističke zavojevače. Ovo se, međutim, ne može apsolutizirati i od „većeg broja“ pa čak i „većeg kvaliteta“ divizija napraviti „trajni činilac u ratu“. Kako se ovakvom staljinskom teorijom može objasniti sovjetska oktobarska socijalistička revolucija koju je proletarijat počeo bez divizija? Divizijama je u početku revolucije raspolagala buržoazija. Kako se može objasniti jugoslovenska revolucija koja je takođe počela bez divizija, a okupator je i dalje dugo tokom rata raspolagao nadmoćnim brojem divizija i to ne baš slabog kvaliteta? Kako se mogu teoretski objašnjavati uspesi drugih oslobodilačkih ratova i revolucija? I kako se može objašnjavati postizanje nacionalnog i socijalnog oslobođenja mirnim putem? Po logici Staljinove teorije ni oktobarska ni jugoslovenska revolucija, ni drugi oslobodilački pokreti i revolucije ne bi mogli uopšte ni otpočeti, jer u početku nisu raspolagali sa jednim od „činilaca koji trajno deluju u ratu“ — tj. sa „brojem i kvalitetom divizija“.

Sam pojam i termin „divizija“ označava jedan od relativno kasno nastalih oblika vojne organizacije (nastao negde u vreme sedmogodišnjeg rata i više razvijen tek u vreme Napoleona i kasnije). Kao takav, ovaj organizacioni oblik nije „trajne prirode“. Bilo je i posle Napoleonomih ratova armija koje nisu organizovale svoje vojne jedinice u divizije, a danas su čak već poznate izvesne teorije o nepodesnosti divizijske organizacije za slučaj rata u savremenim uslovima, pa su neke zemlje već iz osnova modificirale vojnu organizaciju. Prema tome nije „divizija“ činilac koji trajno deluje u ratu već je divizija samo *jedan od oblika organizacije ljudstva i ratne tehnike*, koji, uostalom, može biti, i u praksi jeste, veoma različitog brojnog stanja i različite vatrene i druge moći ne samo u raznim vremenskim periodima nego i kod raznih armija u istom razdoblju. Ljudski faktor i ratna tehnika (odnosno uopšte materijalni faktor) su faktori koji trajno deluju

u ratu, jer bez njih zaista ne može biti ni rata ni bilo kakve oružane borbe. Ovi stalni faktori se organizuju u različite vrste vojnih jedinica čiji su oblici, međutim, prolazni i podvrgnuti promenama iako u sličnim istorijskim i drugim uslovima postoje i slična rešenja. Da je Staljin govorio uopšteno o vojnim jedinicama a ne konkretno baš o „divizijama“, onda bi se pod tim još moglo podrazumevati ljudstvo i materijalna sredstva u njima kao konstantne faktore rata, kao „činiocce koji imaju trajno dejstvo“.

Slično je i s pojmom „pozadine“. Nekada, kada se rat rešavao u jednoj ili svega nekoliko bitaka tok i ishod rata nisu zavisili od „čvrstine pozadine“ već uglavnom od objektivnih i subjektivnih okolnosti na samom bojištu. Kad su ratovi postali dugotrajniji proces uloga pozadine je vidno porasla. To je bio izrazit slučaj i u ratovanju na istočnom frontu i Staljin je i opet ovo apsolutizirao u faktor „trajne vrednosti“. U stvari faktor trajne vrednosti i u ovom smislu predstavljaju i opet ljudi (ljudski faktor) i njihova delatnost u pozadini i materijalna sredstva odnosno materijalni faktor pozadine. Po Staljinovoj teoriji ni iz razloga nedostatka „čvrste pozadine“ — kao „činioca koji trajno deluje u ratu“ — ne bi mogle nastajati ni revolucije ni oslobodilački pokreti koji takvom „čvrstom pozadinom“ ne raspolažu od početka. Uostalom danas se u novim uslovima sve više, i to s pravom, govori o smanjivanju oštre operativne, pa prema tome, i organizacijske razlike i granice između fronta i pozadine. Međutim i tada, u uslovima izmešanosti fronta i pozadine, ostaju kao trajni faktori ljudi i tehnika odnosno uopšte ljudski i materijalni faktor (na određenom prostoru i u određenom vremenu).

Po Staljinovoj sistematizaciji faktora rata čitava ratna veština svedena je jedino na „organizatorsku sposobnost komandnog kadra“. Ulogu borca kao subjekta u ratu Staljin i ne spominje. On uopšte ne govori o načinu ratovanja, o metodima borbe itd. On ide čak tako daleko da tvrdi da je iznenađenje, koje je u suštini jedan od veoma važnih metoda borbe koje u praksi koristi veština ratovanja,

„sporedan momenat“, i kaže da su Nemci već do februara 1942. godine „utrošili potpuno“ ovaj elemenat. Staljin je zato i mogao doći do zaključka da su se već u ovo vreme Nemci nalazili „pred katastrofom“ — iako je to bio tek početak rata i rat se morao voditi još više od tri godine od datuma neposredno prorečene nemačke katastrofe. Iznenadaenje je takav elemenat odnosno metod borbe čija uloga neprekidno raste, naročito u vezi s razvitkom ratne tehnike koja sa svoje strane pruža sve veće tehničke mogućnosti za postizanje iznenađenja (avijacija i vazdušni desanti, motorizacija, raketno naoružanje itd.). U savremenim uslovima iznenađenju stoje na raspolaganju takva sredstva i snage, da, ukoliko se od njega ne obezbedi, ovaj elemenat može imati veoma ozbiljne, pa čak i odlučujuće strategijske posledice. Uostalom organizacija mera kontrole protiv iznenadnog napada danas je jedno od značajnih spornih pitanja koje je predmet velike pažnje i rasprave između velikih blokovskih sila. Isto tako baš radi velikog značaja iznenađenja danas je pravilo da se u miru drži deo manje-više potpuno borbena sposobnih jedinica koje mogu da pariraju strategijsko iznenađenje i moguće njegove strategijske negativne posledice.

Po svemu uzevši Staljinova teoretska obrada osnovnih faktora rata rezultat je „teoretskog“ *apsolutiziranja i nepravilnog uopštavanja izvesnih konkretnih potreba i konkretne doktrine i organizacionih oblika Crvene armije u konkretnom odnosu snaga u drugom svetskom ratu* i daleko je od stvaralačke primene marksističke misli na probleme vojne teorije. Iz sličnih motiva Staljin je bio proglasio da je artiljerija „bog rata“, iako je očigledno — kad je već reč o ulozi tehnike — da je, istorijski uzevši, uloga tenkova i avijacije bila tehnički većih mogućnosti i — u komparaciji sa artiljerijom — značajnija u sklopu razvitka i dostignuća ratne tehnike u periodu prošlog svetskog rata. To ne znači da i artiljerija nije dala rezultate, posebno zato što je ona pored svoje uloge mogla da, u izvesnom smislu i do određene mere, rešava i zadatke drugih rodova vojske pa, dakle, i avijacije i tenkova (artiljerija je jevtinija i jednostavnija za proizvodnju

i brže se do nje dolazilo u toku rata nego li do tenkova i aviona i to je sigurno bio jedan od razloga da je SSSR uglavnom opravdano forsirao artiljeriju tokom rata. Ali, da bi artiljerija delimično zamenila tenkove i avione u frontalnoj borbi na istočnom frontu, morala je biti masovnija po broju — otkud i potiču sovjetske taktičke norme o potrebi veoma velike gustine artiljerije po kilometru fronta). Usput budi rečeno, Staljin je i na Kutuzovljevu pobjedu nad Napoleonom retrospektivno projicirao strategiju sa istočnog fronta drugog svetskog rata. On, govoreći o protivofanzivi, kaže: „To je isto tako vrlo dobro znao i naš genijalni vojskovođa Kutuzov, koji je potukao Napoleona i njegovu armiju pomoću dobro pripremljene protivofanzive“⁴⁶. Međutim, francusko-ruski rat iz 1812. godine karakterističan je upravo po tome što se nije svodio na neku šemu „strategijska defanziva — strategijska protivofanziva“. U ovom ratu, što se baš ovog pitanja tiče, odlučnija je po ishod rata bila „pasivnost“ ruske armije (tj. izbegavanje odlučujućih bitaka) od njene aktivnosti. To, razume se, nije nikakav recept ni šablon, i u ratnoj istoriji su veoma retki primeri ma i približno slični ovome. Ali, baš za Kutuzova značajnije je bilo da sačuva svoju armiju da bi neprekidno pretila Francuzima i visila nad glavom Napoleona nego da je istroši u odlučnim sukobima. Čak i kad je Napoleon odstupao Kutuzov nije prešao u strategijsku ofanzivu odnosno protivofanzivu, nego je samo relativno manjim počesnim dejstvima i manje-više paralelnim pokretima pretio i onako već rastrojenoj i istopljenoj francuskoj armiji. Čak se i odupro tendenciji da pređe u protivofanzivu jer je ocenio da je i bez nje Napoleon već poražen⁴⁷.

⁴⁶ Staljinov odgovor na pismo Razina, *Boljševik*, broj 3, februar 1947. godine.

⁴⁷ Mering baš ovo kritikuje kao propuštenu mogućnost govoreći za Kutuzova: „On je propustio mogućnost koja mu se nudila, da uništi neprijateljsku vojsku do poslednjeg vojnika na reci Vjazmi i kod Krasnog...“. Mering: „Ogledi iz istorije ratne veštine“, str. 205.

Kako su gornje i slične Staljinove postavke, a naročito njegove teze o „činiocima koji imaju trajno dejstvo u ratu“, „practicistički i „ad hoc“ izvučene iz određenih konkretnih potreba određene konkretne situacije na istočnom frontu — a bez šire teoretske podloge stečene i kroz iskustva drugih ratova kao i revolucija — to one u stvari nisu u stanju do kraja da objasne ni samu ovu praksu iz koje su proizišle, a kamoli druge primere ratne i revolucionarne prakse i suštinu i pojam vojne moći uopšte.

Sasvim je sigurno da se početni uspjesi fašističke armije na istočnom frontu, kao i uopšte u Evropi i na drugim ratištima, ne mogu objasniti sa Staljinovih pet faktora „koji imaju trajno dejstvo“. Zar bi se, na primer, moglo tvrditi da je Sovjetski Savez u početku rata bio slabiji od svojih protivnika u „čvrstini pozadine“, ili „moralu vojske“, ili „broju i kvalitetu divizija“, ili „naoružanju vojske“, pa, konačno, i po „organizatorskim sposobnostima komandnog kadra“? Zar su to bili razlozi ogromnih početnih teškoća i odstupanja Crvene armije do Moskve i Lenjingrada pa čak sve do Staljingrada? Očigledno ne. To je moralo biti jasno i samom Staljinu i zato on objašnjenje početnog fašističkog uspeha i objašnjava jedino verolomnošću napada i iznenadnošću njegovom. Međutim, već sama ova činjenica da je bilo moguće postići strategijsko iznenađenje sa takvim posledicama ukazuje na to da u vojnoj teoriji i praksi postoji nešto što Staljin nije uvrstio u svoje faktore niti ga uopšte spomenuo. To je upravo vojna veština, veština ratovanja, odnosno ovde konkretno vojna „procena situacije“ koja spada u domen vojne veštine (i koja je u krajnjoj liniji deo političke procene). Vojna veština se ne može podvesti pod nijedan od pet Staljinovih faktora osim ako je on nije tretirao pod pojmom „organizacijske sposobnosti komandnog kadra“, što je u svakom slučaju preusko. Vojna veština je bila upravo takav vojni elemenat koji je trebao da uoči da je razvoj naoružanja između prvog i drugog svetskog rata doveo do takve nove tehnike (naročito tenkova i aviona), koja ako se upotrebi u masi može da veoma ozbiljno i brzo eksploatiše uspeh postignut strategijskim

iznenađenjem. U tim novim mogućnostima nove ratne tehnike, pored drugih razloga, leže i koreni fašističkog otpočinjanja agresije po pravilu bez objave rata i bez nekad uobičajenih ultimatumata, diplomatskih sporova i sl. Razvitak tehnike uticao je na izmenu normi ratnog morala. Da se teorija vojne veštine žrtava fašističke agresije u prošlom svetskom ratu pravovremeno pozabavila analizom mogućnosti tada savremene ratne tehnike i izvukla određene praktične konsekvence iz toga za organizaciju mirnodopskih armija, mobilizacijski sistem itd. — ne bi hitlerovska „verolomnost“, niti iznenađenje mogli da urode takvim plodovima. Isto to odnosi se ne samo na konsekvence za početak rata nego i na način ratovanja uopšte. Ratna tehnika drugog svetskog rata, kao i drugi novi faktori, tražila je nov način ratovanja, bitno drukčije grupisanje snaga i sredstava od onog u prvom svetskom ratu. Sve je to predmet i problem vojne veštine. A, eto, Staljin vojnu veštinu i ne pominje kao jedan od faktora koji „trajno deluju u ratu“ (i u ratnim pripremama u vreme mira).

Ovakva prakticistička „teoretska“ shvatanja koja skoro potpuno zaobilaze ulogu vojne veštine kao i uopšte ulogu čoveka u ratu i potpuno apstrahuju prostor i vreme i odnos prema njima i uopšte neke druge uslove ratišta, mogla su, sa svoje strane (ne zalazeći ovde u druge motive), da se jave i kao „teoretska“ podloga neshvatanja i potcenjivanja jugoslovenske socijalističke revolucije od strane Staljina i raznih drugih staljinističkih ocena naše borbe.

Ne bismo se vraćali ni na Staljinove ocene naše revolucije da i to nije kao „teoretsko“ nasleđe prešlo u Kinu i Albaniju, i da se, na žalost, i danas s vremena na vreme ne pojavljuju recidivi ovih ocena i u pojedinim istorijskim i teoretskim radovima pa i raznim izjavama u nekim drugim socijalističkim zemljama.

Staljinovo nerazumevanje društvene suštine naše oružane borbe datira još iz vremena rata.

Ovo se već ispoljilo u prigovoru koji je Staljin učinio prilikom formiranja proleterskih brigada u Jugoslaviji,

koji već sam po sebi ukazuje na dve frapantne činjenice: prvo, da Staljin nije shvatio da se u Jugoslaviji istovremeno s nacionalnooslobodilačkom borbom odvija i socijalistička revolucija i, drugo, što je još gore od ovoga, da je Staljin de fakto bio protiv socijalističkog karaktera oružane borbe jugoslovenskih naroda iz razloga navodnih smetnji koje bi takav karakter borbe prouzrokovao po interese Sovjetskog Saveza i njegovu ratnu koaliciju sa kapitalističkim zapadnim zemljama, Sjedinjenim Američkim Državama i Velikom Britanijom.

Sama ratna praksa je međutim, posvedočila sasvim suprotno.

Priznanje koje je već tokom rata — iako sa zakašnjenjem — stekao jugoslovenski revolucionarni pokret, i to ne samo od strane Sovjetskog Saveza nego i od zapadnih kapitalističkih sila, pokazuje da su se antifašističke kapitalističke zemlje — *iz svojih sopstvenih interesa* — konačno pokazale spremne na savez sa socijalističkim revolucionarnim pokretom Jugoslavije, isto onako i u istom smislu u kome su — i opet iz svojih sopstvenih interesa — paktirale i sa socijalističkim Sovjetskim Savezom.

Staljin je posle rata, 1948. godine, svojim zloglasnim pismima otpočeo i otvorio čudovišnu kampanju protiv socijalističke Jugoslavije, kako uopšte tako i po pitanju mesta, uloge i značaja jugoslovenske socijalističke revolucije. Ova pisma sadrže osnovu svih kasnijih staljinističkih napada na jugoslovensku revoluciju, odnosno svi kasniji napadi, uključujući savremene kineske i albanske, i nisu ništa drugo nego „razrada“ teza i „argumenata“ iznesenih u ovim Staljinovim pismima. Zato je i za ilustraciju savremenih napada na Jugoslaviju i njene revolucionarne tekovine dovoljno ukazati na prirodu i karakter „teoretskih“ postavki koje je Staljin bio suprotstavio jugoslovenskoj revoluciji, njenoj snazi i uspehu.

U jednom od tih pisama⁴⁸, pored ostalog kaže se doslovce i sledeće:

⁴⁸ Pismo od 4. maja 1948. godine upućeno Centralnom komitetu komunističke partije Jugoslavije, a potpisano od Staljina i Molotova.

„...treba reći, da zasluge i uspesi, recimo, komunističkih partija Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske, Albanije nimalo nisu manje, nego jugoslovenske kompartije“. I dalje:

„Također treba istaći da su zasluge francuske i italijanske kompartije pred revolucijom ne manje, nego veće od jugoslovenske kompartije. Iako francuska i italijanska kompartija za sada imaju manje uspeha nego jugoslovenska kompartija, to se ne može objasniti nekakvim naročitim svojstvom jugoslovenske kompartije, nego uglavnom time, što je posle razbijanja štaba jugoslovenskih partizana od strane nemačkih padobranaca, u momentu, kada je narodnooslobodilački pokret u Jugoslaviji preživljavao tešku krizu, — Sovjetska armija pritekla u pomoć jugoslovenskom narodu, razbila nemačke okupatore, oslobodila Beograd i, na taj način, stvorila uslove koji su bili neophodni za dolazak jugoslovenske kompartije na vlast. Nažalost takvu pomoć nije pružila i nije mogla da pruži Sovjetska armija francuskoj i italijanskoj kompartiji“.

I, na kraju, Staljin daje i direktno „vojno-teoretske“ ocene sledećim rečima:

„Neskromnost jugoslovenskih rukovodilaca dolazi do toga, da oni pripisuju sebi čak takve zasluge, za koje nema nikakvih osnova da im se priznaju. Uzećemo, na primer, pitanje o vojnoj nauci. Jugoslovenski rukovodioci uveravaju da su oni dopunili marksističku nauku o ratu novom teorijom po kojoj se rat smatra kao usklađivanje akcija regularnih trupa, partizanskih odreda i narodnih ustanaka. Međutim je ta, takozvana teorija takođe stara kao svet i prema tome ne predstavlja ništa novo za marksističku nauku o ratu. Kako je poznato, boljševici su primenjivali ukupne akcije regularnih trupa, partizanskih odreda i narodnih ustanaka za čitav period građanskog rata u Rusiji (1918—1921. godine), i primenjivali u mnogo većim razmerama, nego što se to radilo u Jugoslaviji. Ali, boljševici nikada nisu govorili da su oni, primenjujući taj metod ratnih akcija, uneli ma šta novo u ratnu nauku“.

Kako se odmah može videti suština Staljinovih teza iznesenih u citiranom pismu svodi se na sledeće:

Prvo, teza da su „zasluge i uspesi“ Komunističke partije Jugoslavije — koja je sopstvenim snagama i snagama jugoslovenskih naroda i njihovog proletarijata izvela radikalnu socijalističku revoluciju i oslobodila zemlju od okupatora — jednaki uspesima i zaslugama onih koji tako nešto nisu učinili.

Ovde, razume se, suština pitanja nije uopšte u tome ko ima veće a ko manje „zasluge“. Problem se uopšte ne sastoji u nekom pitanju prestiža kako se u navedenom pismu nastojalo imputirati jugoslovenskoj partiji i njenom rukovodstvu.

Naprotiv, radi se jednostavno o tome da li treba ili ne treba priznati ulogu unutrašnjih snaga Jugoslavije u nacionalnom oslobođenju i smeni klasne vlasti izvršenim u oružanoj revoluciji.

Umesto da se Staljin kao „teoretičar“ marksizma pozabavio analizom objektivnih i subjektivnih faktora koji su omogućili uspeh revolucije u Jugoslaviji, odnosno zbog kojih je izostao ovakav uspeh u nekim drugim zemljama — on jednostavno negira jugoslovenski uspeh.

To se u krajnjoj liniji svodi na *negiranje revolucije u Jugoslaviji*. Jer ako nema razlike u uspehu onih koji su izveli revoluciju svojim snagama i onih koji to nisu učinili — onda je potpuno svejedno da li se unutrašnje snage neke zemlje bore za svoje nacionalno oslobođenje i socijalizam ili ne, jer su im po Staljinovom shvatanju „uspesi i zaslugе“ u oba slučaja jednaki.

Na istoj liniji je i Staljinova postavka da su „zasluge“ francuske i talijanske partije „pred revolucijom ne manje nego veće od jugoslovenske kompartije“.

Ne umanjujući nimalo ni uspehe ni zaslugе koje u borbi za socijalizam imaju i francuska i talijanska partija kao i partije istočnoevropskih socijalističkih zemalja, karakteristično je da je Staljin od svih socijalističkih pokreta u svetu jugoslovenskim uspesima i zaslugama suprotstavio baš uspehe i zaslugе ovih partija što samo po sebi otkriva motive kojim se Staljin rukovodio u svojim

„istorijskim“ ocenama i suvi politički praktičizam karakterističan, uostalom, i za Staljinove „teorije“ o vojnim faktorima koji „trajno deluju u ratu“.

Ista stvar je i sa Staljinovom tezom o tome da je „posle razbijanja štaba jugoslovenskih partizana od strane nemačkih padobranaca... narodnooslobodilački pokret u Jugoslaviji preživljavao tešku krizu“ i da je u tome „momentu“ sovjetska armija pritekla u pomoć jugoslovenskom narodu, razbila nemačke okupatore, oslobodila Beograd i, na taj način, stvorila uslove koji su bili neophodni za dolazak jugoslovenske kompartije na vlast“.

U ovom pogledu svaki iole savestan istoričar može veoma lako utvrditi sledeće činjenice:

Prvo, da je napad nemačkih padobranaca na jugoslovenski Vrhovni štab izvršen 25 maja 1944. godine, a da je Sovjetska armija izbila na jugoslovensku granicu 6. septembra i da je Beograd oslobođen 20. oktobra iste godine.

Prema tome, u vreme vazdušnog desanta na Drvar Sovjetska armija je bila još veoma daleko od Jugoslavije i nije fizički mogla da direktno svojim dejstvima pruži neku pomoć u vezi s desantom na Vrhovni štab.

Drugo, da desantom na Drvar ne samo da nije „razbijen“ Vrhovni štab nego, baš obratno, da su jugoslovenske jedinice gotovo potpuno razbile nemačke padobrance koji su izvršili desant. Nijedan jedini član Vrhovnog štaba niti je bio ubijen niti zarobljen u ovoj nemačkoj akciji.

Treće, da jugoslovenski revolucionarni pokret nije uopšte preživljavao nekih „teških kriza“, a najmanje u vreme i posle desanta na Drvar, kad se ovaj desant kao jedna izolovana nemačka akcija gubio u moru ofanzivnih dejstava koja su baš u to vreme izvodile jedinice naše armije.

Četvrto, da Beograd nije oslobodila samo Crvena armija nego je on oslobođen zajedničkom borbom Jugoslovenske i Crvene armije pri čemu su uzele učešća čitava jedna armijska grupa Jugoslovenske armije sastava dva korpusa (1. proleterski i 12. korpus) i jedan mehanizovani

korpus Crvene armije (4. mehanizovani korpus) uz podršku sovjetske avijacije i rečne flotile⁴⁹.

I, konačno, peto, da nije beogradska operacija bila ta koja je „stvorila uslove... za dolazak jugoslovenske kompartije na vlast“ *nego da je te uslove obezbedila čitava četvorogodišnja borba koju su narodi Jugoslavije uspešno vodili rukovođeni svojom Partijom, kao uostalom i borba koju je Partija već i pre rata vodila u staroj Jugoslaviji.*

Kako se videlo iz ranije obrade naše revolucije u vreme beogradske operacije jugoslovenski revolucionarni pokret i Komunistička partija, kao njegova rukovodeća snaga, raspolagali su već sa punih pola miliona naoružanih boraca svrstanih u 51 diviziju odnosno 17 korpusa, kao i sa ogromnom većinom već oslobođene državne teritorije gde je u punoj meri već postojala nova revolucionarna vlast i organi nove države.

Ova snaga bila je više nego dovoljna da se Beograd oslobodi i bez ikakvog neposrednog učešća Sovjetske armije (kao što je, uostalom, oslobođena i Albanija gde ni blizu nije prišla nijedna sovjetska jedinica). Da li bi se to desilo nekoliko dana pa i koji mesec kasnije — to zaista nije više bilo bitno za pobedu i vlast novih revolucionarnih snaga Jugoslavije.

Dakle, sve Staljinove teze u vezi „razbijanja“ Vrhovnog štaba, „krize“ u Jugoslaviji, „odlučujuće pomoći“ u dolasku KP Jugoslavije na vlast i druge gore navedene teze ne predstavljaju ništa drugo do li obično nevođenje računa o činjenicama i istoriji uopšte.

Drugi zaključak na koji se, pored pokušaja negiranja istorijskih činjenica suštinski svode postavke iz Staljinovog pisma jeste njegovo *negiranje uloge progresivnih društvenih snaga u razvitku vojne veštine.*

Više je nego čudno da je uopšte jedan marksista mogao izreći i napisati tezu da ono što se vojnički dešavalo u oktobarskoj i u jugoslovenskoj revoluciji ne predstavlja ništa novo već je „staro kao svet“. Po Staljinu ni bolj-

⁴⁹ „Oslobodilački rat naroda Jugoslavije“, str. 318 i 319.

ševici ni Jugosloveni „nisu uneli ma šta novo u ratnu nauku“.

Ovde se, razume se, opet suštinski ne radi, kako je u Staljinovom pismu navedeno i formulisano, o nekoj jugoslovenskoj teoriji po kojoj bi se rat smatrao kao neko „usklađivanje akcija regularnih trupa, partizanskih odreda i narodnih ustanaka“.

Nikada niko u Jugoslaviji nije iznosio ni zastupao neke takve „teorije“ i to iz više razloga.

Prvo, zato što se u jugoslovenskoj revoluciji nisu odvajale „regularne trupe“ od „partizanskih odreda“, odnosno što su i partizanski odredi smatrani jednako regularnim kao i brigade, divizije i druge oružane formacije.

Drugo, što se od ovih oružanih jedinica (kako partizanskih odreda tako i brigada itd.) nije uopšte, kao nešto posebno, mogao odvojiti „narodni ustanak“. Narodni ustanak se upravo i odvijao kako kroz dejstva i brigada, i divizija, i partizanskih odreda, tako i kroz razne druge aktivnosti. Odredi, brigade, divizije, kao i razne druge vrste organizacionih jedinica, bili su oblici ispoljavanja narodnog ustanka koji je pokrenula i kojim je rukovala KP Jugoslavije.

Ako bi se tražili koreni ovakve Staljinove „vojno-teoretske“ interpretacije oktobarske i jugoslovenske revolucije moglo bi se doći do zaključka da je Staljin činjenicu da se u ratu 1812. godine ruski narod dizao na partizanski pokret pored i mimo Kutuzovljeve ruske armije i pored pa i mimo volje ruskih državnih faktora, kao i činjenicu da se u Sovjetskom Savezu partizanski pokret u drugom svetskom ratu razvijao samo kao pomoćni oblik borbe „regularne“ Crvene armije, jednostavno nakalemio na oktobarsku i jugoslovensku revoluciju. Otuda on i govori o „narodnom ustanku“ odvojeno od oružanih snaga i o partizanskim odredima odvojeno od „regularnih trupa“. Radi se, dakle, i ovde o Staljinovoj, a ne o nekoj jugoslovenskoj teoriji.

No, bez obzira kako Staljin interpretirao i oktobarsku i jugoslovensku revoluciju, sama njegova postavka

da one na vojnom polju nisu dale ništa novoga direktno je suprotna marksizmu kao nauci o društvu.

Ko je to ko je po Staljinu unosio novine u vojnu nauku i uopšte u vojnu veštinu? Ako to nisu činili nacionalnooslobodilački i klasnorevolucionarni pokreti, onda su to, valjda, činili samo međudržavni ratovi?

Staljin, dakle, razvitak vojne veštine svodi na ono na što ga svode upravo buržoaski teoretičari koji čitav razvoj vojne veštine gledaju samo kroz prizmu tzv. regularnih, tj. međudržavnih ratova.

Očigledno, Staljin je svojim vojnim postavkama učinio slabu uslugu progresivnim nacionalnim i klasnim društvenim snagama isključivši ih iz razvitka veštine ratovanja.

Konačno, treća teza na koju se svode napred citirane Staljinove postavke, a koja je i najteža po svome značenju i štetnim posledicama, sastoji se u Staljinovom shvatanju da nacionalnooslobodilački i klasnorevolucionarni pokreti nisu mogli uspevati bez direktne pomoći Sovjetske armije.

Ovo samo po sebi proizilazi iz postavke da je Sovjetska armija „stvorila uslove koji su bili neophodni za dolazak jugoslovenske kompartije na vlast“; kao i one po kojoj „nažalost takvu pomoć nije pružila i nije mogla da pruži sovjetska armija francuskoj i italijanskoj kompartiji“.

Dakle, jugoslovenska partija je došla na vlast zato što joj je to omogućila sovjetska armija, a francuska i italijanska partija nisu osvojile vlast zato što do njih nije stigla sovjetska armija!

Ova teza je kasnije „razrađivana“ i dopunjavana tako da su se pored „odlučujuće uloge“ sovjetske armije i neki drugi pokušali prikazati kao oslobodioci Jugoslavije zato što je Jugoslavija — u završnim operacijama, tj. kad je rat faktički već bio dobiven — dozvolila da nekoliko al-

banskih i bugarskih jedinica učestvuje u borbi na jugoslovenskoj teritoriji. Tadašnje intencije jugoslovenskog rukovodstva su bile da se tim putem proširi saradnja i prijateljstvo između Albanije, Bugarske i Jugoslavije. Da ironija bude veća — to se koristilo, pa i danas, naročito od strane albanskog rukovodstva, koristi upravo u obratnom cilju, tj. za dokazivanje neke „oslobodilačke misije“ albanskih pa i bugarskih jedinica u Jugoslaviji. Očigledno je, međutim, da bi oslobođenje Jugoslavije bilo dovišeno i bez prisustva ijednog jedinog vojnika ovih armija.

Kako se vidi staljinske teze o odlučujućoj ulozi Sovjetske armije, pa i nekih drugih armija, u oslobođenju Jugoslavije svode jugoslovensku socijalističku revoluciju na vojna dejstva stranih oružanih snaga. Ako bi se ova kva ista teza primenila na sovjetsku oktobarsku revoluciju — koja je takođe pobedila u uslovima svetskog rata — ispalo bi da i uzroke pobeđe oktobarske revolucije treba tražiti spolja, u nekim stranim oružanim snagama a ne u prvome redu u unutrašnjoj snazi sovjetskih naroda, njihove boljševičke partije i u oružanoj borbi formirane nove, revolucionarne Crvene armije i, posebno, u genijalnosti vođe revolucije, Lenjina.

A upravo u istom onom smislu u kome su unutrašnje revolucionarne snage odnele pobeđu u oktobarskoj revoluciji, u tom istom smislu su i jugoslovenske unutrašnje snage odnele pobeđu u jugoslovenskoj revoluciji.

Razume se samo po sebi da se ovim kritičkim osvrtom na Staljinove vojne teorije ne želi nimalo da umanji ogromna uloga koju je Sovjetski Savez odigrao u drugom svetskom ratu (kao, uostalom, i pre njega) niti bilo čime da umanji veličina pobeđe Crvene armije i sovjetskih naroda nad fašističkim agresorima, kao, uostalom ni velika pomoć koju je Sovjetski Savez svojom borbom, vežući glavne fašističke snage, pružio i jugoslovenskoj revoluciji i njenom uspehu.

VIII. SAVREMENE TEORIJE O „VOJNIM“, „EKONOMSKIM“ I „POLITIČKIM“ FAKTORIMA KAO FAKTORIMA VOJNE MOĆI

U novije vreme, pri razmatranju problema vojne moći, sve se više, *pored vojnih*, govori i piše i o „političkim“ (ili „moralno-političkim“, ili posebno „političkim“, a posebno „moralnim“) kao i „ekonomskim“ faktorima, koji ispoljavaju svoje dejstvo u ratu i uopšte u oružanoj borbi. Ovakva shvatanja su nesumnjivo bliža punijem teoretskom odgovoru na pitanje suštine i pojma vojne sile od teza o oružanim snagama kao o nekom apsolutno odlučujućem faktoru vojne moći i gotovo jedinom merilu odnosa vojnih snaga, kao i teza o apsolutno odlučujućoj ulozi ratne tehnike ili subjektivnih snaga odnosno ljudskog faktora, kao i teza o odlučujućoj ulozi prirodnih uslova ili, pak, ekonomike, ili, pak, Staljinovih teza o faktorima koji imaju „trajno dejstvo u ratu“. Ovo samim tim što ukazuju na značaj za vojnu silu ne samo oružanih snaga i njihovog ljudstva i tehnike nego i ekonomskih i političkih faktora koji prevazilaze suštinu i pojam oružanih snaga, čime se pravilno proširuje suština i pojam vojne moći. Ukazivanje na značaj političkih i ekonomskih faktora javilo se kao posledica uočavanja očigledne totalnosti ratnih napora kod niza zemalja u novijim ratovima, a naročito u drugom svetskom ratu, i još očiglednije potrebe za totalnošću u slučaju eventualnog oružanog sukoba u savremenim uslovima. Međutim, ni ovakvo proširenje pojma vojne moći ne daje potpun i zaokružen teoretski odgovor na pitanje šta sve ulazi u suštinu i pojam vojne sile. Prvo, iz razloga što ne daje teoretsko objašnjenje za revolucije i oslobodilačke ratove koji se upravo karakterišu ne samo nepostojanjem unapred svojih oružanih snaga (dakle, baš po ovim teorijama izrazitog „vojnog faktora“), nego i zato što su se u dosadašnjoj praksi pokreti ove vrste javili u prvome redu baš u ekonomski nerazvijenim zemljama (dakle, u uslovima inferiornosti „ekonomskog faktora“). Izgledalo bi, dakle, da je odlučujuću pozitivnu ulogu u ovim vrstama oružane borbe pr-

venstveno i gotovo jedino odigrao politički ili moralno-politički faktor, tj. i opet elemenat društvene nadgradnje, subjektivna delatnost čoveka. Još manje se na ovaj način može objasniti nacionalno oslobođenje mirnim sredstvima kao i mirni socijalistički preobražaj. Drugo, što ostaje nejasno, jeste razgraničenje između pojma „vojnih“, „političkih“ i „ekonomskih“ faktora — kad je očigledno da na primer čovek (kao i neki drugi činioци) ulazi u suštinu i pojam i jednih i drugih i trećih. I konačno, treće, što se u savremenoj vojnoj, pa i drugoj literaturi, kad se ovako govori o faktorima vojne moći, o političkim i ekonomskim faktorima govori uglavnom i prvenstveno samo kroz prizmu neposrednih potreba i uloge oružanih snaga. Pretežno se, naime, o „političkom faktoru“ govori u smislu značaja ovog faktora u okviru oružanih snaga i njihovog oslonca na moralno-političku čvrstinu zemlje. Isto tako se i „ekonomski faktor“ tretira uglavnom kroz prizmu materijalnog snabdevanja i pothranjivanja oružanih snaga naoružanjem i drugim sredstvima neophodnim armiji u ratu. U ovom pogledu teze o „ekonomskim“ „političkim“ i „vojnim“ faktorima predstavljaju u suštini samo izvesno *krpljenje teze o oružanim snagama kao „apsolutno odlučujućem“ faktoru vojne moći, i pate manje-više i od svih slabosti ove teze.*

Pored toga, sistematizacija na „ekonomske“, „političke“ i „vojne“ faktore — kao faktore vojne moći — ne uključuje u sebe neke elemente koji prevazilaze ove tri vrste faktora, na primer, uslove prostora, klime, vremena i sl., koji se javljaju kao prirodni faktori koji se ne mogu podvesti ni pod pojam „ekonomike“, ni „politike“ pa ni jednostavno pod pojam „vojni faktor“, pa su i s te strane ove teorije o „ekonomskim“, „političkim“ i „vojnim“ faktorima nepotpune i neprecizne.

Odvojeno i paralelno tretiranje „ekonomskih“, „političkih“ i „vojnih“ faktora, iako je novijeg datuma, ne odražava, dakle, adekvatno novi sadržaj vojne sile i njenih faktora. Nekada kada se, kako je već ranije konstatovano, vojna moć ispoljavala gotovo jedino kroz oružane snage i kad su oružani sukobi bili kratkotrajni ekonomika

je igrala ulogu u prvom redu samo u pripremi rata, u prvome redu u materijalnoj pripremi oružanih snaga. Isto tako je konstatovano da su u ovim uslovima armije bile malobrojne i uglavnom formalno, iako nikad ne i suštinski, odvojene od politike.

Međutim, kad su ratovi postali duži proces ekonomika je morala da deluje tokom čitavog rata u smislu njegovog pothranjivanja, a isto tako kad su narodne mase postale izrazitiji subjekt u ratu i kada su se armije omasovile politika je nedvosmisleno očiglednije „ušla“ i u oružane snage. Neki vojni teoretičari umesto, dakle, da sve ovo odraze i shvate oni su jednostavno na vojnu moć nakalemili i politiku i ekonomiku kao posebne faktore vojne sile, kao nešto što nije integralno povezano s vojnom moći nego se nalazi i deluje izvan i pored nje. U suštini pogrešno identificiranje vojne moći samo s oružanim snagama pogodovalo je i odvojenom tretiranju ekonomskih i političkih faktora kao posebnih faktora vojne sile. Izgubilo se iz vida i previdelo da je, kad se govori o vojnoj moći, u nju integriran i njen ekonomski i politički aspekt. I obratno, kad se govori o ekonomskoj i političkoj sili u njih je integrirana i vojna moć kao posebni aspekt političke odnosno opšte sile.

Kada se problem vojne sile pojednostavi i svede na njene osnovne faktore otkriva se odmah i nepotpunost, pa i defektnost teorija o „ekonomskim“, „političkim“ (ili „moralno-političkim“) i „vojnim“ faktorima kao zasebnim, tj. neke vrste paralelnim faktorima vojne moći.

Postavlja se odmah pitanje šta ulazi u pojam „vojnog“ faktora i šta ostaje u njemu — ako se pored njega i izvan njega govori o „političkom“ i „ekonomskom“ faktoru kao vojnim faktorima. Ostao bi samo čovek bez politike i ratna tehnika bez ekonomike, kao i prostor i vreme (takođe bez politike i ekonomike u prostoru i vremenu). Dakle, očigledan apsurd.

Sve ovo pokazuje da je društvena sila pojmovno jedna sila koja ima svoj ekonomski, politički i vojni aspekt. Čovek (ljudski faktor) je objektivno biće i subjekt i u ekonomici i u politici i u ratovodstvu. On je nedeljiv,

ali je deljiva njegova uloga i njegova delatnost. Ako govorimo o ljudskom faktoru kao o vojnom faktoru onda je u njega uključen i politički i ekonomski aspekt ljudske delatnosti namenjen, upotrebljen, odnosno upotrebljiv u vojne svrhe. U suštini pojmovno postoji samo jedna ekonomika koja ima i svoj politički pa i svoj vojni aspekt. Isto tako samo jedna politika koja ima i svoj ekonomski i svoj vojni aspekt. I, konačno, isto tako i jedna vojna delatnost koja ima i svoj ekonomski i svoj politički aspekt. Isto tako i jedan prostor i jedno vreme. Radi se samo o raznim presecima i raznim ulogama iste suštine (društva odnosno određene zajednice, klase i sl., njihovog ljudskog i materijalnog faktora i prostora i vremena u kome oni postoje i deluju).

Kad se, dakle, govori o faktorima vojne sile dovoljno je zadržati se na ljudskom faktoru, materijalnom faktoru i faktorima prostora i vremena.

Sve ono što deluje na ove faktore deluje i na vojnu silu. Prema tome i ekonomika („ekonomski faktor“) i politika („politički faktor“) deluju na vojnu silu utoliko ukoliko deluju na ljude, materijalna sredstva, prostor i vreme (i međusobne odnose ovih vojnih faktora). U tom smislu ekonomika i politika imaju vojnu ulogu a ne u tome što bi se one u odnosu na vojnu silu javljale kao neki posebni vojni faktori.

DEO OSMI

18. III. 1964 TP

O MOGUĆNOSTI ELIMINISANJA RATOVA
PA I UOPŠTE SVAKE ORUŽANE BORBE
IZ DRUŠTVENE PRAKSE

Nastupajući kvalitativni skok ljudskog društva iz njegove razjedinjenosti u opštu međuzavisnost izrazio se na vojnom polju u činjenici prerastanja nacionalnih odnosno međunacionalnih okvira u međusobnom odmeravanju odnosa vojnih snaga (vojne sile, vojne moći).

U ovakvim uslovima vladajuće nacije, kao i one koje pretenduju da to budu dolaze u situaciju u kojoj više nisu u stanju da svu svoju vojnu silu, pa najčešće ni osetno veći deo, sruče na pojedine žrtve svoje kolonijalne vladavine, odnosno i svoje agresije.

Ova pojava opšte međuzavisnosti dala je međusobnom odmeravanju vojnih snaga svetski karakter, što je značajno pojačalo snagu nacionalnooslobodilačkih pokreta i dalo im podsticaj, proširujući i olakšavajući sa svoje strane mogućnost da sve veći broj nacija, pa i relativno male nacije, ubrzanim tempom stiču nezavisnost — i to ne samo putem oružane nacionalnooslobodilačke borbe, nego i oslobođenjem mirnim putem i mirnim sredstvima, pa čak i bez prethodnog formiranja nacionalnooslobodilačkih oružanih snaga.

Ovaj „svetski kriterij“ u odmeravanju vojnih snaga, u uslovima ubrzanog procesa ujedinjavanja sveta, važi i u ratu i u miru. To je dovelo i do mogućnosti sve bržeg i sve šireg nacionalnog oslobođenja kolonija, zavisnih i poluzavisnih zemalja — kako u uslovima rata (kao što su bili prošli svetski ratovi) tako i u uslovima svetskog mira (kao što je bio period pred svetske ratove, odnosno i između njih, i konačno sada, posle njih).

I ovo, pored i povrh porasta unutrašnje snage porobljenih naroda, predstavlja novu, objektivnu činjenicu koja sa svoje strane utiče na slom imperijalizma u svetskim razmerama. Zato i „moćne“ oružane snage osvajača, imperijalista, kolonizatora, hegemonu, nisu više u stanju da se uspešno suprotstave takoreći golorukim narodima kolonija i raznih zavisnih zemalja kada se oni bore za svoju slobodu, niti su u stanju da pokore nacije koje se odlučno i spremno brane od agresije i uopšte vojnog pritiska.

Oba prošla svetska rata javila su se kao izraz novog kvaliteta izraženog u tada već svetskom karakteru procesa ujedinjavanja, za razliku od ranijih klasičnih ratova, odnosno ratova ograničenih na ovo ili ono područje sveta.

Baš u ovom smislu postoji uopšte bitna razlika između nekadašnjih kolonijalnih ratova i oba prošla svetska rata.

Nekada su se osvajačima suprotstavljale žrtve kolonijalne agresije, a samo ponekad i neke od konkurentskih kolonijalnih sila. Kolonije su bile manje-više obični objekat osvajanja i menjale su gospodara u zavisnosti od ishoda borbe.

Kako je već napred rečeno u kvalitativno izmenjenim uslovima u kojima su vođeni prvi i drugi svetski rat, a koji se karakterišu već završenim procesom osvajanja sveta i „zatvaranjem kruga“ u ovom smislu, nastupa i novi kvalitet u odmeravanju snaga.

Oba prošla svetska rata — a naročito drugi — za razliku od ranijih kolonijalnih ratova, karakterišu se iz ovih razloga kvalitativno novom činjenicom u tome smislu što se ovoga puta nije više radilo samo, pa ni pretežno, o borbi vladajućih sila oko kolonija i zavisnih zemalja, već su se u ovim svetskim ratovima neke vladajuće odnosno kolonijalne i imperijalističke sile našle i same direktno ugrožene i dovedene u situaciju da brane ne samo svoja kolonijalna carstva nego i *sopstvenu nacionalnu i državnu egzistenciju*. Iako je ovakvih pojava bilo i ranije u doba klasičnih kolonijalnih ratova ipak se

ranije pri sukobu vladajućih sila po pravilu radilo, u prvome redu, o borbi oko interesnih sfera, dakle, oko vladanja nad trećim, dok se u svetskim ratovima javila tendencija za potpunim svetskim gospodstvom što znači i za podjarmljivanjem i samih konkurentskih kolonijalnih sila. Zato su se u ovim novim uslovima, tj. u uslovima opasnosti od svetske hegemonije, mogli i poistovetiti određeni interesi čak i nekih imperijalističkih sila s interesima nacionalnooslobodilačkih i socijalističkih pokreta. Odbrana od agresora u oba svetska rata predstavljala je, dakle, i odbranu nacionalne slobode i nezavisnosti i samih napadnutih kolonijalnih sila a ne samo odbranu njihove kolonijalne vladavine. U ovom smislu, tj. u smislu odbrane sopstvene nacionalne slobode, oba svetska rata imala su u celini, pored svog imperijalističkog karaktera, koji im je davao agresor, i svoju oslobodilačku, progresivnu, društveno opravdanu i pravednu stranu izraženu u borbi protiv agresije. Nekadašnje ocene da je prvi svetski rat bio u celini obostrano nepravedan i imperijalistički nastale su kao izvor praktičkih potreba sovjetske oktobarske revolucije koja se, da bi pobedila, morala i u njenim konkretnim uslovima i mogla suprotstaviti ratu u celini. Ostajanje, međutim, na ovakvim ocenama danas dovelo bi do nelogičnih postavki po kojima bi, na primer, Francuska i Britanija, braneći se od istog, tj. njemačkog agresora; vodile u prvom svetskom ratu nepravedan a u drugom pravedan rat. Kriterij za ocenu karaktera rata mora voditi računa ne samo o procesu klasne nego i o procesu nacionalne borbe, i u tome smislu koliko god se kolonijalna vladavina u uslovima prošlih svetskih ratova već može i treba smatrati društveno neopravdanom, toliko se ne može ni tadašnjim vladajućim nacijama osporiti pravo na odbranu njihove sopstvene nacionalne slobode i nezavisnosti, a naročito kad se ima u vidu da njihovi unutrašnji uslovi nisu bili pogodni za neku revolucionarnu promenu klasne vlasti (što je i sama praksa pokazala).

Ako su osvajački ratovi nekada zaista donosili određene rezultate i koristi, analogija s istorijskim vojnim

pohodima prošlosti pokazala se potpuno neadekvatnom u uslovima u kojima su se vodila oba prošla velika svetska rata. Osvajački ciljevi političke i vojne strategije agresorskih sila, i u prvom i u drugom svetskom ratu, po kojima je svet i u našem stoleću trebalo nasilno ponovo deliti, pa čak i nasilno „ujediniti“ u „novi svetski poredak“ predstavljali su anahronizam zaostao u svesti odgovornih subjektivnih faktora, kako Centralnih sila u prvom, tako i fašističke „Osovine“ u drugom svetskom ratu. Objektivna stvarnost pokazala se sasvim drugačijom. Danas se sigurno može tvrditi da činjenica što su agresori izgubili oba prošla svetska rata nije nimalo slučajna pojava, nego je nastala kao *društveno prirodna i istorijski zakonita konsekvencija izmenjenog odnosa snaga i na osnovu njega stvorenog raskoraka između objektivnih vojnih mogućnosti i subjektivnih osvajačkih apetita agresorskih sila*. Budući da su neadekvatne bile vojne mogućnosti, to se u celini, bez obzira na privremene i lokalne uspehe, kao neadekvatna javila i osvajačka politika i političke ambicije za preraspodelom i potčinjavanjem sveta.

Vojna analiza oba prošla svetska rata očigledno otkriva ovu za svetske razmere novu pojavu u ratovodstvu koja se već tada manifestovala u istorijski objektivnom neskladu između osvajačke politike i ciljeva koje je ona sebi postavila, s jedne strane, i stvarnih vojnih mogućnosti koje su bile namenjene da posluže kao oslonac i sredstvo takve politike, s druge strane. *Vojna sila počela je u samoj društvenoj praksi da gubi ona svoja obeležja koja su je nekad sasvim opravdano karakterisala kao efikasno i moćno, pa i najmoćnije sredstvo u službi osvajanja i potčinjavanja, odnosno držanja u potčinjenosti porobljenih i potlačenih naroda i klasa.*

Sve ovo predstavljalo je nagoveštaj nove ere u razvitku ljudskog društva, koja istorijskom nuždom nameće preispitivanje onih aspekata teorije o ratu koji su ranije tretirali rat kao svrsishodan „produžetak politike drugim sredstvima“.

U prvom svetskom ratu bile su angažovane 33 države sa ukupnom površinom od 98 107 115 km², što iznosi 72% od ukupne kopnene površine sveta.⁵³ Broj stanovnika zaraćenih zemalja iznosio je oko jedne milijarde i pet stotina miliona, odnosno oko 75% od ukupnog svetskog stanovništva u to vreme. U drugom svetskom ratu učestvovalo je 58 država sa ukupnom površinom od 131 211 167 km², odnosno punih 96,9% svetske površine. Broj stanovnika u ratu angažovanih zemalja dosegao je cifru od oko dve milijarde i sto šest miliona, što je predstavljalo 96,8% od ukupnog stanovništva sveta.

Ovi podaci, dakle, nedvosmisleno i na vojnom polju ilustruju do koje mere je proces međuzavisnosti i stanjanja sveta u jednu celinu bio izražen već u prvoj polovini ovog stoleća. Čak i sama činjenica da je fašistička strategija kao krajnji cilj bila postavila „svetsku hegemoniju“, odražava objektivno sazrevanje procesa svetskog jedinstva, iz kojeg su hitlerovski stratezi izvukli, međutim, pogrešne subjektivne zaključke. Iako su oba prošla svetska rata pokrenuta sa imperijalističkom tendencijom nasilne ponovne raspodele sveta, pa naročito drugi i u cilju postizanja hegemonije u svetskim razmerama, te kao takvi predstavljali direktnu suprotnost svetskom ujedinjavanju, ipak činjenica da su ovi ratovi angažovali gotovo čitavo čovečanstvo sama za sebe govori o postignutoj međuzavisnosti i jedinstvu. Oba rata bila su *svojevrсна negativna manifestacija pozitivnog procesa svetskog ujedinjavanja.*

Proces borbe za preraspodelu sveta nije bio u stanju da zaustavi procese nacionalnog i socijalnog oslobođenja i proces ujedinjavanja sveta. Naprotiv, *ovi poslednji, već u periodu oba svetska rata bili su snažniji od onoga prvoga, u čemu i leže objektivni uzroci sloma agresora u oba prošla rata.* Vojne mogućnosti agresora u pogledu razbijanja i potčinjavanja sveta pokazale su se na kraju

⁵³ Brojčani podaci o naprezanjima u dva prošla svetska rata uzeti su iz raznih enciklopedija (sovjetske, britanske i drugih) kao i nekih drugih stranih i naših publikovanih radova o prvom i drugom svetskom ratu.

kao fikcija u odnosu na svetske razmere i istorijsku neizbežnost ubrzanog procesa ekonomskog ujedinjavanja čovečanstva i svetski karakter procesa nacionalnog i socijalnog oslobođenja.

Zaostajanje uloge i moći osvajačke vojne sile za istorijskim društvenim procesom ujedinjavanja sveta, koji se vrši putem formiranja i oslobađanja nacija, kao i socijalnim preobražajem, može se, za period prvog i drugog svetskog rata, reljefno pratiti po vojnim pokazateljima koji su u njima došli do izražaja.

Dok su u prvom svetskom ratu, kako je napred rečeno, učestvovala države čija ukupna površina iznosi čitavih 72% svetske površine, dotle su se vojne operacije u ovom ratu odvijale na teritoriji od svega oko 4 000 000 km², što iznosi samo oko 3% od površine sveta, pa čak i samo 4% od ukupne površine zaraćenih država. Slično je i sa drugim svetskim ratom koji je obuhvatio zemlje sa ukupnom površinom koja je zahvatila 96,9% svetske površine, ali u kome su se vojne operacije na kopnu odvijale u celini uzevši približno u oko 30 500 000 km², odnosno na oko 22% od ukupne površine sveta. Interesantno je konstatovati da uprkos toga što je drugi svetski rat u odnosu na prvi znatno proširio i ukupnost teritorije zaraćenih zemalja (od 72% na 96,9%), i srazmerno još više operacijsku prostoriju (od 3% na 22%), u celini je proširenje operacijske prostorije (na kopnu) bilo procentualno manje nego proširenje ukupne teritorije ratom obuhvaćenih zemalja (zone operacija povećane su za 19%, a teritorije zaraćenih država za 24,9% od ukupne svetske površine). Sve ovo pokazuje da vojna moć osvajača u oba svetska rata ni izdaleka nije bila „svetskog“ karaktera, u onom smislu u kome je to bila ekonomsko-politička međuzavisnost i povezanost sveta koja je dovela do učešća u ratu ogromne većine država. Oba svetska rata su, dakle, bili svetski više po svome političkom pa i ekonomskom naprežanju u ratu, nego li po razmerama oružanih operacija, dakle, po direktnom vojnom aspektu ratovanja. Ovaj zaključak ostaje uprkos činjenice da je drugi svetski rat nadmašio prvi ne samo u operacijama

kopnene vojske, nego i na moru, a posebno i naročito u ratnim dejstvima u vazduhu.

Ovo zaostajanje „dimenzija“ vojnih faktora osvajača za političkim i ekonomskim ujedinjavanjem sveta može se pratiti i po drugim podacima.

U prvom svetskom ratu bilo je mobilisano u oružane snage ukupno nešto oko 70 000 000 ljudi (raspoloživi podaci o tome se ne slažu i variraju od 65 038 810 do 73 515 000), što iznosi svega oko 5% od ukupnog stanovništva svih zaraćenih država. Drugi svetski rat je mobilisao 110 000 000 što predstavlja svega oko 5,2% stanovništva ratujućih zemalja, odnosno svega oko 5% tadašnjeg svetskog stanovništva.

Iako su gubici u ljudstvu u oba rata svakako ogromni i tragični, oni srećom nisu ugrozili opstanak čovečanstva i bili su, ipak, relativno uži razmera (*iz čega bi bilo sasvim pogrešno izvlačiti zaključke za budućnost, o čemu će kasnije biti reči*). Gubici prvog svetskog rata kreću se negde oko 9 000 000 mrtvih (po raspoloživim podacima od 8 538 315 do 10 000 000) što je predstavljalo između 12 i 13% od ljudstva mobilisanog u oružane snage, odnosno oko 0,5% od ukupnog stanovništva zaraćenih država, odnosno oko 0,4% od ukupnog svetskog stanovništva. Gubici u drugom svetskom ratu, uključujući u njih i fašistička istrebljivanja u koncentracionim logorima, iznosili su oko 37 000 000 ili oko 1,75% od stanovništva zaraćenih država, odnosno oko 1,70% tadašnjeg svetskog stanovništva.

Ratna razaranja, iako su bila veoma velika, naročito u drugom svetskom ratu, daleko su od toga da bi bila svetskih razmera. Nijedna jedina bomba ni granata nije pala u toku oba rata na teritoriju čak nekih glavnih ratujućih država (na Sjedinjene Američke Države), niti na čitav američki kontinent, niti na Australiju, niti na veliki deo Azije i Afrike. Najveći deo svetskog stanovništva i najveći deo teritorije bio je, dakle, pošteđen od ratnih pustošenja uprkos društveno-ekonomskom i političkom svetskom karakteru oba rata i angažovanosti većine čovečanstva u njemu.

Vojna naprezanja u oba prošla svetska rata bila su po prostranstvu, intenzitetu i vremenu veoma neravnomerno raspoređena unutar i između ratujućih zemalja, što u stvari još više sužava vojni aspekt ovih ratova i daje im još više ograničene vojne razmere u odnosu na njihov zaista svetski karakter u društveno-političkom pa i ekonomskom pogledu.

Iako su se, na primer, vojne ratne operacije u drugom svetskom ratu odvijale na oko 22% kopnene površine sveta, unutar ovoga one su duže trajale samo na teritorijama nekih država ili čak samo na njihovim delovima (na primer na evropskom delu SSSR-a, u Jugoslaviji, Kini itd.), dok su teritorije mnogih zemalja bile zahvaćene samo relativno kratkotrajnim vojnim operacijama naročito kad se radi o operacijama kopnenih snaga (Francuska, Belgija, Holandija, pa i Nemačka itd.).

To je uticalo i na obim ratnih razaranja i pustošenja i na veličinu gubitaka u ratu koji su takođe veoma neravnomerni. Najveća razaranja doživeo je evropski deo Sovjetskog Saveza.⁵⁴ Velika su bila razaranja u Nemačkoj.⁵⁵ U Velikoj Britaniji bombardovanjem iz vazduha oštećen je ili uništen znatan broj preduzeća.⁵⁶ U Jugoslaviji ratna šteta procenjena je na 46 milijardi i 900 miliona američkih dolara. Naša zemlja spada među prve u svetu po razaranjima u toku rata, i to ne samo u relativnom

⁵⁴ Uništeno je, na primer, 1 209 000 gradskih kuća, tj. 50% od ukupnog stambenog fonda u gradovima koji su bili okupirani; oko 3 500 000 seoskih zgrada od ukupno 12 000 000 na okupiranom području; razoreno je i opljačkano 31 850 raznih fabrika i zavoda; železnička mreža SSSR-a onesposobljena je za 40% itd.

⁵⁵ U toku rata bačeno je na Nemačku preko 2 miliona tona bombi, od toga više od polovine na industrijske objekte. Intenzitet bombardovanja Nemačke nastupio je naročito tek od jula 1944. godine kada je bačeno preko 60% od ukupno na Nemačku bačenih bombi. Samo do jeseni 1944. godine razoreno je oko 1 400 000 stanova. Do kraja rata, na primer, u Rurskoj oblasti onesposobljeno je $\frac{2}{3}$ normalnih kapaciteta proizvodnje sirovog gvožđa, a $\frac{3}{4}$ čelika i valjanih proizvoda, itd.

⁵⁶ Oko 12 000 raznih preduzeća.

odnosu nego i u apsolutnim ciframa.⁵⁷ Osetna su bila razaranja Kine, Poljske, Japana i nekih drugih zemalja. U isto vreme ne samo da nije razorena privreda nekih zemalja koje su učestvovala u ratu, a na čijoj se teritoriji nisu vodile vojne operacije, nego su i srazmerno veoma mala bila razaranja na velikom delu mnogih država koje su bile zahvaćene kratkotrajnim vojnim dejstvima.

Takođe su bila veoma neravnomerna naprezanja u mobilizaciji stanovništva. Najveće naprezanje u ovom pogledu, na primer u prvom svetskom ratu, izvršila je Srbija (33% svog stanovništva, odnosno čitavih 64,1% od muškog stanovništva) zatim Crna Gora (21,7), dok je, na primer, Nemačka bila mobilisala 19,6%, Austro-Ugarska 17,6%, Italija 15,7%, Engleska 12,4%, Rusija (carska) 9%, SAD 4,3%, Japan 1,5%, Indija 0,4% itd. Veoma različito u ovom smislu bilo je naprezanje zemalja i tokom drugog svetskog rata.

Neravnomernost je naročito izražena i u ratnim gubicima u ljudstvu. U apsolutnom broju najveće gubitke je u drugom svetskom ratu pretrpeo Sovjetski Savez, gde gubici vojnih lica po nekim podacima iznose preko 6 000 000 mrtvih (nepoznato koliki su gubici civilnog stanovništva, neki navode da ukupni gubici dosežu čak cifru od 25 000 000). Gubici Nemačke iznose ukupno preko 8 000 000 od čega preko 3 500 000 vojnih lica. Poljska je masovnim uništenjem stanovništva izgubila ukupno preko 6 000 000 stanovnika, od čega na vojna lica otpada oko 664 000. Kina je izgubila, po nekim podacima oko 1 320 000 vojnih lica i nepoznato koliko civilnih. Japan ukupno oko 1 975 000. Jugoslavija je izgubila preko 1 700 000 stanovnika. U relativnom odnosu prema broju stanovnika svake zemlje najveće gubitke pretrpela je Poljska (preko 20% od svog stanovništva), zatim Jugoslavija (preko 11%

⁵⁷ Uništeno je ili teško oštećeno 504 160 stambenih zgrada, odnosno oko 3 300 000 stanovnika ostalo je bez stanova i kućnog inventara, uništeno je 57% hemijske, 53% tekstilne, 49% metalne industrije itd., uništeno je ili opljačkano 30 301 željeznički vagon, potopljeno 87,5% rečnih brodova i 73% teretnih brodova, uništeno i razoreno 65% od putne mreže itd.

stanovnika, što znači da je u ratu izgubio život svaki deveti Jugosloven). Gubici Jugoslavije i u relativnom odnosu i u apsolutnim ciframa veći su od gubitaka većine zemalja (među njima i nekih svetskih sila). Na primer, Grčka je izgubila 6,85% svog stanovništva, Mađarska 4,14%, Rumunija 4%, Holandija 2,12%, Čehoslovačka 2,08%, Francuska 1,43%, Velika Britanija oko 400 000 ili 0,84%, Italija 0,4%, Sjedinjene Američke Države oko 300 000 ili 0,23% od ukupnog stanovništva. Itd.

Svi ovi podaci o opštim i posebnim ratnim naprezanjima i ratnoj šteti, iako su oni daleko i u svakom pogledu prevazišli sve ranije ratove u istoriji društva, pokazuju da su ukupni potencijalni faktori vojne moći koji su u oba prošla velika rata došli do izražaja u međusobnom oružanom sukobu zaraćenih koalicija, ipak bili relativno ograničeni u odnosu na ukupnost svetske teritorije i njenih ljudskih i materijalnih resursa, i u odnosu na proces svetskog ujedinjavanja.

Utoliko više postaje očigledna nemoć vojne snage agresorskih zemalja, ne samo u prvom, nego čak i u drugom svetskom ratu, kada je njihova vojna sila na prvi pogled izgledala svemoćna i nepobediva. U uslovima međusobne zavisnosti i sve tešnje povezanosti sveta, kad se već veliki broj nacija pojavio kao aktivni faktor u međunarodnim odnosima, agresori su se sukobili sa ogromno nadmoćnom živom silom i drugim potencijalima onih koji su se dizali u odbranu svojih interesa.

Prošli svetski ratovi, a naročito drugi, nisu bili izraz poleta već slabosti i krize imperijalizma i očajničkih pokušaja najreakcionarnijih društvenih snaga da okrenu točak istorije u pravcu stvaranja „svetskog imperijalizma“. Želeći da ovo postignu one su postigle upravo obratan efekat — zaoštrile su suprotnosti u svetu i mobilisale antiratne i slobodoljubive snage. Naduvavajući svoju silu reakcionarne društvene snage otkrile su upravo njenu slabost.

Fašističke zemlje, koje su kao cilj u drugom svetskom ratu postavile svetsku hegemoniju, raspolagale su sa ukupno oko 190 000 000 stanovnika. To u odnosu na tadašnje preostalo svetsko stanovništvo, koje su u krajnjoj

liniji htele da pokore i potčine iznosi svega oko 8—9%, odnosno 1 stanovnik fašističkih zemalja prema 11—12 stanovnika sveta. Ako se ide još dalje i uzme u obzir samo ono ljudstvo koje je fašistička koalicija ukupno uspela da mobiliše u oružane snage (što tokom čitavog rata iznosi ukupno oko 33 000 000), onda dolazi svega 1 fašistički vojnik na svakih 59 stanovnika koje bi trebalo poraziti i držati u potčinjenosti. Ako se, pak, i od ovog stanovništva uzme u obzir kao sposoban za borbu i otpor isti procenat kao što su u odnosu na ukupni broj svog stanovništva uspеле da mobilišu fašističke zemlje i onda se opet dobiva odnos 1 prema oko 11—12. Odnosno, pošto se u odbrani svoje zemlje može uvek mobilisati više nego u ratovanju na tuđoj teritoriji, to se ovaj broj branilaca može u najmanju ruku udvostručiti. Kad se ima u vidu da pomenuta naprezanja u mobilizaciji ljudstva u fašističke oružane snage nisu ostvarena odjednom, već tokom čitavog drugog svet-skog rata, onda se još više ističe slabost agresora u ljudskom potencijalu koji bi se odjednom mogao staviti u dejstvo da bi se ostvarilo gospodstvo nad čitavim svetom.

U stvari je fašizam bio poražen mobilizacijom samo jednog relativno malog dela ljudskih resursa, koji su stajali na raspolaganju antifašističkim i antiagresorskim snagama (prosečno je ukupna nadmoćnost antifašističke koalicije u stvarno mobilisanoj živoj sili tokom rata dosegla svega nešto više od 2:1 u odnosu na broj mobilisanih u fašističkim zemljama; svi ostali ljudski potencijali antifašističkih zemalja nisu ni iskorišćeni kao borbena živa sila u ratu, pa dobrim delom ni uopšte kao živa sila u svojstvu vojnog faktora).

Slično je i u odnosu na teritoriju, odnosno prostor uopšte. Da bi fašistička ratna mašina osvojila čitav preostali svet, ona bi morala vojnom silom ne samo da savlada oružane snage i otpor branilaca, nego da borbom osvoji i održi teritoriju koja je ukupno iznosila 134 151 997 km². To znači da bi prosečno svega 1 fašistički vojnik došao na oko 12 km² površine (i to pod nemogućom pretpostavkom da nijedan od njih ne ostane na teritoriji svoje zemlje) — računajući da fašizam nije imao nikad u jednom

momentu mobilisano više od približno trećine svoje ukupno mobilisane žive sile u ratu. Razume se samo po sebi da je to u vojnom pogledu apsurd i da se fašistička sila morala koncentrisati, što znači da je mogla istovremeno zahvatiti samo relativno male delove ove ukupne teritorije, odnosno i sa osvajanjem jednih istovremeno napuštati druge. Manje-više isto stoji stvar i sa odnosom ukupne ratne tehnike agresora i njenim mogućnostima u pogledu ne samo istovremenog, nego i počesnog i naizmeničnog savlađivanja žive sile preostalog sveta, njegove ratne tehnike i njegove teritorije.

Isto je, konačno, i s opštim ekonomskim odnosno materijalnim potencijalom fašističkih zemalja. Njihov ukupni industrijski potencijal nije predstavljao ni oko 20% od industrijskog svetskog potencijala u početku drugog svetskog rata, a ukupni privredni potencijal bio je csetno ispod toga.

Agresor koji je težio za svetskom hegemonijom nije, dakle, bio u stanju da se obračuna s vojnim potencijalom i vojnom silom samo jednog dela čovečanstva koje mu se aktivno suprotstavilo. Bilo je dovoljno vojno angažovanje relativno malog broja ukupnih kapaciteta antifašističke koalicije da bi se slomio vrat modernim osvajačima koji su svojom greškom zalutali i u naše stoleće.

Sve ovo pokazuje da su i političke i vojne doktrine osvajačkih ratova koje su bile sa uspehom primenjivane u uslovima nepovezanog, razjedinjenog čovečanstva i njegove nerazvijene materijalne društvene baze doživele puni slom kada su se pokušale da primene na iz osnova nove uslove koje karakterišu već visoko razvijene proizvodne snage, sve veći broj nacija koje se mobilišu u odbrani svojih interesa i sve veća unutrašnja snaga nacija i progresivnih klasa potencirana svetskim procesom ujedinjavanja čovečanstva i svetskim kriterijem u odmeravanju kako političkih tako isto i vojnih snaga.

DEO DEVETI

„SVETSKI KRITERIJ“ U ODMERAVANJU
SNAGA U USLOVIMA INTENZIVNOG
PROCESA MEĐUZAVISNOSTI SVETA I
PRVI I DRUGI SVETSKI RAT KAO DOKAZ
ISTORIJSKE PREŽIVELOSTI OSVAJAČKE
POLITIKE

DEO DESETI

**IZRASTANJE PROCESA NACIONALNOG I
SOCIJALNOG OSLOBOĐENJA U NEZADRŽIVE
SVETSKE PROCESSE**

I. SVETSKA ANTIKOLONIJALNA I ANTIIMPERIJALISTIČKA NACIONALNA REVOLUCIJA

Proces borbe između raznih društvenim zajednica (naroda, nacija) istovremeno je i proces formiranja nacija u celini. Iako se ovaj proces odvijao kroz međusobnu borbu (uključujući tu i oružanu borbu) i kao takav značio negiranje prava na razvoj i slobodu jednih naroda, on nije mogao ostati ograničen samo u smislu razvoja drugih, odnosno vladajućih naroda i nacija. Logika međunacionalne borbe u izvesnom smislu je ista kao i logika klasne borbe.

Kao što se kao pandan razvoja vladajućih klasa javljao razvoj potlačenih klasa, tako se kako je već ranije istaknuto — kao pandan razvoja vladajućih nacija javljao razvitak porobljenih naroda. Iako se ovo nije toliko odražavalo na polju privrednog razvitka ovih poslednjih (jer je upravo on kočen i usporavan) javljalo se to u smislu razvitka i jačanja njihove nacionalne svesti — isto onako kao što je i klasna svest proletarijata rasla u uslovima u kojima je buržoazija u svojim rukama držala sredstva za proizvodnju i ekonomski eksploatisala radničku klasu. Ekonomska, politička i vojna ekspanzija vladajućih nacija i njihova ekonomska eksploatacija kolonija i uopšte porobljenih i zavisnih naroda postepeno je kopala grob svome sopstvenom gospodstvu i dominaciji (kao što se to, uostalom, dešava i sa vlašću vladajućih klasa).

Kao što je za društvo u celini karakteristična klasna polarizacija, tako se istovremeno karakterističnom javila i izvesna „nacionalna polarizacija“. Obe ove „polarizacije“ sve su više uticale jedna na drugu.

Proces nacionalnog oslobođenja tekao je u novijoj istoriji neprekidno, naročito od vremena francuske buržoaske revolucije i, u celini uzevši, nije se mogao zaustaviti osvajačkim ratovima. U periodu prvog i drugog svetskog rata, kao i u razdoblju između njih, a posebno posle drugog svetskog rata, ovaj proces je dostigao takve razmere da se intenzivno i sve brže odvijao paralelno sa međusobnom borbom velikih svetskih sila o prevlast u svetu i njegovu preraspodelu i podelu na interesne sfere, pa i nezavisno od toga ko je iz rata izišao kao pobednik. Proces nacionalnog oslobođenja može se očigledno pratiti kroz nastajanje i stvaranje novih država. Iako samo formiranje država ne mora da znači, često zaista i ne znači, sticanje pune nacionalne slobode i nezavisnosti ono ipak predstavlja odlučujući korak u ovom pravcu. Ono čak i pospešuje i samo formiranje nacija tamo gde još uvek preovladava iz prošlosti nasleđena i zatečena plemenska društvena organizacija (kao na primer u nekim novim državama Afrike).

U vreme francuske revolucije, dakle, krajem osamnaestog stoleća, u čitavom svetu bilo je jedva nešto više od desetak država u savremenom smislu ove reči (Engleska, Rusija, Francuska, Austrija, Pruska, Španija, Portugalija, Holandija, Turska, Švedska, Švajcarska, Sjedinjene Američke Države, Japan a do izvesne mere i Kina, pored više država i državica feudalnog tipa u Italiji, Nemačkoj i drugde). Dakle, čitava Azija svega sa jednom ili dve države (Kina nije bila suverena u punijem značenju ovog pojma), Severna Amerika samo sa jednom suverenom državom (koja je tek stekla suverenitet), čitava Južna Amerika, Afrika, Australija sa Okeanijom bez ijedne jedine države u današnjem smislu ove reči. U ovo vreme svega je nekoliko svetskih sila vodilo „svetsku politiku“.

Međutim, pored i uprkos imperijalističkih kolonijalnih osvajanja u devetnaestom i početkom dvadesetog stoleća,

proces nacionalnog oslobođenja se nastavio, i u početku prvog svetskog rata u svetu je već bilo 48 država (ne računajući neke simbolične države tipa San Marino i sl.), od čega 21 u Evropi (u odnosu na ranijih 11), 5 u Aziji (u odnosu na ranije 1 ili 2), 1 u Africi (u vreme francuske revolucije nije bilo nijedne), 11 u Severnoj Americi (u odnosu na raniju 1) i 10 u Južnoj Americi (ranije nije bilo nijedne).

U toku prvog svetskog rata, i u periodu između dva svetska rata, broj država se od 48 popeo na 71. Neposredno iz rata izišlo je 9 novih država, od kojih su neke nastale raspadom starih mnogonacionalnih država (Austro-Ugarske), kao Čehoslovačka, Mađarska, Austrija i dr., a neke sjedinjavanjem postojećih država s novooslobođenim područjima, na primer Jugoslavija. Posle rata formirale su se neke nove države (Mongolija 1924. godine, Irak i Saudijska Arabija 1932. godine, Filipini 1934. godine, kao i neki britanski dominioni koji su se postepeno razvili u samostalne državne faktore, kao: Irska, Kanada, Australija, Novi Zeland, Južnoafrička Unija).

Za vreme drugog svetskog rata i posle njega do zaključno s 1960. godinom nastalo je novih 38 država (odnosno 41 ako se posebno računaju Istočna i Zapadna Nemačka, Severna i Južna Koreja, Severni i Južni Vijetnam) i to u Aziji: Koreja, odnosno Severna i Južna Koreja 1945. godine, Sirija, Jordan, Jemen, 1946. godine, Indija i Pakistan 1947. godine, Burma, Cejlon, Indonezija, Izrael 1948. godine, Vijetnam, odnosno Severni i Južni Vijetnam, Kambodža i Laos 1954. godine, Malaja 1957. godine; u Africi: Libija je dobila nezavisnost odmah posle rata, Tunis 1946. godine, Maroko 1947. godine, Egipat je stekao suverenitet 1951. godine, Sudan 1956. godine, a Gana i Gvineja 1958. godine. U 1960. godini steklo je nezavisnost još 17 afričkih država. U toku rata nastao je Liban, 1941. godine, i Island koji je 1944. godine raskinuo personalnu uniju s Danskom. U najnovije vreme je Tanganjika stekla svoju državnost i već su utvrđeni rokovi za proglašenje nezavisnosti nekih drugih kolonija.

Na svetu je do kraja 1961. godine još preostalo kolonija i zavisnih zemalja (u klasičnom smislu ove reči) sa ukupno 65 000 000 stanovnika naseljenih na površini od oko 13 000 000 km², dok su kolonije i zavisne zemlje u početku drugog svetskog rata brojale 803 491 864 stanovnika nastanjenih na površini od 39 787 379 km². Dakle, u toku prošlog rata i posle njega u nacionalnom pogledu oslobodilo se gotovo 740 000 000 stanovnika na površini od oko 26 000 000 km². Proces borbe za oslobođenje preostalih kolonija i zavisnih zemalja je u punom jeku.

Sa političkog i vojnog stanovišta najinteresantnija je činjenica da je većina novih država, obrazovanih u prvom svetskom ratu, a naročito posle njega i u toku drugog svetskog rata i posle njega, nastala odvajanjem i otepljenjem baš od nekih država koje su izišle kao pobednice iz oba ova rata (u prvom redu Velike Britanije i Francuske). *U ovom pogledu su, dakle, i neki pobednici u ratu stvarno izgubili rat.* Novostečene pozicije koje su u ratu dobile neke druge sile su takođe lokalnog i ograničenog karaktera i ne predstavljaju klasične smene vladavine nad kolonijama i zavisnim zemljama, koje su se nekad dešavale kao posledica pobede odnosno poraza u ratu. U celini uzevši, dakle, ne samo da se proces nacionalnog oslobođenja nije mogao zaustaviti novim porobljavanjima putem osvajačkih ratova i vojne sile, nego se nije mogao sprečiti ni održavanjem u potčinjenosti porobljenih naroda nikakvim sredstvima, pa ni vojnim pobedama u ratu.

Karakteristično je takođe i to da su se mnoge od navedenih zemalja oslobodile od imperijalističkog jarma mirnim putem, tj. bez upotrebe oružane sile ili pomoću gotovo nezatne oružane borbe. To, kako je već ranije naglašeno, ne znači da su se kolonijalne sile dobrovoljno odrekle svoje vladavine. Naprotiv, to samo ukazuje na činjenicu *da su u tim slučajevima čak i „vladajuće nacije“, odnosno kolonijalne sile, postale svesne svoje slabosti, odnosno nemoći svoje vojne sile i ocenile njenu neefikasnost kao sredstva u borbi protiv nacionalno probuđenih porobljenih naroda.*

Proces nacionalnog oslobođenja postao je svetski proces u pravom smislu te reči i nezadrživo kreće dalje probijajući se u raznim oblicima kroz sve prepreke i za-preke koje mu stoje na putu.

Kao relativno samostalan svetski proces on je sveobuhvatan i ne može se podvesti pod neke uže kriterije kako geografske, tako ni ekonomske i političke. On deluje na svim područjima sveta i manifestuje se bez obzira na stepen ekonomske razvijenosti zemalja i bez obzira na razlike u društvenim, ekonomskim i političkim sistemima. Kao prpratna pojava ovog progresivnog društvenog procesa javljaju se tu i tamo i njegove negativne manifestacije koje se ispoljavaju još uvek u osetnoj meri postojećem suprotstavljanju nacionalnih interesa jednih nacionalnim interesima drugih naroda i zemalja, što, razume se, usporava i deformiše proces nacionalnog oslobođenja u celini, ali ga ne može odlučujuće skrenuti s puta i zaustaviti.

Proces nacionalnog oslobođenja kao objektivno uslovljeni društveni proces ne poštuje ni blokovske i druge slične granice i ograničenja ni uopšte ideološke razlike i okvire, pa ne mimoilazi čak ni Evropu, za čije zemlje se obično smatra da su odavno uglavnom rešile problem nacionalnog oslobođenja.

Svetski proces nacionalnog oslobođenja, kao objektivni društveni proces, ne zavisi ni od njegovog priznavanja i nepriznavanja. On je tu i deluje svom svojom snagom, težeći za daljim progresom sveta putem slobodnog udruživanja slobodnih nacija i njihovih zemalja i država u jednu svetsku društvenu celinu. Ovaj progresivni društveni proces se ne može ugušiti niti preskočiti — ali se može vanredno skratiti, pa i potpuno stopiti sa socijalističkim preobražajem društva u jedinstveni svetski proces, pod uslovom da subjektivne snage društva shvate njegovu neizbežnost i zakonitost i svesno deluju u pravcu njegovog podsticanja, „iživljavanja“, ubrzavanja.

II. NASTUPANJE SVETSKE SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE KROZ NACIONALNE OBLIKE I POSEBNE PUTEVE

Proces klasne borbe istovremeno je proces formiranja novih klasa koje neminovno pre ili kasnije dovode do obaranja starih i preživelih vladajućih klasa onda kad one postanu kočnica daljeg progresivnog kretanja društva.

Kao što osvajački ratovi i vojna sila nisu bili u stanju da zadrže istorijski proces nacionalnog oslobođenja, isto tako nisu se mogle da spreče socijalističke revolucije, kao ni uopšte progresivni socijalni preobražaji koji se vrše i raznim mirnim putevima, sredstvima i metodima.

Vojna sila kapitalizma pokazala se nemoćnom da spreči nastupanje socijalizma, niti pak, ima snage da kontrarevolucionarnom oružanom ni bilo kojom drugom borbom odlučujuće povratu istoriju unatrag (osim, razume se, u slučaju nuklearnog rata i razaranja civilizacije što bi čitavo čovečanstvo bacilo za stoleća unazad).

Socijalističke revolucije odnele su pobedu već u nizu zemalja sveta, bilo kao izvorne oružane revolucije bilo kao u izvesnom smislu revolucije „odozgo“.

U svim socijalističkim zemljama likvidirana je buržoazija kao klasa, čime su oslobođanjem od klasne eksploatacije stvoreni objektivni preduslovi za ubrzani privredni i socijalni razvoj.

Društveno najnapredniji oblik nastupanja socijalizma na svetsku pozornicu predstavlja *socijalističko društveno samoupravljanje* koje se, za sada, ostvaruje intenzivno i kompleksno jedino u Jugoslaviji. Ovaj oblik — baš po pitanju mesta i uloge sile — karakteriše se postepenim ali *sve širim eliminisanjem sile iz društvenih odnosa* i zamećnom državne i uopšte administrativne prisile neposrednim delovanjem ekonomskih zakonitosti i njihovim planskim usmeravanjem putem neposrednog upravljanja samih proizvođača i radnih ljudi uopšte, pri čemu se sve više postovećuju interesi zajednice i pojedinaca i otklanjaju uopšte najamni odnosi iz društva. Ovde se sve manje

vlada „u ime“ radnog naroda a sve više se ostvaruje neposredna vlast samog radnog naroda.

Iako je sistem socijalističkog društvenog samoupravljanja ponikao u još uvek nedovoljno razvijenoj zemlji kao što je Jugoslavija, on je u stvari *izraz potreba vrhunskog dostignuća savremenih proizvodnih snaga u svetu*. Otuda proističe i njegova vanredna efikasnost i njegova ogromna atraktivnost. On zato i ima svetsku perspektivu po svojoj suštini dok će sami oblici samoupravljanja varirati u zavisnosti od raznih objektivnih i subjektivnih okolnosti i uslova svake pojedine zemlje, kao i, razume se, mogućnih spoljnih uticaja.

U drugim socijalističkim zemljama je danas više ili manje izražen *socijalistički etatizam* kao preovlađujući oblik vlasti, koji je u svom najoštrijem i najkonzervativnijem obliku naročito karakterističan za NR Kinu kao i neke zemlje koje se za njom povode (naročito Albanija), dok se u ostalim, a pogotovu u SSSR, u novije vreme sve više oseća pozitivna tendencija prevazilaženja ovog sistema vlasti.

Ne zalazeći ovde u ekonomske aspekte socijalističkog etatizma nego se zadržavajući samo na pitanju vlasti i s njom povezanim pitanjem mesta i uloge sile u društvu očigledno je da se u zemljama socijalističkog etatizma kao osnovni nosilac vlasti javlja država, odnosno i partija (više ili manje srasla s državnim aparatom) koje su potpuno preuzele vlast od eksproprisane buržoazije i u ime radnog naroda rukovode izgradnjom socijalizma. Ovde je, dakle, *potpuno ukinuto svako klasno dvovlašće što kako po pitanju ekonomskih pozicija tako i po pitanju vlasti bitno razlikuje socijalistički od kapitalističkog etatizma* (i na nerazumevanju ove kvalitativne razlike izrastaju razne antisocijalističke „đilasovske“ i slične „teorije“).

Kretanje društva u pravcu socijalizma međutim nije ograničeno samo na socijalističke zemlje, dakle na zemlje u kojima je pobedila socijalistička revolucija i gde je već izvršena smena klasne vlasti i ukidanje buržoazije kao klase.

Socijalizam se više ili manje u raznim formama probija i u kapitalističke zemlje.

U ovom smislu *kapitalistički etatizam*, odnosno *državni kapitalizam*, predstavlja već sam po sebi određenu negaciju osnovnih karakteristika kapitalizma kao društvenog sistema, u prvome redu negaciju privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Baš u ovom smislu i iz ovih razloga klasični marksizma su ga i okvalifikovali kao „*predvorje socijalizma*“. Interesantno je da se kapitalistički etatizam javlja ne samo u visoko razvijenim nego sve više i u privredno nerazvijenim zemljama. U razvijenim zemljama on je u izvesnom smislu izraz prezrelosti materijalne baze za kapitalističke društvene odnose i objektivne nužnosti prelaska na nove, tj. socijalističke odnose, a u nerazvijenim on odražava još uvek postojeću nezrelost konkretne materijalne baze ovih zemalja za socijalizam ali zato već ispoljeno sazrevanje subjektivnih snaga društva u ovom pravcu. Pojava i jednog i drugog izraz je pak zrelosti čitavog društva za socijalističke društvene odnose potvrđujući činjenicu da *socijalizam već u praksi postaje svetski sistem i kao takav potreba kako razvijenih tako i nerazvijenih zemalja*.

Kapitalistički etatizam je već sam po sebi očigledni znak raspadanja kapitalizma kao društvenog sistema. Tzv. strukturalne promene u kapitalizmu karakterišu se u prvome redu nesposobnošću kapitalizma da se održi kao društveni sistem — a ne predstavljaju po suštini neki bitni razvitak kapitalizma kao sistema i samo neko njegovo prilagođavanje novim uslovima da bi se sačuvao od propasti (iako se baš u ovom smislu subjektivno odražava na svest buržoaske klase).

No, ne samo državni kapitalizam nego čak ni savremeni „klasični“ oblici kapitalizma nisu sasvim pošteđeni od prodiranja socijalističkih elemenata, što se manifestuje ne samo u stepenu podruštvljenja proizvodnog procesa nego i u raznim — iako u praksi još uglavnom samo embrionalnim — oblicima izvesnog učešća radničke klase u upravljanju kapitalističkim preduzećima pa i izvesnom uticaju i ulozi u pogledu raspodele dohotka (razni oblici

fabričkih saveta, suakcionarstva, lokalne samouprave i sl.).

Razume se da raspadanje ekonomskih osnova kapitalističkog sistema kao sistema nije moglo ostati bez određenih političkih i vojnih konsekvenci. Upravo u ovom smislu se i javljaju razni oblici „dovlašća“ klasa, kao što je baš slučaj u kapitalističkom etatizmu, pa sve više i u savremenom kapitalizmu uopšte. Tu dolazi do izražaja društveno zakonita pojava da politička a, povezano s njom, i vojna snaga radničke klase i uopšte radnog naroda raste u poređenju sa snagom kapitalističke klase koja, u celini uzevši, opada — bez obzira čak u čijim se rukama formalno pa i stvarno nalazi država pa i oružane snage zemlje. Kako će se ovo dovlašće klasa i kojim sve putevima i oblicima pretvarati u stvarnu, punu vlast radnog naroda i konačnu likvidaciju buržoazije kao klase to zavisi od mnogih faktora i konkretnih uslova svake pojedine zemlje kao, razume se, i od raznih međunarodnih uticaja, okolnosti i zbivanja. Proces raspadanja imperijalizma i kolonijalizma i lišavanje vladajućih nacija njihovih privilegisanih pozicija, kao i otklanjanje opasnosti od rata i puno oslobađanje procesa nacionalnog oslobođenja od raznih njegovih negativnih primesa i manifestacija, mogu samo da objektivno ubrzaju i proces smene klasne vlasti.

Uslovljen različitim konkretnim objektivnim i subjektivnim uslovima socijalizam se danas probija kroz sve pore savremenog društva kao nezadrživi svetski proces, revolucionaran po svome sadržaju bez obzira na njegove različite aspekte odnosno puteve i oblike, pa i različiti tempo kojim se razvija. U stvari već je u toku svetska socijalistička revolucija izražena u strategijskom zbiru svih socijalističkih kretanja koja se vrše u nacionalnim odnosno državnim okvirima manje-više svih zemalja sveta.

Socijalizam se u jednim slučajevima javlja kao potreba daljeg razvitka visokorazvijenih proizvodnih snaga, a u drugim kao oblik izvlačenja iz zaostalosti i nerazvijenosti. Baš u ovim poslednjim on se izričito ispoljava kao potreba čitave nacije, a ne samo užih klasnih interesa, i zato su potpuno razumljive savremene pojave da se sve češće čak i odgovorni subjektivni državni faktori niza

azijskih, afričkih, pa i drugih nerazvijenih „kapitalističkih“ zemalja javljaju sve više i kao zastupnici ideja socijalizma. Ovo u nekim nerazvijenim zemljama (razume se ne u svim) nije mimoišlo čak ni njihove oružane snage koje se, ponekad i za izvesno vreme — kao u datom momentu jedina solidnije organizovana snaga nacije — javljaju ne samo kao faktor nacionalnog oslobođenja i nezavisnosti nego i kao faktor socijalnog društvenog progressa. Ova nova pojava nije mimoišla čak ni pojedine monarhije nerazvijenih zemalja, gde se u nekim slučajevima čak i sami vladari u izvesnom smislu ispoljavaju kao društveni reformatori u pravcu socijalizma. Sve ovo, uostalom, samo potvrđuje činjenicu da se socijalizam razvija u svetski sistem.

Kako vojna moć imperijalizma odnosno kapitalizma uopšte nije mogla da spreči nacionalno oslobođenje porobljenih nacija, isto tako ona nije bila u stanju da spreči ni unutrašnje socijalne preobražaje kad su oni istorijski sazreli i kad su se javili kao potreba čitave nacije, odnosno njenog najvećeg dela. Kad se ima u vidu, na primer, činjenica da se u periodu između dva svetska rata formiralo 14 novih država koje su se otcpile i oslobodile od kolonijalnih sila (među njima i neke relativno veoma male zemlje), a da imperijalizam nije imao nikakve, pa ni vojne snage da ovaj proces zaustavi, postavlja se čak pitanje da li je opravdano i za ovaj period s vojne tačke gledišta govoriti o „okruženju Sovjetskog Saveza“. Bez obzira na ranija shvatanja o ovom pitanju, društvena praksa je pokazala da proces ujedinjavanja sveta nije išao u pravcu ujedinjavanja kapitalizma kao društvenog sistema, već upravo obratno, putem nacionalnog oslobođenja i nezavisnosti sve većeg broja nacija, odnosno zemalja, i istovremeno putem socijalnog preobražaja u pravcu socijalizma, dakle, putem razjedanja jedinstva buržoaskog sistema. U stvari iako je kapitalizam bio raširen po čitavom svetu on nikad nije bio jedinstveni svetski sistem u punom smislu te reči te se kao jedinstven nije mogao ni suprotstaviti procesu nacionalnog i socijalnog oslobođenja. (Tek socijalizam postaje svetski si-

stem, odnosno tek će se u stvari komunizam do kraja razviti u jedinstveni svetski sistem zasnovan na *jedinstvenoj materijalnoj bazi čitavog društva.*) Zato se i pretpostavljanje „krstaškog rata“ ujedinjenog kapitalizma protiv prve zemlje socijalizma, Sovjetskog Saveza, pokazalo nerealno, ne zato što to kapitalizam nije hteo ili nije želeo, nego zato što to objektivno nije mogao. I samo grupisanje zemalja u drugom svetskom ratu ukazuje na jednu veoma karakterističnu činjenicu. Na jednoj strani našli su se kao ratni saveznici socijalistički Sovjetski Savez zajedno upravo s najrazvijenijim kapitalističkim zemljama, Sjedinjenim Američkim Državama i Velikom Britanijom. Dakle, grupisanje nije bilo klasnog i ideološkog karaktera, već je imalo karakter zajedničkog otpora protiv svetskog osvajanja u novim uslovima, pri čemu su se i pojedine kapitalističke zemlje našle u međusobnom sukobu. Da je kapitalizam mogao izbeći konkurentsku međunacionalnu, odnosno međudržavnu borbu za višak rada, profit, odnosno ekstraprofit — on više ne bi bio kapitalizam. U ovom pogledu i vojna moć kapitalizma nije, jednostavno, mehanički zbir oružanih snaga kapitalističkih zemalja pa ni zbir njihove ukupne vojne moći. Upravo zbog toga što vojna moć kapitalizma, kao društvenog sistema, ne čini neku jedinstvenu celinu ona objektivno zaostaje za snagom progresivnih faktora čovečanstva i zato nije u stanju da spreči socijalni preobražaj društva.

Procesi nacionalnog oslobođenja i socijalističkog preobražaja čine u krajnjoj liniji jedan širi proces, *proces borbe protiv ekonomske eksploatacije uopšte* (kako međunacionalne tako i međuklasne).

Upravo zato za noviju i savremenu revolucionarnu socijalističku praksu sve više je karakteristična *uska i nerazdvojna povezanost nacionalne i klasne borbe.* Proletarijat je imao uspeha u revolucionarnoj borbi upravo tada kada su postojali objektivni uslovi i subjektivne sposobnosti da se on ispolji kao nosilac ne samo užih klasnih interesa, nego kao *protagonista i nosilac interesa čitave nacije.* Kruto odvajanje i suprotstavljanje jednih interesa drugim sužava snagu radničke klase i prepušta buržoaziji

ulogu nosioca nacionalnih interesa. Dosadašnja uspešna revolucionarna praksa pokazuje da jedinstveno istupanje radničke klase, siromašnog seljaštva i drugih siromašnih slojeva i radne inteligencije objektivno nije i ne bi trebalo da bude pitanje taktike i privremenog saveza, nego to odražava *istorijsku zakonitost unutrašnje povezanosti nacionalnih interesa i interesa eksploatisanih klasa*. U stvari, u epohi prelaza iz kapitalizma u socijalizam odnosno u komunizam, nužno istorijski upravo buržoazija postaje sve više anacionalna, i svesna svoje političke i vojne slabosti orijentiše se na traženje saveznika spolja. Sve dosadašnje socijalističke revolucije karakterišu se u ovom smislu borbom protiv udružene domaće buržoazije i stranih intervencionista. Nacija nije jednostavno mehanički zbir raznih klasa jer kao što nacija predstavlja istorijski nastao oblik društvene podele rada, tako i unutar nacije postoji određena podela rada (u zapostavljanju međusobne povezanosti i uslovljenosti nacionalne i klasne borbe od strane revolucionarnih partija i pokreta, može se, takođe, naći jedan od objektivnih uzroka jačanja socijaldemokratije u prošlom i početku ovog stoleća u nekim zemljama).

Sticaj nacionalnih i klasnih oslobodilačkih procesa u praksi objektivno zaoštava borbu, kako onu za nacionalno oslobođenje tako i klasnu borbu. To i objašnjava oštrinu nacionalne i klasnooslobodilačke borbe privredno nerazvijenih i potčinjenih i zavisnih zemalja i revolucionarnost ove borbe — za razliku od klasne borbe u visokorazvijenim i nezavisnim zemljama u kojima ova borba poprima manje oštre oblike.

Drugim rečima, dok je kolonijalna ekspanzija ublažavala klasnu borbu u samim imperijalističkim silama ona je istovremeno zaoštrila oslobodilačku borbu kolonija, i uopšte zavisnih i nerazvijenih zemalja, do te mere da je težište borbe protiv eksploatacije uopšte, koje je u prošlom stoleću bilo na klasnoj borbi radničke klase visokorazvijenih evropskih zemalja, prešlo tokom ovog stoleća na borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje nerazvijenih zemalja Evrope, Azije, Afrike, Latinske Amerike. Ako se ima u vidu da ovo prenošenje težišta borbe protiv

eksploatacije jača progresivne svetske društvene snage koje se bore protiv nacionalne i klasne eksploatacije, onda se može doći i do zaključaka da ova nova širina borbe u celini i istorijski uzevši jača snage socijalizma u svetu. S ovim konstatacijama o porastu snaga socijalizma ne treba brkati razne krize koje doživljavaju socijaldemokratske, razne vrste socijalističkih pa i komunističkih partija i pokreta. Krize ovih partija i pokreta ne odražavaju neku krizu objektivne snage socijalizma nego samo krize određenih subjektivnih faktora koji ne uočavaju neprekidni porast klasne moći progresivnih klasa koja udružena sa snagom nacionalnooslobodilačkih pokreta i sama sve više dobija u širini i intenzitetu.

Prožimanjem nacionalnooslobodilačke i klasne borbe istorijski je već prevaziđena epoha klasičnih buržoaskodemokratskih revolucija kao oblika sticanja nacionalne nezavisnosti, odnosno *manje-više u svaku nacionalnooslobodilačku borbu u savremenim uslovima probijaju se u većoj ili manjoj meri i socijalistički elementi.*

Nacionalnooslobodilačka borba nije, dakle, samo neka rezerva i privremeni saveznik i privesak klasne borbe i svetske socijalističke revolucije već je to relativno samostalan objektivni proces koji se povezuje pa i stapa sa borbom za socijalizam postajući tako sastavni i integralni deo i same svetske socijalističke revolucije usmerene protiv eksploatacije uopšte — kako klasne tako i nacionalne (sve dotle dok ona postoji odnosno, dok postoje uzroci koji je rađaju).

Nerazumevanje ovog jedinstva i objektivne međuzavisnosti klasne i nacionalne borbe od strane Kominterne i pokreta koji su slepo sledili njenu politiku dovelo je i do toga da su se mnoge komunističke pa i neke druge socijalističke partije, naročito u Aziji i Africi, pa i drugde u svetu, našle „na repu“ nacionalnooslobodilačke borbe svojih zemalja. Sektaška politika u ovom pogledu suzila je snagu i uticaj subjektivnih socijalističkih faktora što se štetno odrazilo na socijalizam, usporavajući njegov razvitak (no što i opet nije odlučujuće zaustavilo njegovo pobedonosno nastupanje).

Isto tako i svaka savremena politika subjektivnih socijalističkih snaga koja ne vodi računa o društveno-organskoj povezanosti nacionalnih i progresivnih klasnih interesa i uopšte nacionalnooslobodilačke borbe i borbe za socijalizam, i koja u bilo kom pogledu ne poštuje nacionalne interese i pravo na nacionalnu slobodu i ravnopravnost svih nacija sveta (velikih i malih, privredno razvijenih i nerazvijenih, i svih bez obzira na unutrašnji njihov društveni sistem) samo šteti socijalizmu i slabi njegove snage uspavljujući i deformišući klasnu borbu i usporevajući propadanje snaga kapitalizma.

U ovom smislu ni savremena politika koegzistencije nije odnosno ne bi trebalo da bude usmerena na paralelno održavanje dva društvena sistema, starog, kapitalističkog i novog, socijalističkog, niti je to neka borba za koegzistenciju klasa. Razne zapadne teze o „dvojnosti društvenog sistema“ („dual society“) su u stvari buržoaski pokušaji zloupotrebe politike koegzistencije u cilju težnje da se trajnije održi postojanje kapitalističkog sistema pored i paralelno sa socijalističkim. (Činjenica da danas postoje paralelno dva društvena sistema, pa i ostaci onih starijih, nije ništa novo u istoriji društva. Nikad u društvenoj praksi nije ni bilo „čistih“ sistema i uvek su se pored novih koji su se probijali, nastajali i jačali više ili manje zadržavali i stari, izumirući.)

Sušтина politike koegzistencije je u *koegzistenciji slobodnih naroda odnosno njihovih država* (i kao takva aktuelna je sve dok se materijalnim razvitkom društva ne prevaziđe potreba za podelom društva na nacije i države) a ne neko ukidanje klasne borbe i savez i kompromis između buržoazije i radnog naroda u cilju očuvanja starog — kapitalističkog, pored novog socijalističkog društvenog sistema.

Zato se suština koegzistencije ne svodi ni na „mirno takmičenje“ dva društvena sistema, nego, naprotiv, na vođenje takve svetske politike koja obezbeđuje svetski mir, slobodu i ravnopravnost svih naroda i država *čime se upravo i pruža puni zamah klasnoj borbi i smeni klasne vlasti kroz razne nacionalno i drugim faktorima*

uslovljene posebne puteve u socijalizam odnosno komunizam.

Ako se kroz prizmu svega ovog posmatra klasna borba unutar kapitalističkih zemalja, pa i borba za dalji društveni progres u zemljama u kojima je pobedila socijalistička revolucija, može se — i to baš u odnosu na povezanost klasne i nacionalne borbe, kao i na mesto i ulogu sile u društvenom preobražaju — doći do interesantnih zaključaka.

Klasna borba se u svakoj zemlji u krajnjoj liniji svodi na borbu između onih društvenih snaga koje se javljaju kao nosioci daljeg društvenog progressa i onih društvenih faktora koji na osnovu materijalnog razvitka postaju suvišni za dalje progresivno kretanje.

U ovom smislu klasna borba u savremenim uslovima nije samo borba između buržoazije i radničke klase, nego je to borba koja se vodi između buržoazije kao parazitske klase, s jedne, i čitavog ostalog dela nacije koji se na svakom konkretnom stepenu razvitka konkretne materijalne baze ekonomskom nuždom javlja kao konkretno društveno neophodan i koristan, s druge strane.

Svako pojednostavljenje klasne borbe i njeno svodenje samo na borbu između radničke klase i buržoazije neminovno sužava snagu radničke klase i odvoja je od snage nacije kao celine. Tamo gde se tako radilo došlo je ne samo do zapostavljanja međusobne uslovljenosti i međuzavisnosti nacionalne i klasne borbe i zapostavljanja ne samo nacionalnih interesa a u krajnjoj liniji i klasnih interesa radničke klase, nego i do zapostavljanja uloge seljaštva (naročito u privredno nerazvijenim zemljama) kao i uloge raznih „srednjih slojeva“ i radne inteligencije i uopšte raznih radnih slojeva nacije.

Ovo je ne samo slabilo revolucionarnu borbu radničke klase nego se i posle pobede socijalističkih revolucija u nizu zemalja u postrevolucionarnom periodu javilo kao uzrok mnogih teškoća. Pri tome je baš upotreba sile, u vidu državne pa i partijske prisile, imala svoju negativnu ulogu, naročito u pogledu nasilne kolektivizacije sela pre nego su stvoreni materijalni uslovi za kolektivnu obradu

zemlje, dakle, pre nego što je kolektivizacija zaista mogla dati bitno nove materijalne rezultate i samim time pre nego što se seljaštvo moglo u praksi osvedočiti u prednosti kolektivizacije. Slične stvari se dešavaju i u slučajevima zapostavljanja uloge radne inteligencije što se u naročito oštrom obliku danas ispoljava, na primer, u Kini u vidu masovnog slanja raznih stručnjaka iz grada na selo i na seoske i druge slične radove. Pri svemu ovome se ispušta iz vida da se razlike između grada i sela i uopšte između raznih radnih klasa i slojeva stanovništva ne mogu jednostavno ukinuti odozgo, nikakvim neekonomskim sredstvima pa ni sredstvima sile.

Sve mere prisile ove vrste u stvari precenjuju ulogu sile i zapadaju u shvatanja o primarnoj i apsolutnoj ulozi sile, što dovodi upravo do onog što je Engels nazvao „suprotstavljanje sile ekonomici“ i za koje je rekao da će na kraju ipak „ekonomika nadvladati silu“.

Slične deformacije javljaju se kod progresivnih klasnih pokreta i u onim slučajevima u kojima se oni nezavisno od konkretnih unutrašnjih uslova svoje zemlje u klasnoj borbi za vlast jednostavno orijentišu na upotrebu sile „po svaku cenu“.

Sama društvena praksa pokazuje da se u nizu zemalja — naročito onih privredno visoko razvijenih — klasna borba može s uspehom da odvija i raznim više ili manje mirnim putevima, oblicima, sredstvima i metodima. Orijentacija na grubu upotrebu sile tj. na oružanu revoluciju u ovakvim uslovima neminovno dovodi do izolacije protagonista ovakve upotrebe sile i do njihovog odvajanja od većine nacije pa čak i od same radničke klase.

Savremeni odnos snaga između kapitalizma i socijalizma, u celini je takav da on sve više, ne samo u razvijenim nego i nerazvijenim zemljama, omogućava i dozvoljava mirne puteve i načine borbe i pobeđu progresivnih društvenih snaga i bez oružane borbe.

U uslovima opšteg i potpunog razoružanja to će predstavljati i jedini način klasne borbe koji će, u zavisnosti od konkretnog odnosa klasnih snaga i uopšte konkretnih uslova svake zemlje, obilovati masom oblika i specifič-

nosti koji će svi neminovno, pre ili posle, brže ili sporije, raznim putevima voditi u socijalizam odnosno u komunizam kao novi društveni sistem.

Baš iz svih ovih razloga politika socijalističke Jugoslavije karakteriše se pored principijelne i konsekventne borbe za svetski mir i opšte i kontrolisano razoružanje, isto tako konsekventnom i principijelnom borbom za punu nacionalnu slobodu i ravnopravnost svih nacija sveta i njihovih država i borbom protiv imperijalizma i kolonijalizma, hegemonije i uopšte protiv potčinjavanja i porobljavanja i svakog mešanja u unutrašnje stvari drugih zemalja (bez obzira na njihovu veličinu i društveno uređenje), borbom za punu vlast radnog naroda i njegovo društveno samoupravljanje, dakle, za socijalizam i istinske socijalističke odnose u društvu, za neposrednu demokratiju i humane odnose među ljudima, za pravo, slobodu i dostojanstvo ličnosti, za punu ravnopravnost svih socijalističkih i drugih progresivnih pokreta u svetu, borbom za prevazilaženje blokovske, geografske i svake druge podelje sveta i za učvršćenje i jačanje ugleda i uloge Organizacije Ujedinjenih nacija u njihovoj službi svetskom miru, nacionalnoj nezavisnosti i progresivnom ujedinjavanju sveta, borbom za pružanje nesebične pomoći nerazvijenim zemljama bez ikakvih političkih i drugih sličnih uslova i uopšte borbom za maksimalno iznalaženje svih onih ekonomskih i političkih puteva, metoda, oblika i sredstava koji najbrže i najbezbolnije obezbeđuju dalji materijalni razvitak čitavog ljudskog društva u pravcu socijalizma i komunizma.

Nije nikakvo čudo — u savremenom svetu još uvek punom raznih protivrečnosti i suprotnosti, podeljenom na ekonomske, političke i vojne blokove, veoma neravnomernom po svome materijalnom i drugom razvitku i opterećenom veoma različitim užim interesima raznih društvenih snaga i faktora — da ovakva politika Jugoslavije često nailazi na kritike i prigovore sa raznih strana.

Politika Jugoslavije smeta — i to zaista s punim pravom — imperijalističkim krugovima u svetu i njihovoj imperijalističkoj, kolonijalističkoj i uopšte hegemonistič-

koj politici. Teško bi bilo i očekivati da oni koji se zalažu za nacionalno potlačivanje i klasnu eksploataciju ne iskalkuju u svojoj nemoći bes prema svemu što je napredno i usmereno u pravcu daljeg progressa u društvu.

Jugoslovenska politika proglašava se od nekih političara i teoretičara za neku politiku „nacionalnog komunizma“. Autori ovakvih ocena nisu u stanju da shvate da komunizam kao ideologija nikad nije bio ni anacionalan ni antinacionalan. Komunizam se i probija kroz nacionalne okvire i on se u savremenim uslovima preko socijalizma i javlja *internacionalnim kroz nacionalne oblike*, što je uslovljeno samim postojanjem nacija kao zakonitog oblika društvene podele rada i nacionalnim specifičnostima uslovljenim različitim materijalnim i drugim objektivnim kao i subjektivnim okolnostima.

Jugoslovenska politika bila je od 1948. godine za niz godina izvrgnuta žestokoj kritici Staljina, Kominforma i nekih komunističkih partija. Bila je proglašena za izdaju socijalizma, pa čak nazivana i fašističkom.

Bila je uzaludno primoravana da prizna Staljinovo centralističko rukovođenje i teze o jednoj zemlji kao „rukovodećoj snazi“ svetskog socijalizma koja se nalazi „na čelu“ svih socijalističkih snaga i koja je „odlučujuća snaga“, društvenog progressa — iako sama društvena praksa pokazuje da se socijalizam ne širi „centrifugalno“ od bilo koga „centra“ već se svuda u svetu, na čitavom njegovom frontu, probija u veoma različitim oblicima i posebnim putevima (u ovom smislu i neke danas savremene teze o „policentrizmu“ pate u stvari od pokušaja primene starih pojmova na nove uslove. Ono što je zaista suprotno tezama o jednom „centru“ nije „policentrizam“, dakle, stvaranje više centara, nego shvatanje da uopšte nema i ne treba da bude nekih centara iz kojih bi se spolja i „odozgo“ rukovodilo razvitkom socijalizma u svetu. Ovaj razvoj je veoma raznovrstan, dakle „polimorfan“ a ne „policentričan“. Drugo je pitanje što se u svetu može da pomera i zaista pomera težište revolucionarne borbe, bilo gledano u svetskim razmerama, bilo u okvirima svake pojedine zemlje).

„Centar“ staljinističkog napada na Jugoslaviju i njenu socijalističku politiku prešao je, zajedno sa staljinizmom u NR Kinu čijoj besomučnoj kampanji je i danas izložena socijalistička Jugoslavija (uz pomoć koju ovoj kampanji neprekidno pruža albansko državno i partijsko rukovodstvo, a s vremena na vreme i poneki faktori i drugih socijalističkih zemalja).

Međutim, u praksi sve veći spoljnopolitički uspesi Jugoslavije, kao i njeni vanredni uspesi u izgradnji socijalizma i novih socijalističkih društvenih odnosa, su najbolja garantija i potvrda generalne pravilnosti ove politike.

U savremenom svetu svakodnevno jačaju i rastu upravo one društvene snage koje se bore za iste progresivne ciljeve za koje se bori i socijalistička Jugoslavija. Ti ciljevi i ta politika sve više prodiru ne samo u zemlje koje su van blokova nego i u same blokovske zemlje.

To se dešava upravo zato što jugoslovenske socijalističke koncepcije predstavljaju pravilan i adekvatan subjektivni izraz objektivnih svetskih uslova i objektivnih potreba daljeg progresivnog preobražaja čitavog ljudskog društva.

Savremeni svet došao je u celini u onu fazu kad nijedna zemlja, narod, klasa, partija, pokret, ne mogu graditi svoju ni spoljnu pa ni unutrašnju politiku polazeći samo s pozicija nekih užih svojih interesa izraslih na užim materijalnim i drugim užim uslovima. Naprotiv, svaka savremena politika — da bi imala perspektivu — mora polaziti od interesa i potreba društva kao celine, nastalih na bazi savremenog vanrednog razvitka svetskih proizvodnih snaga koji neminovno vodi upravo onim putevima koje otkriva, kojima ide i koje zastupa i brani socijalistička Jugoslavija.

DEO JEDANAESTI

**OPŠTA IZMENA ODNOSA SNAGA —
KAO ISTORIJSKI NOVA OSNOVA BORBE
ZA SVETSKI MIR**

Proces ujedinjavanja sveta i procesi nacionalnog i socijalnog oslobođenja, kao jedan jedinstveni širi proces, u kome se prvi vrši putem druga dva, a oni međusobno povezani oslanjaju na prvi, stvorili su *istorijski kvalitativno nove uslove* koje bi morala uzeti u obzir subjektivna društvena svest pri određivanju uloge vojne sile i oružane borbe u savremenim uslovima društvenog razvitka.

Svi ovi procesi zajedno — kao posledica opšteg razvitka društva — doveli su ne samo do „svetskog kriterija“ u odmeravanju snaga, nego i do svetsko-strategijske izmene odnosa snaga između vladajućih i potlačenih u korist ovih poslednjih, što sa svoje strane predstavlja novu objektivnu podlogu kako za daljnje ubrzano nacionalno i socijalno oslobođenje tako posebno i za svetski mir, pružajući realne osnove za eliminisanje osvajačkih ratova pa i uopšte svake oružane borbe iz društvene prakse a samim time i za opšte i kontrolisano razoružanje.—

Polazeći od savremenog svetskog karaktera procesa ujedinjavanja čovečanstva i svetskih procesa nacionalnog i socijalnog oslobođenja, kao i od međusobne uslovljenosti i jedinstva svih ovih procesa, kako politička tako i vojna snaga subjektivnih faktora koji se javljaju kao nosioci ovih istorijskih kretanja dobila je *svetski karakter* zasnovan na objektivnoj međuzavisnosti i jedinstvu interesa svih nacionalnooslobodilačkih i progresivnih klasnih snaga društva.

Da bi se shvatila suština izmene odnosa snaga u svetu u korist potlačenih i porobljenih naroda i klasa, odnosno uopšte u korist progresivnih društvenih snaga i fak-

tora, treba najpre jasno uočiti i još jednom podvući već ranije konstatovanu bitnu razliku između dve činjenice. Treba, naime, shvatiti suštinsku razliku između posledica razvitka *ratne tehnike* i posledica razvitka *proizvodnih snaga*.

Razvitak ratne tehnike (koji je i sam zasnovan na razvoju proizvodnih snaga) apsolutno jača vojnu silu onih koji raspoložu boljom i uopšte savršениjom i masovnijom ratnom tehnikom.

Razvitak proizvodnih snaga društva, međutim, zakonito nosi u sebi tendenciju da apsolutno jača vojnu silu (kao uostalom uopšte političku silu) onih snaga u društvu koje se javljaju kao *nosioci društvenog progressa*. Na ovom razvitku i izrastaju procesi nacionalnog i socijalnog oslobodjenja i proces međuzavisnosti i ujedinjavanje sveta i na osnovu ovog razvoja proizvodnih snaga ovi procesi su u savremenim uslovima i dobili opšti, tj. svetski karakter.

U ovom smislu opšte posledice razvitka proizvodnih snaga društva — kao društveno šire posledice — mogu da prerastu i zaista u praksi, u odmeravanju snaga, prerastaju uže posledice samog razvitka ratne tehnike.

Iz tih razloga se *progresivne snage* i onda kad imaju slabiju ratnu tehniku, pa čak i kad u raznim mirnim putevima borbe i nemaju ratne tehnike, mogu javiti, vojnički jačim od reakcionarnih društvenih snaga koje raspoložu boljom i savršениjom ratnom tehnikom.

Zato posledice razvitka proizvodnih snaga i istovremeno na njemu zasnovanog razvitka ratne tehnike i mogu da — u međusobnom odmeravanju odnosa snaga između reakcionarnih i progresivnih društvenih faktora — dovedu do apsolutnog porasta vojne sile reakcionarnih društvenih snaga i istovremeno do njenog relativnog slabljenja u odnosu na vojnu silu progresivnih društvenih snaga.

Upravo to i jeste osnovna karakteristika savremenog objektivnog odnosa snaga u svetu.

U ovom smislu nadmoćnost progresivnih svetskih društvenih snaga manifestuje se kroz sve osnovne faktore

vojne moći i u ovom smislu su i faktori vojne snage nacija i naprednih klasa u borbi za njihove progresivne interese dobili svetski karakter. To se ispoljava u odnosu na sva četiri osnovna i neposredna faktora vojne sile: na *ljudski* i *materijalni* faktor, *prostor* i *vreme*.

Vojna snaga progresivnih društvenih pokreta leži danas u *čitavoj živoj sili čitavog savremenog sveta spremnoj da se založi i bori za nacionalno i socijalno oslobođenje*.

Svaka borba za nacionalnu slobodu i svaka borba za socijalizam ima danas u ovome smislu *svetski* odnosno *internacionalni* karakter. I obratno: svaki pokušaj ometanja procesa nacionalnog i socijalnog oslobođenja se manje-više neizbežno „internacionalizuje“ nailazeći sve više na otpor svih progresivnih svetskih snaga.

Isto tako i sva ona *materijalna sredstva* kojima raspolažu ili potencijalno mogu da raspolažu progresivne društvene snage, u svakoj zemlji posebno i u svima njima zajedno, čine *jedinstvenu svetsku materijalnu osnovu u borbi protiv reakcionarnih društvenih snaga i pokušaja ometanja i kočnja nacionalnooslobodilačkog procesa i socijalizma*. Odnosno, drugim rečima, reakcionarne društvene snage morale bi — ako bi pokušale da agresijom ometu tok istorije — da savladaju nepregledne materijalne faktore onih svetskih snaga koje bi im se suprotstavile (uključujući tu, razume se, ratnu tehniku ovih snaga kojom one raspolažu ili potencijalno mogu da raspolažu).

Čitav *prostor* sveta koji drže ili potencijalno mogu da drže progresivne društvene snage javlja se takode *kao saveznik u borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje*. Odnosno reakcionarne snage — ako bi pokušale da nadvladaju napredne snage čovečanstva — morale bi da ovladaju nepreglednim prostranstvima i da ih održe u svojoj vlasti i kontrolišu.

I *vreme* kao dejstvujući faktor objektivno „radi“ za račun i u interesu *naprednih snaga* razapinjući potencijale protivnika nacionalnog i socijalnog oslobođenja u sva-

kom datom momentu na ograničene prostore i kratkotrajnost njihovog mogućeg delovanja.

Vojna moć progresivnih društvenih snaga prerasla je, dakle, ne samo okvire oružanih snaga nego i granice blokova i koalicija bilo koje vrste. Ona je prodrla u sve društvene pore, u svaku zemlju, u svaki društveni kolektiv u kome se vodi bilo nacionalnooslobodilačka bilo klasna borba.

Danas se baš u ovom pogledu pogrešno identificira vojna moć socijalizma i uopšte progresivnih društvenih snaga sa vojnom moći koju poseduju oružane snage socijalističkih zemalja, „lagera“ i sl., i obratno, vojna moć kapitalizma s vojnom moći oružanih snaga kapitalističkih zemalja, njihovih blokova i sl. Iz toga proističu i drugi pogrešni zaključci. Tako, na primer, neke kineske koncepcije precenjuju snagu kapitalizma i imperijalizma i to je jedan od razloga da potcenjuju mogućnost mirnih oblika borbe za socijalizam insistirajući na svetskoj revoluciji putem upotrebe oružane sile „socijalističkog tabora“. Ili se, isto tako, neke kapitalističke sile (naročito neki faktori u SAD) zanose idejom da upotrebom oružanih snaga i svetskim ratom mogu da spreče nacionalno oslobođenje kolonija i raznih područja sveta kao i nastupanje socijalizma. Takođe se iz razloga pogrešnog poistovećivanja oružane sile i vojne sile govori o nekoj „ravnoteži“ snaga između socijalizma i kapitalizma i sl., što se može odnositi samo na veću ili manju ravnotežu u odnosu na oružane snage blokova, njihovu ratnu tehniku i sl., ali ne nikako i na vojnu snagu u celini. U stvari, dok odnos u oružanim snagama (ili njihovim pojedinim vidovima) između blokova može biti više ili manje uravnotežen i uopšte više ili manje relativan, dotle je danas, nesumnjivo, *ukupni odnos ne samo političke nego i povezano s tim i vojne sile apsolutno na strani socijalizma kao novog društvenog sistema i uopšte svih onih faktora u svetu koji predstavljaju društveni progres.*

Iz razloga svetskog karaktera savremene snage nacionalnooslobodilačkih pokreta i socijalizma čovečanstvo

je danas već prevazišlo eru izolovane nacionalne i klasne borbe.

U ovom smislu su istorijski prevaziđeni i klasični „izolovani“ i „lokalni“ ratovi.

Ma koliko neki oružani sukobi posle drugog svetskog rata bili „lokalni“ odnosno ograničeni po prostoru i po živoj sili koja je u njima učestvovala, oni su u sebi nosili *svetski karakter* tj. karakter sukoba svetskih progresivnih i miroljubivih snaga protiv nosilaca reakcionarnih stremjenja.

Upravo stoga je svaki od njih i bio bremenit opasnošću od svetskog rata koji sve više očigledno postaje apsurdan i za same nosioce imperijalističke politike u svetu.

Anglo-francusko-izraelska agresija na Egipat je u praksi posvedočila društveno zakonitu nemogućnost klasičnih lokalnih ratova u savremenim uslovima. Takoreći istovremeno kad je agresija otpočela ona je dovela do dejstva progresivnih snaga čovečanstva koje su se gotovo u celini javile kao saveznik žrtve agresije (čak do te mere da su se i u samom agresorskom taboru pronašle snage koje su se suprotstavljale ovoj ratnoj avanturi).

Pokušaji Francuske da spreči internacionalizaciju alžirskog rata pokazali su se kao najobičnija fikcija — do te mere da je Francuska po pitanju alžirskog rata više ili manje došla u nesporazume i sa svojim sopstvenim vojnim saveznicima u okviru Atlantskog pakta.

Rat u Indokini završen je pod pritiskom svetskih miroljubivih snaga odnosno snaga koje su se tada kao takve ispoljile.

Kriza u Kongu potresla je svet i u većoj ili manjoj meri postala predmet političke borbe naprednih i reakcionarnih snaga na svih pet kontinenata.

Angolski oslobodilački rat kao i borbe u drugim još neoslobođenim afričkim zemljama, kao, uostalom, i oslobodilački pokreti na drugim kontinentima, nisu više sasvim prepušteni sami sebi niti se mogu sasvim „izolovati“ i „lokalizovati“ niti uopšte odvojiti od progresivnih snaga sveta.

Korejski rat je posebno pokazao da se ni sukob blokovskih interesa ne može „lokalizovati“ ni „izolovati“ na jedno područje. Upravo zbog toga je i završen bez rezultata, jer se pokazalo da odlučujuće strategijsko rešenje ni u lokalnim razmerama jedne zemlje nije bilo moguće postići bez opasnosti od svetskog rata.

Čak i mađarski događaji, koji su bili praćeni oštrom ratnohuškaškom propagandom u nekim kapitalističkim zemljama, nisu ipak smeli biti „eksploatisani“ za neku ozbiljniju intervenciju u cilju restauracije kapitalizma.

Primer Jugoslavije posebno rečito svedoči o činjenici da vojna snaga savremenih nacionalnooslobodilačkih i socijalno progresivnih pokreta ne leži u blokovima i koalicijama i njihovim oružanim snagama nego u prvome redu *u unutrašnjoj snazi ovih pokreta oslonjenih na opštu svetsku snagu društvenog progressa na međuzavisnost i zajednicu interesa svih miroljubivih i progresivnih snaga sveta*. Ovi faktori su na primeru Jugoslavije delovali do te mere da se ona ni u ratu ni posle njega nije mogla naći izolovana ni u ono vreme kad formalno nije imala saveznike nigde u svetu. Činjenica da je jugoslovenski revolucionarni pokret vodio s uspehom borbu u toku prošlog rata — a da nije za čitave prve dve godine borbe bio formalno priznat za saveznika antifašističke koalicije — pokazuje da je *već u to vreme* vojna snaga nacija i progresivnih klasa prerastala okvire blokova i koalicija i da se mogla osloniti na širu zajednicu objektivnih interesa svih antifašističkih snaga sveta. To je još posebno potvrđeno i posleratnom sposobnošću Jugoslavije da se odupre svim pritiscima sa strane.

Sva ova društvena praksa pokazuje da u savremenim uslovima uspeh nacionalnooslobodilačkih kao i socijalno-progresivnih pokreta zavisi u prvome redu od njihove unutrašnje snage. Kad je ona na visini onda se nijedan takav pokret ne može naći „lokalizovan“ ni „izolovan“ i uvek je u stanju da se osloni na savezništvo svih progresivnih snaga sveta čiji je efekat u srazmeri sa tom njihovom unutrašnjom snagom.

Zbog toga se u savremenoj društvenoj praksi pokazuje kao manje-više zakonito da propadaju svi pokušaji oružane ili bilo koje druge agresivne intervencije spolja onda kad naiđu na homogenost i odlučan otpor unutrašnjih snaga i, obratno, da takve intervencije imaju uspeha tamo gde su unutrašnje snage razbijene i gde nisu spremne na otpor, odnosno gde se oslanjaju samo na spoljne saveznike tražeći i očekujući „zaštitu“ spolja. Prvi slučajevi sve više u praksi postaju pravilo, a drugi se javljaju kao sve ređa iznimka.

Vojna sila slobodoljubivih nacija i nacionalnooslobodilačkih pokreta, kao i progresivnih društvenih klasa, kao manifestacija njihove revolucionarno nove političke snage, postala je takav faktor koji objektivno omogućava istorijski novi prilaz i problemu same vojne sile, stvarajući uslove na širokom frontu za pobedu neposredno putem političke snage zasnovane na materijalnom razvitku društva, dakle, i bez upotrebe oružane sile. Time i borba za svetski mir i, povezano s njom, zahtev za opšte razoružanje objektivno postaju sastavni deo strategije socijalističkih i uopšte progresivnih društvenih snaga.

Strategijski zbir nacionalne i klasne moći svih svetskih progresivnih društvenih snaga objektivno je doveo kapitalizam, kao i iz njega izrastajući imperijalizam, kolonijalizam i uopšte hegemonizam, uzeto u svetskim razmerama, u *strategijsku defanzivu* prisilivši ga uglavnom na borbu za „status quo“ u cilju očuvanja svojih još preostalih pozicija.

Uprkos imperijalističke prirode kapitalizma i uopšte agresivne prirode imperijalizma i kolonijalizma, oni objektivno nisu više u stanju da se odupru gigantskoj izmeni odnosa snaga u korist nacionalnooslobodilačkih pokreta i socijalizma i društvenim posledicama ove izmene odnosa snaga.

Ovo, razume se, ne znači da reakcionarne društvene snage ne bi mogle otpočeti rat u historičnom pokušaju da zaustave točak istorije (ili da tu i tamo nisu još u stanju da na nekim užim područjima nastupaju ofanzivno pa i da postignu privremene uspehe).

Društvena praksa na žalost pokazuje da subjektivna svest ljudi ne vodi uvek dovoljno računa o objektivnoj stvarnosti, što znači da reakcionarne društvene snage mogu da precene silu koja im stoji na raspolaganju i otpočinu agresiju.

Baš u ovom smislu, iako je marksizam kao nauka o društvu već odavno opovrgao razne idealističke i metafizičke teorije o „primarnoj ulozi“ sile u društvu, nikad se u istoriji nije operisalo sa silom i pojmom sile toliko kao danas kada se već može nazreti i sagledati kraj upotrebe određenih vrsta, oblika i metoda sile. Sila se, izgleda, sebi svojstvenim sredstvima odupire svome odumiranju.

Povampiruju se u novom ruhu razna diringovska shvatanja po kojima „formiranje političkih odnosa sačinjava istorijski fundament“, a „privredne zavisnosti... su činjenice drugoga reda“ i po kojima „...ono što je prvobitno treba tražiti u neposrednoj političkoj sili a ne tek u indirektnoj ekonomskoj moći“, ili koja tvrde da je „gospodstvu nad prirodom prethodilo uopšte gospodstvo nad čovjekom“, odnosno po kojima je ekonomska vladavina jednih nad drugima samo „socijalno-ekonomski oblik ustrojstva čisto političke prirode“.⁵⁸

Zato, iako sila nije primarni faktor u kretanju i razvitku društva, bilo bi nepravilno zanemariti i potceniti njenu ulogu. Moglo bi se čak reći da se stare diringovske „teorije sile“ javljaju u novim oblicima u savremenom društvu baš kao rezultat uočavanja dosadašnjeg značajnog dejstva sile uopšte, pa i vojne sile, i da je savremena „politika s pozicija sile“ — što se njenih teoretskih osnova tiče — u izvesnom smislu pogrešan zaključak iz nekada tačnih činjenica i premisa, pogrešno uopštavanje do sada, odnosno do nedavno, uglavnom i pretežno stvarnih istina društvene prakse. Zato je, uostalom, i moguće, da sila još uvek dominira u glavama ne malog broja ljudi i u mnogim praktičnim postupcima politike, kao zadocneli subjektivni izraz izvesnih ranijih već prevaziđenih objektivnih faktora i uslova.

⁵⁸ Citirano po Engelsu, „Anti-Dühring“, str. 157, 163, 180.

U ovom smislu i izrastaju i nastaju razne teorije koje pokušavaju da opravdaju upotrebu sile.

Odavno su poznate razne imperijalističke teorije o „oslobodilačkoj misiji“ osvajačkih armija. U borbi za raspodelu i preraspodelu kolonija i uopšte „interesnih sfera“ novi osvajači, odnosno pretendenti na kolonijalnu vlast i hegemonizam, obično su se prikazivali kao „osloboditelji“ porobljenih naroda a njihova armija kao „oslobodilačka armija“, dok su stare odnosno vladajuće kolonijalne sile proglašavale sebe za „zaštitnika interesa“ kolonijalnih i uopšte zavisnih naroda.

Ponekad su se osvajačke armije prikazivale ne samo kao „nosioci“ nacionalnog oslobođenja nego i društvenog progresa uopšte. Tipičan primer ove vrste predstavljaju napoleonovski ratovi koji su pod maskom širenja progresivnih ideja francuske revolucije u stvari širili francusku dominaciju čiji nosilac je bila francuska buržoazija preporođena i ojačana tek izvedenom uspešnom revolucijom.

U novije vreme je fašizam, a naročito hitlerovski rasizam, teoriju o ratu bio podigao na pijedestal prirodnog zakona, zloupotrebljavajući darvinističke i druge biološke teorije o „borbi za opstanak“ i bukvalno ih primenjujući na ljudsko društvo, zastupajući tako stanovište ne samo da su ratovi apsolutno neizbežni nego da su i sasvim „prirodno“ sredstvo i metod rešavanja sporova i suprotnosti u društvu. U stvari su ove „teorije“ bile sredstvo u rukama fašističke države i njene politike usmerene na nametanje svoje hegemonije i potčinjavanje navodno „nižih“ i „manje vrednih“ naroda i rasa „izabranoj naciji“ i rasi, „ibermenšu“ pozvanom da vlada svetom. Isto tako su istoj svrsi služili antikomunistička politička platforma i antikominternski pakt, koje je sama praksa razotkrila kao običnu masku fašističkih imperijalističkih ciljeva čija suština nije bila ideološke prirode u smislu borbe dva društvena sistema, nego naprotiv predstavljala borbu za nacionalnu hegemoniju nad drugim narodima i zemljama (i to, bez obzira na njihovo unutrašnje društveno uređenje).

Reakcionarni imperijalistički krugovi i danas nastoje da prikažu rat i uopšte upotrebu vojne sile kao njihovo takoreći prirodno pravo u odbrani interesa „slobodnog sveta“, „slobodnih nacija“ i sl., služeći se ponovno jednom već tako kompromitovanom parolom o borbi protiv „komunističke opasnosti“. Neki idu čak tako daleko da propagiraju „preventivni rat“ protiv socijalističkih zemalja da bi tako „oslobodili“ ove zemlje i „preduhitrili opasnost od komunizma“. Pod ovim firmama vodili su se noviji kolonijalni ratovi kao, na primer, imperijalistički rat protiv alžirskog naroda. Ova maska je služila i opravdanju anglo-francusko-izraelske agresije na Egipat, a obilato se koristila i u pokretanju kontrarevolucije u Kongu i nekim drugim afričkim zemljama, u intervenciji u Južnoj Koreji, Južnom Vijetnamu, Laosu itd. Ona se manifestovala takođe i u tzv. Ajzenhauerovoj doktrini za Bliiski i Srednji Istok, s njom se pokriva okupacija Formoze, spoljni pritisak na Kubu, i uopšte mešanje u unutrašnje stvari mnogih zemalja, kao, uostalom, i postojanje vojnih baza na stranim teritorijama. Razne parole o „slobodnom svetu“ i „slobodnim nacijama“ nisu ništa drugo nego samozvano (i to dosta vešto) prilepljene etikete kojima je cilj da maskiraju suštinu imperijalističkih težnji savremenih imperijalističkih krugova u svetu za odbranu njihovih postojećih porobljivačkih i osvajačkih interesa kao i za eventualno sticanje novih.

No, ostavimo po strani političke motive raznih teorija o ratu. Oni su isuviše očigledni i jasni. Nas ovde u prvome redu interesuje vojnoteoretski aspekt ovih raznih shvatanja koji je, ponekad, u stanju da zbunjuje i dezorijentiše one koji su nedovoljno upućeni u vojnodruštvenu problematiku i koji mogu biti i zavedeni površnim i izolovanim posmatranjem izvesnih primera iz društvene prakse. Nije nam namera, dakle, da ubeđujemo imperijaliste u suštinu teorije koje oni šire i propagiraju. Oni i sami veoma dobro znaju šta im je cilj i šta sredstvo, šta je suština a šta maska koja treba da je prikriva, a to još bolje osećaju sami narodi koji se javljaju kao žrtve imperijalističke politike.

Međutim, izvesna društvena praksa, ako se dovoljno ne objasni, u stanju je da zaista navede na pogrešne zaključke one koji bi je površno posmatrali, a koji nemaju nikakve veze s nekim imperijalističkim interesima i tendencijama.

Činjenica je, naime, da su baš u periodu oba prošla svetska rata i neposredno posle njih mnogi narodi stekli nacionalnu nezavisnost odnosno formirali svoje nacionalne države.

Isto tako je činjenica da je sovjetska oktobarska socijalistička revolucija nastala u uslovima prvog svetskog rata, da je mongolska revolucija pobedila neposredno posle ovog rata, da se kineska revolucija razvila u periodu između dva rata i da su konačno ova revolucija, kao i jugoslovenska socijalistička revolucija, kao i vijetnamska i albanska, neposredno izrasle iz drugog svetskog rata i pobedile istovremeno s njim ili neposredno posle njega.

Takođe je činjenica da je u nekim drugim zemljama došlo do smene klasne vlasti kao manje-više neposredna posledica drugog svetskog rata i ratnih dejstava.

Polazeći od ovih i ovakvih faktora ponekad se neki pitaju da li se baš ovi svetski ratovi nisu javili kao neki zaista odlučujući faktor nacionalnog oslobođenja niza zemalja i socijalnog oslobođenja niza radničkih klasa i uopšte radnih masa. Nisu li, dakle, ratovi sami po sebi u neku ruku ipak preduslov za uspeh u nacionalnooslobodilačkoj i klasnorevolucionarnoj borbi?

Razume se da oni čije poznavanje istorije i uopšte čije razmišljanje ide dalje od gore pomenutih primera neće upasti u prakticističke i jednostrane zaključke o nekoj apsolutno odlučujućoj ulozi rata za nacionalno oslobođenje i socijalni preobražaj.

Francuska buržoaska revolucija, koja je predstavljala smenu dva društvena sistema, nije uopšte nastala u uslovima rata. Isto tako ni engleska i neke druge buržoaske revolucije.

Niz zemalja steklo je nacionalno oslobođenje van postojanja svetskog rata (na primer, mnoge „stare nacije“ koje su još odavno stekle nacionalnu nezavisnost

kao Engleska, Francuska, Rusija, Nemačka, Japan, Sje-dinjene Američke Države itd.). Osim toga i većina novih država nastala je baš između prvog i drugog svetskog rata i posle drugog svetskog rata, dakle, ipak u uslovima svetskog mira a ne rata. I konačno, veoma veliki broj zemalja stekao je u novije vreme nacionalnu nezavisnost bez oružane borbe i to ne samo van uslova svetskog rata nego i bez rata uopšte.

Sa vojnostručnog stanovišta teorije o apsolutno odlučujućoj ulozi rata za nacionalno i socijalno oslobođenje nisu ništa drugo nego izvesno proširenje i „produbljivanje“ teorija o apsolutno odlučujućoj ulozi oružanih snaga, i predstavljaju još goru varijantu ovih teorija.

Budući da nacionalnooslobodilački pokreti i revolucije obično unapred ne raspolažu oružanim snagama, pojavili su se „teoretičari“ koji su došli do zaključka da svaki uspeh oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta treba pripisati nečijim stranim oružanim snagama koje su svojim postojanjem, ulogom i dejstvom u ratu stvorile odlučujuće uslove za oslobođenje ove ili one zemlje, naroda, klase. Od teza, dakle, o apsolutno odlučujućoj ulozi oružanih snaga bio je potreban samo jedan korak da se dođe do teorije o ratu kao apsolutno odlučujućem faktoru nacionalnog i socijalnog oslobođenja pa čak i nekom „spiritus movensu“ razvitka društva uopšte.

Ove vrste teorija direktno zadiru u problem ne samo uloge vojne sile u društvu, nego uloge sile uopšte, i upravo ga postavljaju na glavu zastupajući i „dokazujući“ primarnost uloge sile u društvu, i to još izričito primarnost uloge spoljne i to baš vojne odnosno čak oružane spoljne sile.

To direktno dovodi, prvo do negiranja uloge proizvodnih snaga kao osnovnog faktora društvenog razvoja, i drugo, do negiranja unutrašnjih snaga nacionalnooslobodilačkih i revolucionarnih pokreta i uopšte unutrašnjih snaga zemalja i naroda. Teoretski to predstavlja čist idealizam.

To je upravo ono teoretsko pitanje kome je Engels posvetio dobar deo svoje polemike s Diringom, dokazujući

upravo obratno, naime da sila kao takova, nije osnovni pokretač društvenog razvitka, već da ta uloga pripada ekonomici, odnosno proizvodnim snagama društva i stepenu njihovog razvitka. Ako takvu primarnu ulogu nema sila uopšte, još manje je može imati sama vojna sila (kao jedan od aspekata i oblika društvene sile), a još manje oružane snage odnosno oružana sila (kao organizacija i jedan od oblika vojne sile) i upotreba oružane sile u ratu, dakle, i rat kao takav.

Jedna je stvar materijalistička, marksistička teza o neizbežnosti rata i uopšte oružane borbe *u određenim istorijskim uslovima*, a sasvim drugo su razne idealističke teorije o apsolutnoj neizbežnosti rata i sl.

Jedno je pitanje moguće progresivne uloge sile, kao — *u određenim istorijskim uslovima i okolnostima* — „babe novog društva“, a sasvim drugo su nemarksistička shvatanja o apsolutnoj ulozi i primarnosti sile u društvenom razvitku i društvu uopšte.

Jedno je postojanje *određene konkretne prakse* gde su se u *određenim slučajevima* nacionalno oslobođenje pa i socijalna smena klasne vlasti vršili kroz rat i u uslovima opšteg rata, a sasvim drugo je nepravilno uopštavanje i apsolutiziranje ove prakse i njeno pretvaranje u opštu zakonitost i teoretski apsolutum.

I ne samo to.

Čak i u onim slučajevima gde su revolucije i nacionalnooslobodilački pokreti stvarno nastajali u uslovima rata čak ni tada nije rat bio osnovni uzrok (iako je mogao biti povod i „olakšavajuća okolnost“ i sl.) revolucije ni nacionalnog oslobođenja. I u ovakvim slučajevima svoditi uspeh nacionalnooslobodilačkih i revolucionarnih pokreta na rat i uslove rata značilo bi zamenjivanje i pogrešno identificiranje oblika društvenih procesa i vremena u kome su nastali sa društvenim uzrocima koji su ih usloveli, znači, zamenjivanje oblika i vremenske manifestacije pojava sa suštinom njihovom.

Razne teorije o apsolutnoj neizbežnosti rata, o trećem svetskom ratu kao o obliku svetske revolucije i teorije slične njima mogu, kako praksa pokazuje, da se jave i na

tlu socijalističkih zemalja (što baš pokazuju razna shvaćanja ove vrste izrasla u NR Kini).

To sa svoje strane upozorava na činjenicu da se sila može osamostaliti kao zaseban faktor i u uslovima vlasti socijalističkih snaga. Odnosno i u uslovima socijalizma ne samo takvi faktori kao što su ekonomski potencijali, oružane snage i moć ratne tehnike, nego i brojnost stanovništva, veličina teritorije, i slični faktori snage na svojoj strani, i, s druge strane, slabosti ljudskog faktora (bilo po broju ili po unutrašnjim suprotnostima i uopšte kvalitetu žive sile), relativno manja teritorija i uopšte slabosti geografskih uslova, relativno manja brojnost ili tehnički kvalitet oružanih snaga i slični drugi faktori eventualnih protivnika, mogu da dovedu do precenjivanja sopstvene snage i potcenjivanja ukupne snage eventualnih protivnika, naročito one koja bi se ispoljila u odbrani sopstvene teritorije i nacionalnih interesa u borbi protiv strane okupacije. U ovom smislu osamostaljeni faktori sile mogu, dakle, da se *stihijno nameću* i socijalističkim odnosno uopšte progresivnim društvenim snagama *ukoliko izostane svesna borba protiv pretvaranja sile iz, kako se Engels izrazio, sluge društva u njegovog gospodara.*

Svaki spoljni pritisak socijalističkih snaga koji ne bi vodio računa o pravu na nacionalnu nezavisnost, slobodu i suverenitet svih naroda sveta i koji bi u bilo kom pogledu patio od pokušaja mešanja u unutrašnje stvari drugih naroda i država (bez obzira da li se radilo o agresivnom ili i o nekom „miroljubivom“ pritisku) može da ima samo negativne posledice po svetski socijalizam i može samo da jača kapitalizam odnosno da usporava njegovo propadanje uspavljujući i slabeći klasnu borbu u zemljama u kojima još dominira buržoaski društveni sistem.

U ovom pogledu socijalističke društvene snage moraju ispoljiti maksimalnu konsekvantnost u punom priznavanju slobode i ravnopravnosti svih zemalja sveta, bez obzira na njihovu veličinu i unutrašnji sistem njihove vladavine

(koji zaista treba prepustiti klasnoj borbi unutrašnjih snaga svake zemlje).

Politika dogovora i sporazumevanja predstavlja jedini put kojim se može doći do prevazilaženja savremenih suprotnosti u društvu i izbeći ratna katastrofa. Zato su za ovakvu međunarodnu politiku zainteresovane sve zemlje, velike i male, svi narodi sveta i sve progresivne društvene snage u njemu. I zato ova politika, iako je još obojena blokovskim interesima i oblicima, mora da preraste blokove i pretvori se u opštu međunarodnu politiku savremenog čovečanstva u kojoj će svaki narod dati svoj prilog i primiti svoje obaveze.

Postojeći „svetski“ ekonomski, politički i vojni blokovi isprečili su se na putu razvitka ljudskog društva. Još uvek se, na žalost, ne vidi činjenica da podela sveta na blokove predstavlja isto onakav anahronizam kao što su predstavljali već oba prošla svetska rata, a da se i ne govori o eventualnom novom ratu. Kao što su već ovi prošli ratovi predstavljali u stvari negativan odraz i negativnu manifestaciju pozitivnog procesa ujedinjavanja sveta, tako u suštini i sama činjenica postojanja danas blokova koji imaju tendenciju da budu „svetski“ odražava isto tako svojevrstan negativan izraz objektivno već postignutog veoma visokog stepena svetskog jedinstva. Isto tako izraz opšte svetske međuzavisnosti predstavlja i sama činjenica da jedan blok gotovo neizostavno reagira na svaki potez drugoga na bilo kome delu sveta. Dakle, konačno, i sama međublokovska suprotnost, baš zato što se javlja u svetskim razmerama, jeste refleks jedinstva a ne razjedinjenosti čovečanstva, i, kolikogod izgledalo na prvi pogled nelogično, u suštini predstavlja negaciju blokova, negaciju potrebe za njihovim postojanjem.

Sama novija društvena praksa dokazuje zakoniti apsolutni porast snaga vanblokovskih nacija i zemalja (čiji je rezultat bila i beogradska konferencija tzv. neangažovanih zemalja) koja sve više prevazilazi razne geografske okvire i poprima svetski karakter dok je istovremeno postalo očigledno da se snaga blokova relativno sve više sužava i slabi (uprkos apsolutnog porasta njihove vojne

moći zasnovane na razvitku ratne tehnike ne samo da se ne proširuje članstvo blokova nego, naprotiv, slabi kohezija njihova pa i broj država članica).

Perspektiva čovečanstva zaista leži u borbi za ujedinjavanje sveta i prevazilaženje blokovskih pa čak i državnih i nacionalnih granica i ograničenja, u borbi za ekonomsku pomoć nerazvijenim zemljama i što brže otklanjanje nejednakosti i neravnomernosti u razvitku, i, u ovom smislu, u borbi i za dalje svestrano razvijanje Organizacije Ujedinjenih nacija u asocijaciju slobodnih naroda i zemalja i u instrumenat kolektivne bezbednosti i daljeg društvenog progressa u uslovima svetskog mira i opšteg i kontrolisanog razoružanja.

Ukoliko se militarističke, imperijalističke i uopšte reakcionarne društvene snage budu odupirale daljem razvitku društva — tada će im se, jednoj po jednoj i na kraju svima zajedno, desiti ono što je već nagovestio Engels kad je rekao da „militarizam nosi u sebi i klicu svoje vlastite propasti“ i da će „taj momenat nastupiti čim narodna masa — seoski i gradski radnici i seljaci — bude imala svoju volju“, a to će, kako je konstatovao Engels, značiti „razbiti iznutra militarizam i s njim sve stajaće vojske“.⁵⁹

Ukoliko bi reakcionarne snage pokušale da krenu u agresiju tada će im se suprotstaviti neizmerna masa nacija i radnog naroda čitavog sveta — koja danas nesumnjivo ima svoju volju usmerenu protiv rata i agresije. To bi bila najskuplja cena koju bi moralo da plati čovečanstvo, ali to bi istovremeno i za agresora bilo ravno samoubistvu.

Treba se nadati da će ljudsko društvo smoći snage da izbegne ratnu katastrofu i da će narastujuće miroljubive snage sveta biti u stanju da osujete pokušaje eventualne agresije u savremenim uslovima, kao i da prerastu današnje okvire blokovske i druge podeljenosti sveta.

Upravo zato što je jugoslovenska politika principijelno vanblokovska, ona se onima koji je svesno ili nesvesno

⁵⁹ Engels, „Anti-Dühring“, str. 176.

posmatraju kroz blokovske naočare pričinjava kao neko kolebanje između svetskih blokova, kao približavanje čas jednom čas drugom bloku, ili kao neko „igranje“ na blokovskim suprotnostima. U stvari se, baš obratno, blokovi svojom politikom čas približavaju jedan drugom a čas udaljuju jedan od drugoga, dok jugoslovenska politika izgrađena na jasnim i dugoročnim perspektivama *ne zavisi od momentanih konstelacija i kolebanja u svetskoj politici i grupacijama u svetu.*

Jugoslavija se i danas još od nekih kineskih i albanskih političara i člankopisaca optužuje da je prešla u imperijalistički blok i to se argumentiše činjenicom da je primala američku pomoć i da je ranije bila sklopila Balkanski savez sa Grčkom i Turskom, što navodno samo po sebi čini „blok“ i preko koga je Jugoslavija navodno čak bila povezana s Atlantskim paktom.

Pri ovome se jednostavno prećutkuje činjenica da je Jugoslavija primala pomoć od SAD i nekih drugih zemalja bez ikakvih političkih uslova — *jer Jugoslavija nije nikad bila spremna da prihvati neke uslove* — i da je ovu pomoć primala u vreme kad je Staljin skoncentrisao vojne snage prema granicama Jugoslavije i direktno ugrožavao njenu bezbednost i suverenitet i kad su gotovo svakodnevno bili inscenirani oružani pogranični incidenti. Pa ni tada se Jugoslavija nije u odbrani svoje nezavisnosti oslanjala, u prvom redu, na Balkanski savez a kamoli na Atlantski pakt, već na svoje unutrašnje snage i na međuzavisnost interesa svih slobodoljubivih snaga sveta. Jugoslavija, dakle, što se tiče pomoći iz inostranstva, nije činila ništa drugo nego samo primala pomoć od onih koji su bili spremni da joj je daju bez uslova, i ona ju je upotrebila za jačanje svoje socijalističke izgradnje i odbrambene snage, smatrajući s punim pravom da je dužna da brani i nacionalnu nezavisnost i socijalizam u svojoj zemlji. Za pitanje pomoći, uostalom, uopšte nije bitno ko je daje, već *kako se i na šta ona troši.* Jugoslavija je samim tim što je pomoć upotrebila za jačanje i obezbeđenje svoje socijalističke izgradnje, upotrebila je za jačanje svetskog socijalizma uopšte.

Što se tiče Balkanskog saveza, koji je bio stvoren u vreme staljinističkog pritiska na Jugoslaviju, treba konstatovati da on nije nikada imao attribute nekog bloka, a najmanje vojnog bloka.

Balkanski savez ničim nije krunjio ni ograničavao suverenitet bilo koje članice ovog saveza. U Balkanskom savezu, dok je on bio aktuelan, nikada nije bila stvorena neka zajednička vojna komanda ni bilo kakvo unificiranje organizacije armije ni naoružanja, pa čak nije dolazilo ni do bilo kakve razmene vojnih instruktora, savetnika i slično. On, dakle, nije uopšte imao attribute nekog bloka niti bilo kakve veze s nekim blokom, a po najmanje je predstavljao neko povezivanje Jugoslavije s Atlantskim paktom.

Jugoslavija se veoma često izlaže napadima da ona poistovećuje dva svetska bloka i da ne pravi razliku između kapitalizma i socijalizma i time nanosi štetu socijalizmu.

Jugoslovenska politika nikada nije poistovećivala kapitalizam i socijalizam, pa čak ni blokove u svetu. Ako ponekad izgleda da jugoslovenska politika poistovećuje oba svetska bloka, onda ona ne čini ništa drugo nego samo konstatuje ono što čine samo blokovi i blokovska politika. A postojanje blokova i blokovska politika sami po sebi dele savremeni svet, unose nemir u njega, sprovode politiku trke u naoružanju, bore se za prestiž u svetu, čas više čas manje i čas otvorenije čas prikriveno suprotstavljaju se nezavisnoj vanblokovskoj politici i uopšte objektivno nastupaju s pozicija razbijanja svetskog jedinstva, čak, bez obzira na subjektivne intencije nosioca blokovske politike. Baš iz ovih razloga Jugoslavija posebno pozdravlja pozitivne tendencije koje se sve više ispoljavaju u SSSR u pravcu borbe za svetski mir, priznanja uloge i značaja vanblokovskih zemalja, pridržavanja politike koegzistencije, pa i postepenog prevazilaženja užih blokovskih interesa.

Upravo zato što blokovska politika u prvome redu šteti socijalizmu, Jugoslavija smatra da ni neka koegzistencija između blokova ne bi pružala neki trajniji izlaz

iz savremene teške svetske situacije i ne bi otvarala perspektive za dalji društveni progres.

Ako i kad jugoslovenska politika kritikuje politiku nekih socijalističkih snaga u svetu ona to čini svesna da baš u interesu razvitka socijalizma treba ukazivati na deformacije koje se javljaju unutar socijalističkih snaga a koje *objektivno* mogu da rezultiraju iz činjenice da su *socijalističke revolucije* pobedile u relativno privredno nerazvijenim zemljama sveta (dok je socijalizam kao ideologija odraz razvijenosti a ne nerazvijenosti proizvodnih snaga), kao i iz činjenice da ni socijalizam nije *apsolutno* pošteđen od mogućnog osamostaljivanja sile od potreba daljeg razvitka društvene baze, kao, konačno, i iz činjenice da se neki uži državni i slični uži interesi mogu *stihijno* da probijaju i nameću ispred interesa države i socijalizma kao celine — *ukoliko i kad izostane svesna i na naučnim argumentima zasnovana borba socijalističkih faktora protiv posledica ovih i raznih drugih negativnih faktora i na njima kao i na raznim subjektivnim okolnostima zasnovanih deformacija i skretanja s pozicija socijalizma.*

Moglo bi se reći da su baš zastranjivanja od suštine marksizma ne tako retko postala glavni izvor deformacija unutar socijalističkih snaga u svetu. Ako izostane solidna naučna analiza savremene prakse i uopšte savremenih objektivnih uslova i njihovih potreba, ako marksistička teorija prestane da bude „rukovodstvo za akciju“, ako izostane dalji smeli i stvaralački razvitak marksističke naučne misli, tada se veoma lako može desiti da se ne samo neki dogmatizam nego, možda još i više, suvi praktikizam, uži i kratkoročni interesi, pa i čisti subjektivizam i subjektivna shvatanja jednostavno proglašavaju za marksizam i umesto marksističke teorije oni postanu „rukovodstvo za akciju“. Nije dovoljno prihvatiti marksizam samo politički, ideološki, idejno. Treba ga usvojiti i teorijski. Ako se u dovoljnoj meri ne vlada marksističkom teorijom može se, makar i nesvesno, postati konzervativan, pa čak i reakcionaran, u odnosu na potrebe daljeg progresivnog kretanja društva. Upravo u ovakvim odstupanjima

od marksizma, tj. u konzervativizam i subjektivizam nekih socijalističkih snaga i leže teoretski koreni njihove borbe protiv nekog tobožnjeg jugoslovenskog revizionizma koji u stvari nije ništa drugo nego smela i na naučnim marksističkim osnovama zasnovana analiza savremenih svetskih ekonomskih, političkih, vojnih i drugih uslova i izvlačenje iz ove analize iskustava i zaključaka za dalji ubrzani i što je moguće bezbolniji razvitak socijalizma i oslobođenje naroda, klasa i uopšte čoveka od vekovne eksploatacije, nasilja, neravnopravnosti i svih drugih teških nasleđa dugotrajne prošlosti ljudskog društva.

Ako socijalističke društvene snage žele da budu neprekidno, bez zastoja i stagnacije, nosioci društvenog progressa one se moraju obezbediti ne samo od buržoaske klase i uopšte reakcionarnih snaga nego i od svojih sopstvenih slabosti i deformacija. Treba uvek imati u vidu jednu od osnovnih marksističkih istina da ljudi nisu apsolutni i neograničeni, već su, kao subjektivni faktor, zavisni od stepena razvitka proizvodnih snaga i drugih objektivnih činjenica, okolnosti, uslova. A baš u pogledu objektivnih uslova postoje znatne razlike unutar socijalističkih snaga u svetu. Subjektivni socijalistički faktor (nacija, klasa, partija, pokret) u industrijski i uopšte prirodno razvijenim uslovima nije isto što i onaj u nerazvijenim. Ljudski socijalistički faktor koji je već na vlasti nije isto što i onaj koji deluje u uslovima nekog „dovlašća“ ili, pak, onaj koji se od početka bori za vlast. Socijalističke subjektivne snage u uslovima velike zemlje i velike brojnosti stanovništva nisu isto što i one u uslovima male zemlje. I tako dalje. Ako se sa svim i ovim i sličnim razlikama uslova ne računa kao sa mogućnim objektivnim izvorima formiranja svesti subjektivnih socijalističkih snaga, onda se veoma lako desi da se takve činjenice — kao što su razvijenost ili nerazvijenost zemlje, veća ili manja brojnost ljudskog faktora, stečene pozicije onih koji su na vlasti, postojanje države kao relativno samostalnog faktora, stečene privilegije u odnosu na druge, iz prošlosti nasleđena neravnopravnost itd. — mogu javiti kao uzroci deformacija subjektivnih socijali-

stičkih snaga (pokreta, partija, pojedinih ličnosti a čak i čitavih klasa pa i nacija) prema tome i kao izvori deformacija u njihovoj politici (spoljnoj i unutrašnjoj). Da bi se sve ovo izbeglo treba se trgnuti od uticaja ovakvih i sličnih užih faktora i u formiranju politike poći od širih i najširih interesa koji rezultiraju iz objektivnih potreba daljeg razvitka proizvodnih snaga društva kao celine, što samim tim predstavlja i interese socijalizma u celini. Koliko ovo važi za formiranje socijalističke politike uopšte toliko i za njena shvatanja u odnosu na mesto i ulogu sile, pa, prema tome, i njene stavove po pitanju rata i mira. Baš u ovom smislu borba za svetski mir nije i ne bi nikad trebalo da bude neka privremena taktika ni propaganda, nego je to suštinska potreba daljeg materijalnog razvitka društva, pa, prema tome, i socijalizma kao novog društvenog sistema.

DEO DVANAESTI

**SAVREMENO NAORUŽANJE I PITANJE RATA
I MIRA I MOGUĆNOST FORMIRANJA
VOJNE VEŠTINE PROGRESIVNIH
DRUŠTVENIH SNAGA**

I. SAVREMENO NAORUŽANJE KAO ARGUMENAT PROTIV RATA

Osvajački ratovi, kao i uopšte upotreba vojne sile u cilju nacionalnog i klasnog porobljavanja, pokazali su se, u celini uzevši, neefikasni *već pre pronalazjenja savremenih ubojnih sredstava ratne tehnike*. Strahovite posledice koje bi donela upotreba savremenih sredstava masovnog uništavanja i razaranja predstavljaju još jedan novi snažan argumenat koji sa svoje strane takođe *imperativno nalaže politiku svetskog mira — u interesu čovečanstva i u interesu socijalizma*.

Razvoj savremene ratne tehnike dostigao je neslućene razmere. Atomske bombe tipa onih koje su 1945. godine bačene na Hirošimu i Nagasaki („nominalne atomske bombe“) predstavljaju danas već igračke u poređenju sa nekim vrstama savremenog oružja.

Dok nominalna atomska bomba koja ima jačinu od 20 kilotona (1 KT odgovara jačini 1 000 tona trinitrotoluola) pustoši prostoriju u radijusu od svega nekoliko kilometara, dotle na primer hidrogenska (termonuklearna) bomba jačine 20 megatona (1 MT = 1 000 KT = 1 000 000 tona TNT) pustoši teritoriju od nekoliko desetina hiljada kvadratnih kilometara.

Poznato je da danas postoje hidrogenske bombe jačine više desetina megatona (teoretski uzevši one se mogu proizvoditi i do gotovo neizmerljive snage.) Osim toga, pored nuklearnog oružja koje svojim dejstvom može da obuhvati velike prostorije, pronađena su i takva nukle-

arna oružja koja su namenjena za tučenje manjih taktičkih ciljeva jačine od nekoliko kilotona pa i tzv. subkilotonska (danas se već i četa i vod kao i razni mali vojni objekti smatraju „rentabilnim ciljevima“ za ovakva oružja).

Nepoznato je kojim količinama raznih vrsta atomskih oružja raspolažu tzv. atomske sile, ali razne publikovane procene navode desetine i desetine hiljada pa neke i mnogo više od toga.

Poznata je stvar da nuklearno oružje deluje trostruko: svojim eksplozivnim (odnosno udarnim) i toplotnim dejstvom i radijacijom. Eksplozivno i toplotno dejstvo prouzrokuje strahovita rušenja, razaranja, požare i uopšte pustošenja prostorije i objekata i ciljeva na njoj zahvaćenih u radijusu dejstva u zavisnosti od jačine upotrebljenog oružja. Prizemne, a naročito podzemne eksplozije nuklearnih bombi prave strahovite kratere u zemljištu, pa veća oružja čak prouzrokuju i pomeranje tla, čime i zaštita putem skloništa dobiva veoma relativan karakter. Posledice radijacije su nedogledne ne samo po smrtonosnom dejstvu na one koji su zahvaćeni jakom dozom radijacije nego i u pogledu naknadnih dejstava na živa bića i njihove sledeće generacije.

Hemijska ubojna sredstva, a naročito savremeni nervni bojni otrovi u stanju su da sa minimalnim dozama uništavaju masovno živa bića skoncentrisana na užim pa i širim prostorima.

Razna biološka sredstva mogu da prouzrokuju najteže bolesti i masovne zaraze i smrt miliona ljudi, i uopšte živih bića pa i da zatruju biljne kulture.

Savremena ubojna sredstva su po svome kvalitetu i po već proizvedenoj masi takva da se sasvim realno može smatrati da bi u slučaju njihove upotrebe u ratu gubici čovečanstva već prvih dana rata premašili gubitke svih dosadašnjih ratova i penjali se na stotine i stotine miliona ljudi uz istovremena strahovita razaranja i pustošenja gradova i uopšte svih koncentracija žive sile i materijalnih dobara karakterističnih za mnoge predele savremenog sveta.

Savremena sredstva za lansiranje nuklearnih i drugih bombi, bojnih otrova i bioloških agensa su takva da omogućavaju da se njima dosegne *svaka tačka na kugli zemaljskoj*.

Interkontinentalne i druge rakete, avijacija interkontinentalnog radijusa kao i druga avijacija, brodovi i podmornice, mogu da seju smrt po svim državama sveta, i to ne samo „običnim“ i nadzvučnim nego — kao vrhunske rakete i kosmički brodovi — gotovo kosmičkim brzinama, raznoseći atomske i hidrogenske bombe, bojne otrove i bakteriološka sredstva kao i „klasični“ eksploziv, požarna i uopšte ubitačna sredstva svih vrsta.

Tenkovi i uopšte motorizacija, artiljerija, bacači i puške i druga konvencionalna sredstva ratne tehnike postali su i sam, ne samo stalnim usavršavanjem već i masovnošću sasvim novi kvalitet koji je u stanju da nesrazmerno novom snagom uništava živu silu i materijalna dobra.

Savremena elektronika razvila je do fantastičnih razmera preciznost oružja, mogućnosti komandovanja i veze kao i mogućnosti širenja razorne propagande.

Ratna tehnika je, dakle, konvencionalnom obliku rata dodala sasvim nove mogućnosti vidova ratovanja kao što su „*nuklearni rat*“, „*hemijski rat*“, „*biološki*“ ili „*bakteriološki rat*“, „*propagandni*“ ili „*psihološki rat*“, „*elektronski rat*“, pa čak i „*meteorološki rat*“ (stvaranjem vremenskih nepogoda, poplava, suša itd.).

Ljudski razum je suviše ograničen da bi unapred sagledao sve strahote koje bi očekivale čovečanstvo u slučaju rata i upotrebe u njemu savremene ratne tehnike.

No, jedna stvar je ipak potpuno očigledna.

Nijedan agresor ne može očekivati da bi u budućem svetskom ratu, odnosno uopšte ratu uz upotrebu savremene ratne tehnike stekao agresijom veću ekonomsku ni bilo koju drugu korist od štete koju bi sam pretrpeo usled razornog i uništavajućeg dejstva savremene ratne tehnike.

Baš u ovom pogledu je savremena ratna tehnika odnosno i sama spoznaja o njenoj razornoj moći, postala već

sama po sebi argumenat protivu rata (i to sa stanovišta interesa ne samo branioca nego čak i samog agresora).

I ovo nije slučajna niti od društvenog kretanja izolovana pojava da se, baš u današnje vreme, i samo naoružanje (kao sredstvo za vođenje rata) pretvara u svoju suprotnost, tj. u argumenat protiv rata.

Nuklearno i drugo savremeno oružje nije slučajno otkriveno baš u našem stoleću. Pronalazak nuklearne energije rezultat je visoko razvijenih proizvodnih snaga društva, dakle, onog istog činioca koji je doveo i do ubrzanih procesa ujedinjavanja sveta, nacionalnog oslobođenja i socijalnog preobražaja, i na osnovu njih i do istorijske nužnosti eliminisanja osvajačkih ratova i vojnog pritiska iz društvene prakse.

Zato nuklearno naoružanje samo po sebi nije jedini faktor koji iziskuje novi odnos prema ratu kao „produžetku politike“, ali je nesumnjivo takav novi činilac koji do apsurdna potencira upotrebu oružane sile u cilju osvajanja i potčinjavanja drugih naroda i teritorija. Dopusimo da je besmislenost vojnih osvajanja mogla u periodu dva prošla svetska rata biti sagledana samo od relativno uskog broja njihovih savremenika, ali danas, u uslovima nuklearnog i drugog oružja masovnog razaranja i uništavanja, treba se izrazito isticati pomanjkanjem razuma da se ne bi unapred sagledale teške posledice od eventualnog svetskog ratnog požara.

Kako se iz ranije analize može zaključiti već je prvi, a naročito drugi svetski rat, ukazao na relativnost pojma pobjednika u novijim istorijskim uslovima. To se očitovalo već i u samoj činjenici što su neki pobjednici iz oba prošla rata, uprkos svoje pobjede, ostali bez mnogih svojih kolonija. Isto tako i u činjenici da većina ovih kolonija, i uopšte zavisnih zemalja, nije prešla ni pod vlast i dominaciju nekih drugih pobjednika iz rata, već je, naprotiv, stekla samostalnost i sopstvenu državnost. Pa, konačno, i u tome što se i u slučaju kad su neke zemlje i došle u određenu zavisnost od drugih ne radi više o klasičnoj kolonijalnoj zavisnosti, već više o izvesnom većem ili manjem ograničavanju suvereniteta.

Ovome se može dodati još jedna interesantna činjenica iz drugog svetskog rata. Bez obzira na razloge zbog kojih je do ovoga došlo, karakteristično je da su pobednici iz prošlog rata, uzeti svi zajedno, imali ukupno veće gubitke u ratu od pobeđenih. Antifašističke zemlje ne samo da su izgubile više ljudi zbog fašističkih zlodela i uništavanja civilnog stanovništva nego su imale i vojnih gubitaka više od fašističkih oružanih snaga — gotovo dvostruko. Isto tako su i materijalna razaranja i pustošenja u ratu, ukupno uzevši više pogodila antifašističku koaliciju nego sile Osovine. Dakle, *pobeđeni su izgubili rat i nisu stekli one koristi radi kojih su pošli u agresiju. A pobednici su dobili rat uz žrtve koje su bile veće od žrtava pobeđenih.* Zar i ovo sa svoje strane ne govori o istorijskoj preživivosti ratova u novim istorijskim uslovima?

Karakteristična je, takođe, i činjenica da su i u posleratnom periodu relativno veoma brzo uglavnom nestale razlike između pobednika i pobeđenih, kako u pogledu materijalnih tako i političkih posledica pobeđe odnosno poraza (osim slučajeva još postojeće podeljenosti nekih zemalja). Ovo je značajno samo po sebi i predstavlja pozitivnu činjenicu, bez obzira što se to ponekad odvijalo i kroz blokovske oblike i iz interesa traženja saveznika na blokovskoj osnovi. Ova pojava svedoči samo o činjenici da je u savremenim uslovima uglavnom već nemoguće nametnuti nekad klasične oblike potčinjenosti — a to je upravo ono što prevazilazi blokove kao takve, makar se neposredno javljalo i kao posledica međublokovskih suprotnosti.

Istina je, međutim, da je izvestan broj zemalja stekao određene koristi od prošlih svetskih ratova i da su se neke zemlje odnosno i razni monopoli u njima bogatili i u prvom i u drugom svetskom ratu. Ali i u ovim slučajevima je karakteristično da je do toga došlo više iz razloga neučestvovanja ovih zemalja u ratu ili zbog pošteđenosti njihove teritorije od ratnih uništavanja (iako su uzele učešće u ratu), *nego li iz samog razloga pobeđe u ratu.*

Savremeno atomsko i hidrogensko, a u vezi s njima i sve ostalo naoružanje, dovelo bi, u slučaju njegove upotrebe, do vrhunca relativnost odnosa između pobjednika i poraženog i to za oba u podjednako katastrofalnim uslovima, a isto tako ukinulo sigurnost i bezbednost naroda i teritorije bilo koje zaraćene zemlje, pa i onih koje ne bi formalno bile u ratu.

Ne radi se ovde samo o strahovitom ubojnom dejstvu savremenog oružja o kome se baš najčešće i govori u borbi za svetski mir iako je ono zaista nedogledno po užasnim posledicama do kojih bi dovelo (agresori nikad u istoriji nisu bili sentimentalni, pa bi se to teško moglo očekivati i od eventualnih agresora u savremenim uslovima) već i o nekim drugim osobinama savremenog oružja koja dovode u pitanje i same ciljeve i osnovne motive osvajačkih ratova — upravo one ciljeve i motive radi kojih su se dosad u istoriji ratovi i vodili.

Savremeno oružje po svojim *tehničkih* mogućnostima dobilo je zaista svetski karakter za razliku od dosadašnjeg tzv. klasičnog ili konvencionalnog oružja jer u slučaju nuklearnog rata više ne bi bilo sigurnih teritorija, sigurne pozadine, niti klasične razlike između fronta i pozadine.

Svetski karakter savremenog oružja u gornjem smislu, ne znači, međutim, da je ono baš zato postalo efikasno za osvajanje sveta, jer je rešilo ono što je u tehničkom pogledu nedostajalo oružju iz prošlih ratova. Naprotiv.

Osnovno savremeno oružje je *izrazito ofanzivnog karaktera*. Lansiranje makar i jedne jedine rakete s nuklearnom bojevom glavom ili probijanje nad protivničku teritoriju makar i jednog jedinog aviona s hidrogenskom bombom može da proizvede razorni efekat u „pozadini“ ekvivalentan nekadašnjem dejstvu čitavih divizija, pa i armija, sa svim njihovim naoružanjem, i time u izvesnom smislu nadomesti njihovu borbu i pokret u dubinu protivničke teritorije, i samim time postigne efekte nekadašnjih strategijskih ofanziva. Upravo iz ovog razloga u savremenim vojnim koncepcijama blokova naglašavaju se tendencije bilo „strategijske protivofanzive“ (kao momentani odgovor na agresiju) bilo „strategijske odmazde“

savremenim oružjem. I jedna i druga odražava ofanzivne mogućnosti nuklearnog oružja, raketa, avijacije, tenkova i ostale motorizacije itd. Sama činjenica da se obostrano stvari mogu ovako postavljati ukazuje na očigledno ukiđanje ranije oštre granice između strategijske ofanzive i defanzive i *dovodi u pitanje nekadašnje očigledne prednosti napadača* u pogledu korišćenja početne strategijske inicijative i prenošenja ratnih dejstava na teritoriju branioca.

I dalje, činjenica da se sredstva za lansiranje nuklearnog oružja, a naročito raketne rampe, avijacija, podmornice pa i brodovi, kao i uostalom i vazdušni i pomorski desanti, mogu u miru pripremiti sa velikom tajnošću, u dubini teritorije, i to kako jednog tako i drugog protivnika — kao i činjenica da *nema nikakve garancije da bi agresor mogao sa sigurnošću iznenada i momentano uništiti ne samo sva nego ni većinu protivničkih sredstava za lansiranje atomskog i termonuklearnog oružja* — *dovode agresora i žrtvu agresije u manje-više isti položaj, odmah, u početku rata. Svetski rat bi, dakle, od početka dobio karakter nuklearnog dvoboja, manje-više podjednako pustošeci zemlju i stanovništvo i desetkujući oružane snage kako žrtava agresije tako i samog agresora.*

Količine oružja za masovno uništavanje, kao u ostalom i druge savremene ratne tehnike, sigurno su već danas dosegle takve razmere u oba „svetska“ vojna bloka da je i pitanje *tehničke* superiornosti i inferiornosti takođe postalo sasvim problematično. Danas se uopšte više ne može govoriti o *apsolutnoj* nadmoćnosti u *oružanim snagama*, jer oba bloka jedan drugome mogu zadati takve uništavajuće udarce da zaista više nije bitno daljnje gomilanje ovog ili onog oružja.

Ako se svemu ovome dodaju još naknadne posledice za život na zemlji u slučaju upotrebe nuklearnog, hemijskog i biološkog oružja, *koje bi nesumnjivo pogodilo agresora manje-više isto tako kao i žrtvu agresije, a pobeđnika podjednako kao i pobeđenog*, onda se savremeno čovečanstvo zaista može pitati da li se uopšte bilo kada u istoriji našlo pred važnijim zadatkom od onog pred kojim

se sada nalazi — sprečiti rat po svaku cenu i obezbediti svetski mir kao jedinu alternativu katastrofi ljudskog društva.

U savremenim uslovima međusobni odnosi u svetu dostigli su takav stepen da se niko ne bi trebao da zanosi ni iluzijama o prednostima koje navodno mogu da proističu iz posedovanja nuklearnog oružja. Borba za tzv. *atomske monopol* je isto tako anahronizam kao što je to uopšte čitava politika „trke u naoružanju“, kao, uostalom, i osvajački ratovi i primena oružane sile u savremenim uslovima u cilju zaustavljanja točka istorije.

Ne samo da „atomske monopol“ nije u stanju da u miru svojim „pritiskom“ dovede do potčinjavanja i kapitulacije onih nacija koje su čvrste, monolitne, svesne svoje snage i spremne da se odupru svakom mešanju sa strane, nego je i samo posedovanje ili neposedovanje nuklearnog oružja u slučaju eventualnog rata sasvim relativna i u suštini po ishod rata nebitna stvar. Bilo bi više nego ludo zavaravati se time da je u savremenim uslovima opšte međuzavisnosti i povezanosti čovečanstva moguće bilo koju zemlju izolovano napasti nuklearnim udarom, a da se istovremeno napadač ne izloži odmah i sam takvom udaru. Čak ni bilo kakav „sporazum“ atomskih sila (u kakav je uostalom teško i poverovati) ne bi dozvoljavao tako nešto, i to u prvome redu iz njihovih sopstvenih interesa. Takve zablude bile bi slične onim pred drugi svetski rat, gde se pokazalo da ni „minhenski sporazum“ ni pakt Hitler—Staljin nisu bili u stanju da kanališu agresiju u željenom pravcu odnosno da odvrte agresora od sebe. To se teško osvetilo miroljubivim anti-fašističkim snagama čovečanstva, jer je agresor išao za svojim a ne za tuđim interesima i dobio je na vremenu da bi se u za sebe povoljnom momentu bacio opet na svoje glavne protivnike. U prošlom ratu je bilo, međutim, potrebno ipak izvesno duže vreme da bi agresor menjao objekat svoga napada i sa agresije na jednu zemlju ili u jednom pravcu prelazio u agresiju na drugu zemlju i u drugom pravcu. U eventualnom budućem ratu ovakve izmene strategijskih ciljeva mogle bi da budu *gotovo*

momentane i neprekidno bi visile nad glavom onih koji bi privremeno paktirali sa agresorom.

Iz svih ovih razloga savremeno naoružanje je daleko više povećalo rizik koji bi na sebe preuzeo i štetu koju bi ratom pretrpio eventualni agresor nego li koristi koje bi mogao steći agresijom čak i u slučaju da „pobedi“ u ratu a kamoli u slučaju da bude poražen.

II. MOGUĆNOST ODBRANE NACIONALNIH I KLASNOPROGRESIVNIH INTERESA U SLUČAJU ORUŽANE AGRESIJE I VOJNOG PRITISKA U SAVREMENIM USLOVIMA

Može na prvi pogled izgledati kontradiktorno i ne-logično govoriti o apsurdnosti rata i relativnosti odnosa pobjednika i poraženog u savremenim uslovima, s jedne strane, i istovremeno o mogućnosti odbrane nacionalnih i klasnih interesa u ratu u slučaju upotrebe u njemu savremene ratne tehnike, s druge strane.

Međutim, mogućnost borbe protiv eventualnog agresora u savremenim uslovima i te kako *ima svoju logiku i svoju društvenu zakonitost i opravdanje a počiva na veoma realnim osnovama i to ne samo društveno-ekonomskim i političkim nego i vojnim.*

Ma koliko da se u eventualnom budućem ratu može zaista raditi o tome da se „preživi rat“ (kako se to danas s pravom često formuliše) ipak nije ista stvar preživeti rat i ostati posle njega okupiran i potčinjen stranoj dominaciji i eksploataciji ili preživeti ga i ostati slobodan. Relativnost odnosa pobjednika i poraženog očituje se danas, kako je već istaknuto, u činjenici da niko objektivno ne može više imati interesa da ide u osvajački rat da bi time došao do neke materijalne koristi koja bi mu isplatila štetu koju rat donosi — a ne u tome što bi bilo svejedno da li se rat dobije ili pak izgubi.

Drugim rečima pobjednik ne bi eksploatacijom poraženih zemalja mogao nadoknaditi ono što bi sam izgubio u ratu, jer bi njegovi sopstveni ratni gubici daleko preva-

zilizili mogućnosti eksploatacije ratom razorenih i opustošenih pobeđenih zemalja. Ali i u takvim uslovima posle rata ne bi bilo isto biti eksploator ili biti eksploatisan. Eksploatisani bi, pored pretrpljenih posledica ratnog uništavanja i razaranja, bio izvrgnut, i to baš u ovim strahovitim uslovima razorenosti, još i bespoštednom posleratnom izrabljivanju.

Zato sve dotle dok postoji opasnost od rata i agresije — dakle, sve dotle dok se ne reši problem opšteg i kontrolisanog razoružanja — *postoji i društveni interes i potreba naroda i progresivnih klasa da se zaštite i brane od eventualne agresije*. Bez obzira kakve bi žrtve i gubici bili neizbežni u odbrani od agresora oni bi još uvek bili manji od gubitka rata i zapadanja u moderno ropstvo, („moderno ropstvo“ jedino može biti adekvatan izraz za stanje koje bi za pobeđene nastupilo posle eventualnog atomskog, hemijskog i biološkog rata).

Društveni razvitak koji neminovno iziskuje daljnje razvijanje i dovodenje do kraja procesa nacionalnog oslobođenja i socijalnog preobražaja pobrinuo se sam da stvarnim i istorijskim društvenim nosiocima ovih progresivnih procesa dade i odgovarajuću vojnu snagu za samoodbranu od vojnog pritiska i agresije onih reakcionarnih snaga koje bi pokušale da te procese zaustave, skrenu s puta i vrata unazad.

Baš u ovom pogledu nuklearno i drugo savremeno naoružanje — koliko god bilo revolucionarno po svojim tehničkim mogućnostima — *nije ipak u stanju da preokrene odnos snaga i odlučujuće povрати točak istorije* — osim u pogledu opšteg razaranja već stvorenih materijalnih snaga i dobara i nanošenja ogromnih gubitaka u ljudstvu, što bi pak, kako je rečeno, pogodilo i pobeđnike kao i pobeđene u ratu.

Savremeno naoružanje nije u stanju da uništi svest i volju naroda i progresivnih klasa i njihovu organizovanost i aktivnost koje su nastale kao rezultat čitavog dosadašnjeg materijalnog razvitka društva — a dokle god to

postoji, postoji i mogućnost za otpor agresoru i pobjedu nad njim koja bi sprečila podjarmljivanje i potčinjavanje.

Savremeni agresor patio bi od neizbežnih slabosti, uprkos ogromne snage savremene ratne tehnike.

Prvo, agresor bi i u savremenim uslovima bio ograničen svojim sopstvenim ciljevima agresije.

Činjenice da ratovi — kao društvena pojava — nikada nisu bili sami sebi svrha i da je agresor uvek težio da ratom stekne određene koristi, delovala bi i danas.

Zato čak i pod pretpostavkom da eventualni agresor ima dovoljno savremenih ubojnih sredstava da uništi potpuno žrtvu svoje agresije i opustoši njenu teritoriju — on ne bi imao nikakvog računa da to čini, zbog svojih sopstvenih interesa, tj. radi ciljeva zbog kojih bi i krenuo u agresiju. Ako bi uništio svu radnu snagu žrtve agresije i njena sredstva za proizvodnju i bogatstva zemlje — čemu bi onda krenuo u rat i investirao u njega i svoje ljudske žrtve i materijalno-finansijska sredstva?

Apsurdno bi bilo — kao što neki ratnohuškački elementi danas u svetu čine — izvlačiti iz ovoga zaključke o nekoj navodnoj „rentabilnosti“ agresije i u savremenim uslovima, kalkulišući s time da bi ove vrste ograničenja delovale obostrano tj. i u odnosu na žrtvu agresije — čime bi i agresija navodno mogla biti „isplativa“ jer bi agresor bio sačuvan od prevelikih gubitaka. Ovakve kalkulacije pogrešne su samim time što bi branilac bio prisiljen da se bori za goli život i što bi bio zainteresovan da sačuva sve ono što se da sačuvati — bez obzira na „cenu koštanja“ (svaka cena bi mu bila jevtinija od one koja bi se platila ako bi se kapituliralo i time izgubila sloboda).

Zato dok je agresor ograničen svojim sopstvenim ciljevima radi kojih bi išao u rat, branilac ne bi bio ograničen nikakvim svojim ciljevima (koji bi tražili veću korist od štete koju bi trpio nametnutim ratom).

Odbrana žrtve agresije može, dakle, da se, čak i u najtežim uslovima, u najmanju ruku kreće u onim okvirima i granicama koje sprečavaju agresora da radi svojih interesa bespoštedno i totalno uništava živu silu i materi-

jalna dobra branioca. Drugim rečima, sve ono što bi agresor nameravao da sačuva za sebe (da se time koristi kad „pobedi“ branioca) u najmanju ruku upravo to bi mogao i branilac koristiti za borbu protiv agresora.

Drugo, svaki agresor bio bi u savremenim uslovima *razapet u upotrebi svojih ratnih potencijala* jer bi ih morao angažovati na razne strane bilo za aktivnu borbu bilo za obezbeđenje od potencijalnih protivnika agresora i agresije. Pri tome bi uvek glavnina snaga i sredstava morala biti usmerena prema glavnim protivnicima što bi istovremeno *proširivalo mogućnost odbrane svih drugih*.

Treće, i još značajnije, nikakav agresor ni u savremenim uslovima *ne bi imao dovoljno žive sile da fizički podvrgne pod vojnu kontrolu svu živu silu žrtava svoje agresije i njihovu teritoriju i da eksploatiše dejstvo svoje ratne tehnike*, pa makar se radilo i o nuklearnim udarima po teritoriji protivnika (nuklearni udari mogu da nanose ogromne gubitke ali ne mogu sami po sebi da obezbede kontrolu tučene teritorije i oružanih snaga i stanovništva branioca na njoj. Teritoriju treba posesti sopstvenom živom silom da bi se protivnička živa sila pokorila i održala u vlasti).

Bilo bi, dakle, pogrešno zavaravati se da bi nuklearni udari, ma koliko god bili strašni i razarajući, bili sami po sebi dovoljni da slome otpor naroda koji su spremni da odlučno i do kraja brane svoju slobodu i nezavisnost i koji bi primenili situaciji adekvatnu veštinu ratovanja. Sve dotle dok postoji živa sila spremna da se, bez obzira na žrtve i gubitke, bori za svoj opstanak nijedan agresor nema dovoljno oružanih snaga a posebno nema dovoljno oružane žive sile da savlada takvu naciju, okupira njenu zemlju i sprovede njenu „pacifikaciju“.

Nema razloga sumnjati da većina savremenih nacija raspolaže upravo ovakvom voljom i sposobnošću za otpor eventualnoj agresiji.

Kako je već ranije konstatovano, vojna moć se u savremenim uslovima ne meri više samo međusobnim odnosom oružanih snaga, a još manje samo međusobnim odnosom ratne tehnike. Reakcionarne društvene snage

koje bi u savremenim uslovima eventualno krenule u ratnu avanturu i vojno osvajanje sveta morale bi da budu spremne da se obračunaju sa svim miroljubivim nacijama, da budu spremne da posednu i okupiraju neizmerne površine teritorije koju naseljavaju protivnici rata i agresije i da se istovremeno bore na čitavom prostoru protiv svih aktivnih i potencijalnih progresivnih društvenih snaga koje nesumnjivo predstavljaju ogromnu većinu čovečanstva.

Takvog agresora koji bi raspolagao takvom vojnom moći nema niti ga može biti u vremenu u kome živimo. I nema niti će više ikad biti takvog oružja koje bi moglo da jedne uništi, a druge ostavi pošteđene.

Na savremenom materijalnom razvitku društva i potrebama njegovog daljeg progresivnog kretanja izrasta i savremena vojna doktrina progresivnih društvenih pokreta koja ih upućuje na najbolje i najefikasnije korišćenje ljudskih i materijalnih resursa i drugih vojnih faktora koji im stoje na raspolaganju u slučaju agresije.

Prvi i opšti preduslov za uspešnu nacionalnu odbranu u slučaju agresije javlja se, svakako, potreba angažovanja u odbrani čitavog stanovništva branioca, kako u sklopu oružnih snaga tako i u raznim drugim oblicima svenarodnog otpora agresiji.

Doktrina opštenarodnog odbrambenog rata je u ovom smislu društveno zakonita i po svojoj suštini zajednička za sve savremene slobodoljubive nacije (sve dotle dok uopšte postoji potreba za odbranom, tj. dok se ne reši problem opšteg razoružanja).

Različiti mogu i moraju biti samo njihovi oblici kao i načini njenog sprovođenja koji zavise od konkretnih uslova svake zemlje i konkretnog objektivnog odnosa snaga između branioca i konkretno mogućnog agresora.

Angažovanje čitave nacije za odbranu, dakle, doktrina opštenarodnog odbrambenog rata, upućuje na *jedinstvenu strategiju* vođenja rata koja ima svoj „vojni“ i „civilni“ aspekt, koji se pak na određenim stepenima komandovanja odnosno rukovođenja dodiruju, „sadej-

stvuju“ i isprepliću pa i stapaju. Prošla su u ovom pogledu vremena odvojene i samostalne vojne strategije a još više neka mogućnost i potreba za zasebnim i odvojenim strategijama pojedinih vidova samih oružanih snaga (kopnene vojske, vazduhoplovstva, mornarice ili i nekih drugih).

Savremeni uslovi zakonito nameću odbrambenim doktrinama i određena druga zajednička načela koja i opet mogu i treba da se konkretno realizuju adekvatno konkretnim uslovima svake zemlje.

Tako, na primer, zajednički princip u ovom pogledu je svakako *nužnost da se obezbedi od strategijskog iznenađenja i njegovih mogućnih strategijski negativnih posledica po branioca.*

Značajno je istaći da se, stalnim razvitkom ratne tehnike, takoreći svakog dana sve više objektivno povećavaju tehničke mogućnosti strategijskog iznenađenja — *bez obzira na političku konstelaciju i moguće „smirivanje“ političkih prilika i smanjivanje zategnutosti u svetu.* To je takođe jedan od argumenata koji nameće potrebu za opštim razoružanjem — jer je svako smirivanje situacije u svetu uslovno i „rovito“ *sve dotle dok uopšte postoje oružane snage i mogućnost njihove iznenadne agresije*, budući da mogućnosti za iznenađenje tehnički sve više rastu a ključ za njegovo korišćenje uvek se nalazi u rukama eventualnog agresora, tj. ne zavisi od volje pa ni od subjektivnih procena branilaca.

Mogućnost strategijskog iznenađenja neizbežno iziskuje protivmere branioca koje zahtevaju takav sistem njegove mirnodopske armije koji se u slučaju agresije može odmah efikasno suprotstaviti agresoru i takav sistem mobilizacije koji nudi najbržu, gotovo momentanu, mobilizaciju svih odbrambenih snaga, kao i takav sistem komandovanja i veza koji obezbeđuje bezbolan i gotovo momentalan prelaz sa mirnodopskog na ratno funkcionisanje.

Kao sledeći opšti princip savremenih odbrambenih doktrina nameće se *takvo formiranje borbenog poretka koji, uz uslov da pruži odgovarajuću odbranu istovre-*

meno, u maksimalno mogućoj meri, izbegava stvaranje „rentabilnih ciljeva“ za ABH udare agresora (princip „rastresitosti“, „disperzije“, „dekoncentracije“ i sl. kao i primena svih onih drugih mera i postupaka koji smanjuju i ublažavaju efekte upotrebe savremenog oružja tj. ukopavanje, maskiranje, česte promene lokacije i uopšte raznih mera lične i kolektivne zaštite).

Sledeće načelo zahteva spremnost za borbu na čitavoj teritoriji (kako na „frontu“ tako i u pozadini nastupajućeg agresora) izbegavajući pri tome formiranje takvih strategijskih težišta čije bi slamanje dovelo u pitanje ishod rata u celini.

Dalje, biranje takvih borbenih postupaka koji obezbeđuju sopstvenu inicijativu u pogledu uslova, mesta i vremena sudara kao i načina dejstava predstavlja takođe jedno od načela odbrane u toku rata.

I, konačno, za žrtve agresije koje bi bile napadnute nadmoćnim oružanim snagama, kao neizbežna javlja se orijentacija na dugotrajniji rat, ne tražeći odlučujuća strategijska rešenja u početnom periodu rata odnosno agresije.

Pod ovim i sličnim uslovima svaka zemlja čiji narod raspolaže političkom svešću i voljom za odbranu može se odupreti agresoru i stvoriti uslove da izdrži kritični početni period eventualnog rata čime se u daljem toku borbe obezbeđuju uslovi za mobilisanje svih svojih snaga, i stvara mogućnost oslonca na opštu objektivnu zajednicu interesa svih miroljubivih i progresivnih snaga sveta.

Rat u savremenim uslovima svakako može, kako se to kaže, da počne „pritiskom na dugme“ ali se na taj način rat ne može dobiti protiv naroda spremnog da brani i zaštititi svoju slobodu, nezavisnost i suverenitet.

Vojna snaga naroda, kako čitava ova rasprava pokazuje, leži u njima samima — ova činjenica ostaje i u savremenim uslovima uprkos postojećeg savremenog oružja, koje može samo da ogromno poveća žrtve u ratu ali ne i da od nacionalnih subjekata ponovo napravi objekat vladajućih sila ili onih koje pretenduju da to budu.

Ako danas postoji mogućnost da se slobodoljubive zemlje odupru agresiji to tim više postoje uslovi da nacionalnooslobodilački i klasnoprogresivni pokreti pogodnom politikom i konkretnoj situaciji adekvatnom vojnom veštinom izvojuju nacionalno odnosno socijalno oslobođenje i onda kada im se ono ometa i pokušava sprečiti oružanom silom i uopšte vojnim pritiskom vladajućih nacija odnosno klasa. U uslovima izmešanosti žive sile oslobodilačkih pokreta na istoj teritoriji sa živom silom vladajućih nacija ili vladajućih klasa (odnosno i njihovih oružanih snaga) još su više sužene mogućnosti upotrebe savremene razorne ratne tehnike protiv ovakvih pokreta budući da bi takova upotreba tehnike najčešće nanosila gubitke i njenim sopstvenim autorima.

Sasvim je razumljivo da upotreba nacionalne sile (pa i vojne sile) u cilju sticanja kao i radi zaštite već stečenog nacionalnog oslobođenja ima i danas svoju punu društvenu opravdanost u svim slučajevima kad se vladajuće zemlje služe silom da održe u nacionalnoj potčinjenosti druge nacije i zemlje, odnosno kad bi neke zemlje agresijom i vojnim pritiskom pokušale da ospore i uspore nacionalnu nezavisnost drugih. U ovakvim slučajevima upotreba nacionalnooslobodilačke sile je na liniji potreba daljeg ekonomskog progresa pa samim tim i društveno svrsishodna i pravedna. Upotreba ove sile u službi progresa ima rezona sve dotle dok i vladajuće nacije, ili pretendenti na ovu ulogu, raspolažu mogućnošću korišćenja vojne odnosno direktno oružane sile za svoje društveno reakcionarne ciljeve, dakle, sve dotle dok se ne sprovede opšte i kontrolisano razoružanje.

Ovo isto odnosi se i na klasnu silu progresivnih društvenih klasa. Sve dotle dok reakcionarne klaspe snage raspolažu oružanom silom progresivne klase imaju pravo da se odupru upotrebi te sile kad se njome želi da zaustavi i skrene s puta napredak društva.

U ovom smislu još je uvek aktuelno i postojanje i razvijanje vojne veštine progresivnih snaga — sve dotle dok postoji opasnost od rata i uopšte reakcionarnog vojnog pritiska.

III. SAVREMENA TEORIJA VOJNE VEŠTINE U SLUŽBI SNAGA MIRA I ODBRANE OD AGRESIJE

1. — UOPŠTE O VOJNOJ VEŠTINI I NJENOJ TEORIJI I PRAKSI

Nekada se vodila velika raspra oko toga da li se ona ljudska delatnost koja se bavi vojnim pitanjima treba smatrati „naukom“ ili „veštinom“. Spor, međutim, oko ovih termina nije nikada sam po sebi bio bitne prirode, osim u slučajevima kada se iza toga krio stav o naučnosti ili nenaučnosti prilaženja vojnim problemima i njihovom tretiranju. Danas će se malo ko naći ko bi negirao potrebu da se i vojna problematika obrađuje s naučnog stanovišta, odnosno koristi naučnim metodima i služi rezultatima raznih nauka, odnosno raznih grana društvenih i prirodnih nauka. Ako se već radi o naučnim metodima i o korišćenju rezultata raznih nauka može se (s obzirom na specifičnosti predmeta i ciljeva kojima se bavi vojna teorija) govoriti i o vojnoj nauci kao o posebnoj nauci, kao, uostalom, i o raznim granama vojne nauke. Zato je u ovom smislu i prevaziđen problem terminologije i nema razloga biti ekskluzivan u ovom pitanju. Međutim, možda je baš iz praktičnih razloga pogodnije koristiti termin „vojna veština“ (odnosno i teorija i praksa vojne veštine), jer je baš u ovom pogledu, pored teoretske lakše izraziti i praktičnu stranu vojne delatnosti, nego ako se upotrebljava termin „vojna nauka“. Termin „vojna veština“ pogodniji je kao opšti termin i od termina „ratna veština“ zato što je širi, jer obuhvata svu vojnu problematiku (kako onu u vezi s ratovanjem, tako i ratne, odnosno uopšte vojne pripreme u miru, a tako isto u izvesnom smislu i vojni aspekt one borbe koja se vodi mirnim sredstvima, a ne ratom i oružanom revolucijom). Naziv „ratna veština“ odgovara stvarno samo za onu stranu pitanja koja se zaista odnosi na oružanu borbu. U istom smislu u kome se koristi termin „teorija vojne veštine“ mogu biti svrsishodni i termini „vojna teorija“, „vojna misao“ i sl., naročito kad se radi o naglašavanju misaone,

intelektualne, teoretske delatnosti koja se bavi vojnim pitanjima.

Kao što je, na primer, cilj „ekonomske veštine“ (da je ovde tako nazovemo) postići maksimalne, tj. optimalne rezultate u proizvodnji u datim društveno-ekonomskim i drugim uslovima, tako je i cilj vojne veštine *postići maksimalne odnosno optimalne rezultate u cilju savladavanja protivnika najboljim korišćenjem sopstvene žive sile, materijalnih sredstava i uslova prostora i vremena u konkretnom obostranom odnosu vojnih snaga.*

Kada je reč o teoriji vojne veštine treba naglasiti da je većina njenih pojmova i termina ponikla na bazi uopštavanja iskustava „regularnih“ (međudržavnih) ratova i da se sada vojna teorija nalazi u fazi preispitivanja, odnosno da bi upravo trebalo preispitati postojeće i uobičajene pojmove i terminologiju i pronaći nove ili pak mnogim starim dati novi sadržaj koji bi uopšteno obuhvatio iskustva svih vrsta i oblika oružane borbe a ne samo ratova.

U ovom pogledu je praksa vojne veštine progresivnih društvenih snaga otišla u izvesnom smislu ispred njene teoretske obrade. U praksi su naime nacionalnooslobodilački i klasnoprogresivni pokreti više ili manje pronalazili adekvatnu vojnu veštinu koja je bila odraz njihove stvarne snage, čime su vojne veštine oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta u praksi borbe lomile razne nasledene šablone i jednostranost teorije vojne veštine, doprinoseći time njenom razvoju u celini.

2. — O PODELI VOJNE VEŠTINE

Vojna veština ima svoj strategijski i taktički aspekt, deli se, dakle, na *strategiju i taktiku*. Ovo se odnosi kako na teoriju vojne veštine, tako i na njenu praksu.

Pod strategijom se podrazumeva celina, a pod taktikom delovi te celine. Strategija, dakle, predstavlja vođenje rata ili revolucije (kao, uostalom, i nacionalne i klasne borbe mirnim sredstvima) u celini, a taktika je

sprovođenje strategije u život putem više ili manje međusobno povezanih sukoba odnosno i drugih delatnosti u borbi. Odnosno, teorija strategije bavi se pitanjima vođenja rata, revolucije, kao i mirne borbe, u celini, a teorija taktike pitanjima koja se odnose na način, oblike, metode sprovođenja strategije u život.

Odnos strategije i taktike jeste, dakle, *dijalektički odnos celine i delova.*

Strategija i taktika su prema tome nerazdvojno povezane kao što je povezana celina sa svojim delovima. Prema tome, strategija i taktika predstavljaju dve strane, dva aspekta istog pitanja i one se ne mogu, niti smeju međusobno suprotstavljati.

Strategija, kao celina, je osnova, taktika izvire iz strategije i mora se potčiniti njenim zahtevima (iako, razume se, postoji i obratan uticaj, tj. uticaj taktike na strategiju).

Zato nikada nijedan taktičar nije potpuno slobodan u donošenju rešenja, bez obzira da li je u pitanju veća ili manja centralizacija ili veća ili manja decentralizacija rukovođenja borbom. Ni centralizaciju i decentralizaciju nije moguće međusobno apsolutno suprotstavljati, već ih moramo posmatrati u dijalektičkoj vezi i uslovljenosti. U okviru vezanosti taktike i taktičara za potrebe strategije moguće je postojanje vanredno različitih stepena vezanosti, odnosno zavisnosti taktike i taktičara. Neke situacije i neke zemlje i armije, odnosno njihova strategija, zahtevaju i dozvoljavaju veći stepen samostalnosti taktike i taktičara, druge obratno. Isto tako i razne situacije u istoj zemlji i armiji mogu da dozvoljavaju nekad veći, a nekad manji stepen samostalnosti taktike i taktičkih dejstava. Ali nijedna situacija i nijedna zemlja i armija ne mogu da potpuno oslobode taktiku i taktičare od njihove uslovljenosti interesima i potrebama strategije, već samim time što strategija vodi rat (odnosno i revoluciju i mirnu borbu) u celini i na osnovu zahteva politike opredeljuje vojne ciljeve i načine dejstva u borbi, tj. puteve koji vode strategijskim ciljevima.

Kako smo već ranije konstatovali svaka borba, kako ona u strategijskom, tako i ona u taktičkom „masštabu“, pretpostavlja čoveka, materijalna sredstva i uopšte materijalne uslove, prostor i vreme.

Prema tome, ovi neposredni i osnovni faktori borbe su samim time i „predmeti“ kojima se bavi vojna veština, bez obzira da li se njima bavi ili ih izučava neposredno ili pak neke faktore posredno, tj. na primer preko oružanih snaga kao organizacije dela ljudskog i materijalnog faktora. Ukoliko se taktika, naročito na izvesnim stepenima, i može baviti samo oružanim snagama, odnosno njihovim delovima, strategija se u svakom slučaju mora baviti u celini svim faktorima borbe, a ne samo onim zastupljenim u oružanim snagama.

Vojna veština ima u procesu svoga sprovođenja u izvesnom smislu tri aspekta: idejnu stranu (procenu situacije, zamisao borbe i donošenje odluke za borbu), organizacijsku stranu (odnosno uopšte organizaciju i pripremu borbe) i samu borbu (tj. vođenje borbe i rukovođenje borbom).

Ova tri aspekta mogu u praksi biti više ili manje odvojeni jedan od drugog, odnosno mogu se i više ili manje stapati i manje ili više istovremeno manifestovati — što u prvome redu zavisi od objektivnih istorijskih i konkretnih uslova u kojima se vodi borba.

Na primer, nekada dok se rat rešavao u svega jednoj ili nekoliko kratkotrajnih bitaka idejna strana kao i organizacija i priprema borbe rešavale su se i iscrpljivale uglavnom još pre rata. U uslovima u kojima se rat vodi putem niza operacija koja svaka za sebe čini izvesnu striktno odvojenu celinu, idejna i pripremna strana rešava se delom unapred pre svake operacije, a delimično i u samom procesu borbe. U uslovima, pak, u kojima bi proces borbe bio tako dinamičan da je teško odvajati jednu operaciju od druge idejna strana i pripreme morale bi se neprekidno odvijati sa samom borbom, tako da bi vodeći operacije neprekidno postojala potreba za procenama situacije, novim zamislima borbe i odlukama i njihovim izmenama i neprekidno novim organizacionim i drugim

pripremama i to, kako za samu operaciju koja je u toku, tako, do određene mere, i za buduće koje bi joj sledile.

Sve tri ove strane jednog u suštini istog procesa važe i za strategiju i taktiku, dakle, za strategijski i taktički aspekt vojne veštine. Odnosno i sprovođenje u život strategije (kao celine) i taktike (kao delova celine) ima svoju idejnu stranu, organizaciju i pripreme, i samu borbu i rukovođenje borbom.

Organizacija i pripreme mogu se tretirati zajedno kao jedna delatnost i sl., a mogu i odvojeno. Ako se tretiraju odvojeno tada se pod pojmom „organizacije“ može podrazumevati organizacijsko-formacijska struktura faktora borbe (ljudskog i materijalnog faktora usklađenih i u odnosu na prostor i vreme), a pod pojmom „priprema“ sve druge vrste priprema ljudskog i materijalnog faktora (pa i prostora) koje se vrše kako pre, tako i u procesu borbe. Ako se pak ne odvajaju pojam organizacije od priprema onda se i sama organizacija može tretirati samo kao jedna vrsta priprema (organizacijske ili organizacijsko-formacijske pripreme) tim više što bez obzira na usvojenju organizacijsko-formacijsku strukturu dinamika borbe se u novije vreme toliko usložila da se ne može zadovoljiti samo unapred datim organizacijsko-formacijskim rešenjima, već iziskuje neprekidne manje ili veće organizacijske i formacijske izmene u toku same borbe i prilagođavanje neprekidnim promenama situacije.

Bez obzira da li se organizacija posmatrala odvojeno od drugih priprema ili zajedno sa njima za našu temu ove rasprave značajno je konstatovati da se i organizacija i pripreme uopšte svojim sprovođenjem u život „objektiviraju“, „materijalizuju“, i kao takve ulaze uvek u objektivnu vojnu moć i objektivni odnos vojnih snaga. To znači da kako čitava vojna veština, tako i sama organizacija i priprema borbe mogu da više ili manje pozitivno ili negativno deluju u sklopu vojne sile i odnosa vojnih snaga. Odnosno, ona strana koja je pronašla objektivnoj situaciji adekvatniju organizaciju i sprovela adekvatnije druge pripreme ima, po ovom pitanju i u ovom pogledu,

prednost nad onom kojoj to bilo iz raznih objektivnih bilo i iz subjektivnih razloga nije pošlo za rukom.

Vojna veština rezultira iz objektivnih faktora vojne moći i objektivnog odnosa vojnih snaga u celini. Ona kao takva objektivno „egzistira“ van našeg mišljenja kao izraz (i odraz) objektivne stvarnosti koga treba otkriti, a ne „izmisliti“. Drugim rečima, svaka objektivna situacija traži svoju vojnu veštinu i ukoliko subjektivni ljudski faktor pronade i otkrije baš onu pravu, onu koja odgovara objektivnoj situaciji, utoliko je on u stanju da i sam više utiče na izmenu ove situacije, na izmene objektivnog odnosa snaga. To važi i za strategiju i za taktiku. To, uostalom, važi i za politiku u celini, jer da bi ona bila realna ona se takođe ne može bazirati samo na subjektivnom mišljenju već na objektivnoj naučnoj analizi realne stvarnosti i izvlačenja konsekvenci iz nje.

Kad je već reč o vojnoj veštini interesantno je da se zadržimo još na jednom pitanju.

Neke armije su, naime, usvojile kao međustepen između strategije i taktike jednu novu kategoriju: „operativnu“ ili „malu strategiju“ ili „veliku taktiku“ i sl.

Pod „operativnom“ ili „operativnom veštinom“ obično se podrazumevaju dejstva velikih vojnih jedinica (za razliku od dejstva manjih, tj. „taktičkih jedinica“). Po ovoj podeli se i teorija operativne bavi velikim jedinicama i njihovim dejstvima, a taktika onim manjim.

Postoje slični kriteriji i za izdvajanje „male strategije“ i „velike taktike“, ali su za ove podele tipičniji kriteriji koji organizacijske i druge ratne i uopšte borbene pripreme (pripreme i dovođenje trupa na ratište ili bojište i sl.) odvajaju od borbe, tj. od same upotrebe trupa u borbi.

O čemu se tu zapravo radi?

Najbolji odgovor na ovo pitanje može pružiti sama ratna praksa.

Uzmimo, na primer, ratove u nerazvijenim društvenim uslovima koji su se sprovodili i završavali jednom ili svega sa nekoliko kratkotrajnih bitaka.

U ovakvim uslovima, naročito kad se radilo o svega jednoj bici, teško je još bilo govoriti o strategiji i taktici kao podloga nove podele poslužila veća masa ljudstva i u kojoj se rešavao i ishod čitavog rata, strategija i taktika, ukoliko se to odnosi na samu borbu, su gotovo jedno te isto. Što se tiče ratnih organizacijskih i drugih priprema one su tada prethodile borbi ali su manje-više bile strogo odvojene od nje. Onda je, dakle, u izvesnom smislu i težište strategije, kao posebnog pojma, de fakto ležalo baš na ovim ratnim pripremama, dok se u borbi radilo gotovo o istovetnosti strategije s taktikom.

U slučajevima kad se rat rešavao u dve ili nekoliko bitaka već se ne samo u pogledu priprema za rat nego i u pogledu same borbe, pojam taktike nešto više odvajala od pojma strategije, naime svaka bitka za sebe već predstavlja taktiku, a sve one zajedno strategiju vođenja borbe.

Opšti razvitak društva sve je više usložavao ratovodstvo. I to u prvome redu u dva pravca: povećavala se, prvo, masa ljudstva i sredstava i prema tome i opšta veličina i broj vojnih jedinica, i, drugo, komplikovale su se kako pripreme za borbu, tako i sama borba.

Samim time usložavale su se i strategija i taktika dobivajući neprekidno novi sadržaj.

Ovo je naročito došlo do izražaja u novijim ratovima.

Neki vojni teoretičari umesto da dijalektički izraze ovaj novi i složeniji sadržaj strategije i taktike krenuli su putem mehaničkog cepanja vojne veštine interpolirajući između strategije i taktike jednu novu kategoriju.

Tako su oni koji su u ovom smislu došli do pojma „operatika“ u stvari pribegli kriteriju koji u izvesnom smislu predstavlja „horizontalni presek“ taktike, mehanički odvajajući „veće“ od „manjeg“. Za njih je, dakle, kao podloga nove podele poslužila veća masa ljudstva i tehnike i prema tome i veličina vojnih formacija do kojih je doveo razvoj ratovodstva.

Za druge, je, pak, kao osnova nove kategorije, poslužila veća komplikovanost ratnih i borbenih priprema i oni su putem izvesnog mehaničkog „vertikalnog preseka“

odvojili pripreme od same borbe (kao na primer organizacijske pripreme, dovođenje trupa na bojište i sl.).

Ili, se pak, radilo o kombinovanju ovog „horizontalnog“ i „vertikalnog“ preseka.

Da su, međutim, i jedni i drugi krenuli putem teoretskog uopštavanja nove suštine, tj. novog sadržaja strategije i taktike, oni bi došli do zaključka da novi sadržaj ne ukida dijalektičko jedinstvo celine i delova, dakle, ni dijalektičko jedinstvo strategije i taktike.

Dijalektičko jedinstvo strategije i taktike možda je još reljefnije uočljivo, ako se primeni na politiku, dakle, na političku strategiju i taktiku. Iako se politika neprekidno usložavala, kome bi palo napamet da govori o „velikoj politici“ i „maloj politici“, ili o „velikoj“ i „maloj“ političkoj strategiji ili taktici, ili o nekoj novoj kategoriji između političke strategije (kao celine) i političke taktike (kao sprovođenja te strategije u život).

To sve, razume se, ne znači da nije svrsishodno i korisno razlikovati „veće“ od „manjeg“ ili da ne treba na neki način odraziti usložavanje i ratnih i borbenih priprema i same borbe.

Ali, tada treba biti načisto s tim da se tu radi samo o pomoćnim kategorijama podele taktike bilo po „horizontalnom“ bilo po „vertikalnom“ ili i po nekom drugom preseku.

U ovom smislu, svakako, kad je reč o masi, broju, kvantitetu, važi dijalektička zakonitost po kojoj se sa određenim povećanjem kvantiteta dobiva novi kvalitet, kao i obratno. Ovde se, međutim, radi o dijalektičkim zakonitostima koje važe u okviru taktike i strategije, odnosno radi se o stepenovanju taktike unutar strategije, a ne o nečem trećem kvalitativno novom između taktike i strategije.

Samo u ovom pogledu može imati smisla podela na „operativnu“, ili „veliku“ i „malu“ strategiju, ili „veliku“ i „malu“ taktiku, dakle, samo kao daljna podela i stepenovanje i razni aspekti i preseki taktike i izražavanje odnosa između taktike i strategije. Ako ne bi tako bilo onda bi se po istoj logici moglo doći još do niz novih

međustepena i kategorija, jer je očigledno da postoji bitna razlika između, na primer, odeljenja, voda, čete i sl., s jedne, i puka, divizije, korpusa ili armije, s druge strane, iako ih protagonisti „operatike“ sve trpaju u jedan koš — u taktiku — za razliku od grupe armija, frontova i uopšte krupnih formacija koje tretiraju kao „operatiku“ i kao nešto „više“ od taktike.

Iz svega proizlazi da svaka zemlja i armija može i treba da traži svoje pomoćne kriterije i kategorije da izrazi za svoje konkretne uslove i potrebe svrsishodno stepenovanje i podelu taktike i njenu vezu sa strategijom kao celinom (tako se može koristiti i drugim kriterijima — a ne samo brojem i veličinom jedinica ili samo odvojenim tretiranjem borbe od priprema za borbu — kao, na primer, odnosom jedinica i njihovih komandi prema teritoriji, odnosom prema organima vlasti i narodu, odnosom i ulogom u pogledu namenskih ciljeva pojedinih jedinica itd.).

I na kraju, ne samo da noviji uslovi nisu ukinuli dijalektički odnos delova i celine (dakle, vojnu strategiju i taktiku), nego su — kako je to već ranije konstatovano — proširili sadržaj vojne strategije do te mere da se ona sve više nerazdvojno stapa i sa političkom strategijom vođenja rata. Sve se više radi o jednoj jedinstvenoj strategiji vođenja rata (moglo bi se reći „političko-vojnoj“) koja ima svoj „vojni“ i svoj „civilni“ aspekt, što se javlja kao posledica sve većeg angažovanja čitavog naroda u ratu i potrebe za sve većim jedinstvom „vojnog“ i „civilnog“ sektora i njihovom povezanosti ne samo u stratezijskim razmerama, nego i na raznim stepenima taktike. Razvoj se, dakle, u ovom smislu kretao u pravcu sadržajnog proširenja pojma vojne strategije, a ne cepanja jedinstva strategije i taktike i mehaničkog izdvajanja novih kategorija. Proširenje pojma vojne strategije ne ukida političku strategiju i njenu nadređenost vojnoj, jer vojna strategija uvek ostaje samo kao oblik i manifestacija politike odnosno političke strategije. Drugim rečima, i onda kad politika izrazitije dobiva oblik vojne veštine ona samim time ne prestaje biti politika.

3. — DIJALEKTIČKA PRIRODA FAKTORA VOJNE SILE

Za ocenu mesta i uloge faktora vojne sile treba konstatovati da svi faktori vojne moći, kao faktori koji postoje u društvu i prirodi, podležu opštim zakonima dijalektike kao, uostalom, i sve druge društvene i prirodne pojave. Ove dijalektičke zakonitosti, kao i neke posebne specifičnosti osnovnih faktora vojne moći, ogledaju se uglavnom u sledećem.

Svaki od faktora javlja se u obliku kvaliteta i kvantiteta.

Kvantitet ljudskog faktora, odnosno žive sile, izražen je u broju (masi) žive sile.

Kvalitet je izražen različitim elementima, kao što su: politička svest, borbeni moral, vojno obrazovanje i obučenost, fizička kondicija itd.

Kvantitet ratne tehnike, kao i uopšte materijalnog faktora, takođe je izražen u broju (po određenim vrstama oružja i uopšte tehnike, odnosno i drugih materijalnih sredstava). Kvalitet je izražen u određenim osobinama već prema vrsti i nameni sredstava (dometu, razornoj moći, udarnoj snazi, pokretljivosti i manevarskoj sposobnosti, radijusu dejstva, debljini oklopa, probojnosti itd., kod oružja i druge tehnike; dok kod hrane, na primer — u kaloričnosti; kod odeće — u raznim njenim praktičnim svojstvima; kod medicinskih sredstava — u njihovoj efikasnosti itd.).

Kvantitet prostora izražen je njegovim dimenzijama, a kvalitet geografskim i drugim osobinama teritorije (zemljišta), kao što su osebnosti geografskog položaja, reljef, hidrografski sklop, prohodnost zemljišta i kvalitet komunikacijske mreže, pošumljenost zemljišta, klima i atmosferski uslovi prostora itd., odnosno u posebnim osobinama mora i vazdušnog prostora.

Kvantitet vremena izražen je dužinom trajanja određenog vremenskog perioda. Iako izgleda apstraktno govoriti o kvalitetu vremena (kao perioda), ipak se može konstatovati da određeni vremenski period u sklopu svih

drugih faktora kvalitativno različito deluje u raznim uslovima.

Značajno je uočiti da za osnovne faktore vojne moći i njihov kvantitet i kvalitet važi dijalektička zakonitost o odnosu između kvantiteta i kvaliteta, odnosno zakonitost po kojoj promena kvantiteta utiče na kvalitet i obratno.

Prevedeno na vojni jezik i primenjeno na vojnu problematiku to se odražava, na primer, u sledećem:

— veći kvantitet, tj. veća masa žive sile određenog kvaliteta može, pod izvesnim uslovima, da dovede do novog kvaliteta, koji je veći od običnog zbira pojedinačnih kvaliteta;

— ili, veća masa određenog oružja, pod izvesnim uslovima, može da predstavlja nov kvalitet koji prevazi-lazi obični mehanički zbir kvaliteta pojedinih oružja.

Sledeća dijalektička karakteristika faktora vojne sile jeste njihova međusobna uslovljenost, povezanost i zavisnost.

Oni ne stoje međusobno u običnom mehaničkom odnosu. Nije reč, dakle, o običnom zbiru faktora, nego o dijalektičkom odnosu između žive sile i tehnike i uopšte materijalnih uslova i o njihovom odnosu prema prostoru i vremenu i svih tih faktora međusobno.

Ova međusobna uslovljenost i zavisnost faktora vojne moći, povezana s dijalektičkom zakonitošću po pitanju odnosa između kvantiteta i kvaliteta, daje novu, vrlo značajnu karakteristiku faktora vojne sile, tj. izvesnu njihovu međusobnu zamenljivost.

To se, na primer, ogleda u sledećem:

— izvesna veća masa ljudstva slabijeg kvaliteta, naoružanog većom masom oružja slabijeg kvaliteta, može, pod određenim uslovima, da nadoknadi i zameni, a prema tome i da nadvlada, izvesnu manju masu ljudstva boljeg kvaliteta, naoružanu manjom masom boljeg oružja. Tim više izvesna veća masa ljudstva boljeg kvaliteta, naoružana većom masom slabijeg oružja, može, pod određenim uslovima, da nadvlada izvesnu manju masu ljudstva slabijeg ili čak i istog kvaliteta, naoružanu manjom masom oružja boljeg kvaliteta. Itd.

Dalja dijalektička karakteristika osnovnih faktora vojne moći jeste njihova promenljivost. Svaki od njih posebno i svi zajedno nisu statični, već se stalno, više ili manje, menjaju i mogu da menjaju i podvrgnuti su neprekidnoj dinamici, kako pre rata i revolucije, odnosno uopšte bilo koje borbe tako i u toku same borbe.

Sledeća karakteristika faktora vojne sile leži u tome što se oni moraju posmatrati ne samo u međusobnoj vezi i uslovljenosti, ne samo u obliku kvantiteta i kvaliteta i njihovoj dijalektičkoj vezi, ne samo u međusobnoj uzajamnosti i stalnom kretanju i promenljivošću — nego se, imajući sve ovo u vidu, moraju posmatrati obostrano, tj. na strani oba protivnika. Iz toga i proizilazi mogućnost međusobnog merenja pa i potiranja faktora i njihovih elemenata između jednog i drugog protivnika. Ukupni rezultat, odnosno rezultanta ovog međusobnog merenja i izražava međusobni odnos vojnih snaga (vojne moći, vojne sile).

Taj međusobni odnos svih faktora vojne moći na strani oba protivnika u suštini odražava i suprotnost među protivnicima u borbi, bilo da se radi o oružanoj ili nekoj drugoj borbi.

Rat i revolucija, odnosno borba uopšte, kao vojna delatnost i jeste upravo razrešavanje ove suprotnosti koja postoji između protivnika i obostrano uzetih njihovih faktora vojne moći.

I konačno, kao značajno može se smatrati da faktori vojne sile, svaki posebno i svi zajedno, nisu u praksi nikada jednaki na strani oba protivnika. Ova činjenica može se u vojnoj teoriji, upravo radi svoje važnosti, nazvati „fenomen nejednakih faktora“ (iako to nije „fenomen“ koji bi bio karakterističan samo za faktore vojne sile).

Na kraju treba konstatovati da zakoni dijalektike važe u odnosu na faktore vojne sile i uopšte za vojnu moć i onda kad se ona ispoljava u mirnim oblicima, odnosno kad ona deluje potencijalno samim svojim postojanjem (što dolazi do izražaja u nacionalnoj i klasnoj borbi koja se vodi mirnim sredstvima). I tada naime veća masa žive

sile određenog kvaliteta, pod izvesnim uslovima, dovodi do novog kvaliteta koji je veći od običnog zbira pojedinačnih kvaliteta. I tada i u pogledu oružja, kojim oslobodilački i revolucionarni pokreti ne raspolažu, ali do kojeg bi potencijalno mogli doći kroz borbu (otimanjem od protivnika) važe odnosi između kvantiteta i kvaliteta i kao takvi ispoljavaju i sami svoje potencijalno dejstvo. I tako dalje.

4. — O VOJNOJ „PROCENI SITUACIJE“

Cilj procene vojne situacije sastoji se u sagledavanju i otkrivanju opšteg odnosa vojnih snaga bilo u strategijskom ili taktičkom opsegu (već prema tome da li se radi o strategijskim ili taktičkim procenama).

Nikada jedan protivnik ne zna, niti može potpuno saznati sve o stanju drugog protivnika, tj. tačan kvantitet i kvalitet za borbu raspoložive žive sile, precizan broj, vrste i kvalitet naoružanja i ostalih materijalnih sredstava, sve uslove prostora i vremena. Vrlo često se takođe ne raspolaže, naročito u borbi, dovoljnim podacima ni o svojoj sopstvenoj situaciji.

Zato se kao prvi zahtev, kako prilikom stvaranja i oblikovanja svake vojne veštine (i u strategijskom i u taktičkom „masštabu“) i odabiranja oblika i načina borbe, kako pre tako i u njenom toku, postavlja problem poznavanja situacije.

Zato je i „procena situacije“ jedno od ključnih pitanja uspešnog vođenja rata i revolucije i borbe uopšte i treba joj posvetiti izuzetnu pažnju.

Procena ne može i ne sme biti formalna, „papirnata“. Ona mora da obuhvati (stvarni i potencijalni) kvantitet i kvalitet žive sile na strani oba protivnika, zatim kvantitet i kvalitet naoružanja po vrstama, odnosno uopšte ratne tehnike, i materijalnog faktora u celini kojim raspolažu (ili potencijalno mogu da raspolažu) oba protivnika, zatim obostrane uslove prostora i vremena i stvarne i potencijalne mogućnosti njihovog korišćenja i savlađivanja od

strane jednog i drugog protivnika, i, konačno, protivnikovu vojnu veštinu (njegov način ratovanja i njegovu organizaciju i druge pripreme), njegove subjektivne sposobnosti i moguće i verovatne ciljeve i namere itd.

Sve ovo predstavlja sadržaj procene opšteg odnosa snaga.

Tek na tome se može graditi sopstvena vojna veština, a prema tome i sopstvena odluka za vođenje rata i revolucije i svake pojedine borbe.

Prema tome, uopšte uzevši, a naročito u uslovima osetne razlike u faktorima borbe između protivnika, apsolutno je nedovoljno procenu svesti samo na odnos oružanih snaga, jer ona izražava samo deo snaga.

Pa kad se radi i o samoj proceni odnosa oružanih snaga i tu je pogrešno jednostavno meriti broj divizija, pukova ili bataljona i sl. na jednoj strani prema broju divizija (pukova, bataljona i sl.) na drugoj strani ili broj tenkova na jednoj prema broju tenkova i protivtenkovskih topova, mina i drugih protivtenkovskih sredstava na drugoj strani i sl.

Procena i u ovom slučaju obavezno treba da sadrži broj i kvalitet žive sile (bilo neposredno bilo u divizijama, pukovima, bataljonima itd.) na obe strane, broj i kvalitet svake vrste oružja (dakle, domet, vatrenu moć, probojnost, pokretljivost itd.) i broj i osobine raznih drugih sredstava ratne tehnike (motornih sredstava, elektronike itd.), kao i organizaciju i stepen pripravnosti žive sile i tehnike, a takođe i odnos oružanih snaga prema prostoru i vremenu i uopšte uslove prostora i vremena.

Samo tako se može dobiti pravi, konkretni, realni opšti odnos snaga, odnosno i sam odnos oružanih snaga, i donositi pravilne odluke za borbu.

Već je bilo govora o promenljivosti svakog faktora posebno i svih njih zajedno. Neprekidne promene se dešavaju bilo da su prouzrokovane samom dijalektičkom prirodom faktora (objektivnim razlozima), bilo pod dejstvom subjektivnih snaga (ljudske delatnosti).

Prema tome, iako vojna veština mora da polazi od, u datom momentu, realnog stanja faktora borbe, ona može i mora da računa s njihovom promenljivošću.

Svaka ratna (borbena) situacija, dakle, uvek i u svakom momentu, odražava određeno konkretno stanje koje se, opet, neprekidno i svakog momenta više ili manje menja.

Prema tome, uvek treba što je moguće više poznavati konkretno stanje svih faktora na obe strane i istovremeno nastojati realno predviđati promene do kojih dolazi ili može doći bilo iz objektivnih bilo iz subjektivnih razloga.

Dakle, i procena situacije je „živa“, mora se vršiti neprekidno i mora da stalno ide ukorak sa situacijom odnosno i da joj prethodi u smislu predviđanja. U stvari i odluke koje rezultiraju iz procene moraju biti podvrgnute stalnim promenama a u skladu sa promenama situacije i sopstvenim mogućnostima da se utiče na situaciju i da se ova menja u sopstvenu korist, a na štetu protivnika.

U borbi koja se vodi mirnim sredstvima procena vojnog odnosa snaga ulazi neposredno u političku procenu odnosno predstavlja sastavni element procene političkih snaga.

5. — O KORIŠĆENJU „TAKTIČKIH NORMI“ U ORUŽANOJ BORBI

U pogledu nepravilnog korišćenja i prenošenja iskustava nezavisno od konkretnih uslova u kojima su nastala, možda je najtipičnije i ujedno najviše zamaskirano pitanje taktičkih normi pri postrojavanju borbenog poretka. Zato se na ovom pitanju vredi nešto više zadržati. Ovo naročito zato što je ovo tipičan primer kako se šablonskim prenošenjem i korišćenjem iskustava može doći u situaciju da neke zemlje ili pokreti od tuđe taktike prave svoju strategiju.

Šta su taktičke norme, kako one nastaju, kako se do njih dolazi i šta one predstavljaju?

Iako pitanje na prvi pogled izgleda jednostavno — ono to nije.

Taktička norma, primenjena na pitanje odnosa snaga, jeste određena potrebna zasićenost (gustina) žive sile i ratne tehnike kojom se oba protivnika — uz korišćenje i savlađivanje određenog zemljišta, odnosno uopšte prostora kao i vremena — suprotstavljaju u borbi jedan drugome da bi postigli određeni cilj.

Primenjena na prostor, norma je određena širina, dubina pa i vrsta zemljišta (određeni reljef itd.) za koju je potrebna određena gustina žive sile i tehnike i određeno korišćenje vremena da bi se u sukobu s protivnikom postigao određeni cilj.

I tako dalje.

Ratna tehnika, prostor i vreme su objektivni faktori. Kod razmatranja normi i živa sila se tretira kao objektivni faktor, tj. kao „sredstvo“ u rukama komandovanja.

Taktička norma je izraz ravnoteže objektivnih faktora na strani oba protivnika; ona je teoretski, naučni, gotovo matematički izraz te ravnoteže.

Do norme se može doći bilo čisto teoretskim putem, bilo pomoću iskustva, tj. uopštavanjem iskustava, odnosno i jednim i drugim.

Razmotrimo to kroz tu prizmu jednog primera, tj. na primeru opšte poznate sovjetske norme (sa istočnog fronta, iz drugog svetskog rata) o trostrukoj nadmoćnosti napadača da bi na određenom zemljištu mogao uspešno da savlada organizovanu odbranu branioca, dakle, taktičkoj normi izraženoj u odnosu napadača prema braniocu od 3 : 1.

To znači da napadač po ovoj normi mora obezbediti trostruko veću zasićenost (gustinu) žive sile i ratne tehnike od branioca na istoj širini fronta, pod istim zemljišnim uslovima i pod istim okolnostima vremena.

Ova norma ima i svoju obratnu stranu. Naime, ona isto, ali u obratnom smislu važi za branioca — otuda odnos 1 : 3.

Dakle, u odnosu 3 : 1 odnosno 1 : 3, objektivni faktori se izjednačavaju na obe strane — postiže se ravnoteža. Pobeđuje onaj koji je veštiji u borbi — prevagu, dakle, odnosi subjektivni faktor, dakle, odlučuje ratna veština.

Zato ova norma i kaže da se može izvršiti uspešan napad u odnosu 3 : 1 i ova ista norma kaže da se može izvršiti i uspešna odbrana u odnosu 1 : 3.

Ova norma, u obliku u kome se njome operiše, je norma stečena iskustvom. Zato se i govori „korpus na diviziju“, „divizija na puk“, „puk na bataljon“ u napadu, odnosno obratno u odbrani. Čisto teoretska norma ne bi izražavala gotove jedinice, nego određen i tačan broj i precizan kvalitet žive sile i tačan broj i kvalitet svake vrste ratne tehnike (i svakako bi kao norma bila preciznija, teoretski tačnija).

Zadržimo se malo na konkretnim uslovima u kojima je nastala ova taktička norma.

Razmotrimo samo dva elementa sovjetskih i nemačkih divizija iz perioda drugog svetskog rata: broj žive sile i vatrenu moć divizija.

Nemačka pešadijska divizija imala je formacijski 17 734 čoveka, oklopna 11 792, a motorizovana 16 445 ljudi.

Sovjetska pešadijska divizija imala je oko 14 500 ljudi.

Nemačka pešadijska divizija imala je vatrenu moć od 15 849 kg u minutu, motorizovana 14 861, a oklopna od 25 628.

Sovjetska pešadijska divizija raspolagala je sa oko 22 000 kg vatrene moći u minutu.

Dakle, sovjetska divizija je osetno bila jača u vatrenoj moći od nemačke pešadijske i nemačke motorizovane divizije, a nešto slabija od nemačke oklopne divizije, dok je, obratno, po broju žive sile bila jača od nemačke oklopne a slabija od nemačke pešadijske i motorizovane divizije.

Prema tome, sovjetske norme su izraz takvog odnosa snaga u vatrenoj moći — izraženog u proseku svih gornjih vrsta divizija — i izraz ostalih faktora, tj. određenog prosečnog broja ljudi u divizijama na obe strane i njihovog

određenog konkretnog kvaliteta, određenih konkretnih prosečnih uslova zemljišta itd.

Doslovna, pa i orijentaciona primena tih normi na iz osnova izmenjene i drugačije uslove je neodrživa, makar da je u pitanju samo konvencionalno naoružanje divizije i konvencionalno ratovanje.

Pretpostavimo da se sovjetska taktička norma pokuša da primeni na neke druge uslove odnosno neku drugu armiju u rešavanju zadataka pešadijske divizije u odbrani. Pretpostavimo da je ovakva divizija osetno slabija u vatrenoj moći od protivničke i da postoji u tome veća razlika od sovjetskih i nemačkih divizija. Pretpostavimo da su inače ostali uslovi podjednaki na obe strane (tj. podjednak kvalitet i kvantitet žive sile, kao i uslovi prostora i vremena).

Po pomenutoj sovjetskoj normi divizija se može uspešno odsudno braniti protiv korpusa, tj. protiv oko 3 divizije (dakle 1 : 3).

Međutim, ako pretpostavimo da je divizija kojom se izvodi odbrana, na primer, dvostruko slabija u vatrenoj moći od protivničke divizije, stvar se iz osnova menja u pogledu norme 1 : 3, odnosno 3 : 1.

Da bi se pravilno primenila ova norma, morale bi se, radi inferiornosti u vatrenoj moći, povećati snage u odbrani, tj. i živa sila i ratna tehnika, dakle, izvršiti grupisanje veće od 1 : 3 (na primer, postići odnos 1 : 2, ili čak 1 : 1, 2 : 1 i sl., što zavisi od procene koju ulogu u konkretnoj borbi može odigrati elemenat razlike u vatrenoj moći).

Ako se to ne bi učinilo — šta bi se dogodilo? U suštini bi se oslonilo samo na veštinu ratovanja i borbeni moral, odnosno uopšte na kvalitet žive sile smatrajući da bi se tim putem otklonila inferiornost u vatrenoj moći, dakle, u ratnoj tehnici.

Šta to znači? To znači da bi se unapred potcenila protivnikova veština ratovanja, njegov borbeni moral i kvalitet žive sile i, konačno, njegova vatrena moć. Očigledno da bi to bilo pogrešno i opasno.

Još teža greška bi bila ako bi se, recimo zbog nedostatka potrebnog broja divizija s obzirom na širinu fronta i sl. još više proširila norma 1 : 3, na primer, ako bi se montirao u odbrani odnos 1 : 4 ili 1 : 5 i sl. Tada bi se još više potcenila protivnička veština ratovanja, njegov kvalitet žive sile i snaga njegove ratne tehnike.

Isti je slučaj sa normom o širini fronta. Po sovjetskoj normi iz drugog svetskog rata divizija se mogla uspešno otsudno braniti na 10—12 km fronta protiv trostruko nadmoćnog protivnika (u uslovima „manevarskog zemljišta“).

Ako bi se u nekom borbenom zadatku u nečijim drugim uslovima, na primer zbog nedostatka divizija, s obzirom na širinu fronta, proširila ova norma — tada bi se opet unapred potcenila protivnikova veština, njegov borbeni moral i snaga njegove ratne tehnike. Isto bi se desilo ako bi se ova norma primenila doslovce u slučaju da je vatrena moć divizije osetno slabija od protivničke. I ovde bi se, da bi se pravilno primenila norma, morao u stvari suziti front divizije u odbrani, a ne proširivati.

Iz svega ovoga očigledno proizilazi da se nijedna i ničija borbena situacija nikad ne sme „natezati“ na unapred date taktičke norme niti se bilo koji borbeni zadatak može montirati i rešavati počinjući od normi. Borbene zadatke treba rešavati počinjući od stvarnih uslova svih faktora obostrane situacije, tj. konkretnog obostranog odnosa žive sile, ratne tehnike, uslova prostora i vremena, kao i konkretne ratne veštine i načela ratovanja protivnika o kome se u konkretnom borbenom zadatku radi.

Svim ovim ne misli se reći da se divizija ne može braniti od trostruko nadmoćnijeg protivnika ili da se ne može braniti na širokom frontu. Naprotiv, ona se može uspešno braniti i od više nego trostruko nadmoćnog protivnika, i na vrlo širokom i dubokom frontu. Štaviše, može se i napadati a ne samo braniti u ovakvim osetno nejednakim uslovima. Uostalom, to smo mi uspešno činili u toku naše revolucije. Ali baš u ovom smislu karakter odbrane tj. njena upornost i druge osobine zavise u prvom redu od konkretnog objektivnog odnosa snaga.

Prema tome, kao što se vojna veština, dakle, doktrina, strategija, taktika, organizacija, ne mogu jednostavno i mehanički prenositi iz jedne armije u drugu, ne može se to i ne sme činiti ni sa taktičkim normama, dakle, sa normama o širini, dubini i gustini borbenog poretka.

Posebno pitanje je pitanje taktičko-tehničkih normi, tj. onih normi koje proizilaze iz taktičko-tehničkih osobina pojedinih vrsta oružja (tj. norme koje izražavaju domet, vatrenu moć oružja itd.) i koje pokazuju gustinu i snagu vatre koja se određenim oružjem može postići, širinu i dubinu dejstva pojedinih vrsta oruđa na frontu ili u međuprostorima itd.

Iako taktičke norme borbenih poredaka i taktičko-tehničke norme stoje u neposrednoj međusobnoj vezi i ove druge utiču direktno na one prve, pogrešno bi bilo njihovo poistovećivanje.

Taktička norma je širi pojam od taktičko-tehničke norme.

Dok taktičke norme proizilaze iz svih konkretnih strategijskih i taktičkih uslova protivnika u borbi i prema tome se ne mogu šablonski prenositi i primenjivati na druge, različite uslove — dotle s taktičko-tehničkim normama moraju da računaju sve doktrine, jer ove norme proističu iz tehničkih mogućnosti određene vrste oružja ili nekog drugog sredstva ratne tehnike.

6. — OFANZIVA I DEFANZIVA (NAPAD I ODBRANA) KAO DIJALEKTIČKI SUPROTNI VIDOVI BORBENIH DEJSTAVA

Odsustvo dijalektičkog načina mišljenja, od kojeg još i danas pate mnogi vojni teoretičari, ne unosi ni u jedno pitanje teorije vojne veštine toliko konfuzije kao u pitanje shvatanja i definicije napada i odbrane i njihovog međusobnog odnosa.

Ofanziva i defanziva kao dva suprotna vida borbenih dejstava predstavljaju u vojnoj praksi, pa prema tome i u teoriji, tipičan primer dijalektičkog jedinstva suprotnosti. Ako se to ne shvati veoma lako se zapada u meta-

fizičko apsolutiziranje ovih pojmova i njihovo apsolutno suprotstavljanje jednoga drugome.

Međusobna suprotnost napada i odbrane manifestuje se u ratnoj praksi u raznim oblicima i iz raznih aspekata. Svi oni, na ovaj ili onaj način, involviraju i izražavaju obostrane međusobne odnose svih osnovnih faktora borbe (i ljudskog i materijalnog faktora i prostora i vremena). Ako se to ne uoči veoma lako se dešava da se definisanje napada i odbrane nepravilno svede samo na jedan od faktora, što može postati, a najčešće i jeste, izvor nerazumevanja njihovog odnosa u celini.

U svome „čistom“ teoretskom obliku napad prema odbrani odnosi se u izvesnom smislu i do određene granice kao kretanje prema mirovanju (ili kretanje unapred — ka protivniku — prema kretanju unazad — od protivnika), ili, pak, kao dejstvo prema čekanju (aktivnost prema pasivnosti).

Ovakav, međutim, „čisti“ oblik napada i odbrane javlja se samo u njihovom najprostijem vidu, u stvari samo tada ako se svede na međusobni odnos žive sile u borbi i njeno kretanje, odnosno mirovanje, njenu aktivnost odnosno pasivnost — pa i tada samo do određene granice. Naime, ako se živa sila jednog protivnika kreće ka drugom protivniku, a živa sila ovog drugog miruje, tj. pasivno čeka ili pak odstupa, onda je bez sumnje prvi protivnik u napadu, a drugi u odbrani, ali i to očigledno samo dotle dok se prvi kreće napred, a drugi čeka, miruje ili odstupa. Međutim, čim dođe do sudara, do bliske borbe, borbe „prsa u prsa“, napad i odbrana se gotovo poistovećuju, izjednačuju, prožimaju, odnosno postaju toliko momentano zamenljivi da se gubi oštra granica između njih (jer ni onaj koji je do tada čekao, mirovao, bio pasivan, ne može to više biti u samoj borbi, jer tada ne bi bilo međusobnog suprotstavljanja, dakle, ni borbe; iako, razume se, i u bliskoj borbi jedan može biti ofanzivniji, a drugi manje ofanzivan, ali nijedan ne može da miruje i pasivno čeka). Ovo tim više važi kad se oba protivnika kreću jedan u susret drugome, kao, na primer, u susretnoj borbi, u protivjurišu i sl.

Već samo ovi primeri pokazuju da nema apsolutnog mirovanja ni apsolutne pasivnosti. Kretanje je u stvari oblik postojanja materije (a samo kretanje već znači aktivnost) bez obzira o kakvim oblicima kretanja se radi. Kretanje se može shvatiti samo kao pojam suprotan mirovanju i njihov odnos je relativne prirode već samim time što je mirovanje relativno. Isto tako mirovanje postoji samo u odnosu na kretanje ili, bolje i preciznije rečeno, samo u odnosu na veće kretanje (od kretanja onoga koji „miruje“). Sve to važi i za pojam i odnos aktivnosti i pasivnosti. U oba slučaja se radi o dijalektičkom jedinstvu suprotnosti i o relativnosti međusobnog odnosa jednog i drugog oblika ili radnje.

Ova relativnost odnosa postaje još uočljivija kad se pored odnosa protivnika u živoj sili (njenog kretanja ili mirovanja, aktivnosti ili pasivnosti) uzme u obzir i naoružanje (i njegovo kretanje i mirovanje, aktivnost i pasivnost).

Stvar je prosta i jednostavna ako se radi samo o oružju za neposrednu blisku borbu (mač, nož i sl.). Tada je manje-više isti odnos kao i u pogledu žive sile. Ali čim se uzme u obzir naoružanje koje deluje na daljinu, koje, dakle, i samo savladava prostor, stvar se menja. Ako na primer strela, metak, granata mogu da pogode i neutrališu protivnika na izvesnom udaljenju jedne žive sile od druge tada ovo oružje svojim dejstvom u stvari zamenjuje kretanje (unapred) žive sile. Dakle, dok živa sila stoji na mestu, miruje, čeka i sl. i prema tome nalazi se u „odbrani“, dotle oružje, o kome je reč ili njemu slično, svojim dejstvom savladava prostor u pravcu protivnika i deluje „ofanzivno“.

Tipičan primer ofanzivnog dejstva oružja dok se istovremeno živa sila može da nalazi u odbrani jeste artiljerijska protivpriprema (odnosno i avijacijska protivpriprema, s tim da je već ovde i ona živa sila koja je u avionima — njihova posada — takođe u napadu).

Pitanje, dakle, napada i odbrane nije baš tako jednostavno i ne može se njihov odnos shvatiti putem mehaničkog odvajanja i suprotstavljanja.

Moglo bi na prvi pogled izgledati da se ipak njihov odnos može svesti samo na stanje žive sile zaraćenih protivnika i njeno kretanje ili mirovanje, aktivnost ili pasivnost. Međutim, to se još nekako može učiniti kad se radi o „klasičnom oružju“ gde se kao kod artiljerijske protivpripreme živa sila napadača može da kreće, a braniočeva „miruje“. Ali pretpostavimo, na primer, upotrebu dalekometnog raketnog oružja sa nuklearnim bojovim glavama. Ovakvi udari mogu, teoretski posmatrano, da potpuno slome otpor žrtve atomskih napada (razume se ako ona ne bi bila spremna na mere zaštite i odbrane od ovakvih udara i ako bi onaj ko vrši atomske napade imao dovoljnu masu raketa i atomskih bojovih glava). Tada bi u stvari mogao i potpuno izostati pokret žive sile napadača (osim u smislu okupiranja bez borbe žive sile i teritorije takvog protivnika koji bi kapitulirao). Dakle, na ovakvom pretpostavljenom primeru aktivnost i „pokret“ raketnog i atomskog oružja zamenila bi potpuno u borbi pokret žive sile napadača i njegovu aktivnost (osim, razume se, one koja je potrebna da se ovo oružje stavi u dejstvo).

Sve ovo ne znači da nema načelne, teoretske i praktične razlike između napada i odbrane. Ali znači da se oni ne javljaju u „apsolutnom“ i „čistom“ obliku osim samo pojmovno, kao apstrakcija.

Nerazumevanje dijalektičke prirode odnosa između napada i odbrane često dovodi do veoma pogrešnih zaključaka i ocena.

Naprotiv, shvatajući napad i odbranu kao jedinstvo suprotnosti može se kako istorijski pratiti njihov razvoj i međusobni odnos tako shvatiti ga i u svakoj konkretnoj borbi.

Tada se može uočiti, na primer:

Prvo, da je u određenoj konkretnoj situaciji napad jači vid dejstva, a u drugoj je to odbrana. Prema tome, ne može se ni jedan od njih apsolutizirati da je uvek i sam po sebi jači (kao što je, na primer, u izvesnom smislu i do izvesne mere učinio Klauzevic proglašavajući odbranu za jači vid, ili kao što neki drugi čine s napadom). Odbrana može biti jača kad „mirovanje“ žive sile branioca (koja

smanjuje „metu“ ležećim ili nekim drugim stavom i koristi zemljište pomoću rovova, zaklona, skloništa i sl.) pruža veću zaštitu od protivnika i njegove ratne tehnike, nego što to pruža pokret (koji dovodi do otkrivenosti i nezaštićenosti meta). To je, na primer, bilo tipično kad je napadač raspolagao samo puškom, mitraljezom, neusavršenom artiljerijom i sl. (recimo, na primer, u prvom svetskom ratu). Naprotiv, u drugom svetskom ratu tenkovi i avijacija, kao i veća masovnost armija, uneli su novine u odnos napada i odbrane, a savremeno oružje to još više postiže, jer može ne samo da „preskoči“ i „zaobiđe“ utvrđenja, položaje, linije i sl., nego ih može i direktno uništavati. Ako bismo, u pogledu odnosa napada i odbrane pravili neka uopštavanja i komparacije između prvog i drugog svetskog rata mogli bismo reći da su se napad i odbrana u prvom svetskom ratu u izvesnom smislu izjednačili „na nivou odbrane“ a u drugom svetskom ratu „na nivou napada“.

Drugo, da se može glavnina, pa gotovo i sva živa sila jednog protivnika naći u odbrani, a da on istovremeno s određenim vrstama oružja dejstvuje ofanzivno (na primer avijacijom ili projektilima itd.).

U ovom slučaju ofanzivna moć nekog oružja može da postigne isti (i veći) efekat od onoga koji je nekada mogao da postigne napad žive sile naoružane nedovoljno ofanzivnim oružjem. Bombardovanje nekog grada u pozadini protivnika isto je kao nekadašnji aktivni prodor vojne jedinice u pozadinu neprijatelja i uništenje ili oštećenje grada (dakle, to je „napad“ i onda kad ga sprovodi „branilac“).

Treće, moguće je istovremeno biti u napadu u vazduhu, a u odbrani na kopnu ili moru, ili obratno.

Četvrto, moguće je u izvesnim uslovima obezbediti gotovo momentanu zamenljivost napada i odbrane.

Peto, moguće je da se gotovo istovremeno oba protivnika nađu u napadu (susretna borba, juriš i protivjuriš i uopšte bliska borba „prsa u prsa“), što u stvari predstavlja izvesno izjednačavanje napada i odbrane, dakle, njihovu negaciju kao suprotnosti i njihovo neposredno

prožimanje. Isto tako moguće je da se u izvesnom smislu oba protivnika nađu u odbrani (na primer u pozicijskoj odbrani ili u drugoj odbrani kada oba protivnika „miruju“).

I šesto, napad i odbrana ne zavise uvek od toga na čijoj se teritoriji (prostoru) vodi borba.

Ovo poslednje zaslužuje posebni interes. Nije, naime, retka stvar da se pojam napada i odbrane svede samo na pitanje prostora i odnosa prema prostoru. U ovom pogledu se apsolutno proglašava za strategijsku ofanzivu svako dejstvo na tuđoj (protivničkoj) teritoriji, a za strategijsku odbranu dejstvo na svojoj sopstvenoj teritoriji. Ovo, dalje, dovodi do nepravilnog suprotstavljanja strategije i taktike. Naime, onaj ko se bori na svojoj teritoriji može da se bori i aktivno, a ne samo pasivno, može da se služi ne samo odbranom, nego i napadom, pa čak i pretežno napadom. Natezanje definicije napada i odbrane samo na pitanje odnosa protivnika prema državnom prostoru, i gledanje napada i odbrane samo kroz ovaj aspekt, dovodi do apsurdnih ocena da neko može biti strategijski u defanzivi, a taktički pretežno u ofanzivi (što suprotstavlja taktiku strategiji, delove celini — što je logički apsurd). Ovakve ocene primenjuju u stvari istovremeno dva različita kriterija, jedan na strategiju (kao celinu), a drugi na taktiku (kao delove, kao sprovođenje strategije u život). Dolazi se do nelogičnosti po kojoj bi se defanzivna celina ostvarivala uglavnom i pretežno ofanzivnim delovima te iste celine. Ovo u suštini predstavlja pogrešno identificiranje dva različita pojma, tj. pojma „odbrambeni rat“ s pojmom „odbrambena“, odnosno „defanzivna“ strategija.

Ocena šta je odbrambeni, a šta agresivni rat je posebno pitanje i razlikuje se od pitanja načina vođenja rata. Drugim rečima i odbrambeni rat se može voditi na ofanzivan način. Šta je ofanzivni, a šta defanzivni način ratovanja ne zavisi, odnosno ne mora da zavisi od toga na čijoj se teritoriji ratuje. Iako su se često u ratnoj praksi poklapala ova dva pojma i odbrambeni rat se u nizu slučajeva izvodio pretežno pa ponekad čak i samo strategij-

skom defanzivom, to, međutim, ipak ne daje pravo da se ovakvi slučajevi apsolutiziraju i njihovo teoretsko uopštavanje nakalemljuje na izmenjeni sadržaj drugih ratnih primera.

Ovo je važno uočiti baš zato što se nacionalnooslobodilački pokreti pretežno služe strategijskom ofanzivom koja se izvodi na svojoj sopstvenoj teritoriji, što oni, dakle, u odbrani svojih nacionalnih interesa deluju ofanzivno (u strategijskim pa prema tome i u taktičkim razmerama i okvirima). Ovo takođe važi i za ofanzivni karakter revolucije.

Sve ovo su činjenice koje pokazuju kako se već u praksi menjaju „klasični“ pojmovi teorije vojne veštine.

7. — O ODABIRANJU NAČINA BORBE, O „SAVREMENOSTI“ I „REGULARNOSTI“ VOJNE VEŠTINE I O KORIŠĆENJU VOJNIH ISKUSTAVA

Privredno zaostala zemlja, sa nerazvijenom materijalnom bazom, teško može da se u ekonomskom pogledu meri sa nesrazmerno razvijenijom zemljom. Međutim, privredno nerazvijena zemlja može, pod određenim istorijskim i konkretnim uslovima, da se uspešno u ratu suprotstavi i nesrazmerno razvijenijoj zemlji. Istorijski primeri za to su mnogobrojni i dovoljno ubedljivi (naša sopstvena revolucija, kineska revolucija, borba alžirskog naroda itd.). Očigledno je da su u tim ratovima i revolucijama pravilno odabrane i dobro usmerene subjektivne delatnosti, dakle, pravilno pronađena i situaciji adekvatna ratna veština (odgovarajuća strategija i taktika, dakle, uopšte odgovarajuća organizacija i pripreme i odgovarajuće umešno vođenje borbe i rukovođenje u borbi) odigrale vidnu i značajnu ulogu po ishod oružane borbe.

Ratna veština koju smo primenili u našoj revoluciji dala je tako bogate rezultate upravo zato što je odgovarala konkretnim opštim društvenim a, posebno, vojnim uslovima u kojima se naša borba vodila, dakle, konkretnom obostranom objektivnom odnosu vojnih snaga. Prema tome, vrednost te i takve ratne veštine i značaj ratnih

iskustava iz našeg i drugih oslobodilačkih i sličnih ratova i revolucija nimalo ne zaostaju za vrednošću bilo koje ratne veštine i ratnih iskustava velikih sila i velikih armija upotrebljenih na velikim ratištima i velikim frontovima.

Vrednost svake ratne veštine meri se u prvome redu njenim rezultatima (iako, razume se, ne samo njima).

Pozitivni rezultati usleđuju samo onda kada ratna veština odgovara svestranim konkretnim uslovima opšte društvene i posebno vojne prirode. Ratna veština nije, dakle, nauka koja može da se razvija sama za sebe i koja bi bila odvojena od konkretnih uslova u kojima nastaje i za koje se stvara. Uopštavanje ratnih i revolucionarnih iskustava ima svrhe samo kada se vrši u vezi sa konkretnim uslovima u kojima su se javila i nastala. U protivnom se dolazi do apsolutiziranja iskustava i njihove šablonske primene, što je samo po sebi pogrešno.

Iako je teško osporavati gornje konstatacije, činjenica je da se, ne baš tako retko, svesno ili nesvesno na njih zaboravlja.

U stranoj vojnoj literaturi poznata je podela ratova na „regularne“ i „neregularne“. Po toj klasifikaciji obično se oslobodilački ratovi i revolucije tretiraju kao „neregularni“ ratovi. S političke i pravne tačke gledišta očigledno je u pitanju pokušaj diskreditovanja oslobodilačkih ratova i revolucija i njihovo stavljanje „van zakona“. Međutim, vojnostručna strana takvih shvatanja je više zamaskirana.

Po takvim mišljenjima zaslužuju pažnju samo ona ratna iskustva koja su stečena u sukobu „regularnih“ armija i samo ona ratna veština koja je primenjena u „regularnim ratovima“. Takva ratna veština, navodno, označava vrhunsko dostignuće i predstavlja jedino i istinsko vojno znanje i najviši domet vojne nauke. A, eto, ratna i revolucionarna praksa, uprkos ovakvim „teoričarima“, dovodi do toga da često ratna veština nacionalno-oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta nadmaši „suverenu“ ratnu veštinu velikih sila i armija, i ne tako retko visokoučeni stratezi osvajačkih armija bivaju tučeni i

poroženi od tobožnjih nezalica u ratnoj veštini, od boraca i starešina i oružanih jedinica oslobodilačkih pokreta. Ili vojnički obrazovani stratezi i teoretičari vladajućih klasa bivaju poroženi od neškolorovanih pa nekad i polupismenih i nepismenih vojskovođa eksploatisanih klasa. Zašto? Zato što sa vojnostručnog stanovišta isto tako kao ni sa opštedruštvenog, nema regularnih i neregularnih ratova, niti se vrednost neke ratne veštine može meriti po „regularnosti“ i „neregularnosti“ rata. Ratovi se mogu klasificirati po oblicima ratovanja, na primer, na frontalne, partizanske ili gerilske, pozicijske, manevarske i razne druge ovakve ili slične vrste ratovanja ili njihove kombinacije. Ali to ne znači da su neki od tih oblika „regularni“, a drugi „neregularni“. Regularan je u vojnom smislu te reči svaki onaj oblik borbe koji odgovara konkretnim društvenim i, u krajnoj liniji, konkretnim vojnim uslovima oba zaraćena protivnika. Upravo ti konkretni uslovi nekad dozvoljavaju i traže jedan, a nekad drugi oblik ratovanja. Od subjektivnih snaga i njihove ratne veštine zavisi da li će pronaći odgovarajući način ratovanja, tj. upravo onaj koji odgovara konkretnoj obostranoj situaciji. Pogreše li u tome, rizikuju da budu porožene. Mi, na primer, u našoj revoluciji nismo mogli ni smeli primeniti frontalne oblike ratovanja kakvi su se praktikovali na istočnom ili zapadnom frontu. Takvo kopiranje „regularnosti“ ovih dejstava bez sumnje bi bilo „neregularno“ za naše tadašnje konkretne uslove i uopšte tadašnje obostrane uslove na našem ratištu. Odnosno, ako se uopšte želi da upotrebljava pojam i termin „regularno“ i „neregularno“ u pogledu načina ratovanja, onda je svakako regularan onaj način ratovanja koji odgovara konkretnim uslovima oba zaraćena protivnika, a neregularno je svako prenošenje i korišćenje oblika i metoda ratovanja koji ne bi odgovarali tim uslovima.

Slično je i s pitanjem „savremenog“ i „nesavremenog“ načina ratovanja i „savremene“ i „nesavremene“ vojne veštine.

I po ovome postoji tendencija da se način i forme ratovanja koje primenjuju privredno i ekonomski zaostaliye

zemlje, odnosno uopšte ratne veštine koje u ratovima primenjuju tehnički manje razvijene strane, tretiraju kao „nesavremeni načini ratovanja“ i „nesavremene ratne veštine“ i samim time kao manje vredni oblici ratovanja i manje vredne ratne veštine.

Ovakva shvatanja u stvari izvlače pogrešan zaključak iz inače tačnih činjenica.

Tačno je da postoji više usavršeno i manje usavršeno naoružanje i ostala ratna tehnika. Prema tome, gledajući na istorijski razvitak naoružanja i ratne tehnike uopšte, može se govoriti o više savremenoj i manje savremenoj ratnoj tehnici, o modernom naoružanju, zastarelom naoružanju itd.

Ali se iz ovoga ne mogu izvlačiti zaključci da je ona vojna veština koja bazira na manje usavršenom oružju zato i manje savršena i manje razvijena.

Iako razvitak ratne tehnike menja način ratovanja i pruža veće mogućnosti u borbi (veću „produktivnost“) savremenost ratne tehnike nije isto što i savremenost sredstava za proizvodnju ili oruđa za rad, niti je savremenost ili nesavremenost vojne veštine isto što i savremenost ili nesavremenost privrede.

Kad se radi o konkretnim uslovima neke zemlje ili klase ili armije, očigledno je da ona vojna veština koja je savremena za jednu zemlju ili klasu ili njihovu armiju nije i ne mora biti u isto vreme savremena za drugu zemlju, klasu, armiju. Neophodne razlike u vojnoj veštini su, uostalom, rezultat neravnomernog kretanja i razvitka društva, neravnomerno razvijene materijalne baze odnosno i društvene nadgradnje.

Ocena o savremenosti ili nesavremenosti vojne veštine bliža je pojmu savremenosti ili nesavremenosti politike nego li savremenosti ili nesavremenosti ekonomike (već samim tim što je vojna veština oblik politike). Odnosno kao što bi bilo pogrešno, pa i apsurdno, savremenost ili nesavremenost politike neke zemlje meriti samo stepenom njene tehničke razvijenosti tako bi to isto bilo i u pogledu vojne veštine.

Isto to odnosi se i na same oblike i metode vođenja borbe i o podeli na „više“ i „niže“ oblike i metode. Oblici i metodi mogu se deliti na „više“ i „niže“ ako se oni međusobno apstraktno kompariraju. No, od takve deobe i komparacije nema nikakve koristi ni teorija ni praksa vojne veštine. Pravilni su oni oblici i metodi koji odgovaraju konkretnim uslovima. Praksa pokazuje da se u ovom pogledu i čitav rat može dobiti „nižim“ oblicima i metodima borbe, a ako se cilj može postići i ovakvim oblicima borbe u čemu je onda praktična pa i teorijska razlika između nižih i viših oblika?

Zato uopšte nikad nije bilo opravdano da se način i oblici ratovanja koji odgovaraju uslovima visoko privredno i inače razvijenih zemalja primene na iz osnova drukčije uslove. Svaka situacija traži svoja rešenja. Savremeni su onaj način ratovanja i ona ratna veština koji odgovaraju savremenim uslovima određene zemlje, klase i armije (vodeći, razume se, računa i o savremenim uslovima određenih protivničkih kao i savezničkih zemalja i armija, dakle, o konkretnom opštem odnosu snaga).

U vezi sa problemom o „savremenom“ i „nesavremenom“, očitno je s naučne tačke gledišta bespredmetno postavljati pitanje veće ili manje vrednosti ovog ili onog načina ratovanja, ove ili one ratne veštine. Ako se uopšte o ovome i na ovaj način želi da raspravlja, onda treba konstatovati da je jednoj privredno manje razvijenoj zemlji sa manje usavršenom ratnom tehnikom i slabijim ostalim uslovima teže pronaći odgovarajuću ratnu veštinu u sukobu sa razvijenijom zemljom i njenom armijom — nego li obratno. To isto važi i za potlačene, siromašne klase u odnosu na vladajuće klase. Zašto bi, prema tome, način ratovanja i ratna veština koji odgovaraju težim uslovima bili manje vredni od onih koji baziraju na lakšim uslovima? U ovom smislu vojna teorija može čak da izvuče više korisnih zaključaka iz težih nego li iz lakših uslova.

Iz svih ovih razloga je nepravilno i neopravdano apsolutizirati ratna iskustva bilo čijih armija (dakle, i armija velikih sila), smatrajući ih jedino vrednim i opštevaže-

ćim. Tako se šablonski ponekad prenose iskustva nekih armija, na primer, o ofanzivi i defanzivi, o raznim taktičkim normama kao, na primer, o gustini artiljerijskih oruđa u nekim vidovima borbe, potrebnom broju avio-poleta, zatim načinu vršenja avio-priprema, formiranju pokretnih grupa i uopšte masiranju snaga i sredstava itd. Činjenica je, međutim, ne samo da se ova iskustva nisu mogla doslovce primenjivati na drukčije konkretne uslove neke druge zemlje i armije, nego da ih ni iste armije koje su ih praktikovale u prošlom ratu ne bi više mogle bukvalno primeniti u izmenjenim uslovima u eventualnom budućem ratu.

Slične greške u obradi i korišćenju ratnih iskustava mogu se dešavati i prilikom razmatranja aktuelnih problema u vezi sa usaglašavanjem vojne veštine sa savremenim uslovima i savremenim potrebama nacionalne odbrane od eventualne agresije.

Bilo bi pogrešno ako bi se u ovome pogledu uskočilo u sredinu problema umesto da se krene od njegovog početka, od osnovnih elemenata od čijeg sagledavanja i zavisi celokupno rešenje samog pitanja.

Bilo bi nepravilno kada bi bilo ko ne samo u strategijskim nego i taktičkim razmerama tražio rešenje za svoju vojnu veštinu počinjući načelno na primer od toga kakvo je mesto i uloga vojnih vidova, rodova i službi u savremenim uslovima.

Treba odmah postaviti pitanje: čijih vidova, čijih rodova i službi, za kakvu društvenu bazu i kakve društvene uslove, za koliku i kakvu živu silu i uopšte ljudski faktor, za koliku i kakvu ratnu tehniku i uopšte materijalni faktor, za kakve uslove prostora i kakve mogućnosti korišćenja i savlađivanja vremena i, zatim, protiv kakvog protivnika i za kakve uslove savezništva itd?

Vidovi, rodovi, službe su vojni strategijski i taktički operativni i organizacioni oblici u koje su svrstani i ljudi i tehnika. Ti su oblici, međutim, promenljivi, nestaju ili se stapaju stari i nastaju novi — dakle, različiti su kroz istoriju, a mogu biti i jesu različiti i u istom istorijskom periodu u raznim armijama. Razume se da kod

raznih armija postoji i niz sličnosti u ovome pogledu. Objektivno ove sličnosti u oblikovanju vidova, rodova i službi počivaju na sličnosti određenih uslova kojih, razume se, uvek ima. No, nije redak slučaj da neke sličnosti u strategiji i taktici, a posebno u organizaciji nastaju jednostavnim subjektivnim kopiranjem tuđih oblika bez udubljanja u sopstvene društvene uslove, tj. i uslove sopstvenih faktora borbe odnosno vojne moći uopšte. Objektivno gledajući, čak i one zemlje koje su uključene u vojne blokove (i čija je sloboda delovanja sputana i ograničena „blokovskim interesima“, tj. interesima odlučujućih činilaca u bloku) morale bi imati svoje posebne specifičnosti u pogledu vojne veštine, odnosno uopšte strategije, taktike, organizacijskih i drugih priprema itd. — pa, prema tome, i u pogledu operativne, organizacijske, materijalne i druge strukture i uloge vidova, rodova i službi (bez obzira na unutarblokovsku „međuzavisnost“ ili, bolje rečeno, zavisnost). Ovo proizilazi iz očigledno različitih i specifičnih društvenih i drugih uslova svake pojedine zemlje i armije (čak i onda kad se razne armije snabdevaju istom vrstom ratne tehnike i iz istog izvora).

Iz čitavog gornjeg usputnog kritičkog osvrta koji predstavlja (kao i čitava ova rasprava) pokušaj teoretskog rasvetljavanja vojnih problema i raščišćavanja pojmova, ne bi trebalo izvući zaključak da se mogu zapostaviti ratna iskustva drugih zemalja i armija ili njihova dostignuća na polju ratne tehnike i uopšte u domenu vojne veštine. Naprotiv.

Posebno je već ranije naglašeno da se razvojem čitavog društva razvija i vojna veština kao posebna i specifična vrsta veštine. Razume se da svaka vojna veština mora voditi računa o opštem razvitku veštine ratovanja i može se i mora koristiti dostignućima na ovom polju. Samo, treba ponovo istaći, ovo korišćenje mora neizbežno biti u skladu i u saglasnosti s konkretnim uslovima svake zemlje i armije. Odnosno, tamo gde postoje sličnosti uslova mogu se tražiti i slična rešenja, a gde su uslovi različiti i rešenja moraju biti različita. Jedno su

opšti principi ratovanja, a drugo konkretni oblici i metodi zadovoljenja i sprovođenja tih principa koji mogu i moraju biti više ili manje različiti, zavisno od konkretnih uslova svake zemlje i armije, odnosno uopšte svake nacije i klase.

Sve to važi i za savremene atomske uslove.

Uprkos postojanja i eventualne upotrebe savremene razorne tehnike, a polazeći od sopstvenih objektivnih i subjektivnih uslova, svaka zemlja, nacija, klasa, koja raspolaže unutrašnjom političkom homogenošću i čvrstinom može pronaći odgovarajuću vojnu veštinu koja bi joj obezbedila uspešnu odbranu i zaštitu u slučaju oružane agresije i reakcionarnog vojnog pritiska. Pravilno odabrana vojna veština progresivnih društvenih snaga učvršćuje snage mira i služi i sama kao brana od agresije — sve dotle dok postoji opasnost od upotrebe vojne sile u cilju kočenja i ometanja društvenog razvitka. I obratno, slabosti vojne veštine branilaca društvenog progressa mogu da slabe borbu za svetski mir pogodujući agresivnim apetitima protivnika nacionalnog i socijalnog oslobodjenja. Otuda proističe i veliki značaj razvijanja i usavršavanja teorije vojne veštine u savremenim uslovima — sve do konačne pobede snaga mira i do ostvarenja opšteg i kontrolisanog razoružanja. Tek će se posle sveopšteg razoružanja društvo moći u potpunosti da odrekne vojne sile i da se usmeri samo na ekonomske i političke puteve svog daljeg razvoja u pravcu socijalizma i komunizma. Tada više neće biti potrebe da se vojna sila odvaja u zaseban oblik političke sile, ni vojna veština u zasebnu manifestaciju politike. Time će ljudsko društvo — po prvi put u svojoj istoriji — zakoračiti u mirnu i zaista ljudsku epohu svog razvitka.

SADRŽAJ

	Strana
Predgovor	5
Deo prvi	
UVODNA RAZMATRANJA	7
Deo drugi	
VOJNA SILA I ODNOS VOJNIH SNAGA KROZ NEKE PRIMERE RATNE I REVOLUCIONARNE PRAKSE	27
I. O vojnoj sili i odnosu vojnih snaga u međudržav- nim ratovima (na primeru poraza Napoleona u Ru- siji 1812 godine)	29
II. O vojnom aspektu revolucija (na primeru sovjet- ske oktobarske socijalističke revolucije 1917 god.)	45
Deo treći	
○ FAKTORIMA VOJNE SILE U NEKIM MEĐUDRŽAV- NIM ORUŽANIM SUKOBIMA IZ PERIODA DRUGOG SVETSKOG RATA	55
Ⓘ O drugom svetskom ratu i vojnoj sili fašističkih agresora	57
Ⓙ Brzi slom nekih zemalja u drugom svetskom ratu	60
III. Izostajanje fašističke invazije na ostrva Velike Britanije	64
Ⓚ Poraz glavnih vojnih snaga fašističke ratne ma- šine na istočnom frontu	68
Deo četvrti	
IZVORI VOJNE SNAGE U JUGOSLOVENSKOJ SOCIJA- LISTIČKOJ REVOLUCIJI (1941-1945. godine)	77
Ⓘ Jugoslovenska revolucija — sastavni deo svetskih progresivnih kretanja	79

+II. Istorijske pretpostavke i društveno-istorijska zakonitost jugoslovenske revolucije	83
+III. Naša potencijalna strategijska broječana nadmoćnost u živoj sili na našem ratištu	94
+IV. Strategijsko težište jugoslovenske socijalističke revolucije na borbi za nacionalno oslobođenje	108
+V. Neprekidna borba za maksimalno aktiviranje naroda	114
1. Rešavanje unutrašnjeg nacionalnog pitanja istovremeno s borbom protiv neprijatelja	114
② Perspektiva socijalističkog preobražaja kao jedan od bitnih uslova za uspeh naše oružane borbe	126 ✓
3. Borba za ravnopravnost žena i prava omladine — sastavni deo borbe za što punije aktiviranje naše žive sile u revoluciji	129
4. Vođenje računa o raznim lokalnim uslovima i specifičnostima — značajan prilog opštoj angažovanosti naroda u borbi	131
5. Poštovanje slobode, prava i dostojanstva ličnosti i borba za svakog pojedinca	132
6. Vojnostručna naobrazba naše oružane žive sile kao poseban problem koji se morao rešavati u revoluciji	133
+7. Suprotnosti unutar neprijateljske žive sile i mogućnost njihovog korišćenja u borbi	135
8. Još o neprekidnoj borbi za živu silu, kao jednoj od osnovnih strategijskih karakteristika naše revolucije	136
+VI. O međusobnom odnosu u borbenom moralu naše i protivničke žive sile	139
(VII) Još o ulozi i značaju Komunističke partije Jugoslavije kao rukovodeće snage u borbi za nacionalno oslobođenje i socijalizam	154
(VIII) Strategijske objektivne prednosti rata na svojoj teritoriji (naseljenoj stanovništvom naklonjenom ciljevima borbe)	157
IX. O uticaju fizičkih uslova ratišta	177
X. Dovoljna opšta materijalna baza za vođenje oružane borbe — uprkos privredne nerazvijenosti zemlje	179
(XI) Naša strategijska prednost u pogledu objektivnog delovanja faktora „vreme“	181
XII. Neprekidna borba za oružje kao jedna od osnovnih karakteristika naše revolucije	183

XIII. O našoj strategiji i taktici kao pravilnom i adekvatnom izrazu odnosa snaga i kao elementu naše vojne moći	193
XIV. Vanredni rezultati borbe i strategijska izmena odnosa oružanih snaga na našem ratištu	200
XV. O nekim našim greškama	209
XVI. O karakteru naše oružane borbe	213
XVII. Međunarodni uslovi u kojima je vođen drugi svetski rat i njihov uticaj na odnos snaga na jugoslovenskom ratištu	217

Deo peti

VOJNI ASPEKTI NACIONALNOG OSLOBOĐENJA I KLASNE BORBE MIRNIM SREDSTVIMA	225
I. Mesto i uloga vojne sile u nacionalnom oslobodenju mirnim sredstvima	227
II. O vojnom aspektu klasne borbe mirnim sredstvima	231

Deo šesti

SUŠTINA I POJAM VOJNE SILE (Osnovni zaključci o vojnoj sili i izvesna njihova razrada)	255
Dovde slagao Zdravko 30-8	
I. O sili uopšte i vojna sila kao jedan od oblika političke odnosno opšte društvene sile	257
II. Osnovni, neposredni i relativno samostalni faktori vojne sile	270
III. Zakonita društvena uslovljenost vojne sile i odnos vojne sile i ekonomike, politike i ostalih društvenih uslova	281
IV. Istorijski zakonite tendencije razvoja faktora vojne sile i vojne sile uopšte	295
V. Narod (nacija) i klasa kao vojni faktor	299
VI. Odnos vojnih snaga i vojna veština kao element odnosa snaga	305
VII. „Fenomen“ ili pojava „neizbežnih slabosti“ pojedinih faktora vojne sile i uticaj ove pojave na vojnu silu i odnos vojnih snaga	311

Deo sedmi

O RAZNIM TEORIJAMA I SHVATANJIMA O VOJNOJ SILI I ODNOSU VOJNIH SNAGA	317
--	-----

I. Uopšte o tezama o „odlučujućoj ulozi“ pojedinih faktora vojne sile	319
II. Razne teorije o „apsolutno odlučujućoj“ ulozi naoružanja i ostale ratne tehnike	320
III. Još o shvatanjima o oružanim snagama kao o „apsolutnom faktoru“ vojne moći	328
IV. Teorije o „apsolutnoj“ ulozi ekonomske moći po pitanju pobeđe i poraza u borbi i zloupotrebe nekih Engelsovih postavki o odnosu ekonomike i vojne sile	334
V. Čovek kao subjekt borbe i pitanje idealizma i njegovih recidiva u vojnoj teoriji	343
VI. Razna shvatanja o „odlučujućoj“ odnosno „presudnoj“ ulozi prirodnih uslova	368
VII. Staljinova teorija o „činiocima koji imaju trajno dejstvo u ratu“ i nemarksističke staljinističke ocene jugoslovenske socijalističke revolucije	374
VIII. Savremene teorije o „vojnim“, „ekonomskim“ i „političkim“ faktorima kao faktorima vojne moći	390

Deo osmi

MOGUĆNOSTI ELIMINISANJA RATOVA PA I UOPŠTE SVAKE ORUŽANE BORBE IZ DRUŠTVENE PRAKSE	395
--	-----

Deo deveti

„SVETSKI KRITERIJ“ U ODMERAVANJU SNAGA U USLOVIMA INTENZIVNOG PROCESA MEĐUZAVISNOSTI SVETA I PRVI I DRUGI SVETSKI RAT KAO DOKAZ ISTORIJSKE PREŽIVELOSTI OSVAJAČKE POLITIKE	413
--	-----

Deo deseti

IZRASTANJE PROCESA NACIONALNOG I SOCIJALNOG OSLOBOĐENJA U NEZADRŽIVE SVETSKÉ PROCESSE	427
I. Svetska antikolonijalna i antiimperijalistička nacionalna revolucija	429
II. Nastupanje svetske socijalističke revolucije kroz nacionalne oblike i posebne puteve	434

OPŠTA IZMENA ODNOSA SNAGA — KAO ISTORIJSKI NOVA OSNOVA BORBE ZA SVETSKI MIR	440
--	-----

Deo dvanaesti

SAVREMENO NAORUŽANJE I PITANJE RATA I MIRA I MOGUĆNOST FORMIRANJA VOJNE VEŠTINE PRO- GRESIVNIH DRUŠTVENIH SNAGA	473
① Savremeno naoružanje kao argumenat protiv rata	475
II. Mogućnost odbrane nacionalnih i klasnoprogresiv- nih interesa u slučaju oružane agresije i vojnog pri- tiska u savremenim uslovima	483
III. Savremena teorija vojne veštine u službi snaga mira i odbrane od agresije	491
1. Uopšte o vojnoj veštini i njenoj teoriji i praksi	491
2. O podeli vojne veštine	492
3. Dijalektička priroda faktora vojne sile	500
4. O vojnoj „proceni situacije“	503
5. O korišćenju „taktičkih normi“ u oružanoj borbi	505
6. Ofanziva i defanziva (napad i odbrana) kao dija- lektički suprotni vidovi borbenih dejstava	510
7. O odabiranju načina borbe, o „savremenosti“ i „re- gularnosti“ vojne veštine i o korišćenju vojnih iskustava	516

BOGDAN OREŠČANIN

VOJNI ASPEKTI BORBE ZA SVETSKI MIR
NACIONALNU NEZAVISNOST I SOCIJALIZAM

*

Lektori

Radomir Đurašinović

Stana Stanić

*

Tehnički urednik

Andro Strugar

*

Korektori

Dana Glumac

Nada Vesić

Stampanje završeno septembra 1962.

Tiraž: 4.000

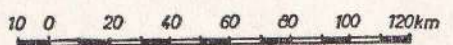
Štampa „Kultura“, Beograd, Makedonska 4.

OSLOBOĐENA I. POLUOSLOBOĐENA
TERITORIJA KRAJEM 1941. GODINE

Legenda:

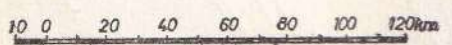
- Oslobodena teritorija
- Poluoslobodena teritorija
- Opkoljena neprijateljska uporišta

OSLOBOĐENA I POLUOSLOBOĐENA
 TERITORIJA U VREME PRVOG ZASEĐANJA
 AVNOJ-a / 26-27. novembra 1942. godine /
 Legenda:

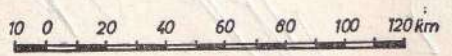
- Oslobođena teritorija
- Poluoslobođena teritorija
- Opoljena neprijateljska uporišta

OSLOBOĐENA I POLUOSLOBOĐENA
 TERITORIJA ZA VREME DRUGOG ZASEĐANJA
 AVNOJ-a / 29. novembra 1943.godine /
 Legenda:

- Oslobođena teritorija
- Poluoslobođena teritorija
- Opkoljena neprijateljska uporišta
- 15 Nazivi i raspored naših divizija

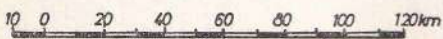

OSLOBOĐENA I POLUOSLOBOĐENA TERITORIJA U VREME IZBIJANJA SOVJETSKE ARMIIJE NA ISTOČNU GRANICU JUGOSLAVIJE / 6.septembra 1944.godine /

Legenda:

- Oslobođena teritorija
- Poluoslobođena teritorija
- Opoljena neprijateljska uporišta
- Nazivi i raspored naših divizija

OSLOBOĐENA I POLUOSLOBOĐENA
 TERITORIJA JANUARA 1945. GODINE
 Legenda:

- Olobođena teritorija
- Poluoslobođena teritorija

